

સચિત્ર ભાસિક.

શ્રીભક્ત.

પુસ્તક ૮ મુ.

અંક ૧ લો.

આપાદી પૃષ્ઠિમા.

૧૯૧૭.

તંત્રી. જયકૃષ્ણ ગંગાદાસ ભક્ત.

મુદ્રિત.

શ્રીરાધાકૃષ્ણ.

એજન્ટમ.

અધિપતિ અને પ્રકાશક.

જમિયંતરામ લક્ષ્મીરામ પંડિત.

મેશર્મ નં પંડિત અને કંપની

અમદાવાદ.

મુ'બાઈ

લક્ષ્મી આર્ટ પ્રીન્ટીંગ વર્ક્સ.

બ્લોક મેક્સ, પ્રીન્ટર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ.

ભાયખાના-મુંબાઇ.

લક્ષ્મી તથા પાર્ટી વિગેરે માટે તરેહવાર અતના ઈન્વીટશન કાર્ડો.

કેમીસ્ટ કાર્ટુન્સ—દવા, સાથુ, તેલની શીશીઓ માટે કોઈપણ ચોલુ સાઈઝની કાગળની ગોક્સો.

નહાની મોટી સાઈઝોના ફોટા, તથા ટીઝાઇન ઉપરથી બ્લોકસ.

સુંદર રંગિત ગોરડર સાથે માનખલ તથા માંગલિકપત્રિકા.

વિગેરે, વિગેરે, મનપસંદ તૈયાર કરી આપીએ છીએ.

સુવર્ણમાળા સીરીઝ.

વર્ષમાં બારથી ચૌદ સુંદર ચિત્રોવાળા નીકળતા નવ અંકાનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ ૨

નવાં ચિત્ર કાર્ડો.

કારેનેશનકાર્ડ.	૧૨ નું પેકેટ.	૦—૨—૦
સુરાખાઈની કરણી.	" "	૦—૩—૦
સારો અને નકારો છોકરો.	" "	૦—૩—૦
ચટક ચાંદની.	૧૦ "	૦—૨—૦
દસરા; દિવાળી, જગતુ, સંક્રાન્તિ. દરેક પેકેટનું		૦—૧—૦

દરેક અતના પેકેટનું પોષ્ટજ. ૦-૦-૬

મેધદૂત.—કુલસાઈઝના પીક્ચર ૧૨, ઈચિજી સમજુતી સાથે. ૧-૮-૦

ચાલુસાલનું કેલેન્ડર.—રંગિત એમ્બોસડ લક્ષ્મીની છબી વાળું. ૦-૩-૦

છાપી પ્રસિદ્ધ કરનાર— ધી લક્ષ્મી આર્ટ પ્રીન્ટીંગ વર્ક્સ.

ભાયખાના-મુંબાઇ.

ટે.—સુવર્ણમાલા ઓફીસ-એસલપનેટ ફોર્ટ—મુંબાઇ.

સ્વદેશી સ્ટામ્પર્સ અને પ્રસિદ્ધ બુક્સેલરો મુંબાઇ.

રાજ્યાભિષેક નિમિત્ત અભિનંદન.

આપણા લોકપ્રિય શહેનશાહ નામદાર પાંચમા જ્યોર્જ

અને

તેમનાં સહધર્મચારિણી મહારાણી

વિક્ટોરીઆ ગેરીને

રાજ્યાભિષેકના મંગળ પ્રસંગ નિમિત્ત શ્રીભક્ત પત્ર પોતાના અંતઃકરણની ઉડી લાગણી પૂર્વક અભિનંદન સમર્પે છે અને પરમાત્મા પ્રતિ નમ્ર પ્રાર્થના કરે છે કે:—

પરમાત્મા અમારા શહેનશાહ નામદાર પાંચમા જ્યોર્જ અને મહારાણી વિક્ટોરીઆ ગેરીને સર્વ પ્રકારના વિજય-સાથે દીર્ઘયુષ અર્પે.

વિશ્વના સર્વ સામર્થ્યો અને સાધનોના જંઠાર તેમના મોટે કૃપા કરી ખુદ્દા મૂકે અને તેમનામાં રહેલા સર્વોત્તમ ગુણો જોટલા તો વિકાસને પામે કે તેઓ નામદાર પોતાની પ્રિય પ્રજાનું યથેચ્છ લાઘવ પાડન કરે અને તેમનામાં ઉત્તમ માનુષી તથા દેવી સદગુણો અને સામર્થ્યો પ્રકટાવવામાં અને તેમની અભિવૃદ્ધિ કરવામાં વિજયી થાય.

શ્રીભક્ત પુનઃ પુનઃ માયના કરે છે કે જે જે ઉત્તમ અને સુંદર છે તે સર્વ હો પ્રભો ! આપ અમારા વત્સલ રાજકર્તીને પ્રાપ્ત કરાવો ? અસ્તુ.

આ અનંદના અને મંગલ પ્રસંગના સ્મરણાર્થે શ્રીભક્ત પોતાના આઠમા વર્ષને The Coronation Year થી દોરોનેશન ઈઅર એ નામ આપે છે.

મસંગ પરત્વે નામદાર શહેનશાહે કરેલાં

બાપણામાંથી થોડાંક અવતરણો.

લીવરપુલની નૌકાવિષયક ચિંતણું હોતા વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ;
“ વીશ વધના દરીઆના અનુભવ પછી, તમારી સમક્ષ-ત્રણ
બાળતો મૂકવાને હું હિંમત ધરું છું. તે ત્રણ બાળતો ઉપર
તમે જરાબર ધ્યાન આપ્યો તો બવિધ્યમાં તમારી જાદગીમાં
તમને વિજય પ્રાપ્ત થયા વગર રહેશે નહિ. તે ત્રણ બાળતો આ
છે. ૧. પ્રમાણિકપણું. ૨. આજ્ઞાધારકપણું, અને ૩. ઉત્સાહ. પ્રમાણિ-
કપણાથી તમારા હાથ નીચેના માણસો તમારા ઉપર ભરોસો રાખશે,
આજ્ઞાધારકપણાથી તમારા ઉપરીઓ તમારા ઉપર ભરોસો રાખશે
અને ઉત્સાહથી તમે તમારી ફરજો જરાબર બજાવીશકશો. ”

(મિ-સરએફ વેલ્સ તરીકે હિન્દુસ્તાનની મુઆફરી પુરી
થતાં પાછા ફરતી વખતે; “ આ વિશાળ અને અદ્ભુત ભૂમિના
જુદા જુદા ભાગમાં વસતા મારા ખીબા મિત્રોને હું ખાત્રી પૂર્વક
કહું છું કે પ્રેમ અને ઉપકારની લાગણી સાથે અમે આ કિના-
રા છોડીએ છીએ. અમે હિન્દુસ્તાન જોયું છે.....અને જોટું
જોયું છે તેટલાથી અમારા મનમાં વધુ જોવાની ઈચ્છા થશે, અને
જ્ઞાતિ અને ધર્મના લેઢ વગર અમારી સમગ્ર પ્રજાના હિત તરફ
અમે અમારું દીલ લગાડીશું. ”

વિલાયત પહોંચ્યા પછી ગીડડહોલ ખાતેના બાપણ સમક્ષ;
“ ધૈર્યતા, નીખાલસપણું, રાત્ન્યલક્ષિત અને ધર્મ પરાયણતા જે
હિન્દુસ્તાનના લોકોના મુખ્ય લક્ષણો છે તેનો મને અનુભવ
મળ્યો છે. આપણા રાત્ન્યના શુદ્ધ ન્યાય અને નેકી ઉપર તેમને
પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. મેં જોયું જોયું છે અને સાંભળ્યું છે, તે ઉપ-
રથી કહ્યા વગર આગતું નથી, કે હજુ પણ વધારે દીક્ષોજી
બતાવવામાં આવે તો હિન્દુસ્તાનમાં રાત્ન્ય કરવાનું
કામ વધારે સહેલું થશે. હું જણાવવાની હિંમત ધરું-
છું કે, આવી દીક્ષોજીનો હિંદી પ્રજા તરફથી સ્વાભા-
વિક પ્રત્યુત્તર મળ્યા વગર રહેશે નહિ. ”

૧
૧૮૬૭

પુસ્તક ૮ મું.] સંવત્ ૧૯૬૭. આષાઢ, શુક્લ પક્ષ ૧૬. [અંક ૧.

શ્રી ઇષ્ટદર્શનપ્રાપ્ત વૃત્તિના ઉદ્ગાર.

શ્રીયુત ગોવર્ધન. એલિફન્ટા કોલેજ—મુંબાઈ.

પદ. — (વાલ્મીકી વહેલા વળતે—એ રાગ.)

નિજ નયને નરહરિ ન્યાગુ રે, નેહુ ધરીને,	
ભય, ભાંતિ, લેહ ન ભાગુ રે, નાથ વરીને,	
ગિરિવર જેમ ગગન નિહાળે સ્થિરતાથી તાપ સહીને,	
શુરુવર ન્યાગુ હુગ્ધ દહીને રે—	નેહ૦
સરિતા જેમ સ્નેહ ધરીને નિજનાથ ઉદધિને મળતી,	
મુજ મતિ ધશે તેમ ગળતી રે—	નેહ૦
વેલી વૃક્ષે વિંટાતાં આશ્રયથી પુદ્ગ થાતી,	
વૃત્તિ તેમ ઇંદ્રને સ્હાતી રે—	નેહ૦
ખીજક એકજ ફળ જાઝાં ઉપજવે જેમ પ્રયત્ને,	
રાયુ તેવા પ્રભુ યત્ને રે—	નેહ૦
પૃથ્વી, અપ, તેજને વાયુ ધાતાં જેમ લીન આકાશે,	
લીન ધાઉં ઇશ પ્રકાશે રે—	નેહ૦

વર્ષારંભ.

(લેખક. જ. લ. પંડિત.)

મદ્રપાલાતા કર્તા—શુભાઈ.

સર્વત્ર આનંદ આનંદ વ્યાપી રહ્યો છે. તમારામાં અમારામાં અને આપણી આસ-
પાસ સર્વત્ર આનંદ આનંદ યથા રહ્યો છે. ઉચે આશીર્વાદ પ્રતિ દષ્ટિસ્થાપો કે નીચે જુમિતજને
નીહાળો, આંદ દિશા પ્રતિ જુઓ કે તમારા પોતાના ઉદ્દાશુમાં નગર નાજો, તમારા પોતાના
અવ્યંતરને તપાસો, સર્વત્ર આનંદ આનંદ અને આનંદ જ પ્રતીત થાય છે.

આદરો બધા આનંદ શાંતી થાય છે !

સખત ગ્રીષ્મ ઋતુના તાપથી વર્ષારંભ વિશ્વને મુક્ત કરે છે. સામયિક પવનો આકા-
શમાં અહિં તહિં ધુન્ધાડ મારે છે અને તે હિમગિરિનાં શીતળ શિખરો ઉપરના ઢાંઢા વાતા-
વરણ સાથે અથડાય છે. વાયુમાં રહેલું જલ શીતળ વાતાવરણના સંબંધમાં આવતાં તેનાં
વાદળો બંધાય છે. આ વાદળોને પવન આપ્યા ભારતવર્ષમાં ફેલાયે છે અને વર્ષાનો આ-
રંભ થાય છે.

કાંઈ ગ્રામધિકારજની સ્વારી પધારતી હોય તેમ દિશાઓની પેલી પારથી ધીમી ધીમી
મિથગર્જના સંભળાય છે. કવચિત્ કવચિત્ વિવૃત્તતા આકાશ ભાગેમાં અમઠ છે અને વર્ષા-
દનો ઇંટકાવ શરૂ થાય છે, ધીમે ધીમે વર્ષાદ વધે છે. નેવાંમાંથી જલની ધારાઓ પડે છે.
શેરીઓ અને પોળના રસ્તાઓ પર પાણીના પ્રવાહો વેલવા માટે છે, અને જો ગામની-નગર-
રની બહાર જઈએ તો આપણને આપણાં ગામ કે નગર જલના સમુદ્રમાં તરતાં મા-
લમ પડે છે.

ગામ કે નગરની બહાર જોતો પ્રતિ દષ્ટિ નાખીશું તો તે સપળાં જલમાં ડુબી જતાં
નગરે આવશે અને જોતોનારી વાડો તથા નાનાં મોટાં ઝાડો વર્ષાદને લીધે મોટાં મોટાં મોટી
ટપકાવતાં આપણને જણાશે.

થોડા જ કલાક વહી ગયા પછી સપળાં જ જોતોમાં ધાસ વગેરેના સુંદર કામળ
અંકુરો બહાર ડોળ્યા કરતા માલકમ પડે છે. જોતોના કળાં નેડે છે અને આપ્યા વિશ્વના
પોણાને અર્થે કૃષીકર્મ આરંભે છે. થોડા જ સમયમાં બધાં જ ક્ષેત્રો નાના પ્રકારના ઊંડ-
વાઓના લીલા હમ ગાલીચાથી ઢંકાઈ જાય છે, અને આપણા હૃદયો પર જ રહેતો નથી.

નવા વર્ષ માટે જે સમયે નાના પ્રકારનાં આજ વગેરે પકવવાનો આરંભ થાય છે તેજ
ખરેખરો વર્ષારંભ છે, અને આ વર્ષારંભ વર્ષાના આરંભ સાથે થતો નેહ કયા સહદય
અંતઃકરણને અધિક આનંદ ન થાય ?

શરદ, હેમન કે શિશિર, વસંત કે ગ્રીષ્મ, ગમે તે ઋતુ હોય, પણ તે ઋતુનાં સર્વ

સુખેનો. આરંભ વર્ષાઋતુમાં થાય છે. નાના પ્રકારના બોળ્ય પદાર્થો માટે, શરીર રક્ષણના વસ્ત્રો માટે અને વિવિધ પ્રકારનાં વૈભવોનાં સુખો માટે કૃષીકર્મના આરંભ આ વર્ષાઋતુમાં જ થાય છે.

જેમ શરીરના પોષણ અને રક્ષણ માટે પદાર્થો તૈયાર કરવાને આરંભ વર્ષાઋતુમાં થાય છે, તેમ શરીર અને મનને પવિત્ર કરવાની ધાર્મિક ક્રિયાઓ પણ બહુધા વર્ષાઋતુમાં કરવામાં આવે છે. શિયાળા કે ઉન્હાળામાં ધાર્મિક ક્રિયાઓ, વ્રતો, ઉપવાસો જેટલા કરવામાં આવે છે તે કરતાં ચાતુર્માસમાં અધિક પ્રમાણમાં કરવામાં આવે છે.

જગતમાં ઉત્પન્ન થવાની ક્રિયા ચાતુર્માસમાં અત્યંત વેગ વડે ચાલે છે. વર્ષાદનાં દેશો પડતાં જ જમીનમાં રહેલી ગરમી અને જલની શીતલતા ભૂમિમાંના બીજકેમાં રહેલી ક્રિયાશક્તિને વેગ અર્પે છે અને થોડા જ કલાકોમાં બીજકે અંકુરો કાઢે છે.

જેવી રીતે ખાદ્ય સૃષ્ટિમાં, ગરમ સામયિક પવનો અને દિવસિરિ ઉપરના શીતલ વાયુના સંબંધ થવાથી વાતાવરણમાં વાદળ બંધાય છે અને વર્ષાદ વર્ષે છે તથા જમીનમાંની ગરમી અને વર્ષાદના જલની શીતલતાના સંબંધ થતાં ભૂમિમાં રહેલાં બીજકે અંકુર કાઢે છે, તેમજ આંતર સૃષ્ટિમાં પણ બને છે. અંતઃકરણની સામગ્રી આ ઋતુમાં વિવેકાણુ બંધાયેલી ક્રિયા કરે છે. અને નાના પ્રકારની ઉત્તમ સૂક્ષ્મ સૃષ્ટિઓ મન વાદિકામાં અંકુરો કાઢવા માંડે છે.

આપણાં ધર્મ શાસ્ત્રો અને પુરાણો શિન્ન શિન્ન પ્રકારે આ સત્યને પ્રકટ કરે છે. આ સત્યને દર્શાવે વર્ષાથી આપણી પ્રજા સમજતી આંવી છે. કોઈપણ સંપ્રદાય કે પંથ હો અને તમને જણારો કે તેમના અનુયાયીઓ આ સત્યને જાણે અજાણે પણ અનુસરે છે. વર્ષાના બીજ ભાગ કરતાં ચાતુર્માસમાં અધિક પ્રમાણમાં ધર્મક્રિયાઓ કરે છે, અને તેનાં ઉચ્ચ પરિણામો તેઓ ભોગવે પણ છે.

મીઠમ ઋતુમાં તાપથી તપેલી જમીન પર, વર્ષાદનું શીતલ જળ પડવાથી ભૂમિમાં રહેલાં બીજકે અંકુર કાઢે છે. એ વાર્તા સત્ય છે પણ મનમાં રહેલી સામગ્રીને અંકુર કાઢવા વેગ અર્પનાર હેતુ કયો છે તે સમજવું જોઈએ.

મનુષ્ય માત્રના અંતઃકરણમાં નાના પ્રકારની ઇચ્છાઓ ઉદ્ભવે છે. કોઈ અંતઃકરણોમાં ધર્મ વિષયક ઇચ્છા થાય છે, તો કોઈ અંતઃકરણમાં અર્થ વિષયક ઇચ્છા પ્રકટે છે. કોઈ અંતઃકરણ કામ વિષયક ઇચ્છાઓ કરે છે, તો કોઈ અંતઃકરણમાં મોક્ષ વિષયક ઇચ્છાઓ પ્રકટ થાય છે. કોઈને સ્ત્રી પુત્રની ઇચ્છા હોય છે તો કોઈને ધનવાન થવાની ઇચ્છા હોય છે. કોઈને પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા હોય છે તો કોઈના અંતઃકરણમાં દુષ્ક્રમ માત્રથી સુક્રમ થવાની ઇચ્છા પણ પ્રવર્તતી હોય છે.

આ નાના પ્રકારની ઇચ્છાઓ મનુષ્યના અંતઃકરણમાં રહેલી સામગ્રી સૂચવે છે. ત્યાં સુધી ઇચ્છિનાર્થ પ્રાપ્ત થયો હોતો નથી ત્યાં સુધી અંતઃકરણમાં એક પ્રકારનો પરિતાપ ચાલુ જ રહે છે. આ પરિતાપ એ મનભૂમિમાં રહેલી ઉચ્છ્વતા છે, અને ઇચ્છાઓને તૃપ્ત કરાવનાર ઉપાયો એ શીતલતા છે.

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થ અથવા પુનઃપ્રાપ્તિ, વિતેષણા અને લોપ્તિણા સિદ્ધ કરાવનાર ઉપાયો શાસ્ત્રોમાં વર્ણવેલા છે. આ શાસ્ત્રોના બોધને—રહસ્યને પ્રાપ્ત કરાવના શ્રી સદ્ગુરુ ભગવાન કૃપા વર્ષાદ વર્ષાવે છે. આ કૃપા—વારીની શીતલતા અંતઃકરણનાં બીજકોને સ્પર્શ કરે છે કે તે અંકુરને કાઢે છે અને બલવાન વેગથી ફિંચા કરવા માંડે છે.

આ આંતર બલવાન ફિંચાઓ આંતર સૂક્ષ્મ સદિઓને રચવામાં હેતુબુદ્ધ યાય છે અને સમય જતાં તેજ સૂક્ષ્મ સદિઓ સ્પૃહ ભૂમિમાં પ્રકટતાં બાહ્ય બોજોને પ્રાપ્ત કરાવે છે. ચારે પુરુષાર્થની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. અને ત્રણે ઇષણુની તૃપ્તિ સધાવે છે.

પણ મન ભૂમિમાં રહેલાં સર્વ બીજકો અંકુર કઢાડે તેથી વાસ્તવ સુખ પ્રકટવું નથી. જમીનમાં રહેલાં હજાર પ્રકારનાં બીજકો અંકુર કાઢે છે તેને કુશળ કૃષીકાર સાવધાનતાથી ખેડી નાખે છે અને તેમાં જેવા પાકની તે ઇચ્છા રાખતો હોય છે તેવા જ બીજકો વાવી પોતાના ઇષ્ટાર્થને સિદ્ધ કરે છે. તેમ જ સુખ સાધકો મનભૂમિમાં પ્રતીત થતી સર્વ ઇચ્છાઓને ન રાખતાં માત્ર સુખના હેતુઓને સિદ્ધ કરાવનાર બીજકોને જ ઉગાડે છે અને પોતાના ઇષ્ટાર્થને પ્રાપ્ત કરે છે.

વાસ્તવ સુખને પ્રકટાવનાર ઈષ્ટ ઇચ્છાઓ છે અને હાંનિને નિપમ્પવનાર ઈષ્ટ ઇચ્છાઓ છે, તેના યથાર્થ બોધ શ્રી સદ્ગુરુ ભગવાન આપે છે. આ બોધ તેઓ સુખેચ્છકને કતિ વાણીવડે આપે છે અર્થવા તો તેના અંતઃકરણમાં અંતર્યોમિષ્ટે રહી રહુરાવે છે અને તેના હિતને ઉત્તમ પ્રકારે સધાવે છે.

આપણે જોઈએ છીએ કે રમૂલ સદિમાં જે નાના પ્રકારના સુખ—બોજો પ્રતીત યાય છે તે સર્વનો આરંભ આપણી સૂક્ષ્મ મનભૂમિમાં પ્રથમ થયો હોય છે. બદાર એતરોમાં વાવેલા પાકનું રક્ષણ કૃષીકાર કદાચ કોઈ અંશે કરી શકે છે, પણ મનુષ્ય પોતાના મનના આંતર પ્રદેશમાં રચાતા સુખના પદાર્થોનું રક્ષણ કરવા અસક્ત છે. અને તેથી તેના રક્ષણને અર્થે જેમની સત્તા રમૂળ, સૂક્ષ્મ સર્વત્ર ચાલતી હોય છે તેમને શરણે જવું જોઈએ. રચવાની ફિંચા જે સત્તાવડે યાય છે તેને આપણાં શાસ્ત્રો શી બ્રહ્મા ભગવાન કહે છે, રચાવણ પદાર્થને પોષણ આપનાર અને શુદ્ધ પ્રાપ્ત કરાવનાર સત્તાને શ્રી વિષ્ણુ ભગવાન કહે છે અને તેમને રક્ષનાર અને વિરુદ્ધ રાખનાર સત્તાને શ્રી શંકર ભગવાન કહે છે. માટે આપણા સૂક્ષ્મમાં રચાતા ઉત્તમ સુખ—બોજોની સર્વોત્તમ રચના માટે, તેમના પોષણ અને સંવર્ધનને માટે અને તેમના રક્ષણ અર્થે આપણે શ્રી બ્રહ્મા, શ્રી વિષ્ણુ અને શ્રી શંકર ભગવાનને શરણે જવું જોઈએ.

અને આપણાં શાસ્ત્રો યથાર્થ જ કહે છે કે સદ્ગુરુથી કોઈ અધિક નથી. શ્રીગુરુ એ જ બ્રહ્મા છે, એ જ વિષ્ણુ છે અને એ જ શંકર છે; માટે આત્મા આપણે સર્વે તેમને શરણે જઈએ. તેમનું યથાવિધ અત્યંત પ્રેમથી યજ્ઞ-પૂજન કરીએ.

સર્વ ઋતુઓને સુખમય કરનાર વર્ષાઋતુ અને સર્વ સુખોને પ્રકટાવનાર, તેમાં નિરંતર શુદ્ધ કરનાર શ્રી સદ્ગુરુ ભગવાનના પૂજનનો આપણી પૂર્ણિમા-શ્રીગુરુપૂર્ણિમા જેવો અ-

વર્ષારંભ

શ્રીલક્ષ્મીના જાલાંતરે સ્વરૂપમાં ઉત્તમતા પ્રગટાવનાર ક્યું કારણ છે? જે સંપુરણ તથા સન્નારીઓ શ્રીલક્ષ્મીમાં આવતા વિચારોને પ્રેમથી સેવે છે અને તે પ્રમાણે પોતાનાં આચરણ કરે છે, તેમને આ પ્રશ્નનું ઉત્તર અન્યન સરળ છે.

પરમાત્મામાં સંપૂર્ણ નિષ્ઠા રાખી, શ્રી સદચર બચવાન તથા સન્નાઓના બોધપર ભક્તિ-પૂર્ણ દૃષ્ટિ રાખી, જે નિયમે આપ્યા વિશ્વમાં રચના થાય છે, તેમાં અભિવૃદ્ધિ થાય છે અને વિકાસ અનુભવાય છે તે નિયમને અનુસરવામાં પ્રમાદ ન સેવનાં વિરત પ્રવૃત્તિ મેવવાથી શ્રીલક્ષ્મી આને અર્પ સ્વરૂપમાં આપણી દૃષ્ટિ સમીપમાં દર્શન આપે છે.

ત્યંત પુણ્ય દિવસ આપણને વર્ષારંભમાંજ પ્રાપ્ત થાય છે. એ વિચાર ખરેખર આપણા અંતઃકરણને આનંદથી ભરી નાખે છે.

આ સર્વ સુખનાં કારણોને વેગ અર્પનાર પુણ્ય દિવસે શ્રીભક્ત પોતાના નવીન વર્ષનો આરંભ કરે છે. તે જેમ શ્રીભક્તને અત્યંત આનંદ પ્રકટાવે છે, તેમ જ તેના પરિચયને જ્ઞેવનાર સદ્ભાગી શ્રી પુરોહિતા અંતઃકરણમાં પણ તે તેજ જ આનંદને પ્રકટાવે છે.

અંતર અને ગદાર દિવાલકિત અત્યંત વેગને ધારણ કરી રહી છે. વળી યુગે યુગે તે વેગમાં અભિવૃદ્ધિ કરે છે અને ઉંચાં અને અધિક ઉંચા પરિણામો પ્રકટાવે છે. આ વેગો ત્યાંમુખી સુદમમાં ચાલી રહ્યા હોય છે ત્યાંમુખી જાત્ર દરિને પ્રતીત થાય એવું કંઈ જ હોતું નથી, પણ પરમાત્માના મહાત્મ અનુમદથી ત્યારે તે વેગોનાં પરિણામો રમૂસ આકારને ધારણ કરે છે ત્યારે તેને સામાન્ય દષ્ટિ પણ જોઈ શકે છે અને તેના સ્વરૂપને સ્વીકારે છે.

શ્રીભક્ત પોતાના અને અન્યના અગ્રયુદ્ધ અર્થે આંતર વેગોને પ્રાપ્ત હોઈ, ગત સાત વર્ષોથી સતપ્રયત્ન સેવી લેખક અને વાચક એમ ઉભયનાં દિન સાથે છે એ આપણે જાણીએ છીએ. તે પ્રથમ વર્ષ કરતાં દ્વિતીય વર્ષે અને દ્વિતીય કરતાં ત્રીતીય વર્ષે એમ ક્રમે ક્રમે અધિક અધિક દિન સાધવા માટે અધિક અધિક સતપ્રયત્ન સેવે છે એ પણ આપણે જાણીએ છીએ અને તેના અંતરના ઉચ્ચ આશયને લીધે અને તે આશય પ્રમાણે તેના ઉચ્ચતર પ્રયત્નને લીધે આજે તે આપણી સમક્ષમાં આપણે કલ્પના પણ કરી ન હોય તેવા સુંદર રૂપમાં તે આપણને દર્શન આપે છે.

આ નવીન રૂપમાં આક્રમ્ય વર્ષનો પ્રથમ અંક આપણી દષ્ટિ સગીપ આવતાં શું આપણને સ્પર્શદાયક નથી થતો ? સુંદર આટ પેપરપર શ્રીવિશ્વ ભગવાન અને શ્રી મુવકુમારના અપૂર્વ ચિત્રચાત્રા પુકાને જોતાં જ મુખપર સદસા આનંદની લાક્ષી ચડી આપે છે. પાતું ફેરવતાં ઉંચા સુંદર ભાગ્યપર સારા અદરોથી ઊપેક્ષા ઉત્તમ લેખો દષ્ટિએ પડે છે. અપૂર્વ રસમય અને યોગ્યમય સુંદર નવલકથા તેમાં ચિત્તાકર્ષક ચિત્રો અને અન્ય ઉત્તમ નિરર્થો તથા અન્ય સુંદર ચિત્રો જોઈ આપણા આનંદમાં વધારો થાય છે.

આઠાઠા ! જાત્ર સ્વરૂપ કેવું રમણીય છે ! જેટલું જાત્ર સ્વરૂપ રમણીય છે તે કરતાં તેનું આંતર સ્વરૂપ અધિક રમણીય છે ! તેના પ્રત્યેક લેખને પ્રિય વાચક પ્રેમથી-ઉત્સાહથી વંચો. તેમાં સમાવેશ વિચારોને—મોખને તમારાં અંતઃકરણમાં ધારણ કરો. ત્યારે ત્યારે યોગ્યતાના પ્રસંગો પ્રાપ્ત થાય ત્યારે ત્યારે તે વિચારોને પુનઃ પુનઃ પ્રેમથી અને ઉત્સાહથી વાણીવડે પ્રકટાવો. પરમાત્માના અનુમદથી તમારા અંતઃકરણમાં પુણ્ય સામગ્રી જામન થાયો અને તમે પોતે પણ આ વિચારોના સંજ્ઞમાં આવી અધિક દિવસના વિચારોને પ્રકટાવો. તમારા આચારને તમારા વિચાર પ્રમાણેજ ઉત્તમ કરો, અને ઉંચાં ઉંચાં સ્તરોને પ્રકટાવનાર અને અનુભવનાર બનો.

શ્રીભક્તના જાત્રાંતર સ્વરૂપમાં ઉત્તમના પ્રકટાવનાર કયું કારણ છે ? જે સપુરોષ તથા સન્મારીયો શ્રીભક્તમાં આવતા વિચારોને પ્રેમથી સેવે છે અને તે પ્રમાણે પોતાનાં આચરણ કરે છે, તેમને આ પ્રશ્નનું ઉત્તર અત્યંત સરળ છે.

પરમાત્મામાં સંપૂર્ણ નિઝ રાખી, ધીરદૃષ્ટા ભગવાન તથા સન્મારિયા યોગ્યપર ભક્તિ પૂર્ણ દષ્ટિ રાખી, જે નિરમે આખા વિશ્વમાં રચના થાય છે, તેમાં અભિવૃદ્ધિ થાય છે અને

વિકાસ અનુભવ છે તે નિયમને અનુસરવામાં પ્રમાદ ન સેવતાં વિરલ પ્રયત્ન સેવવાથી શ્રીભક્ત આજે અપૂર્વ સ્વરૂપમાં આપણી દષ્ટિ સ્વીકૃતિમાં દર્શન આપે છે.

તે જ પ્રમાણે જેઓ શ્રીભક્તના ઉત્તમ વિચારોને ધારણ કરી સત્પ્રયત્નમાં યોગ્ય ચૂંટ્યા છે, તેમના આત્મતા સ્વરૂપમાં પણ તેની જ ઉત્તમતા પ્રકટ થા વગર રહી નથી. ત્યાં બાહ્ય દષ્ટિને સમગ્ર્ય તેટલી ઉત્તમતા પ્રતીત ન થાય ત્યાં પણ ઉત્તમતા પ્રકટવાની કિંવા વેગથી ચાલી રહેલી છે અને જો પ્રેમથી—ઉત્સાહથી અને આમહથી શ્રીભક્તનો પુણ્ય સંબંધ આપણે ચાલુ રાખીએ છીએ તો શોધન સમયમાં આપણામાં ઉત્તમતા પ્રકટ થા વગર રહે તેમ નથી.

મોટે ધિય વાચક ! તમને તમારા સર્વ સંબંધીઓને, અને મિત્રોને અમારી સાથે જ શ્રીભક્તને સંબંધ સેરવાને આમંત્રણ કરવામાં આવે છે. જેમ ગત સાત વર્ષથી શ્રીભક્ત અભિરૂદ્ધિ તથા વિકાસને અનુભવે છે અને ભવિષ્યમાં અવિક દૃષ્ટિ અને વિકાસને પ્રાપ્ત થશે, તેમ પ્રમાણે આપણે પણ અભિરૂદ્ધિ અને વિકાસને અવશ્ય પ્રાપ્ત થઈશું.

શ્રીભક્તના સત્પ્રયત્નને સહાય અર્પણ એ આપણું લેખક, વાચક સર્વનું કર્તવ્ય છે. એ કર્તવ્ય આપણે કરીએ છીએ તો શ્રીભક્ત પ્રત્યેની આપણે આપણી સાચી લાગણી સિદ્ધ કરીએ છીએ. શ્રીભક્તની અભિરૂદ્ધિ અને વિકાસ જેમ તેના પૌતાના સત્પ્રયત્ન પર આધાર રાખે છે તેમજ આપણે કે જેઓ શ્રીભક્તની સાથેજ અભિરૂદ્ધિ અને વિકાસની અભિલાષા રાખીએ છીએ તેમના પર પણ આધાર રાખે છે. પ્રત્યેક વાચક આ અનુપમ પ્રાસિક્કનાં લેખો પ્રાદેશ અવશ્ય વધારી આપણે એની આશા રાખવામાં આવે છે.

આ નવીન વર્ષ જેમ તમને અમને અભિરૂદ્ધિ અને વિકાસને અર્પે છે તેમ તે પરમાત્માની કૃપાથી ચર અચર સર્વને પણ અભિરૂદ્ધિ અને વિકાસને પ્રાપ્ત કરાવનાર થાઓ !

હરિઓમ્ તત્સત્ ॥

મોટોરકારને કૂદકો.

(લેખક. શીયુન સુનીલાલ વિહાર.—મુબાઈ.)

મી. જી. વીલીન્સને ૨૭૩ હાઉસ પાતરાની મોટોર ઇસ્ટરના મેહેવારોમાં ક્રુકેન્ડસની ચારતમાં નિયેરી જગ્યા છોડી એકદમ સીધીજ હાંકી દીધી. તે મોટોરને કચવનો રકુ સજ્જત થઈ ગયો હતો અને તેથી ડાંગી બાલુએ વગવાને બદલે તે સીધી ચાલી ગઈ. મોટોર એક કલાકમાં ૬૦ માઈલની રકુએ ગામના ચીલામાં ચાલી ગઈ હતી. આ ચીલાની બીજી બાજુએ ૧૧ આવા આકારની એક ખાઈ હતી અને તેની ઉપરની પટ્ટોળાઈ લગભગ ૪૦ ચાળીસ ફુટ હતી. આ મોટોરની આ વખતની ડાંગ એટલી તો હતી કે તે એક ખાઈ તેમજ એક લોખંડી ઉંચા જગને ઉપરથી ઝાળગળી ગઈ અને સામે કીનારે પડી. મી. વીલીન્સન મોટોરમાંથી ઉઠીને નીચે રેતીમાં પડ્યા હતા અને એકની એપરિડ નીચેલું એક હાડકું ટુટી ગયું હતું. આ ચારત જોવાને ૨૦૦૦૦ વીંછ દબાર માણસ એકઠું થઈલું હતું.

ભક્તિ-રસમાં ભીંજાતું મન -પંખી.

જ. લ. પંડિત મુંબઈ.

(બૂલે લલભલા બુલેરે. એ રાહ.)

બૂલે રસભરી બૂલેરે, (૨)

વાદળી ગગન મંડલે બૂલે, (૨)

જગત ધનધોર દિશામાં હૂલે.

બૂલે.

ધન ગર્જનમાં મધુરા શબ્દે, કરે મધૂર ટોકાર,

ચાતક-મનડું થનથન નાચે, (૨) હૈયે હરખ અપાર.

બૂલે.

મન-પંખીડું ઉડી આકાશે, વાદલ જલમાં નહાય,

શ્રીખતલા તડકે ત્રાસેલું, (૨) રસબસ રસે ભીંજાય.

બૂલે.

શ્રદ્ધા વાદળી, હૃદય ગગનમાં, છવન જગત લણાય,

મન પંખીડું પ્રેમ આશ'માં (૨) ભક્તિ રસે ભીંજાય.

બૂલે.

હિન્દુ દેવીનો પરમ વિજય.

લેખક. જ. લ. પંડિત.

મદ્રાસના કર્તા-મુંબાઈ.

હિન્દુ દેવી ! ભક્તની, દાતારની, વીર પુરુષોની જનેતા ! આપનો સર્વત્ર વિજય છે. જૂતકાલમાં પૃથ્વી પરની સર્વ પ્રજાઓ આપના પ્રતિ આશાની દૃષ્ટિથી જોતી હતી. વર્તમાનમાં રત્નમાં જેમ કોહીનૂર તેમ રાજ્યમાં ભરતખંડ સર્વને સન્માન આપવા યોગ્ય ગણાય છે અને ભવિષ્યમાં પણ આપના ઉન્નત યશ દરે દિશામાં અવરોધ ગવારી.

આપના અને આપની વડાવી પ્રજાના અબ્યુદયનાં સુચિદ્નો હવે પ્રત્યક્ષ થતા લાગ્યા છે. પૂર્વે જે વડે આપ વિજયને પ્રાપ્ત કરતાં હતાં તે સર્વ હેતુઓ હવે દૃષ્ટિ સમીપ પ્રત્યક્ષ થતા જાય છે. અમારો અબ્યુદય, અમારો ઉત્કર્ષ, અમારાં સુખો, અમારા આનંદો એ સર્વ અમારા તમારા પ્રત્યેના ભક્તિભાવને આભારી છે. જે કાળે અમારો આપના પ્રતિનો ભક્તિભાવ અને પ્રેમ અમરોદયજ્વાળા પાળ્યો હતો, તે સમયે અમારી પ્રજાના વિજયધોળ દિગંત પર્યંત ગાંઝ રહ્યા હતા.

આપના પ્રતિનો અમારો ભક્તિ ભાવ એટલે શું ? આપના પ્રતિનો અમારો પ્રેમ એટલે શું ? પ્રિયતમ માતા ! જે જે વિષય પ્રતિ આપનો ભક્તિભાવ અને પ્રેમ છે તે તે વિ-

પ્રથમાં અમારાં નિઃસિમ લક્ષિત અને પ્રેમ હોવાં એજ અમારી આપના પ્રતિની લક્ષિત અને પ્રેમ છે.

આપ પોતાના ઉત્તમાંગમાં હિમગિરિ અને ગંગા તલને સ્પર્શ કરતાં અને બરફથી ઢંકાયેલાં વિરલ શિખરોને ધારણ કરે છે અને તે વડે અમને સૂચવે છે કે પ્રત્યેક આપના ઉપાસકે પોતાના ઉત્તમાંગમાં-મગજમાં સર્વોત્તમ-સર્વથી ઉચ્ચ શાન્ત વિચારોને ધારણ કરવા. હિમાલયનાં શિખરો પૃથ્વી પરના સર્વ પર્વતોના શિખરોમાં સર્વથી ઉચ્ચ છે. તેમ હિંદવત્સીએ પણ પોતાના મગજમાં સૌથી ઉચ્ચ અને શાન્ત વિચારને જ સેવવા જોઈએ. હિમગિરિમાંથી સિન્ધુ વગેરે પંચ નદીઓ અને ગંગા, યમુના, સાંપુ વગેરે મોટી નિશાળ નદીઓ વહે છે અને સમુદ્રને મળતા સુધી માર્ગમાં આવતા સર્વ પ્રદેશને શ્રવદ બનાવે છે, જે પ્રદેશ હજારો અને લાખો ખાંડી બનાજ પકવે છે અને કરોડો માણસને ખોરાક પુરો પાડે છે.

તેજ પ્રગણે આપના ઉપાસકે સર્વોત્તમ વિચારોને સર્વત્ર ફેલાવીને તે વડે સર્વ પ્રજાઓનાં મગજને અધિક ક્ષણદ બનાવવાં ધટે છે. જે મગજને ઉત્તમતાને પ્રાપ્ત થઈ આખા વિશ્વમાં મનુષ્ય જાતિને અત્યંત ઉપકૃત બનશે.

આપના વિશાળ દેશમાં શીતકટિબંધ જેવું વાતાવરણ નથી એમ નથી. આપણે મોટા ભાગ સમશિતોષ્ણકટિબંધમાં આવેલો છે, ત્યારે થોડો ઉષ્ણકટિબંધમાં પણ છે, અને તેથી આપણા દેશમાં સર્વ કટિબંધોમાં ઉત્પન્ન થતી વનસ્પતિ, પક્ષીઓ, પશુઓ, અને મનુષ્યોને હવાપાણી ધણે અંશે માફક આવે છે. અત્રે જુદા જુદા પ્રકારનાં દ્રવ્ય માન હોવાથી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિને તે માફક આવે છે. જે પરિણામે અન્યત્ર ઉપજતી રીકાય તેમ છે તે સર્વ પરિણામો અત્ર વિશ્વ સાથે શંકટારી રીકાય છે,

આમ હોવાથી આખી પૃથ્વીપર જે જે પદાર્થોની જરૂર છે; તે પદાર્થો ઉત્પન્ન કરવા સારૂ જે જે સામગ્રીની જરૂર છે; તે સામગ્રી પ્રાપ્ત કરવા જે જે જ્ઞાનની જરૂર છે, તે સર્વ આપના પુત્રોએ હવે પોતાનામાં પ્રકટ થયેલાં જોવાં જોઈએ. અત્યંત આનંદની વાર્તા છે કે આ સર્વનો આરંભ થઈ ચૂક્યો છે.

જેઓ સંકુચિત વિચારના હોય છે, તે મહાન કાર્ય માટે અનધિકારી છે. આપના પુત્રો વિશાળ દષ્ટિવાળા છે અને મહાન કાર્યો માટે સંપૂર્ણ અધિકારી છે. મહાન કાર્યોને માટે જે જે આંતર વેગોની અપેક્ષા હતી તે સર્વ વેગો પ્રાપ્ત થઈ ચૂક્યા છે અને પરમાત્માના અનુગ્રહથી તે સામાન્ય દષ્ટિને પણ ન સમજાય તેમ રહે તેમ નથી.

મનુષ્ય જાતિને અન્નવસ્ત્રની પ્રથમ જરૂર છે. અને આ જરૂરીયાત માતાજી આપ પૂર્વથી પુરી પાડતાં આપ્યાં છે. હા એ વાર્તા સત્ય છે કે અનાદૃષ્ટિને લીધે અથવા જમીનમાંથી રસકસ ઝાંઝો થઈ જવાને લીધે અથવા ખેડુતોની સ્થિતિ દયાપાત્ર નિરાધાર થઈ પડવાને લીધે કે ગમે તે કારણથી અનાજનો પાક પ્રમાણમાં ઝાંઝો થાય છે. પણ હિન્દ સરકારની ઉદાર રાજનીતિથી, રથપાલસી ખેતીવાડી માટેની યોજનાઓથી પ્રાપ્ત થતા કૃષીકર્મના અભ્યાસવડે પ્રજામાં ખેતીવાડીનું સરાસ્ય પ્રયોગ સિદ્ધ જ્ઞાન પ્રસારને પામ્યું જાય છે. ખેડુતોની સ્થિતિ સુધારવાને માટે વળી રાજ્ય તથા પ્રજા તરફથી ઉપાયો લેવાય છે. તેનાં અનુકૂળ પરિણામો આવવાની આશા રાખવામાં આવે છે. તેથી દીર્ઘ સમય જતા પૂરે

हिन्दू देवी.

भारत जीवन प्रेस मुंबई.

પરમક્રમાની કૃપાથી આપણાં ખેતીવાડી પૂર્વના જંગલો આખાદ થશે. અથવા તે કરતાં પણ અધિક ફલપ્રદ નિવડશે.

ખીલું આપણો મીઠા ઉદ્યોગ ખીલતો જાય છે. પ્રતિવર્ષ નવાં નવાં કારખાનાં ઉઘડે છે અને પૂર્વ કરતાં અધિક પ્રમાણમાં વિજય મળવાનાં સર્વ ચિદ્વેગે પ્રતીત થાય છે. વ્યાપારમાં પણ આપણા દેશીઓ હવે અધિક અધિક સાહસિક થતા જાય છે. દેશ પરદેશ ખેડે છે. જુદી જુદી પ્રજાઓ સાથે ભેળાય છે અને તેમની સાથે પરસ્પરના લાભો સાચવી વ્યાપારને વધારે છે.

નાના પ્રકારની કળાઓ અને હુન્નરની સંસ્થાઓ આખા દેશમાં હામિકામ ઉધાડવામાં આવે છે અને જેમ જેમ સમય વહેતો જાય છે તેમ તેમ તેમાં અભિવૃદ્ધિ કરવામાં આવે છે. આ હુન્નર કળાની સંસ્થાઓ જનસેવામાં અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. પરમાત્માની કૃપાથી આ હુન્નર કળાની સંસ્થાઓ દેશકલ્યાણના અને જનકલ્યાણનાં સર્વોત્તમ સાધનો પૂરાં પાડશે.

સમુદ્રમાર્ગે દેશ પરદેશ યાત્રા અર્થે જવા માટે આપણાં લોકોએ સ્ત્રીમ કંપનીઓ ઉભી કરી છે. આ સાહસનો આરંભ છે, પણ સમય જતાં તે પોતાના કામની મર્યાદાને વધારશે અને જનસેવામાં ઉપયોગી ભાગ ભજવશે.

આપણા દેશની ખેતી સર્વોત્તમ કળાને પ્રાપ્ત થાઓ! વ્યાપાર રોજગાર ઉત્તમતાને પ્રાપ્ત કરો! મીઠા ઉદ્યોગનો સૂર્ય સર્વત્ર વિજયનાં કિરણો ફેલાવો! કળા અને હુન્નરો આખા દેશને જનસમુદાયને સુખનાં સાધનો પૂરાં પાડે! મોટી મોટી સમૃદ્ધ પર્ષટન કરનારી સ્ત્રીમંદોની કંપનીઓને અપૂર્વ સ્થાન પ્રાપ્ત થાઓ! પણ તેની સાથેજ આ સર્વ પ્રકારના ઉત્કર્ષનાં સર્વોત્તમ પરિણામો પ્રકટાવવા સારૂ અમારા દેશના વિચારો સર્વથી અધિક ઉદારતા અને વિશાળતાને પ્રાપ્ત થાઓ!

ન્યાં સુધી વિચારો સંકુચિત રહે છે ત્યાંસુધી માણસ આપસ્તર્યાઈ બન્યો રહે છે. વિચારો વિશાળ થવા માટે છે કે મનુષ્ય પોતાના સાચા સ્વાર્થને સમજતો થાય છે. પોતાનો સ્વાર્થ બીજાનું હિત સાધવાથી નેટલો ઉત્તમ પ્રકારે સધાય છે તેટલો અન્ય રીતે સધાતો નથી. આ વાતો વિશાળપણને પ્રાપ્ત થયેલા વિચારને અનુભવી રહેતી નથી.

સર્વપ્રતિ સમભાવ સેવનાર, કુટુંબભાવ સેવનાર, આત્મભાવ સેવનાર વિચારગ્રેણી સર્વત્ર પુગતવા થોગ્ય છે. પ્રિયમાતાજી! અમારા દેશની સાંપત્તિક સ્થિતિ કદાચ પાછળ દડી છે, હુન્નર ઉદ્યોગમાં અમારો દેશ પાછળ છે. અન્ય વ્યવહારને ઉત્કર્ષે અર્પનાર વિદ્યાઓ અને કળાઓથી અમારો દેશ અજ્ઞાત છે. પણ ધર્મ વિચારને માટે તો આપની કૃપાથી હજી તે પોતાનું સર્વોત્તમ સ્થાન જાળવી રહ્યો છે. આ અમારા ધર્મવિચાર અને અમારી અધ્યાત્મવિદ્યાના વિચાર પુનઃ સર્વ પ્રકારના ઉત્કર્ષને અવસ્ય પ્રાપ્ત કરાવશે.

હિમાલયમાં આવેલા કૈલાસ શિખરપરથી અમારી અધ્યાત્મ વિદ્યાના અધ્યાત્મદેવતા શ્રી શંકરે લગવાનતી પરમ પવિત્ર મૂર્તિ અમારા આખા દેશપર વિજય પુષ્પની વૃદ્ધિ કરે છે. આ વિજય પુષ્પના સ્પર્શથી તથા સુવાસથી અમારો આખો દેશ પુનઃ અધ્યાત્મવિદ્યાની જાગૃતિમાં આવ્યો છે અને પશ્ચિમ-તરફથી ગરૂડપર બેસી આવતા થી વિશ્વજગતના અમારા દેશને વિદ્યા હુન્નર પ્રસારવા કર્મયોગનો ગોષ્ઠ આપે છે, અને પ્રકાશને ફેંકે છે.

મિયવાચક ! આપણા રાજામાં રાજને શ્રીલક્ષ્મી ભગવાનના અવતાર રૂપે વર્ણવે છે. હાલના આપણા રાજાધિરાજ નામદાર શહેનશાહ જ્યોર્જ પાંચમા છે. તેમને ગત જુન ૨૨ સને ૧૯૧૧ ના પૂણ્ય દિવસે લંડન શહેરમાં અપૂર્વ શોભા અને દખ્ખા સાથે રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવ્યો છે. તે આપણા પ્રતિ અત્યંત પ્રેમ રાખે છે. આ પ્રેમને પ્રકટપણે પ્રદર્શિત કરવા આ વર્ષમાં તેઓ કૃપા કરી આપણી જમિન પર પૌતાના વિજયપ્રદ ચરણ સ્થાપવાના છે. અને હિન્દમાં કદી પણ અનુભવમાં નહિ આવેલી તેવી શોભા તથા દખ્ખા સાથે નામદાર શહેનશાહને ઝાજતા માન સાથે તેમના દીલ્હીમાં રાજ્યાભિષેક થવાનો છે. આ પ્રસંગને માટે આપણી હિન્દમાતા અને હિન્દનાં સર્વ સંતાનો એકત્ર થઈ આપણા મહારાજને અભિનંદન અર્પવા અત્યંત અતુર છે.

અંગ્રેજ શહેનશાહના સ્થપાયા પછી હિન્દમાં નામદાર શહેનશાહને રાજ્યાભિષેક કરવાની ક્રિયા આ પ્રથમજ યવાની છે. રાજના વિજયમાં રાજ્યનો વિજય છે. નામદાર શહેનશાહ જ્યોર્જ પાંચમાના વિજયમાં હિન્દેવીનો પરમ વિજય છે. પરમાત્માની કૃપાથી આ પ્રસંગથી રાજ અને પ્રજામાં વત્સલતા અને રાજભક્તિનાં મૂળ અત્યંત ઉર્ધ્વ સ્થપાયા અને તે અત્યંત અભિવૃદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે ! અતુર.

શ્રદ્ધા લતા.

(લેખક. જ. લ. પંડિત.)

મદ્રાસલાલના કર્તા. મુંબઈ.

(એ.... રજની શરદની રણીઆમણીરે. એ રાહ.)

એ... શ્રદ્ધા લતા સુખ દાયીનીરે,

અહા ! ખીલી અમારાં ઉરમાં;

અપૂર્વ અહા !! ખીલી અમારાં ઉરમાં.

એ....વિલાતાં દૃષ્ટિ અજ્ઞાનનીરે,

ઝીલું સચ્ચિતિ સાગર પૂરમાં;

અમે તો ઝીલું સચ્ચિતિ સાગર પૂરમાં. એ.... શ્રદ્ધા.

એ.... વધે જીવન વેલી ચોપાસ,

હૃદય વિલસે ને ખામે ઉઘાસ; (૨)

જીવન સુખ દે સુવાસ, (૨)

ખીલી અમારાં ઉરમાં;

અપૂર્વ અહા !! ખીલી અમારાં ઉરમાં. એ.... શ્રદ્ધા.

શ્રદ્ધા કદપલતા તણી, મુખડાં કચ્ચાં ન જાય,

અનુભવિ સાધક શૂરકો, અંતરમાં હરણાય.

એ... શ્રદ્ધા.

(લેખક, શ્રીમુત દુર્ગેશ્વરભાઈ. સીટી માલ્ટ્રેડ, સુરત.)

(અનુસંધાન ગતવર્ષે અંક ૧૦, પૃષ્ઠ ૧૬૯).

સહજ શંકા યશે કે જળની સાથેના સંગ કરવાની આ મનાઇ કરેલી છે તો પછી કર્મ ક્યાં તોપણ શું ને નહીં ક્યાં તોપણ શું? આ શંકા યાત્રી યોગ્ય જ છે. પણ તેમાં માત્ર સમજ ફેર છે. જેવી રીતે પ્રથમ મંત્રમાં તેન ન્યક્તેન મુંઝીયા: તેના ત્યાગ કરતા તેને ભોગવો, તેના અનુભવ કરો, એવું યથાપ્રાપ્ત ભોગોની અપેક્ષાથી કહ્યું છે, તે જ રીતે આ રથાને યથાપ્રાપ્ત કર્મ કરવાનાં આવે તેના સંબંધ કહેલું છે. જેમ ભોગોને ભોગવવાની મનાઇ નથી કરી, પણ આસક્તિરહિતપણે ભોગવવાનું કહેલું છે, તેજ પ્રમાણે જળમાં આસક્તિ રહિતપણે અન કર્મ કરવાનું કહ્યું છે. ત્યાગ ભોગ કે કર્મનો નથી કર્યો, પણ માત્ર આસક્તિનો કહેલો છે. આ અર્થ સૂચવતાં બહુ જ ચાતુર્યથી અર્જુનને “ ધનંજય ” એ નામવડે સંબોધેલો છે. એમ નથી કહ્યું કે આ ક્રિયા નિષ્ફળ છે પણ તેનું જળ તો નિર્મિત થઇને મળી ચૂક્યું છે. ધન એટલે જેના વડે શ્રેયસ્ની પ્રાપ્તિ થાય છે તેના ઉપર તું વિજયને પ્રેમથી ચૂકેલો છે. તે તો તારી કર્મરૂપ આસાને અધીન છે જ. માટે જેમ અમિ પ્રકટ રૂપે ભક્ષ્યકટ પ્રકાશનો હોય ત્યાં ઉજ્યુના કે અજવાળું હશે કે કેમ તેવો નેત્ર અંધ હોય છતાં પણ વિચાર સરખો નથી કરાતો, પણ તે તો અવશ્ય હોય જ છે, તેમ તારી સંપૂર્ણ ઇચ્છા તથા સ્વતંત્રતાથી જ્યાં કિંવા નિષમનમાં રહીને ચાલી રહેલી છે ત્યાં જણો પણ યોગ્ય સમયે ચાલુજ રહેશે, એટલે તે સંબંધમાં કંઇ જ ચિંતન કરવાનું રહેલું નથી.

આ રીતે અકર્મ એટલે જડતાનો ત્યાગ કરતાં તમેામુચ્ચ નામના પ્રકૃતિના ગુણને દયાવીને તથા સિદ્ધિ અસિદ્ધિ-લાલકાનિરૂપે દેખાતાં જણોના વિચારરૂપ વિરોધનો ત્યાગ કરતાં રત્નગુચ્ચ નામના પ્રકૃતિના ગુણને દયાવતાં પૂર્ણ પ્રસન્નતા તથા સામર્થ્ય નામના સત્વગુણનો વિકાસ નિરંતર કર્મયોગદ્વારા વધે જવાનો. આ સ્થિતિને શ્રીમુખે વર્ણવતાં શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન કહે છે કે “

રાગદ્વેષ વિયુક્તૈસ્તુ વિપયાનિન્દ્રિયૈશ્વરન્ ॥

આત્મવશ્યે વિધેયાત્મા પ્રસાદમધિગચ્છતિ ॥ ૬૪ ॥

પ્રસાદે સર્વ દુઃસ્વાનાં હાનિરસ્યોપજાયતે ॥

પ્રસન્ન ચેત સોઘાશુ બુદ્ધિઃ પર્યવ તિષ્ઠતે ॥ ૬૫ ॥

આમાં પ્રસન્નતા-પ્રસાદ તેને કહેવો છે એ સ્થિતિ સત્યબળહિષર તરીકે આવતાં અનુભવાય છે, ને એજ આપણે વિકસિત અધિકાર છે. ઇંદિયો પોતાપોતાના વિષયોમાં રાગ-દેષરૂપે બંધન ધૂંખાથી બંધાઈ નહીં રહેતાં સ્વતંત્ર મનરૂપ પોતાના પરિસરકિત તે ઉદાનમાં વિચરે છે ને નિરંતર અધિક અધિક નિરામયતા તથા સામર્થ્યનો સંચય કરતી અનુભવાય છે. એ અનુરૂપનારૂપ અનુભવ તેને જ પ્રસન્નતા નામે ઓળખાવે છાવ્યે, અને વિશેષ તથા જરૂરતા દૂર ચર્ચાઓ હોવાથી આ પ્રસન્નતા સત્-ચિદ્-આનંદરૂપ ખરા સમુદ્રમાં આપણને વિકાસી નાંખતી અનંત વિકાસને પામતી કેટલી ત્વરાથી પ્રવાણ્ય કરશે તેનો ખ્યાલ સરખો. પણ મહોટા વિદ્વાનોને પણ આવવાનો સંભવ નથી. દુઃખ માત્રને નિરૂપ કરવાનો-અજરામરવાદિરૂપે સુખમાત્રને નિરંતર આપણા જ કરી રાખવાનો આ આનંદનો અનુભવ એ એક જ માર્ગ છે. એ પ્રસન્નતા એટલા બધા વેગમાં શુદ્ધ તથા પવિત્ર થઈને અંતઃકરણમાં વહેવા માંડે છે કે આપણને તેની લાગણી આપણા અસ્થિ માત્રમાં ગલ્લગલીઓ-રૂપે અનુભવાય છે. સોહી જે આપણી નસોમાં વહે છે તેનો મૂળ આરંભ અસિમમાંથી યજ્ઞેલો છે એવું કહેવાય છે. સોહી જે રસાવતી ડોકરો છુવે છે તે જીવન રસવાણું હોયું નથી. કલશ કે સરીરની બહાર નીકળતાં હવા સાથે સંબંધમાં આવીને વિકારને પામેલું તે હોય છે. જીવનમય સોહીમાં જીવનરસનો પ્રવાહ હોય છે તે હાડકાંમાંથી જ નિકળીને તેમાં ભળે છે ત્યાં સુધી જીવન તથા આરોગ્ય ટકે છે. હાડકાંમાંથી નીકળતો જે-ફેસફરસ વાયુ પ્રકાશવાયો દેખાય છે તે એ વિકાર પામેલા જીવનરસની પ્રતીતિ છે. હાડકાં જીવતા સરીરના અંગરૂપે ત્યાં સુધી જીવતાં હોય છે ત્યાં સુધી તે ફેસફરસ નામનો બહાર દેખાતો પ્રકાશમય વાયુ નહીં પણ જીવનરૂપે અનુભવાતો પ્રાણરૂપ પદાર્થ તે છે ને તેના પ્રવાહ સોહીમાં નિરંતર ભેગો થઈને જીવનની પ્રતીતિ કરાવી રહે છે. હાડકાંમાંના આ સામર્થ્યનું પોષણ કરી રાખનાર તત્ત્વ માત્ર અંતઃકરણમાં અનુભવાતી હિષર કહેતી પ્રસન્નતાની સ્થિતિ છે. ઇર્ષ્યા-રાગ-દેષ-લોભ-મેદા આદિ નિર્દિવાઓ આ પ્રસન્નતાના પ્રવાહને મલીન કરે છે અથવા બાળી મુકે છે અને તે દ્વારા હાડકાંમાંથી જરૂરતા રહને પુટાડી મૂકે છે, તેથી પ્રત્યે અથવાતો આધિનો અનુભવ થાય છે ને પ્રસન્નતાનિવા તેને દૂર કરવાનો બીજો કોઈ પણ ઇલાજ હોય જ શકતો નથી.

આ રીતે પ્રસન્નતાને નિરંતર ભગવતા તથા તેમાં ઉતારોતાર શક્તિ કરતાં પશું આયુ અને ભોગવતાની ઇચ્છા સનત જાગ્રત રાખતી.

આ સરીર એ જ અત્મમતલને પોતાની પ્રતીતિ કરાવવાનું સાધન છે. આ પ્રતીતિ બોલ અને કર્મ એ બે રૂપે થઈ રહી છે. તેમાં પ્રથમના અંતરડે ભોગવતી વ્યવસ્થા કેવા પ્રકારે કરતી તે કશું ભોગમાત્ર મનોહિત હોવાથી તેને ભોગવતાં તેમનો તો અંત આવવાનો અને તેમ થાય તો વિકાસકર્મ જે આત્મતત્ત્વ સતત કરી રહેલું છે તે બંધ પડીને આત્મતત્ત્વ અનાત્મતત્ત્વને ધારણ કરે તેવો અવસર આવવાનો તેમ થયું એ આત્મતત્ત્વનો સ્વભાવ નથી, તેથી થાય જ નહીં. ન થાય તો નહીં ભોગવના પણ અનંત સંભવો હોવા જ જોઈએ અને તેમ છે તો તેમના સંભવઅર્થેકર્મ હોવાનું જોઈએ. એમ હોવાથી કર્મનામનો અતિકર આત્મતત્ત્વના સ્વભાવરૂપ હોવાથી તેની વ્યવસ્થા આવશ્યક છે જ ને તે વ્યવસ્થાને આ બીજા મંત્રમાં કહીને આત્મતત્ત્વના ન અટકે તેવા સ્વરૂપને કહી બતાવ્યું.

આ વિકાસક્રમ આત્મતત્ત્વનો સ્વભાવ. સ્વ એટલે પોતાનો જ. અન્યતરૂપે હોય તેવા કોઈ ઉપાધીનો ભાવ નથી. એમ હોવાથી જે જે વિચાર ઉચ્ચાર કે આચારનું પરિણામ એ બાવને દૂર કરવા તથા તેવો અશ્વત્ત કરવારૂપે પ્રતીત થાય છે તે મહાત્મ મહોદયમાં મોડું, પાપ છે. આ વિકાસ અનવધિપણે વધારે જ જવાનો હોય છે અને કદી પણ અટકાવવાનો સંકલ્પ સરખો પણ કરવાનો નથી.

આ રીતે આનંદ એ સ્થિતિ પ્રાપ્ત્ય હોવાથી એ સ્થિતિનો પ્રતિજ્ઞ કરનાર જે જે સ્થિતિઓ જણાય તથા જે જે વડે તેવી પ્રતિજ્ઞા સ્થિતિઓ પામ થયેથી જણાય તેનાજ માત્ર ત્યાગ કરવાનો છે. આપણા હૃદય કમલમાં પરમતત્ત્વ અગ્રજમાતરૂપે વિરાજ રહેલું છે તે શરીરરૂપ પિંડ બ્રહ્માંડનું નિયમન કરી રહેલું છે તેજ આપણું સાચું સ્વરૂપ છે. તેમાંથી નિકળતા નાદને શ્રવણ કરવામાટે સંયમને સાધીને તત્ત્વ ચિત્તવૃત્તિનો પ્રવાહ વધારતાં જવાનો છે. એમ કરવાથી થીઅંતર્યામિ પરમાત્માના નાદનું શ્રવણ થયે. આ નાદ કહે છે કે જે જે વડે આપણને એવું જાન થાય છે કે હું અસ્થ એટલે સંકુચિત છું, હું અસ્થ છું, હું અસ્થ-શક્ત છું, હું પરત્વ છું, તે તે સર્વ વિચાર ઉચ્ચાર તથા આચારને દૂર કરવામાં નિર્લય પ્રવૃત્તિ કરવાની છે. એથી ઉત્કૃષ્ટ જેના જેના વડે એવું જાન દગાનું ભવ અને તેને સ્થાને નવીન જાન થાય કે હું વિશુ છું. હું સર્વજ છું. હું સર્વસાક્ષી છું તથા હું સ્વ એટલે પોતાના જ ઉપર આધાર રાખનાર એવો સ્વતંત્ર છું. તેવાજ આચાર વિચાર તથા ઉચ્ચારનું સ્ત્રેષ્ઠ સ્થાપવાનું છે. એમ થતાં પ્રજ્ઞા નામનું સામર્થ્ય સ્થિર થાય છે અને પ્રસન્નતામાં વિકાસ વધે જાય છે.

આ વિષયને ધૈર્યશૂન્ય સદૃષ્ટિ કહેલી છે. **एकौहं बहुस्याम ॥** એ સંકલ્પવડે પોતે ઉપાસ્ય કારણરૂપે બનીને પોતાનામાંથી જ પોતે નિમિત્ત કારણ બનીને આ સદૃષ્ટિ ઉત્પત્તિ કરેલી કહેલી છે. આપણે પણ એ ધૈર્ય ફૂન સદૃષ્ટિ આશ્રય નક્કી બનાવી શકીએ એવું છે; તેનો અનુભવ મનુષ્યમાત્રને છે. જે બનિકરને સ્વપ્ન એવું નામ આપીએ છીએ, તેમાં આ પ્રતીત થતી સદૃષ્ટિનો જ અનુભવ કરતા હોઈએ એવો જામ થઈ જાય છે, કારણ કે અને વચ્ચે એટલું બધું સામ્ય છે, પણ ઝીણો વિચાર કરતાં આપણી સ્વપ્ન સદૃષ્ટિ સ્વતંત્ર વિરાળી-જ છે એની ખાતરી થાય છે.

સ્વપ્નમાં જ સુરતમાં રાત્રિએ અમુક ધરમાં સુતો છે. તેને સ્વપ્ન આવે છે કે બપોરનો સમય છે ને મુંબાઈમાં અમુક સ્થાને જ સાથે તે અમુક કાર્ય કરે છે, જાગૃત થતાં જણાય છે કે જ નું શરીર સ્વપ્ન સમયે સુરતમાંજ હતું. રાત્રિજ હતી. તે સુરતના ધરમાંજ શરીર પોતાના ખીજાના ઉપર હતું. મુંબાઈમાં તેમાં દેખાવડા સ્થાને તે શરીર નહોતું. ત્યાં તે સમય બપોરનો સમય નહોતો. તેમજ જ પણ ત્યાં તે સમયે નહોતો અને એ નો તથા નો સંધેય તે સમયે તે સ્થાને નહોતો યોગ. જ તથા જ ના ધરનાં મનુષ્યો પોતાના સ્વાનુભવથી ખાતરી કરી આપે છે. આમ હોવાથી જ નામના મનુષ્યે ધૈર્યશૂન્ય સદૃષ્ટિમાં પ્રતીત થતા પોતાના શરીરની નકલ, મુંબાઈની નકલ, સુરતે મધ્યાહન કાળનું જાન કરાવનાર ચિહ્નોની તથા તત્ત્વ મહાત્મા આદિની નકલ જ આદિ પ્રત્યક્ષાદિની નકલ.

સામાન્ય તત્ત્વ માત્ર એકજ સ્વરૂપે પોતાનું હું એકલુંજ સરખી રીતે વ્યાપેલું હોય છે. એકલા જ એ બીજાનું હોઈ પણ બીપાદાન આદિની સદાચરિતા આ સહિત્તી છે. ॥ શિવોઽહમ્ ॥ ને બારણી આ રથને સ્પર્શ થાય છે. જે જે સાધનો ઇશ્વર પાસે છે તે સર્વે જ ની પાસે હતાં એમ સિદ્ધ થાય છે. ઇશ્વરમાં આત્મ તત્ત્વની પ્રતા નામની કળા પૂર્ણે વિકાસને પામીને સ્થિર થઈ છે તેથી તેમની ચાહિ સ્થિરરૂપે પ્રતીત થાય છે. આપણે એ સ્થિરતાના ક્રમમાં છીએ તેથી તે સ્થિરતાના પ્રભાવમાં આપણી સહિતી સ્પર્શતા તથા સ્થિરતા પ્રતીત થાય છે.

સંકલ્પ સહિત તથા મનોરાગ્ય તથા કલ્પનારૂપે જેને જોગબીએ છીએ તેની વ્યવસ્થા પણ આ પ્રમાણે જ સમગ્રાય છે.

પણ શંકા કરાય છે કે સ્વપ્ન તથા કલ્પના તો મિથ્યા છે. આ શા માટે કહેવું છે તેનું તાત્પર્ય નહિ સમજતાં એ તો નરસિંહચર અમારૂંજ છે એ પ્રમાણે કોઈ બાબતમાં પડે છે. પણ યુક્તિ બાવતી જોખનું કહે છે કે ॥ સદૃશાલીત ॥ એકલું બાવરૂપ તત્ત્વજ્યોતિશ્ચ માત્રની પૂર્વે હતું. તો આ સ્વપ્ન તથા કલ્પનામાં અનુભવાતા જ્યોતિશ્ચોરૂપે કારણ બાવરૂપ તત્ત્વ એકલુંજ હોઈ શકે અને તે જ્યોતિશ્ચે પ્રતીત થતો વિકસિત આભાસ છે. જ્યોત્ત્વ તો તે હોયજ નહીં. કારણ જ્યોત્ત્વમાંથી એ પ્રગટતા જ્યોતિશ્ચરૂપે જાન મરણો સંભવ હોય તો નરસિંહચરે જમીન જોડાઈ રાકીને જોઈએ. સૂરજના અપરતા તો કાંઈવાળાં જગત્તે પણ તથા કપડાં બીતાં થઈ જતાં જાણ્યે. વૈષ્ણવો પુત્રોવડે જૈન્ય ખડાં થયાં જોઈએ તથા આકાશ નગરીમાંથી પુષ્પવૃક્ષો વૃદ્ધિ થતી જોઈએ. એમ યતુજ નથી, તો પછી બાવરૂપ પદાર્થોવડેજ આ સહિષ્ણુ થઈને તેમાં જોગબી જતી જોઈએ. તે સ્વરૂપ આપણું સ્વ એટલે પોતાનું રૂપ છે. જેને આપણે આપણી કલ્પના સાર વિકાસને પમાડતા આનંદમત્ત રહેવું અને તે રીતે ઇશ્વરમાં રહેલા વિષુવ, સર્વજ્ઞત્વ, સર્વ શક્તિમત્ત તથા સ્વતંત્રત્વનું જાન આપણામાં થવું એ જ પ્રાપ્તિ થાય છે. એ જ આનંદની પ્રકાશ છે. એ જ અનંતરામત્તનો સાચો અનુભવ છે. એજ પૂર્ણ શાંતિ તથા પ્રસન્નતા છે. એજ પરમ યુક્તિ છે. જ્યાં સુધી તેની પ્રાપ્તિ થઈ નથી ત્યાં સુધી તે પ્રાપ્ત કરવાના એકજ સાચા સાધનરૂપ આ સ્તરીરનેજ પારકું કરી રાખવાની તથા તેના વખતે વખત મના વિકાસને અનુરૂપ તથા અનુકૂળ પડે તેવા વિકાસો નિરંતર કર્યાં કરવાના છે. તેમ કરવા માટે જે જે પદાર્થો જાણ્યે તે આપણામાંજ છે ને તેમનો અનુભવપૂર્વક ઉપયોગ આપણેજ કરી રાકીએ એમ છે અને ક્યાં વિના ચાલે તેમ નથીજ.

॥ મનોવૈ વ્રજા ॥ મનસ્ય મનુષ્યાણાં કારણં વંધ મોક્ષયોઃ ॥

મનજ જાણ છે. મનજ મનુષ્યોના બંધન એટલે પરતંત્રતા તથા મોક્ષ એટલે સ્વતંત્રતાનું કારણ છે. મનરૂપે અંતઃકરણમાં આનંદ અથવા આનંદ નહોતો તેવા વિકારો બધાપ છે. હાલ જેમ પરતંત્રતાના અનુભવો વડે તે પ્રકારના વિચાર દ્વાને અંતઃકરણમાં પ્રસરવાને જીવનરસને કંટોળાવી કે સૂચી નાંખવામાં એ મન મચી રહેલું છે, તેજ રીતે તેજ મન પોતાની દિશા બદલતાં જીવનરસની શ્રદ્ધ કરવામાટે આનંદરસનો ઉત્તરોત્તરો શકે છે. આનંદ રસનો કાંઈક વિચાર બંધાય તેમાટે પ્રથમનો ઉપર રસપ્રાપ્તિ અનિશ્ચયરૂપે નિશ્ચય કરવો કે

આપું આપું જગત્ બનાવવાની. સામગ્રી તથા સામર્થ્ય આપણાંમાં છે. વિજ્ઞાન દૃષ્ટિથી જ્ઞેતાં આ સામગ્રી જે જે સ્વરૂપે પ્રતીત થાય છે તેના સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ એવા એક ખીમતની અપેક્ષાથી વિભાગ પાડીને સમજાય છે. આ બંને સ્થિતિયોના છેદવચ્ચેના વિકાસ માર્ગ સમજવા માટે તેને કોઈ સંગીન પ્રવાહી તથા વાયુ એ રૂપે સમજે છે. પ્રવાહી પૂર્વની મધ્ય જેવી સ્થિતિને કોઈ ચોથી સમજે છે. કોઈ વળી એ વિકાસને છ ભાગે સમજે છે, એટલે ૧. સંગીન, ૨, સત્વમય એટલે પ્રવાહી. ૩, દૃષ્ટિ ગોચરવાયુ જેમકે ધૂપ આદિ કરતાં જણાય છે તે. ૪, વાયુ જેનો સ્પર્શ માત્રથી અનુભવ લવાને થાય છે તે. ૫, ધંધર અને ૬ કારણદ્રવ્ય. આ સ્થિતિયો ઉત્તરોત્તરની અપેક્ષાથી પૂર્વપૂર્વની રચુવ છે ને પૂર્વપૂર્વની અપેક્ષાથી ઉત્તર ઉત્તરની સૂક્ષ્મ છે. આ રીતની વ્યવસ્થા કરનાર સૂર્યની ગરમીનાં કિરણોની અસર છે ને તેથી સૂર્યની પ્રત્યક્ષ નિકટતમ પ્રદેશમાંની સ્થિતિ કારણ દ્રવ્યરૂપે સૂક્ષ્મતાની સીમા છે. તે રીતે આપણા દેહ બ્રહ્માંડમાં આપણું આત્મદ્રવ્ય આપણા આત્માની નિકટના પ્રદેશમાં છે તે સૂક્ષ્મતાની સીમાને કારણ કરે છે. તે દ્રવ્યમાંજ આ જગત્ રૂપે પ્રતીત થવાનું સામર્થ્ય છે અને સ્વપ્નાદિ અવસ્થામાં આપણે તે દ્રવ્યનેજ અનાયાસે ઉપયોગ કરીએ છીએ, છતાં શુદ્ધિ તથા મનની અત્યંત અસ્થિરતા તથા મલિનતાને લીધે તેનું આપણને જ્ઞાન હોવું નથી. આપણી ઇચ્છાનુસાર આ પદાર્થના ઉપયોગો કરવાના જ છે. અને તેમાટે મથાપોગ ક્રિયાઓ કરવાની કહેલીજ છે.

ઉપર પ્રમાણે આત્મતત્ત્વો પ્રતીતિ વિકાસ થવાની ક્રિયા મોઢ અથવા શોડને વચ્ચે થઈ ને જે અટકાવે છે તેની સ્થિતિને હવે શ્રી શ્રુતિ ભગવતી વર્ણવે છે કે:—

॥ અસૂર્યાનામ તે લોકા અંયેન તમસાઢ્ઠતાઃ ॥

॥ તાંસ્તે પ્રેત્યાભિગચ્છંતિયેકે ચાત્મહનોજનાઃ ॥

અપૂર્ણ.

ચિતિસ્પર્શપ્રાપ્તવૃત્તિના આનંદોદ્ગાર.

(લેખક જ. લ. પંડિત.)

મદ્રાસલાના કર્તા. મુખાર્થ.

(લાગી લગન મને તારી. એ રાહ.)

લાગી સુરત સુખકારી, હો મનવા, લાગી સુરત સુખકારી.

સુરત સુખકારી (૩) હો મનવા.

હરખથી જાઉં વારી વારી. હો મનવાં વિહારી.

હો મનવા.

સુરત સંધાતાં હું ચિતિપતિ પામી,

આનંદે રહું જામી, નિષ્કામી પદપરે હું વિશમી,

હો મનવા.

॥ ૐ ॥

ધર્મ ક્યાં છે ? ધર્મપુસ્તકોમાં કે ધર્મ પાલનારાઓમાં !

(લેખક. પશ્ચિમ દિગ્દેશ્યંદ કપુરચંદ. લાલન.)

લંડન તા. ૨૯-૫-૧૧.

પ્રોફેસર રામમૂર્તિ અમેરિકામાં બાઈબલ આપતી વખતે કહેતા હતા કે જેવી આંખને પ્રકાશની વરસ છે, જેવી ફેરસને હવાની અગત્ય છે, જેવી શરીરને અન્નની આવશ્યકતા છે, તેવી આત્માને ધર્મની છે. આત્માના પ્રાણ આ દૃષ્ટિએ જોતાં ધર્મ છે. જે જીવને ધર્મ નથી, તે જીવતો નથી અને જે આત્માને ધર્મ છે, તે અમર છે. પરંતુ જેમ સ્વર્ણરૂપી સમુદ્રને પાણીની તૃપા લાગી અને ધણાં ધણાં ફાંફાં માર્યા પરંતુ ત્રણે લોકમાં ક્યાંય પાણી મળ્યું નહિ. તેમ ધણાં જીવો મનુષ્ય હોવા છતાં-અમરપણાની તૃપાયાળા હોવા છતાં, શાશ્વત જીવનની શોધ ક્યાં કરવી તેની માહિતી વિના ફાંફાં માર્યા કરે છે.

કેટલાંક લોકો ધર્મ પુસ્તકોમાં ધર્મને જોઈ છે. લેખક કહે છે કે અમુક દિવસે દરિયામાં પાણીની ભરતી કેટલી છે, પાણી કેટલું ઉંચે ચોલે છે, એ જણાવનાર પંચાંગમાં કેટલું પાણી છે ? તે નીચેવતો તેજ વખતે જણાવ આપે છે. મીનાઈનાં નામ લખેલ (Meno) મેનોમાં મીનાઈના કેટલો સ્વાદ આવે છે, તે તેમના અનુભવીને માહિતી છે. કેરીડું નામ સાંકળતાં જેના મૂખમાં પાણી આવે છે, તેવો આપણો જ્ઞેશ છે. પરંતુ ખરેખર પાણી તો પંચાંગ વાંચી દરીએ જનારને મળે છે, ખરો સ્વાદ તો આંખાને જીનારને નહિ પણ આખનારને, અને (Meno) મેનો વાંચનારને નહિ પરંતુ મેનોમાં લખેલ વસ્તુમાંથી પોતાને જાણતા દંસાર મંગળી આખનારને ખબર પડે છે. તેજ પ્રમાણે ધણા લોકો એમ સમજે છે કે ધર્મ પુસ્તકોમાં છે. તેથી ધણા ધર્મગુરુ આદિ વિકાનો પણ પુસ્તકગ્રંથ કાલગાને પોતાના મગજમાં ફાલવે છે. અને જેમ કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષામાં પોતાનું ભરેલું મગજ પ્રશ્નપત્રોમાં ફાલવે છે. તેમ શ્રી ધર્મગુરુઓ પોતાના મગજમાંથી બીજા કોઈને પોતાની જાણની પરનાજ લગાડી પોતાના મગજમાંથી જોતાઓના મગજમાં ફાલવી દે છે. પરંતુ જેમ પુસ્તકોમાં ધર્મ નથી તેમ પેશા મસ્તકમાં પુસ્તકો વહન કરનારમાં પણ ધર્મ નથી, તેમ જેમાં તે ફાલે છે તેમાં પણ ધર્મ આવતો નથી. આ પ્રમાણે હાલની મનુષ્ય જાતના મોટા ભાગ ધર્મરૂપ સાક જાણે એક વખારમાંથી બીજી વખારમાં લઈ જવાનો હોય તેમ પુસ્તકોની ગાંસડીઓમાં ભરી એક દેશથી બીજા દેશમાં, એક સૈકામાંથી બીજા સૈકામાં, એક વક્તામાંથી બીજા જોતાઓમાં પહોંચાડવામાં આવે છે. પરંતુ જેમ

દરિયાની ભરતીની સ્થિતિ જણાવનાર પંચાંગમાં પાણી નથી, તેમ આવા મગજમાં ભરેલા કાયળામાં ધર્મ નથી.

ત્યારે ધર્મ ક્યાં છે ? મનુષ્યના ચારિત્રમાં-મનુષ્યના વર્તનમાં-મનુષ્યના આત્મામાં.

એક સદાચારી શુદ્ધ વર્તનવાનને બોલતા સાંભળવાથી આપણા કર્ણરૂપી પ્રણાલીકામાં યદ્ય ધર્મ આપણા અંતરમાં પ્રવેશ કરે છે. આમ સદ્વર્તનશાળી મહાત્માની આપણા પર દષ્ટિ થતાં, તેમની આંખમાંથી ઝરતાં અમીનાં ઝરણાં આપણી આંખમાં પ્રવેશ કરી અંતરમાં ધર્મને તોણી લાવે છે. એક શુદ્ધ ચારિત્રશાળી મહાશયની ક્રિયા જોઈ આપણે તે પ્રમાણે ક્રિયા કરતાં આપણામાં ધર્મરૂપી જીવનનો અનુભવ કરીએ છીએ.

જુઓ એક કર્તવ્યપરાયણ (Nelson) નેવસન વડે આપું છ'ગ્રાંડ કેપુ' કર્તવ્યપરાયણ દેખાય છે ! એક પ્લોટો જેને નથી ઓ કે નથી છોડતાં છતાં યુરોપમાં થતા બધા શિશુસુદો તેના પુત્ર પુત્રીઓ છે. એની કાણુ ના પાડે છે ? એક સોફ્ટીસ સાથે રહેનાર તેમના શિષ્યો બધા જાણે નાના સોફ્ટીસ હોય તેના યદ્ય પડે છે. અર્થાત્ પેગંબર મહમદવડે બધા મહમદીઓ, એક વિજ્યુવડે બધા વેજ્યુવો, એક શંકરવડે બધા શંકરો, એક ગ્રિન-ભગવાન વડે બધા જેનો, એક કાર્કસ્ટવડે બધા ક્રિક્રિથનો, આ બધા શાથી થયા ? તે મહાપુરુષના વચનેથી નહિ, તેમના પુસ્તકોથી નહિ, પરંતુ તેઓના વર્તનમાં વ્યાપક તેમના શુદ્ધ ચારિત્રથી. તેમના વચને જ નહિ પરંતુ એમના વચનરૂપ મંદિરમાં તેઓ પોતે સાક્ષત્ ધર્મરૂપે હોય છે, અને એ ધર્મનાં દર્શન કરનાર માણસ પોતે ધર્મ પામે છે. જેમ એક મોટા જળાશયનું જળ નાના સરોવરમાં પ્રવેશે છે, તેમ આવા મહાત્માના શુદ્ધ ચારિત્રરૂપી જળ અથવા તેમના સ્વરૂપમાં રહેલા ધર્મ પોતે બીજામાં પ્રવેશે તેને ધર્મ બતાવે છે.

લોકો આજે વિદ્વાનોને વખાણે છે, કારણ કે તેમના મગજમાં ધણી પુસ્તકોરૂપી કાયળા સમાય છે. પરંતુ વિદ્વાનનો અહીં નિષેધ કરવાનો આશય નથી. આશય તો તેમની કિંમત તેમના આચારવિના હવે આ વિચારયુગમાં નથી એ સમજાવવાનો છે. પાણીની ભરતી જણાવતું સાધન જે પંચાંગ તે પાણી નથી, માત્ર અહીં આના જ તેમની કિંમત છે. શ્લાગરજેની નથી.

તેજ પ્રમાણે ધર્મ પુસ્તકોમાં બોલી જનારા શેનેઆદેની કિંમત પણ વધારે નથી. જે માણસને જેતાં આપણે તે 'માણસને' પણ ખૂબી 'માત્ર સાક્ષાત્' 'ધર્મને' દેખાવ્યે ત્યારે તેની અપૂર્ય કિંમત યાય છે. તેમનું બોલતું જ સ્તોત્રરૂપ હોય છે. તેમનાં વચન સૂત્ર હોય છે. તેમના આચાર પુગ્મ હોય છે. તેમના વિચાર પ્યાન હોય છે. માટે ધર્મ ગુરુઓ, તમારા આચારને વિશુદ્ધ, વિશુદ્ધતર અને વિશુદ્ધતમ કરો અને ઓતાઓની પાસે પેહેલાં પુસ્તકોમાંના લેખો વંચાવો, બોલાવો એટલે હજારો અંશે વિગતો સત્તર થશે. હજારો મહાત્મા યદ્ય શાસનનો ઉદ્ધાર કરશે.

દેવી સામર્થ્ય અથવા યોગવલ.

લેખક, શ્રી જયકૃષ્ણદાસ ગંગાદાસ ભટ્ટા—સુરત.

(અનુસંધાન માત્ર વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૫૪ થી.)

પ્રકરણ ચોથું.

આંતર મનની અદ્ભુત સ્મરણશક્તિ.

મનુષ્ય માત્રમાં જે મન છે વા મનની જે કળા છે. એ વિષે પૂર્વ પ્રકરણોમાં સૂચ્યું છે. આંતર મન જ્યારે જાગ્રત થાય છે—જાણી મન જ્યારે શાંત પડી જાય છે, બાહ્ય જગતના નિયંત્રણ બાદ જ્યારે દુર્જન પડી જાય છે, ત્યારે પૂર્વના—ધણા કાગપૂર્વના સર્વ જતાવિદ્ સ્મરણ તાણું થાય છે. જે જે પ્રસંગો બનેલા હોય તે સર્વ પ્રસંગો મનપર દૃઢપણે સંસ્કૃત થાય છે, અને આંતર મનની પ્રવળ પૂર્ણકળાના પ્રમાણમાં એ સર્વ સ્મૃતિમાં આરદ્ર થાય છે. અત્યંત મુખ્ય અવસ્થા વા આંતર મનની જાગ્રતકળા જેમ ઉચ્ચ, જેમ દૃઢ, જેમ એકાગ્ર તેમ સ્મૃતિ તેજસ્વી, નિર્મળ અને નિઃશંક હોય છે.

આ સંબંધમાં સરવિદ્યમ હેમિલ્ટન પોતાના અધ્યાત્મવિદ્યાના વ્યાખ્યાનોમાં જણાવે છે કે આ અદ્ભુત જ્ઞાન એ ગ્રમ સ્મૃતિ છે. એ વિદ્યાનુ પુરુષ લખે છે કે:—

મનમાં યાતના આપ્યા બંધાર લેવા છે. આપણી બહિર્મુખ અવસ્થાકાળે આ બંધાર વિસ્મૃતિપટમાં રહે છે. પણ ગાંડપણ, ભ્રમમાં જણાતી અજ્ઞાન અવસ્થા, સ્વપ્ન જાગ્રત દશામાં, તેમજ કેટલાક દુઃખીયા જેવા રોગકાળે આ ગ્રમ બંધાર બંધાર નીકળી આવે છે. એવા પણ પ્રસંગો બને છે કે આખી જાણનાં વાક્યો દારબંધ સ્મૃતિમાં આરદ્ર થાય છે. જે જાણનાં જ્ઞાન બાહ્ય મનની જાગ્રત કળાકાળે બીધકુલ સિદ્ધ ન કીધું હોય, તેની અગમ્ય જાણના યાતના બંધાર પણ ઉઘડી આવે છે.

આજ વિદ્યાનુ સરવિદ્યમ હેમિલ્ટન એક પ્રસિદ્ધ અમેરિકન ડૉક્ટર રજાનાં વચનો પણ પોતાના વિચારોની પુષ્ટિમાં જણાવ્યાં છે.

ડૉક્ટર રજા કહે છે કે:—“ પ્રત્યેક દેશમાં જન્મતું જ્ઞાન જાણીને વહેતા અને ગાંડ ગણાતા મનુષ્યોની કુદિનાં અદ્ભુત સ્વરૂપો હોય છે. આ આશ્ચર્યમાં વિવક્ષણ સંભાષણ સામર્થ્ય અને કાવ્ય, સંગીત તેમજ વિવક્ષણમાં વિવક્ષણ કુશળતા જણાયાં છે. સને ૧૮૧૦ ના વર્ષમાં એક ગૃહસ્થતી હું અમારી હોસ્પિટલમાં દવા કરતો હતો. એ ગૃહસ્થ દર રવિવારે હોસ્પિટલના કપાઉડમાં જે વાપણો આપતો હતો, તેથી સર્વે અર્થે ઉત્પન્ન થતું હતું. એક સ્ત્રીને હું દવા આપતો હતો. તેને પ્રશ્ન પડી કંઈક ગાંડપણું શિખું જણાયું. એ સમયમાં એ સ્ત્રીને પોતાનાં બનાવેલાં સંગીનો એવાં તો મધુર વાણીમાં ગાયાં કે હું જ્યારે જ્યારે તે સ્ત્રીને કોનો ત્યારે ત્યારે મોહાવશ થતો. પૂર્વના કેન્દ્ર પણ સમયે તે સ્ત્રીમાં આવી અદ્ભુત

પ્રતિભાશક્તિ, કવિત્વ વા સંગીતકૌશલ જણાયાં ન હતાં. ગાંડપણકાળે ચિત્રકળાનું કુશળપણ જેમનામાં પ્રકટેલું એવા બે દર્શાતો મારા લક્ષમાં આવ્યાં છે.

કોઇ વખતે ગાંડા મનુષ્યોમાં જ્ઞાનનું અતીવ અદ્ભુત પુનર્જીવન દૃષ્ટિએ પડે છે. અર્થાત્ કંઈ કાળનું જુના સમયનું નિર્મૂલ જ્ઞાન નીસરી આવે છે. તેઓ પૂર્વના પ્રસંગોને ઉત્તમ પ્રકારે વર્ણવે છે—પૂર્વની ઐતસ્ય પ્રાપ્તિન અથવા અર્વાચીન બાબતોનું જ્ઞાન પ્રકટ કરે છે, પુસ્તકોમાંથી વાંચેનાં વાંચેા મુખે બોલે છે અને એ પ્રમાણે તેમની સભાન સાવધાન અવસ્થામાં જેનું જ્ઞાન ખીસકુસ ન જણાયું હોય એવું જ્ઞાન પ્રકટ કરે છે !

ડોક્ટર રશનાં આ વચનો છે. ડોક્ટર રશ તેમજ તેનાં વચનને જણાવનાર સરવિદ્યમ હેમિલ્ટન જે કાળે યજ્ઞ ગયા તે કાળે વિદ્વાન પુરોહિતે અતર્મુખ અવસ્થાનું વા જગતના અભાનવાળી અવસ્થાનું જ્ઞાન ખીસકુસ ન હતું. હિપોક્રિટિસમ અથવા આ ભારતવર્ષની યોગ-વિદ્યાનું સ્વરૂપ એ પશ્ચિમના વિદ્વાનોને તે કાળે જણવામાં ન હતું. આ કાળે પશ્ચિમના વિદ્વાનો એમ તો માને છે કે અનેક કારણોથી મનુષ્યોને બાહ્ય જગતનું અભાન પ્રકટે છે. સ્ત્રી, પુત્ર, માતા, પિતા, શુદ્ધ, શાંતિજનો વગેરે સર્વ સંસારનો સંબંધ છૂટે, અને દેહનું પણ જ્ઞાન ન રહે એવી અવસ્થા પ્રકટે છે. વ્યાધિથી વા કોઇ પણ સાચી દિશાના પ્રયત્નથી બાહ્ય મનને દેવળ મુક્ત કરી નખાય અને આંતર મનને ગમત્ કરાય તો અવરૂપ જે જ્ઞાન, સામર્થ્યનો અનુભવ થાય છે તે અત્યંત અસૌકીક, ઉચ્ચ અને પ્રતાપી હોય છે. પશ્ચિમની પ્રજા માને છે કે જ્ઞાનતંત્રો વા મસ્તિષ્કમાં જહાતા રોગો તેમજ જ્વરકાળે અનુભવાતી ફેટલીક રિષ-તિઓથી બાહ્ય મન દેવળ શાંત પડી જાય છે અને આંતર મન અત્યંત ગમત્ થાય છે. અને તે સમયે જ્ઞાનની દૈવી કળા પ્રકટે છે. આ દેશના વિદ્વાનો માને છે કે અતર્મુખ અવસ્થા સિદ્ધ કરવાથી અત્યંત અદ્ભુત જ્ઞાન પ્રકટે છે. અનેક આવરણો છુટે છે, ચિત્તની મહિન તામસી જડ અવસ્થા રામે છે. તેજસ્વી સાત્ત્વિક અવસ્થા પ્રકટે છે. અને તે સમયે જૂત કાળનું નિરાવરણ જ્ઞાન પ્રકટે છે.

ઉપર કહી ગયેલા સર વિદ્યમ હેમિલ્ટન આંતર મનની અદ્ભુત રમરણશક્તિ સંબંધમાં, એક અમેરિકન વિદ્વાન લેખક મિ. ફિલિપ્સનાં પણ નીચે પ્રકારનાં વચનો આપ્યાં છે. આ અમેરિકન પાદરીએ Recollections of the Valley of the Mississippi એ નામના લેખ લખ્યો છે. તેમાંથી અવતરણ આપું છે.

મિ. ફિલિપ્સ લખે છે કે:—પ્રત્યેક રોગી પોતાની બાજતને અદ્ભુત જેવી માને એ સ્વાભાવિક છે. મારા સર્વ ડાક્ટરો મારા વ્યાધિના પ્રસંગેને અદ્ભુતજ માનતા હતા. મને જે મંદવાડ થયેલો તેના પરિણામો નોંધવા બીજા મનુષ્યોને દરકાર હોતી નથી, પણ મને એ સંબંધમાં ખાસ સાવધાન રહેવા સૂચન થયું છે, તેથી હું મારા એ વ્યાધિસમ્મતા અનુભવો પ્રજાસમક્ષ મૂકીશ. મારા મત પ્રમાણે આવા રોગના ખાસ કષ્ટ પ્રસંગે જે જે ચિન્હો, લાગણીઓ વગેરે પ્રકટે તે પુરેપુરા લક્ષમાં રાખવાં જરૂરી છે. મને પુર્વે જ્વર આવેલો તે ધણા દિવસ રહેલો. પણ હું દરરોજ જ્વરમાંથી હિતો તથા કપડાં પણ પહેરતો. પ્રથમ દિવસના જ્વરથી મને દુર્ગંજના બહુ જણાવણી, બે દિવસ લગી દુર્ગંજના રસી અને ત્રીજે દિવસે ચિત્તની અવ્યવસ્થાનાં લક્ષણો જણાયાં.....,.....,એ દિવસે હું મારા મિત્રને

પણ ઓળખી શકતો નહીં. આ સમયે જ્યારે મારું ચિત્ત મિત્ર વગેરેને પણ ઓળખવા લાનવાળું રહ્યું નહીં, ત્યારે મારી સ્મરણશક્તિ સામાન્યતઃ ઉચ્ચ અને પ્રદણુ સામર્થ્યવાળી જણાયેલી તે કરતાં અત્યંત બલવતી માલમ પડી અને જે લિન્ન લિન્ન બાપાઓનું મને જ્ઞાન હતું તેનાં વાક્યો ન વાક્યો હું પુરેપુરાં જૂલ વગર બોલી જતો. એક પણ શબ્દ ચૂકતો નહીં. એ સમયે એક કામ્યનો ફક્કો જરા પણ સખતન વગર બોલી ગયો. અને એજ કામ્યની પંક્તિઓ જ્યારે મારી તંબીવત સુધરી ત્યારે મારાથી બોલાયેલી નહીં.

અર્થાત્ મિ. ફિલિપ્સનું ચિત્ત બાલ મનના સંબંધ માત્રથી રહિત યથું ત્યારે આંતર મન પોતાનું કાર્ય અનોખ ઉત્તમ બજાવતું હતું. તે સમયે અદ્ભુત સ્મરણશક્તિ પ્રકટ થઈ હતી. જ્વરમાં મનુષ્ય બેભાન થાય છે. અને જ્યારે પુરેપુરો બેભાન થાય છે. અને બાલ જગતના સંબંધ માત્રનું જ્ઞાન જતું રહે છે ત્યારે તેનું આંતર મન ગુપ્ત જ્ઞાનજાગરને બહાર આવે છે.

લોડ મેન્નોપોઝો નામના વિદ્વાને (Ancient Metaphysics) ' પ્રાચીન અધ્યાત્મવિદ્યા ' નામનો એક ગ્રંથ લખ્યો છે. તેમાં એ ગ્રંથકાર નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

થોડા કાળપૂર્વેજ ગત યયત્તા મિ. હેન્સ સ્ટેન્ડી વિદ્વાનોમાં તથા રાજનીતિ કુશલ પુરુષોમાં સારી રીતે પ્રસિદ્ધ છે. એમણે મારા અધ્યાત્મવિદ્યાના ગ્રંથના પહેલા ભાગ વિષે મારી સાથે પત્ર વ્યવહાર કર્યો છે. એ વિદ્વાન લખે છે કે મનનાં વિલક્ષણ સામર્થ્યોના સ્વરૂપમાં આ નૂતન જ વાન છે. એનું મૂળ કારણ સમજવું કષ્ટ છે. એમ કહીને એ વિદ્વાન નિદર્શન સાથે પોતાની વાન પ્રકટ કરે છે. ૨૬ વર્ષપર જ્યારે હું ક્રાંતિમાં હતો ત્યારે મારે થોડા કાળપૂર્વે ગત યયત્તા મેરીકસ ડી મેંટિમેરેન્સી લેવલના કુટુંબ સાથે સારો ધરોળો હતો. તેના પુત્ર કોમ્પ્ટી ડી લેવલ મેડીમાઈસલી ડી મેન્નોપોઝો નામની એક લેફ્ટેનન્ટની પુત્રી સાથે પરણ્યો હતો.

હું જણાવું છું તે વાત એ સ્ત્રીએ મને સ્વમુખે કહી છે. એ સ્ત્રી કેવળ સત્યવક્તા તથા સારી બુદ્ધિવાળી હતી. પોતાની વાતની પુષ્ટિમાં પોતાના નોકરો તથા કુટુંબી જતોની સ્વાનુભવની સંમતિ પ્રકટ કરતી. વળી એ સ્ત્રીની વાતમાં મને જેનું અદ્ભુત લાગતું તેટલું એને ન લાગતું. તે વખતે મેં એ વાતને મારી નોંધપોથીમાં લખી લીધેલી અને તે નોંધ મારા ખાસ કામચોખ્ખાં આજે પણ છે.

કેન્ટેસ ડી લેવલની પ્રતિ કષ્ટક વિધિવ પડેલી તે સમયે જે ચાકરો એની ચાકરીમાં હાજર હતા તેમણે પણ જોયેલું કે એ સ્ત્રી નિદ્રામાં એવી એક બાપા બોલી કે જે કોઈનાથી સમજાઈ નહીં. જ્યારે એ જાગી ત્યારે એના બોલેલા શબ્દો એને કહેવામાં આવ્યા. તે પોતે પણ તે શબ્દો શુભ છે કે કેમ એ સંબંધમાં કંઈ કહી શકી નહીં.

એ સ્ત્રીને પ્રસન્ન સમય આવ્યો ત્યારે એની ચાકરીમાં રહેતી એક આપા કે જે શ્રી. ટાની પ્રાંતની હતી તેણે એ સ્ત્રીના શબ્દોનું તાત્પર્ય કહી બતાવ્યું. જ્યારે જાગી ત્યારે જે શબ્દો તે બોલેલી તે તેને ક્યા પણ તેના અર્થ બેસાડી શકી નહીં.

એ સ્ત્રીના જન્મ શ્રીટાનીમાં થયો હતો. અને જે કુટુંબમાં તે ઉછરેલી ત્યાં આજ બાપા બેસાતી હતી. આથી પ્રથમના બાળપણના સમયમાં જ એ બાપાનું જ્ઞાન તે સ્ત્રીને યોગ્ય. શ્રીટાનીમાંથી જાપને ત્યાં આવી ત્યાં એ બેસાને આકુ રાખવા તક મળેલી નહીં. આથી ઉંઘમાં જે શ્રીટાની બાપાના શબ્દો બોલેલી તે જન્મનકાળે બીલકુલ સમજ શકી નહીં.

વળી બાળકને જે શબ્દોની જરૂર પડે તેટલુંજ જ્ઞાન તે સ્ત્રીના શબ્દોમાં જણાતું હતું.

મિ. કેસરિજે પોતાના ‘બાલોગ્રાફીઆ લિટરરીઆ’ નામના ગ્રંથમાં એક દર્શાવ આપ્યું છે તે પણ ‘આંતર મનનું અદ્ભુત સ્મરણ સામર્થ્ય બતાવનાર’ અસરકારક વર્ણન છે. આ વિદ્વાન લખે છે કે:—

હું જે દર્શાવ આપું છું તે જર્મનીના ગ્રોટિંગન શહેરમાં એક રોમનકેથોલિક દેવાલયમાં બનેલો પ્રસંગ છે. એક ચોવીસ કે પચ્ચીસ વર્ષની સ્ત્રીને વાંચતાં કે લખતાં બીજકુલ આવડતું ન હતું. તેને કંઈક અકળામણ ગભરામણથી જવર આપ્યો. આ સમયે આસપાસના પાદરીઓના કહેવા પ્રમાણે તેના શરીરમાં કાંઈ વિદ્યાન મહાપુરુષનો પ્રવેશ થયો. તે સ્ત્રી વારંવાર લેટિન ગ્રીક અને હીબ્રુ ભાષામાં ચોખ્ખા ઉચ્ચારે બોલતી, આ વાતની ખબર એક યુવાન ડાક્ટરને પડી અને એ ડાક્ટરના સૂચનથી ઘણા શારીરશાસ્ત્રકુશળ તથા અધ્યાત્મવિદ્યામાં પ્રવીણ વિદ્વાનોએ આવીને આ સ્ત્રીનાં વિદ્વતા ભરેલાં વચનો સાંભળ્યાં. જે જે વચનો એ સ્ત્રી બોલી જતી તે બધાં કાળજીપર ઉતારી લેવાયાં. આ સર્વ વચનો અધ્યયેષ્ઠતાં તથા સમજાય એવાં હતાં પણ એ સર્વ વચન ધૂટાંછવાયાં હતાં. પરસ્પર સંબંધથી હારબંધ વિચારોની ધારા એમાંથી નીકળતી ન હતી. હીબ્રુભાષાના વચનો બાઈબલમાંનાં સમજાતાં હતાં. બાઈબીનાં વચનો રેમિનિસ્કલ ભાષાનાં હોય એમ લાગતું હતું. કશું પણ તર્કિત હોય એમ જતા પણ શંકા કાઢીને ચતી ન હતી. તે એક નિર્દોષ, સરસસ્વભાવની કુર્મીન સ્ત્રી હતી, એટલુંજ નહીં, પણ તે સમયે હૃદયની દુર્બળતાથી પ્રકટેલો જવર પણ કંઈક ભેરમાં હતો. જે શહેરમાં ઘણા કુટુંબોમાં એક નોકરીતરીકે એ સ્ત્રી રહેલી તે શહેરમાંથી આ તેના વિશ્વકથા જ્ઞાનસંબંધનો કંઈ પણ પતો મળ્યો નહીં. તેમ છતાં તે યુવાન ડાક્ટરે એ સ્ત્રીનું પૂર્વ જીવન ખરેખર તપાસવા દૃઢ ધન આપ્યો. તે સ્ત્રી જવસ્થત હતી. અને આ તેના લેટીન, ગ્રીક વગેરે ભાષાના જ્ઞાનસંબંધી યુક્તિપુરસ્કર ઉતર આપી શકી નહીં. આ યુવાન ડાક્ટરે તપાસ કરતાં કરતાં એ સ્ત્રીના માતાપિતાનું સ્થાન શોધી કાઢ્યું. ત્યાં તપાસ કરતાં એ સ્ત્રીનો કાકા જ માત્ર જીવતો જણાયો. એની સાથે પૂછપરછ કરતાં એ ડાક્ટરે જાણ્યું કે નવ વર્ષની ઉંમરે એ સ્ત્રીને એક વૃદ્ધ પ્રોટેસ્ટન્ટ પાદરી લઈ ગયો હતો. અને તે પાદરીનો દેહ પડ્યો ત્યાં સુધી એ કુમારિકા તેને ત્યાંજ રહી હતી. આપણા યુવાન ડાક્ટરે ઘણા પ્રયત્ને તપાસ કરતાં જાણ્યું કે તે પાદરીની એક ભત્રીજ તે વખતે વિવશાન હતી. તે પાદરીની સંધળી મિલ્કન તે ભત્રીજા કનેજ હતી. આ ભત્રીજા આ કુમારિકાને ઓળખતી હતી. તેણે કશું કે મારા કાકા આ છોકરીને બહુજ ચઢાતા હતા. વળી એ પાદરીની રીતભાત સંબંધમાં તપાસ કરતાં આપણા યુવાન ડાક્ટરને સમજાયું કે એ વૃદ્ધ પુરુષને પોતાના મઠામાં એક ચાલીમાં ફરવાની અને ફરતાં ફરતાં પોતાના અગ્રીષ્ટ પુસ્તકો વાંચવાની ટેવ હતી. એ પુસ્તકો પેટાં ભરીજી કને આ સમયે પણ હતાં. તે ભત્રીજાએ કશું કે તેનો કાકા એક સમર્થ પંડિત હતા અને હીબ્રુ ભાષાનો મોટો વિદ્વાન હતા. તે ભત્રીજા કનેનાં પુસ્તકોમાં હેબિનિક લખાણો પણ હતાં. તેમજ ગ્રીક અને લેટિન ભાષાના વિદ્યાન પુરુષોના લેખો પણ હતા. આપણા યુવાન ડાક્ટરે પેલી સ્ત્રીની જવસ્થત દશામાં બોલાવતાં ગ્રીક, લેટિન વગેરે ભાષાનાં વચનો નોંધી લીધાં હતાં. તે વચનો અને આ પાદરીની ભત્રીજાકનેથી મળેલા લેખો એટલા બધા મળતા જણાયા કે કાંઈને પણ શંકાનું કારણ રહે નહીં.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ છે કે બાળપણ મુદ્દાવસ્થા, અજ્ઞાન અવસ્થા વગેરેમાં મનુષ્યેતુ' બા-
મન બહુ બળવાન હોતું નથી. તે સુખ હોય છે. જગત્તું જ્ઞાન, મારું તારું, રાગદ્વેષ,
સંબંધી કે શત્રુ વગેરે દંડ હોતું નથી. એવી અવસ્થામાં બાલ્ય મન સુખ જેવું હોય છે.
આંતર મનપર પડેલા સંસ્કારો અત્યંત દીર્ઘ કાળપર્યંત ટકી રહે છે. બાળપણની સ્થિ-
તિ ઉચ્ચ મનાય છે. સમદષ્ટિ એ દશામાં ચોખ્ખી હોય છે. આ સમયે આંતર મનપર
સંસ્કારો સચોટ હોય છે.

પશ્ચિમના વિદ્વાન તત્ત્વશોધકાએ આવા અસંખ્ય દૃષ્ટાંતો લક્ષમાં લીધાં છે. બાલ્ય મનને
કરો. હું મારું એવા જ્ઞાનવાળી વૃત્તિને શમાવો. બહાર વહેતી વૃત્તિને અંતરમાં સંકેલી
આંતરમનને જામત કરો. અને તે સમયે શુદ્ધિ, જ્ઞાન, સામર્થ્ય, વગેરેમાં અદ્ભુત ચળ-
તમે જ્ઞાનશો એમ એ પ્રગતું માનવું છે.

આંતર મન જામત હોય છે અને બાલ્ય મન નિદ્રિત હોય છે, ત્યારે જે જે સાંભળવા-
છે, જે કંઈ વાંચ્યું હોય છે અથવા જે કંઈ અનુભવ્યું હોય છે, તેના સંસ્કાર
ઉંડા પડી જાય છે. એ જ્ઞાન છેક ઉંડાણમાં પહોંચે છે, ઠરે છે અને મનુષ્યના સા-
ના મોટા પ્રકાશ પડે છે. પશ્ચિમની પ્રજા યોગજન્ય, સમાધિસ્થિતિ વગેરેને પતંજલિ જ્ઞા-
નના વર્ણેલા શાસ્ત્રપ્રમાણે માનતી થઈ નથી પણ કુદરતનો જ એક નિયમ માને છે કે
ધ વ્યવહારથી ઉપગમ પામેલી વૃત્તિ ઉપજતો. પછી તે કોઈ બાધિથી વા અવસ્થાએથી
તો તે સમયે મનનું સામર્થ્ય અગાધ જામશે. જ્યારે મન બાલ્ય જગત્તી અસંખ્ય ચિંતા-
, વિચારોથી પીડાતું નથી—મતલબ કે જ્યારે વિવિધ વ્યવહાર કાર્યોનો બાર ચિત્તપરથી
થયો હોય છે ત્યારે એ મનનું બળ ધણું જ વધે છે. મનની રચ્ચિ, મેધા, વગેરે દેવી
, શુદ્ધિનું સામર્થ્ય પણ વધી જાય છે. દિવસમાં એક બે સમય એવા રાત્રી કે જે
બાલ્ય મન કેવળ શમી જાય અને આંતર મન જામત હોય. તે સમયે એવી એક અ-
સધાય છે કે સૌ દિવસનું કામ એક દિવસમાં કરવાનું બળ પ્રાપ્ત થાય છે. રથૂજ સા-
કરતાં સુક્ષ્મ સાધન ચરીવાળું છે. રથૂજ સાધન કરતાં સુક્ષ્મ સાધન સોગળું જ્ઞાન ઉત્તમ
છે. દિવસમાં બે ત્રણ વખત મનુષ્યે નિવૃત્તિમાં પેસવું, પ્રવૃત્તિમાંથી વિરામવું. ખરેખરી
, સેવે છે તેને નિવૃત્તિની જરૂર પડે છે. અને આમ સાગી પ્રવૃત્તિ સેવતાં નિવૃત્તિની જ-
પડે તેવારે બાલ્ય મનને યાંત કરી આંતર મન જામત રાખી સામર્થ્યને વધારનાર સદૃશ
પ્રયોગો નેતા થઈ શકે છે.

મનુષ્યનું મન ચમત્કારિક શક્તિઓનો ભંડાર છે. એ શક્તિઓનો અનુભવ કરવાને
રતને અનુકૂળ પ્રયત્નો જ સેવ્ય છે. સામાન્ય મનુષ્ય જળઅન્નને આધારરૂપ માને છે. દેહા-
, સેવે છે. અગ્નિના સ્પર્શથી દહ્ય થવાનો ભય ધરે છે. પણ જ્યારે બાલ્ય મન શમેતું
છે—અદિર્ભુ ખરતિ સંકેતેલી હોય છે ત્યારે આંતર મનને વધ વર્તનાર મનુષ્યને શુભ
સત્તું પણ જ્ઞાન હોતું નથી. દાદ, તકડા કે વૃદ્ધિ એના ઉચ્ચ નિમ્નયોને દુર્બળ પાડી શકે-
નથી. મનુષ્યને પણ ઉત્સવરૂપ માને છે. આવા સમયમાં એની અનેક દેવી શક્તિઓ બહાર
આવે છે. અને એ કેવળ સ્વાભાવિક જ છે.

બાલ્ય મનની રમરજુશક્તિ અને આંતર મનની રમરજુશક્તિ અથવા બાલ્ય રચ્ચિ અને
રચ્ચિમાં મદાન બેદ છે. બાલ્ય રચ્ચિ એ મસ્તિષ્કનો એક-ધર્મ છે, અને એ સામ-

ર્થ મસ્તિષ્કના પાછલા ભાગમાં રચાયેલું છે, જે મગજના પાછલા ભાગમાં કોઇ વ્યાધિ પ્રકટે અથવા કંઈ વાગે કે લોહી નીકળે તો તેની વચ્ચેને કીધે બાજુ સ્મૃતિનું સામર્થ્ય ક્ષીણ થાય છે. કોઇ પ્રસંગ નજરે દ્રશ્ય હોય, કંઈ સાંભળ્યું હોય, કંઈક વાંચ્યું હોય એ સર્વનું રમરણ સિદ્ધ કરવામાં મગજના ભાગોમાં નિરામય રિયતિ જરૂરની છે. વાદકાપનો પ્રયોગ કે કોઇ પણ પ્રકારનો રોગ આ સામર્થ્યને નષ્ટ કરી નાંખે છે. આંતર સ્મૃતિ એ નૈસર્ગિક આંતર વ્યાપક બળ છે. બહારની કોઈ વ્યથાથી વા વ્યાધિથી એ સામર્થ્ય ક્ષીણ પડતું નથી.

હીપ્પોક્રિટીસના સ્વરૂપનું શાસ્ત્રીય જ્ઞાન ધરાવનાર પહેલો અમેરિકન વિદ્વાન ડોક્ટર જ્યોર્જ બીઆર્ડ હતો. હીપ્પોક્રિટીસની વિદ્યાસંબધમાં શોધકને બહુ ખવડાવનાર છે હેટુએનો નિર્ણય પણ આજ વિદ્વાને કાઢ્યા છે. આ વિદ્વાન આ બાજુ તથા આંતર સ્મૃતિના બેક્સંબધમાં જણાવે છે કે:—મસ્તિષ્કના અધિક ભાગમાં વાદકાપ કરવાથી આંતર મન ગમત્ થાય એ સાધવું કેવળ અશક્ય છે.

હીપ્પોક્રિટીસના સર્વ પ્રયોગો પરથી સિદ્ધ થાય છે કે જેમ જેમ બાહ્ય મન રામતું જાય છે અથવા બહિર્મુખ વૃત્તિ જેમ જેમ દુર્બળ પડતી જાય છે તેમ તેમ આંતર મનનાં સામર્થ્યો પૂર્ણ કળામાં ચળકે છે. બાહ્ય મનની સર્વ પ્રતીતિઓનું નિરીક્ષણ કરનારને સમજાય છે કે દેહ તથા તત્ત્વજન્ય સંબંધીઓ વિષે જેમ જેમ અંતઃકરણને અભાન પ્રકટનું જાય છે અથવા હું અને મારું એનાથી ઉપજતો સંસાર જેમ જેમ ગમ્મિત થાય છે, દેહનું ભાન પણ જેમ જેમ ટળી જાય છે અને જીવતાં છતાં મૃતવત્ સ્થિતિ જેમ જેમ સધાની ચાલે છે, તેમ તેમ આધ્યાત્મિક શક્તિઓ વિશેષ પ્રકાશની આલે છે. આ સર્વ પરથી સ્પષ્ટ અનુમાન એ નીકળે છે કે જીવાત્મા જે પ્રમાણમાં દેહ તથા તત્ત્વજન્ય સંબંધોના બંધનોમાંથી મુક્ત હોય છે તે પ્રમાણમાં પોતાના ચૈતન્ય પ્રકાશ વિશેષ અનુભવે છે અને તેનું સ્મૃતિબળ પણ વિશેષ પ્રકાશી નીકળે છે. આ વિષે વિશેષ વિવેચન આગળ ઉપર કરાશે.

(અપૂર્ણ.)

મદ્રવાલા.

પ્રથમ ભાગ.

દિવ્ય શૃંગાર અને અદ્ભુતરસ પ્રધાન નવલકથા.

જે નિયમે જાણવાથી અને તેમને આવ્યારથી જુઠવાથી આપણે ઈચ્છીએ તે સપથ કુદરત આપણને આપે છે, તે નિયમે આ સુંદર બાજામાં અને અપૂર્વ રસમય વાણીમાં પ્રકટ થએલી નવલકથામાં સમાવવામાં આવ્યા છે. વાંચનાર રસના પ્રવાહમાં વહેતાં વહેતાં પોતાના અર્થની સિદ્ધિના પ્રયત્નમાં જોડાઈ જાય છે અને પરમાત્માના અનુગ્રહથી સર્વ સુખોને અધિપતિ બને છે. સુંદર ગ્લેઝડ કાગળપર છપેલા અને સુવર્ણ અક્ષરથી અક્ષિત આ સદ્-પ્રથનું મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૪-૦ છે. પૌરટો પેટ્રીંગ લુદ્ડ. લખો:—

મિસર્સ ચાંદસેન અને કંપની. રૂ. સુતારગલી.

મુઆઇ નંબર ૪.

પોણા ત્રણ મહિનામાં ચાર માળની ઝોડી હવેલી.

(લેખક. શ્રીયુત સુનીલાલ વિહાર.—મુંબાઈ.

મુંબઈમાં ઈમ્પ્રુવમેન્ટ ટ્રસ્ટ તરફથી સોપારીઆગ પાસે ચાર માળવાળી ૭ ચાલો બાંધવામાં આવી છે. અને તે માત્ર દરેક પોણાત્રણ મહિનામાં જ !!!

આ ચાલમાં દરેક માળે વીસ વીસ ચોરડીઓ છે, એટલે કે બન્ને બાજુએ દસ દસ ચોરડીઓ અને આ છેડેથી પેલે છેડે સુધી ઠેક વચમાં રસ્તો છે. આ ચાલીઓ દાલની પદ્ધતિ પ્રમાણે પત્થરની બારીક કપચીમાં સીમેન્ટ તથા રેતી નાખીને બાંધવામાં આવી છે. ફક્ત છત્તવડીઓ અને છાપડું એટલું જ બીજી રીતે કરવામાં આવ્યાં છે. બાકી સર્વ રીતે આ ચાલીઓ આગમાં પણ ન બળે એવી છે. વળી બીજો પણ રીઈન્ફોર્સ્ડ કોન્ક્રીટની જ કરવામાં આવેલી છે, જેથી ઉંદર વગેરેને રહેવાની જગ્યા પણ નથી.

દરેક ચોરડી બાર ફુટ લાંબી અને દસ ફુટ પહોળી છે. ઘોડી છુટી જગ્યા દસ ફુટ અને સાડા ચાર ફુટ છે તેમાં નહાવા ધોવાની ઝોડી કરવામાં આવેલી છે. આ ઝોડીની ઉપર કાતરીઆ જેવું કરેલું છે જેમાં રહેનાર ધણી લાકડાં વગેરે ખુદીની સાથે મૂકી શકે તેમ છે. આ ચાલમાં એવી સગવડ છે કે દરેક ચોરડીમાં, રહેનાર માણસને ફક્ત માણી લઈ આવવા સિવાય લાગ્યેજ ઘરના કામ માટે બહાર જવું પડે. પાણીના નળ પેશું દરેક માળે વચમાં જ મૂકવામાં આવ્યા છે.

જનજૂપણ રીઈન્ફોર્સ્ડ કોન્ક્રીટના બાંધવામાં આવ્યાં છે. ચાલીના પાંછળના બાગમાં આ બાંધેલાં છે, જ્યાં જવાને માટે છાપરાવાળો રસ્તો છે. એટલે કે વરસાદમાં પણ જનજૂરે જનારને અડચણ પડે તેમ નથી.

આ ૭ ચાલીઓ બાંધવાના કામનો કંટાળેટ ખેસસે માસલેન્ડ પ્રાઈસ અને કંપનીને આપવામાં આવ્યો હતો. તેમણે તે ચાલીઓ દોઢ વર્ષમાં બાંધી આપવાનું કસ્ટમરું હતું પરંતુ તેમણે ૧૬ સોળ મહિનામાં તે જાણે આખીઓનું કામ પુરું કર્યું છે.

સાધારણ બીજાં ઘરોમાં દરવેરે ડાંગડુગી, રંગ, રોગાંત, સંચરામણ વગેરેનો ખર્ચ ખરેખર થાય છે, જ્યારે આવા મકાનમાં તેમાંનું કશું જ કરવાની જરૂર રહેતી નથી. કારણ પત્થરની કપચીઓ, સીમેન્ટ અને રેતીનું બધારણ એવું મજબુત થાય છે કે જાણે પત્થરના ટાંકણાંથી પણ ટેકાવું નથી. જો કે પહેલ વહેણાં તો આરા મકાન બાંધવામાં ખરચ વિશેષ આવે ખરો, પણ છેલ્લે સરવાળે આવાં મકાન ઘણાં સરનાં પડે તેમ છે. એમાં લાકડાની પાટડીઓને બદલે લોખંડી ગરદ નાખવામાં આવે છે, અને તેથીજ તે આગમાં ન બળે તેનાં થાય છે. આમકાલ મુંબઈ શેડરમાં તો ઘણાં ખર્ચે આવાંજ મકાનો ઘરાની સરખાન થઈ ચૂકી છે. તથા કેટલાંક મકાનોમાં યોગ્ય ઘણાં અંશમાં પણ રીઈન્ફોર્સ્ડ કોન્ક્રીટનો ઉપયોગ થાય છે.

સંસારમાં સૂરતરુ.

જ. લ. પડિત.

મદ્રવાલાના કર્તા મુંબઈ.

આરંભ—કથન.

વાદળમાંથી છુટાં પડતાં વર્ષાદાં બિન્દુઓ અને સહુદય લેખકના અંતઃકરણમાં ઉઠતા વિચારો ખરેખર એક સરખાં કામ કરે છે. એક ત્યારે ભૂમિપર પડી તેને ભાંજાવી રસમય કરી નાના પ્રકારની વનરપતિને-આવધીને ઉભવાના સંજયો પ્રકટ કરે છે. ત્યારે દ્વિતીય અન્ય સહુદય ચિત્તોમાં પડીને તેમાંથી અનેક મૂલ્યવાન અને હિતકર વિચારોને પ્રકટાવવાના સંભવોને રચી આપે છે.

જલનાં વાદળ બંધાય અને તેમાંથી જલની ધારાઓ વર્ષે તે પૂર્વે ઘણી સૂક્ષ્મ ક્રિયાઓ થઈ હોય છે, અને તે પ્રતિ બહુધા મનુષ્યનાં મન અક્ષર જ કરે છે, તે જ પ્રમાણે સહુદય અંતઃકરણમાંથી વિચારો ઉઠે તે પૂર્વે વિચારોની રચનામાં અત્યંત સૂક્ષ્મ અને આશ્ચર્યકારક ક્રિયાઓ થઈ હોય છે. તે પ્રતિતો વિદ્વાન વર્ગ પણ ભાગ્યે જ લક્ષ આપી શકે છે.

આ સૂક્ષ્મ આંતર ક્રિયાઓ સાથે સંબંધમાં આવી, તે ક્રિયાઓ કેવા નિયમથી પ્રવર્તે છે તેના અભ્યાસ સેત્રી, તે નિયમોમાં અધિક હિતકર હોય તેના બાહ્ય સૃષ્ટિમાં-આપણી બ્યાવહારિક સૃષ્ટિમાં ઉપયોગ કરવામાં આવે, તે જે પરિણામો ઘણા પરિશ્રમે અને દીર્ઘ સમયે પ્રકટારી શકાય છે તે અંશ્ય શ્રમે અને અંશ્ય સમયમાં પ્રકટારી શકાય તેમ છે. આ વાર્તાનું સત્ય આપણી યોગવિદ્યા સિદ્ધ કરે છે. કોને અજાણ્યું છે કે જે પરિણામો બાહ્ય સાધનથી પ્રકટાવવામાં આપણને ઘણા જ સમય અને અત્યંત પરિશ્રમ પડે છે તે પરિણામો યોગવિદ્ મહાત્મા આશ્ચર્ય કારક અંશ્ય સમયમાં અને સદાજ શ્રમે પ્રકટાવે છે !

તેમ છતાં આ વાર્તાને સત્ય માનનાર શ્રદ્ધાળુ અંતઃકરણો પણ આ વિદ્યાને અભ્યાસ સેત્રવામાં ઉત્સાહ ધરાવતા નથી, તે જોમને આ વિદ્યા અસત્ય લાગતી હોય તેમની આ વિદ્યાના અભ્યાસમાં પ્રવૃત્તિ થવી અસંભવ છે. આથી આપણા દેશમાં આ વિદ્યાભ્યાસ બંધ થયા સરખો છે. કોઈ કોઈ પુણ્યશાળી પુરુષો છુટા જવાયા અભ્યાસ સેવતા પ્રતીત થાય છે પણ તેમની સંખ્યા એટલી તો નાની હોય છે કે અદારસે ગાંધલ લાંબા અને તેટલા જ પહોળા વિશાળ ખંડમાં વસતિ ત્રીસ બત્રીસ કોટિ મનુષ્યમાં તે નહિ જોતી જ ગણાય.

સૂક્ષ્મમાં અને રમૂલમાં જે નિયમો પ્રવર્તે છે તે એક સરખા જ છે. એ નિયમોનું ઘણું ખર્ચ મનુષ્યને જ્ઞાન હોતું નથી. કોઈ કોઈ શૌધિક શુદ્ધિવાળા મહાપુરુષો પ્રકટે છે તે આ નિયમોમાંના શોધક નિયમનું જ્ઞાન મહા પરિશ્રમે પ્રાપ્ત કરે છે. અને તે નિયમનું અને તેથી બનતા બનિતરોનું જ્ઞાન પ્રગળે આપે છે. પ્રજા તેના સ્વીકાર કરતી નથી. બૂને છે એવું કે પ્રજા અને આ મહાપુરુષના વિચારોમાં ભેદ પડે છે. અજ્ઞાન પ્રજા આ ભેદને બૂને તેટલો વધારે છે અને પરિણામમાં વિરોધને પ્રકટાવે છે. ઉક્ત મહાપુરુષ વિરોધ રામાવવા ઇચ્છા કરે છે, સામાન્ય આપે છે અને અનેક અન્ય પ્રવર્તો પણ સેવે છે. પણ જગત

તે પ્રતિ ચિત્તકુલ જ ધ્યાન આપતું નથી અને વિરોધ વધારે જાય છે. આ જે સોડાપક-
રક નવિન જ્ઞાન તે મહાપુરુષે પ્રકટ કર્યું હોય છે તે પ્રતિ પ્રકારોં ચાલે છે. અને ધણે
પ્રસંગે તો તે મહાપુરુષનો દેહાન્ત લાવવાને પણ મનુષ્યો ચૂકતા નથી. મહાત્મા સોફ્ટીસ
અને પ્રભુ ઈશુખ્રીસ્ત એ મનુષ્યોના વિરોધના ભોગનાં જંવલતં દેશાન્તો છે. અને જે
જગતનો ઇતિહાસ તપાસવા માંડીયું તો આપણને આસપ્ષ્ય મહાપુરુષોનો સત્ય નિયમ પ્રકટ
કરવાની ભૂલને માટે અંત આણવામાં આવ્યો હતો એ જણાવા વગર રહેશે નહિ.

આમ હોવા છતાં સત્ય દાખ્યું દખાવું નથી. એક અથવા હજારો મહાપુરુષોનો સત્યના
પ્રકટીકરણમાં ભોગ આપવો પડે તો તે ભોગ સત્યના પ્રકટીકરણ અર્થે નહોતો છે.
અને તેથી જ સ્વભાવસત્તા પુનઃ પુનઃ જનકલ્યાણ અર્થે-દેશોદય અર્થે સત્ય નિયમને
સમયે સમયે પ્રકટાવ્યાં જ કરે છે.

પ્રિય વાચક ! નવીન યુગનો આંદોલ યથા ગયો છે, અનેક સત્યો તમારી દષ્ટિ સમીપ
મૂકાવાના સંભવો રચાઈ ચૂક્યા છે. આ સંભવોને તમારી રચૂલ દંદિત્વો સાક્ષાત્ અનુભવે
તે અર્થે તમારું જે કર્તવ્ય છે તે આ છે. આ સત્યને સમજાવનાર જે નિયમો છે તેનો અ-
ભ્યાસ કરો. શ્રદ્ધાપૂર્વક તે નિયમોને પાલો. અને તે નિયમોના પાલનવડે તે સત્ય તમારી
વ્યવહાર દષ્ટિ ઉપયોગ કરે તેવું અનુભવાંય ત્યાં સુધી ધૈર્ય ધરો.

પણા નિયમો એવા છે કે તે તમે જાણો છો, પણ તેવું તમને વિરમરણ થયું છે. જ્યારે
બીજા તો તમને નવીન જ છે. આ મનુષ્યના હિતને પ્રકટાવનાર નિયમો રસમય અને સુંદર
ભાષામાં સંસારમાં સુરતરો નામક નંરસ કથામાં આપવાનો પ્રયત્ન સેવવામાં આવે છે.
પરમાત્માના અનુમુદિતી તે વાતો મનુષ્ય માત્રને ઉપકારક નીવડે ? અસ્તુ.

પ્રકરણ ૧.

एक बीजानी दृष्टि मळी ! !

“ પતિ એજ એક સ્ત્રીનો ગુરુ છે. ”

“ પતિ સ્ત્રીનો સૂર્ય છે અને સ્ત્રી પતિની નેત્રજ્યોતિ છે. ”

જીવન પ્રમાત.

(એ.....આબુ' આ વધામણીનું ટાણરે. એ રાહ.)

એ..... જાગીને પ્રભાતનાં અજવાળાંરે,

આ પ્રભાતનાં અજવાળાંરે.

(જાણે) સોનાની રજથી જલસ્થલ સકલ ઉન્નત્યાં. એ....જાગી.

સરોવર, તરુવર, ગિરિવર, ગહૂવર,

નદી, નદ, ખીણ અને ઉદ્યાન, સાગર,

નલમાં છવાયે જોને કેવી આ ગૃહમાલારે;

જો કેવી આ ગૃહમાલારે. સોનાનીં. એ....જાગીં

ભક્તને ભક્તિ દે, દાતાને શક્તિ દે,
બાહુબલ શૂરને દે, સતિને સતિત્વ દે.
જૂને દઈ રસકસ રહે ભારતનાં હરિયાળારે,

આ ભારતનાં હરિયાળારે. સોનાનીં એ...બગીં

નિત્યના નિયમ પ્રમાણે આજે પણ ભારતર સુધાંધ પૂર્વે પોતાની નાનકડી હોડી ફેરવવા નીકળી પડ્યો છે. સમુદ્રનાં પાણી ધારવા કરતાં વધારે તોફાની છે. પવનની લહરીઓ પણ વધારે ને વધારે બસવતી થતી જાય છે, તેથી ભારતર અધિક બહુથી હલેસાં મારવા છતાં પણ હોડીને પોતાની ધમ્મજા પ્રમાણે ચલાવી શકતો નથી. પાણીની ઊંચ અને પવનની લહરી તેની હોડીને ગમે તે દિશા પ્રતિ ધકેલે છે. તે અધિક બહુ વાપરે છે. ધારેલી દિશા પ્રતિ ચલાવવામાં થોડો સમય વિજય મેળવે છે, પણ પુનઃ પાણીનો ખગોડા જોરમાં આવતાં અને પવન સુસવાટાખંધ ધુકારતાં હોડીપર તે કાણ સખી શકતો નથી.

મનુષ્યે આરોગ્યના સંરક્ષણ અર્થે વ્યાયામ કરવોજ જોઈએ. જ્યારે તે કોઈ પણ પદ્ધતિથી વ્યાયામ કરે છે, ત્યારે તેના શરીરના જુદા જુદા અવયવો અને તેમાં રહેલા માંસના યોગ્યો મજબૂત થાય છે. લોહીની ગતિ વધે છે અને તે શરીરની પ્રત્યેક સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ શિરાઓમાં પહોંચી જાય છે અને તેને સ્વચ્છ કરે છે. શ્વાસ પ્રશ્વાસ અધિક વેળથી આવે છે, તેથી રક્તશુદ્ધિ થાય છે અને શુદ્ધ રક્ત આખા શરીરમાં ફેલાઈને શરીરના સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ સર્વ ભાગોને તેજસ્વી જીવન અર્પે છે. આખું શરીર સ્વચ્છ થાય છે અને તેથી મગજનાં પુટ પુટ અને અધિક બજવાન બને છે. મગજનાં બજવાન પુટો દિવાવાન થાય છે અને તેમની ક્રિયાઓ બને મનુષ્ય પોતાના કિતમાં વાપરે છે તો તેને તે અસાધારણો પ્રાપ્ત કરાવે છે.

વ્યાયામથી આં અને બીજા અનેક લાભો થાય છે તે વાર્તા ભારતર જાણતો હતો. ખુશી હવામાં-ફરીયા, કિનારે, મેદાનમાં કે ટેકરીઓ ઉપર તે ધણી વાર ફરવા જતો અને કહેતો કે ફરવાથી અને ઝડપથી ચાલવાથી શરીરના બધા જ અવયવોને લાભ મળે છે. પણ જો થોડો સમય દોડવામાં આવે તો શરીરમાંના નિરૂપયોગી પદાર્થો પ્રવેદ દ્વારા બહાર સત્તર નીકળી જાય છે અને આખું શરીર કંચન છેવું સ્વચ્છ બની રહે છે. વ્યાયામના આશયથી શરીરના પ્રત્યેક અવયવો શુદ્ધ અને બજવાન થાય છે એવા જ્ઞાનપૂર્વક જ્યારે ફરવાની, હિતાવગે ચાલવાની અથવા દોડવાની કસરત કરવામાં આવે છે ત્યારે તે અધિક લાભો પ્રકટાવે છે.

બધીજ જાતની કસરતમાં જ્યારે મનને પરાવવામાં આવે છે અને તે કસરતથી શરીર ને અત્યંત બળ અને આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે એવું જ્ઞાન વૃત્તિમાં તેરવું રાખવામાં આવે છે ત્યારે તે ધણો જ લાભ આપે છે. એમ ભારતર માનતો. તે કહે તો, જ્યારે પોતે એકલા હોઈએ છીએ ત્યારે પોતાના મનને પોતાના કર્ણમાં અધિક સરળતાથી પરાવી શકીએ છીએ, અને તેથી જ તે પ્રભાત પૂર્વે એકલા જ પોતાની હોડી ફેરવવા નીકળી પડતો. હલેસાં મારતાં અને હોડી ચલાવતાં શરીરના બધા અવયવોને કસરત થાય તેવી રીતે બળપૂર્વક ક્રિયા કરતો. આરંભમાં તેને થાક લાગતો, પણ હવે અબાસ થઈ ગયેલા હોવાથી થાક લાગતો નહતો. બહુ જ ઝડપથી હલેસાં ચલાવવાથી પ્રાતઃકાળ હોવા છતાં તેના શરીર પરનાં વસ્ત્ર પ્રવેદથી

બીનાં યદ્ જતાં. ઘણો જ શ્વાસ ચડતો. પણ માણું પોણું કરીને તે કદીજ હાંસિતો નહિ. પણ નાસિકા દ્વારથી શ્વાસને બહાર નીકળવા દેતો અને તેજ દ્વારથી અંદર શ્વાસ લેતો. તે પ્રથમપૂર્વક શ્વાસ ધુંટતો અને તેથી તેનાં શ્વેસાં ઘણાં જ મજબૂત થયાં હતાં.

પોતે નિયમિત રીતે કસરત કરતો હોવાથી તેનું શરીર અત્યંત દૃઢ થયું હતું. તે પોતાના પૂર્વના શરીર સાથે આજના શરીરને બ્યારે સરખાવતો ત્યારે તેમાં તેને આસમાન જમીન જેટલો તફાવત માલમ પડતો. તેનાં હાથનાં કાંડાં, તેમજ ઉપલા ભાગો ખસવાન થયા હતા અને સહજ પરિશ્રમે કેટલુંએ કામ તે કરવાને સમર્થ હતો. આજે તે પોતાનું બધું સામર્થ્ય હોડીને પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ચલાવવાને વાપરતો હતો, પુનઃ પુનઃ પ્રયત્ન કરતો હતો, કેટલીકવાર જળ મેળવતો હતો અને કેટલીકવાર નિબૂળ થતો હતો.

પવનના સપાટા અધિક નેશનથી આવતા, તેમ તેમ પાણીના ઉછાળા વધ્યાં જતા હતા. આ નાનકડું નાવડું ક્યાં અને આ વિચાળ સમુદ્ર ક્યાં ! ક્યાં પવનના ઝપાટાનું અને સમુદ્રની છોળોનું બળ અને ક્યાં ભારકરના બાહુનું બળ ! તેમ છતાં કુદરતનાં બે તરેલાં પવન અને પાણી સાથે ભારકરના વામદક્ષિણ દસ્ત યુદ્ધ કરતા હતા. આં યુદ્ધ કલાક દોઢ કલાકથી ચાલતું હતું અને હજી ભારકર ટકી રહ્યો હતો.

જાણે વરજુદેવ ભારકરના બાહુ બળની અને ધૈર્યની પરીક્ષા કરતા હોય તેમ અધિક વેગથી સમુદ્રનાં મોજાં ઉછાળવા લાગ્યા અને પવનના ઝપાટા પણ અધિક બળવાન થયા લાગ્યા. થોડો વધારે સમય ભારકર ટક્યો અને હાંસિયો પણ ધૈર્ય ઓડ્યું નહિ. તે વિચારવા લાગ્યો “ મારો યત્નમાં આધિકાર છે. શરીરમાં જેટલું બળ છે તે સધળાને ઉપયોગ કરવા છતાં જો હું મારી હોડીને યોગ્ય દિશામાં હંકારી ન શકું તો તેમાં મારો શો દોષ છે ? યત્ને કૃતે યદિ ન સિધ્યતિ કોઽય દોષઃ થોડીવાર વિચાર શુન્ય રહ્યો અને પુનઃ વિચારવા લાગ્યો કઃ અન્ન દોષઃ.....કઃ દોષઃ હા સમજાયું. આ શરીરબળને પોષણ આપનાર બીજી બળ છે તે બળનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. મેં તે બળનો ઉપયોગ ક્યાં કર્યો છે ? ભુદિમાન મનુષ્યો પ્રથમ સામાન્ય સાધનનો ઉપયોગ કરે છે પણ જરૂર જણાય ત્યાં વિશેષ સાધનનો પણ ઉપયોગ અવશ્ય કરે છે. મારામાં શરીરબળ ઉપરાંત બીજી બળપણ છે અને તેનો મારે હવે ઉપયોગ કરવો જોઈએ.”

“ એ બળનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો ? શું એ બળથી હોડીનાં હલેસાં ચલાવી શકારો ? મારા હાથ યદી ગયા છે. મારું આખું શરીર અમથી યુગ્મજા જેવું ઘટ્ટ ગયું છે. તેમાં શું તે બળ રેડી શકારો ? ટાંકામાં પાણી યદ રહે છે ત્યારે વર્ષાદિના જળથી તેને બરી લેવામાં આવે છે. સમુદ્રમાંથી અને અન્ય જળાશયોમાંથી ઉચ્ચતા જળને આકાશમાં લઇ જાય છે અને તેનો વર્ષાદિ થાય છે. તેમ શું મારા શરીરને એવા કેટ બળના બંડારમાંથી બળ આપી શકાય તેમ છે ? ”

“ મારી પાસે તે બીજી બળ કયું છે ? વિચારબળ. હા, પણ વિચારબળને મારા શરીરમાં કેવી રીતે વહેવડાવવું ? મારા હાથ બળ યુક્ત છે. મારું શરીરબળપૂર્ણ છે એમ વિચાર કરવા છતાં હાથમાં કે શરીરમાં બળ સંચાર થતો જાસતો નથી. થોડા સમયપર આ વિચારથી મારા હાથમાં ને શરીરમાં અધિક ચેતનતા આવતી હતી. પણ હવે તેમ થતું નથી

श्री वन देवी.

भारत जीवन प्रेस मुंबई.

ત્યારે હવે શું કરવું ? હવે તો હાથમાં હલેસાં પકડવા જેટલું પણ સામર્થ્ય જણાતું નથી. શરીરમાં હાલવા ચાલવા જેટલી પણ શક્તિ પ્રતીત થતી નથી.”

“હાથમાં સામર્થ્ય જણાતું નથી અને શરીરમાં શક્તિ પ્રતીત થતી નથી એ શું સૂચવે છે ? તે એજ સૂચવે છે કે હાથમાં નવું સામર્થ્ય રેડવું જોઈએ અને શરીરમાં નવીન શક્તિનો પ્રવાહ ચલાવવો જોઈએ. ભલે, પણ નવું સામર્થ્ય રેડવું શીરીતે ? નવીન શક્તિનો પ્રવાહ ચલાવવાની તાકાત નથી તો મારે સ્વચ્છ થવું જોઈએ. શાન્ત થવું જોઈએ. આ હોડી જેમ સમુદ્રના જળપર આલુ આલુ કે ઉપરથી કાઢીની સાથે સંબંધ રાખ્યા વગર તરે છે. અને જળનાં મોગાં સાથે જ અહીં તહીં ઝોલા ખાધ છે; તેમ મારા શરીરને મારા મનના દ્રવ્ય સિવાયના સર્વ સંબંધથી મુક્ત કરવું જોઈએ. અને માત્ર મનના આંતર તરંગ સાથે જ આન્દોલન પામવા દેવું જોઈએ. બહુ જ સારો માર્ગ સૂઝ્યો. હવે મારા મનોબળના ભંડારમાંથી સામર્થ્યનો પ્રવાહ મારા સર્વાંગમાં વહેશે.”

ભારતર વિચારમાં વિચારમાં ઉડેા હિતમાં જતો હતો. અને હોડી પથેએ દિશા પ્રતિ-
ષ્ઠામાં જતી હતી; કંઈ દિશામાં જવું તેની તેને ખબર ન હતી. જડ હોડીને ક્યાંથી ખબર હોય ! બુદ્ધિપૂર્વક હલેસાં મારનાર ભારતર હોડીમાં ચતોપાટ સૂઝ રહ્યો હતો તેના મનમાં તરતા સર્વ વિચારો અત્યારે શમી ગયા હતા. હમણાં તે મનના શુદ્ધચંદ્રની ચાંદનીના પ્રકાશમય પ્રદેશમાં તરતો હતો. ચંદ્રદેવતા ઐશ્વરીયપતિ કહેવાય છે. તે વનસ્પતિ માવમાં અમૃતસિંચન કરે છે અને તેમને જીવન બળ અર્પવાનું સામર્થ્ય આપે છે. તેમ ભારતરને તેના મનચંદ્રમાંથી શાન્ત અમૃત તત્ત્વ પ્રાપ્ત થતું હતું અને તેના શરીરના સર્વ અવયવોમાં ત્વરાથી વહેતું હતું. તે નિશ્ચેષ્ટ હતો. અને હોડી જળના તરંગો અને પવનની લહરીઓને અધીન વર્તતી ગમે તે, દિશાપ્રતિ વર્ણા જતી હતી.

આ સમયે મનહર મનોરમા, આપણી કાદેબરીની નાસિકા, પોતાના મહાલયની અ-
ગાથીમાં આવી અહીં તહીં ફરતી હતી. તે સુકુમાર કુમારિકા હતી છતાં પૌત્રને તેના સ્પર્શ કરવામાં લેશપણ સંકોચ સેવ્યો ન હતો. નપુંસકને સ્પર્શ કરવાદેવાથી કુમારાવસ્થાનું વ્રત ખડિત થશે નહિ એમ કદાચ મનોરમા માનતી હશે ! અથવા પોતાને સ્પર્શ કરવા દેવાથી તે નપુંસક પણ નાના પ્રકારની સુખમય સંહિતો વિસ્તાર કરશે એમ તેણે ધાર્યું હોય ! ગમે તેમ હોય તો પણ એ વાર્તા સાચી હતી કે યૌવનના સ્પર્શ પછી મનોરમામાં ધણેજ ફેર ચઢ્યો હતો. તેના માથાથી તે પગના નખ સુધી જોઈએ તો તે તદ્દન બદલાઈ ગઈ હતી. માથાના લાંબા વાળ તો તેના તેજ હતા પણ તેમાં કંઈ ચોરસ ચમક આવી હતી. કપાલ વિશાલ અને બ્રહ્મચર્યના તેજ-
થી પ્રકાશિત હતું. લવાં સુંદર મોઢક અને, તેજસ્વી સ્થામ ચળકતાં હતાં, પોપચાં મૃદુ પાતળા પોણછા સરખાં છતાં ઘેરા ગુલાબી વર્ણુચુકત હતાં. નેવ અત્યંત તેજસ્વી, મોઢક અને આકર્ષક હતાં. અંદરની કીકી જીવનની પ્રતિમા હોય તેમ હાણે હાણે આમ તેમ ફરતી અને પોતાનાં કિરણોવડે પ્રાણી પદાર્થો ન ચૈતન્ય પ્રાપ્ત કરાવતી. નાસિકા સુંદર તેજસ્વી અને અણિદાર હતી. પણ તે નમેલી ન હતી. નસકોરાં સ્વચ્છ યથાયોગ્ય હતાં. ગાલ બહુ ભરાવાદાર ન હતા, પણ અત્યંત દેશળ અને ગુલાબી વર્ણના હતા અને મધ્યમાં જતાં અધિક. ગુલાબી ધર્ષ જતા હતા હોઠ પાતળા હતા. તેમને તાણુલના પાનવડે રક્ત ર્થો ન

હતા. પણ તે સ્વાભાવિક રીતે જ રક્ત વર્ણના હતા. હજમથી અતિ સુંદર હતી. કાન પ્રમાણમાં જરાક વધારે મોટા હતા. કંઠ સુંદર અને કોમળ અને હાથ નાજુક છતાં બળયુક્ત હતા. બને હાથની વચ્ચેનાં અંગો સુંદર અને આકર્ષક હતાં. પેટ નાજુક પાતણું અને પીઠ તથા કમર જેવાં જોષ્ઠિ તેનાં જ હતાં.

આણું શરીર અને તેનાં સર્વે અંગો સુષ્ટવચ્ચ અને વિષાતાની પ્રસાસ કરાવે તેવાં હતાં. તે એટલી તો સોદાયી યુક્ત હતી કે તેના પ્રતિ સંદેજ સ્વભાવે જ દષ્ટિ આકર્ષાઈ જતી, અને વિનયથી અથવા અન્ય કોઈ લાગણીથી દષ્ટિને પાછી ખેંચી લેવામાં અધિક પ્રયત્નની અપેક્ષા રહેતી. તેને કામરેવની સ્ત્રી રનિતી. ઉપમાં, અંચાય તો અપોચ ન ગણાય. માત્ર તેને રતિ કુમારી કહેવી પડશે. કરણુ દણુ એણે લખ કરેલું નહોતું. નામ તો છે મનોદામા પણ તે કોના મનમાં રમણુ કરે છે તે આપણે જાણતા નથી. તેમ તેના મનમાં કાણુ રમી રહ્યું છે તે પણ આપણે જાણતા નથી.

મનોદામા થોડો સમય આમ તેમ ફરતી, બાલામ કરતી હતી અને અગાશીમાં સમુદ્ર-પરથી આવતા સ્વચ્છ પવનને લાભ લેતી હતી. ધડીકમાં તે દરિયા તરફ જતી અને ઊછળતાં મોળાં સાથે તેની આંખની કીકી વાત કરવા મંડતી, ધડીકમાં તે તેની સાગી બાજુએ જતી અને બગીચામાં વાવેલી ઉંપર સુધી ચડી આવેલી પુષ્પવતી લેતાને પોતાનાં હાથથી સ્પર્શ કરતી. પવનથી ઊંચતાં સમુદ્રનાં સંદેહ મોળાં અને લહરીથી હાલનાં પુષ્પવતી લેતાનાં પુષ્પોમાં કોઈકે અસાધ્ય સામ્ય તેને જણાતું હતું. મોળાં શબ્દ કરતા હતાં. તે મનોદામાને અત્યંત મધુર લાગતાં હતાં. લેતાનાં પુષ્પો સુવાસ પ્રસારતાં હતાં. સુવાસ આખી અગાશી સુ-શુધ્ધ યુક્ત કરી મનોદામાને પ્રસન્નતા પ્રકટાવતી હતી. પવનની લહરીએ તેના શરીરને સ્પર્શ કરતી હતી અને વારંવાર દેમોદગમનો અનુભવ કરાવતી હતી. એમ મોળાં નો શબ્દ, પવનની લહરીએનો સ્પર્શ, મોળાંના ધવળ શીશુ અને પુષ્પની શોભાનાં રૂપ, અને પુષ્પ સુવાસથી ગંધ, એમ ચાર વિષયો મનોદામાના મનને મોદ પ્રકટારવા પ્રયત્ન કરતા હતા. અને તે તેમના પ્ર-યત્નમાં ઘણો અંશે સફળ પણ થતા હતા.

પ્રસન્ન મનોદામા અધિક પ્રસન્નતાને શોધતી હતી. ધડીકમાં આકાશ પ્રતિ દષ્ટિ રથોપતી. ધડીકમાં ભિન્ન ભિન્ન દિશાઓમાં દષ્ટિ ફેંકતી, કવચિત નીચે અગાશીમાંથી સમુદ્રનાં પાણી પોતાના મહાવપતી બીંદ સાથે અચડતાં તે સ્થાન પ્રતિ નજર નાખતી અને પ્રત્યેક સમયે નવીન આનંદથી અધિક પ્રસુદ થતી જણાતી. આનંદ અને પ્રસન્નતા વધ્યાં જતાં હતાં પણ તેની કીકી શું શોધતી હતી તે સમજાતું ન હતું. શું મનોદામા આપણને તેના મનની વાત કહેશે ? પરિચય વિના કેમ કહે ? આપણને ન કહેતો આ લેતાને તો કહેશે ! આ પવનની લહરીને તો વાત કરશે ! આ તેના પ્રતિ ઊંચી આવતાં મોળાંને તો મનની વાત જણાવશે !

થોડી દાયકા મનોદામા અગાશી વચ્ચે ઊભી રહી, વળી સમુદ્ર તરફ ગઇ અને મધુર શબ્દથી સંગીતનો આરંભ કર્યો. અવાજ કોઈકા સરખો મધુર હતો. સુખમુદા પર મીનનો બાર આજુબાર આવતો હતો અને તેના અંતઃકરણમાં જે જીવાળ મડયો હતો તેને નરાનર સ્પર્શ કરતો હતો.

ગુલ્ફપાસમીરનો સ્વરસ.

(મલેરી જુવાનીવાર. એ રાહ.)

રસનીધિ ઉછાળા ખાય,

હાં ! રસ.

ગુલ્ફપાસમીર ન્યાં વાય,

હાં ! રસ.

અહા ! ન્યાં વાય.

કમલ ખીલતાં હૃદય સરનાં,

મધુકરીને, મધુકરોનાં,

ટોળાં શાં હરખાય;

હાં ! રસ.

અહા ! હરખાય.

મધુર સ્વરથી એક વાર ગાઇ રહી કે પુનઃ ગાવા લાગી. પોતાના હાથથી સમુદ્રનાં મો-
જાની મતિને ખતાવવા લાગી. હૃદયને પવનનો સ્પર્શ થતો તેથી આનંદથી રોમાંચ થઇ જતો
તે ખતાવતી અને નર્તન કરતી આખી અગામીમાં તે ફરવા લાગી, ઘુમવા લાગી. વળી તેના
તેજ અભિનયો અધિક સુંદર રીતે કર્યા અને તે પુરા થતાં પુનઃ ગાવા માંડ્યું. એમ
ગાતાં ગાતાં બધા જ અભિનયો (acting) કરીથી કર્યા.

કમલ ખીલતાં, હૃદયસરનાં.

એ ગાતાં ગાતાં ખરેખર જ તેનું હૃદયકમલ ખીલ્યું હોય એમ સ્પષ્ટ થઈ જતું
અને તેના અંતઃકરણમાં સ્વરતા નાના મોટા વિચારથી મધુકરોનાં ટોળાં હરીથી ઘેરાં
થઈ જનાં હોય એવા મનોભાવ તેના મુખ પર તરી આવતા જણાયા. તેના મુખચંદ્ર
કમલ પુષ્પની પ્રાંખડીઓ જેવો શુભાચી યજ્ઞ ગયો. તેની આંખમાં આનંદનાં પાણી ભરાઇ
આવ્યાં અને તેમ છતાં પણ તે આનંદમસ્ત કુમારિકા પુનઃ પુનઃ તે પદ લગકાર્યાં કરતી હતી.

કામળા સુંદર અંગ અને તેના ઉત્તમ અભિનય, તથા ઉચ્ચ મધુર સ્વર અને તેના કામળ
લય દેવકાંઠિને પણ પરવડ કરે તેવાં હતાં. મનોરમામાં શું આજુ સુંદર હતું તે નકી
કરવું મુશ્કેલ હતું. સર્વ રીતે તે સુંદર હતી. તેનું અંતઃકરણ પણ સુંદર હતું. તે સંગીત
નર્તન સમયે તેના મુખ પર ચક્રી આવતા મનોભાવથી સ્પષ્ટ થતું હતું. સુંદર હૃદય અને
સુંદર સર્વોગતાળી મનોરમા ખરેખરીજ મનને પરવડ કરે તેવી હતી.

થોડીવાર ગાવન અને નૃત્ય આપ્યું અને કાણુ જાણે શાએ વિચારથી મનોરમા સમુદ્રતરફ
આવેલા શીલાસનપર લાંબા પથ નાખી-સરીરને પાછળ આવેલા ચાંલલાપર ટેકાવી; અપ્પો
હાથ છાતીપર રાખી અને જમણે જમીનપર ટેકારી બેઠી અને જાણે પોતાને લાગેલા થાકને
ઉતારતી હોય તેવી દેખાઇ. તેની દષ્ટિ સમુદ્ર અને આગાશના સંધિપ્રદેશ પ્રતિ હતી અને
નિમેશ રહિતપણે બેતી હતી. આ સહજ ઉદ્યાદ્ય હવા પણ એટલા ઉંધાડા ન હતા કે તેની
સુંદર દાઢમના ઢાણુ જેવી દંતપકિત દષ્ટિએ પડે. ધીમે ધીમે તેની આંખનાં પોપચાં મીચા-
તાં જણાયાં. જેમ જેમ બાહ્ય સંધિ વિચાલી ગઇ તેમ તેમ મનહર મનોરમા આંતર સંધિના
રમણીય મનોરાજ્યમાં રમવા લાગી.

પ્રિયવાચક ! આપણી મનોરમા પાસે આ પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કેણું કરાવતું હતું ? સમુદ્રમાં જુવાળીથી મોંઝાં ઉછળતાં હતાં. અને જુવાળી સૂર્યના આકર્ષણને લીધે આવે છે તે આમણે જણીએ છીએ, પણ મનોરમાના અંતઃકરણમાં કયા સૂર્યના આકર્ષણથી આજે આટલી જુવાળી ચડ્યો હતો તે સમજાય છે ?

તેણે શું ગાયું ? જરા વિચાર કરી જોઈએ. “રસનીધિ ઉછાળા ખાય,” ખરેખર મનોરમા તારા શરીર અને મનમાં જુવાનીની ભરતી આવી છે અને તે ભરતીને લીધે તારા શરીર મનમાં પ્રેમ રસનો મહાસાગર ઉછાળા મારી રહ્યો છે. સમુદ્રમાં ભરતી આણનાર જેમ સૂર્ય છે તેમ તારામાં જુવાનીની ભરતી આણનાર પંથુ સૂર્ય તત્ત્વજ છે. તેણેજ તેને આટલી ખીલવી છે. સમુદ્રના જળને પવનની લહરી ઉછાળે છે, પણ અહીં પવન કયા છે ? શુરેકૃષ્ણા સમીર. મનોરમા તું સત્ત્વજ વદે છે. પતિરેકો ગુલ્લ છીંજામ્. સ્ત્રીના પતિ એજ એક શર છે. તારા પ્રતિ તારા પતિની કૃપા લહરીએ આવે છે અને તેથી તારા અંતઃકરણમાં પ્રેમરસની ભરતી ચડી છે. તારા હૃદય સંસ્પર્શનાં કમળ ખીલવાથી તારા વિચાર માત્ર હર્ષ-આનંદમય થઈ ગયા છે. તે યોગ્યજ છે.

પણ તારા પતિ ક્યાં છે ? તું તો કુમારિકા છે ! છતાં તારે પતિ ક્યાંથી ?

ભારકરની હોડી ઉછળતી ઉછળતી મનોરમાની જે શિંત સાથે સમુદ્રનાં જળ અથ-
ડાય છે તે પ્રતિ આવે છે. નંથી ભારકરને જગતનું, સમુદ્રનું કે હોડીનું જ્ઞાન કે નથી મનો-
રમાને જગતનું, મહાશયનું કે શિક્ષાસનનું જ્ઞાન ! બને આનંદ સમાધિમાં લીન છે.

મનોરમા પોતાના મનોરાજ્યમાં શું જોતી હતી ? બાહ્યદૃષ્ટિ તેને મન નિલાઘગઈ હતી, પણ આંતર દૃષ્ટિની મનોહરતા તેના અંતઃકરણને આનંદ સાગરમાં ઝીલાવતી હતી. બાહ્ય દૃષ્ટિઓ તો માત્ર છાયા સરખી છે. આંતર દૃષ્ટિઓ બાહ્ય દૃષ્ટિનાં કારણરૂપ હોવાથી તેમાં અધિક રંગભૂષિતતા છે. ને ને રચુલ દૃષ્ટિઓમાં પ્રતીત થાય છે. તે તે સર્વ પ્રેમજ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિમાં રચનામાં અત્યાં હતાં અને તેને રચનાર મનુષ્યનાં મન હતાં. આજે પણ મનુષ્યનાં મન જણે અજણે અનેક પ્રકારની દિવ્ય અદિવ્ય રચનાઓ રચે છે અને સમય જતાં તે રચનાઓ તેમને પ્રત્યક્ષ થાય છે.

મનોરમા પોતાની આંતર દૃષ્ટિમાં દિવ્ય રચના કરતી હતી. અને તે સર્વ દિવ્ય પદાર્થો તથા મનુષ્યોને પોતાની દૃષ્ટિ સમીપ દીર્ઘ સમય સુધી રાંખી તેમને પોતાની કલ્પનાવડે પૂર્ણ કરતી હતી. આજે એક દિવ્ય રચના સંપૂર્ણ થતી હતી અને તેથી તે રચુળ દૃષ્ટિમાં તેને પ્રત્યક્ષ થવાને બહુ સમય લાગે તેમ ન હતું.

તેની મનવાટિકાં રચાવનાર અને તેમાં સહાય અર્પનાર સ્ત્રી વનદેવી હતાં. આજે તેની એક રચના પૂર્ણ થતી હોવાથી શ્રીવનદેવી મનોરમાની આંતર દૃષ્ટિ સમીપ પ્રત્યક્ષ થયાં અને અત્યંત પ્રેમવડે વચાં “પ્રિય પુત્રી જ્ઞમત થાં ! તારા મનોરમ સિદ્ધ થશે. તને આ લોકમાં અને પરલોકમાં સર્વત્ર વિજય પ્રાપ્તિ થશે, તારા પતિને પામી તેના પ્રતિના તારા સર્વ ધર્મોને ઉત્તમ પ્રકારે પાળજે અને તારું સર્વોત્તમ દિવ્ય અવસ્થ સંધારે.

જેવા આ સમયે વધારા તેવીજ મનોરમાની દૃષ્ટિ ઉપડી ગઈ અને નિમેષ રહ્યાજે તે વનદેવીનાં નેત્ર ભરીને દર્શન કરવા લાગી. થોડી સંજુમાં દેવી અદરશ થયાં અને નીચેયાં

માલિની બોલી—હે નિદ્રાવશ મનુષ્ય જાગત થા!

શબ્દ સંભળાવા લાગ્યો. મનોરમા બેડી હતી તેજ બીંતમાં નીચે સમુદ્ર તરફ એક બારી હતી તે બારીમાંથી એક સ્ત્રી સમુદ્ર તરફ જોઈ રહી હતી. તેની નજરે ભાસ્કરની હોડી પડી. જેમ જેમ હોડી પાસે આવતી ગઈ તેમ તેમ તેણે તેમાં એક પુરુષને નિશ્ચય સૂતેલા જોયો. તે સ્ત્રીને લાગ્યું કે પાણીની બરતી જોઈ આ પુરુષ અજાનાવસ્થાને પ્રાપ્ત છે. તેની હોડી જો પાણીમાં ડૂબશે તો તે જળમાં ડૂબી જશે પણ સાચા લાગ્યે તે હોડી આ બારી તરફ આવે છે. પરમાત્માની દયાથી જો તે અહીં બારી પહોંચશે તો તેને બચાવ કરી દુનું તેના પ્રાણનું રક્ષણ કરીશ. તે થોડે છેટે હતી.

ખરેખરજ આ સ્ત્રીના ભાવો સત્ય થયા. હોડી થોડીજ દાણમાં બારીથી થોડે છેટે રહી અને અફગાંવાનો સમય પાસે આવ્યો તે પૂર્વે તો તેણે અંદર સૂતેલા પુરુષને જાગ્રત કરવા મોઠા શબ્દે બૂમ મારી. “હે નિદ્રાવશ મનુષ્ય જાગ્રત થા ! સાવધાન થઈ તારી હોડી બચાવી લે.” આશબ્દ છેક અગાથીમાં ઉપર મનોરમાના કર્ણપર અચાંપે તેવીજ તે ઉડી અને અગાથીમાંથી બારી તરફ નીચે દષ્ટિ ફેંકતાં દેશતાં બોલી “માણિની તું કોને જાગ્રત કરે છે?” બનેલા શબ્દો ભાસ્કરના કાનને અચડાયા. માણિનીનાં કે મનોરમાના પ્રાણ જાણે કોના શબ્દથી તે જાગ્રત થયો તે સમજાવું નહિ. તે ઉઠ્યો. એક હાથે બારીના કંઠેરા પકડ્યો અને ઉંચી દષ્ટિ કરી તો એક બીજાની દષ્ટિ મળી ! આશ્ચર્ય ચકિત થઈ તે તેની તે સ્થિતિમાં મનકર મનોરમાના મુખપરને ટગર ટગર જોવા લાગ્યો ! ! !

સઘળાં સજીવં પ્રાણીઓનું મૂળ ઉત્પત્તિસ્થાન સમુદ્રજલ છે.

શ્રી જયકૃષ્ણદાસ ગંગાદાસ ભક્ત, સુરત.

પેલ્સિનો પ્રોફેસર કિન્ડન કેટલાક પ્રયોગો કરે છે તે જગતને વિસ્મય પમાડે એવા છે.

હાલમાં એમણે સમુદ્રના ઉંડા તળીયામાંથી ખાલું પાણી લીધું છે. તેમાં જીવનતત્ત્વ અર્પનાર તથા ટકાવનાર તત્ત્વ રહ્યું છે એ દર્શાવી આપ્યું છે. તેમાં (Inroads of disease and old age) મનુષ્યના શરીરમાં પ્રકટતા રોગ તથા વૃદ્ધાવસ્થાના પ્રસંગોને અટકાવવાનું બળ રહેલું છે એ સિદ્ધ કરવાની તે આશા રાખે છે.

પ્રોફેસર કિન્ડન જણાવે છે કે મનુષ્યનું શરીર એ ચોખ્ખું પાણીનું એક મોટું પાત્ર છે. શરીરમાંનું લોહી એક મોટા સમુદ્રના જળ જેવો પ્રવાહી પદાર્થ છે. તેમાં રાત્રી પરમાણુઓ તરે છે. પ્રત્યેક પ્રાણીનું પછી તે મનુષ્ય હોય અથવા કૂતરો, ઘોડો કે એવું પણ હોય તોપણ તેનું વજન કીકું હોય તો તેને એક વૃત્તીયાંશ ભાગ સમુદ્રનું ખાલું જળ હોય છે. એમાં સઘળાં ચેતન પરમાણુઓ સ્નાન કરે છે તથા શ્વાસ લે છે. એક મનુષ્યનું શરીર ૧૬૮ રતલ થાય, તો તેમાં ૫૬ રતલ સમુદ્રનું જળ હોવાનું જ. તે વિના શરીર ટકે જ નહીં. ચેતનપરમાણુઓને જીવનશાળાં રાખનાર એ જળજ છે. અને એ જળવર-મનુષ્યનું મૃત્યુ જ થવાનું.

આ વિદ્યાને એક કૃતરાપર કાપેલા પ્રયોગ લક્ષમાં લેવા જોવાં છે. એ કૃતરાને પ્રયોગ-
શાળાના ટેબલ પર મૂકીને લોહી વહેતો કરેલા. એની નસોમાંથી તત્ત્વ લોહી નીકળી ગયું
અને કેવળ મૃતવત પ્રતીત થયો. ત્યાર પછી એ કૃતરાની નસોમાંથી જેટલું લોહી નીકળી ગયું
હતું તેટલાજ પ્રમાણમાં સમુદ્રનું જળ પીચકારીથી અંદર દાખલ કરીયું, એટલે તે કૃતરા
તરતજ બેઠો થયો, પૂઠડી હલવી અને ખુલીથી આમ તેમ દોડવા લાગ્યો.

ચાર વર્ષ પછી એ કૃતરા શુન્રી ગયો ત્યારે કેવળ કુદરતી રીતે જ એનું શરીર
પોતું. બીજાં મૃત્યુ પ્રાણીઓપર પણ એવો જ પ્રયોગ કરેલો. તેમનાં શરીરમાંથી લોહી
નીકળી જવા દીધું અને પછી સમુદ્રનું ખારું જળ દાખલ કરવાથી એ પ્રાણીઓ છવતાં
બળવાળાં તથા ચંચળ થયાં હતાં. આ-પ્રાણીઓમાં ખાસ એ માત્રમ પડતું હતું કે લોહીના
પહેવાથી અને તેને બદલે ખારું જળ દાખલ કરવાથી નમળાઈ બાંધકુલ માત્રમ પડતી નહીં
અને ઉચ્છૃં પૂર્વ કરતાં વિશેષ બળ તથા સ્ફુર્તિ ગણાતાં હતાં.

હાલમાં આ ગ્રેટેસર મનુષ્ય પ્રાણીનાં શરીરોપર પ્રયોગ કરે છે. એ શરીરો પડે
એટલું બધું લોહી કાઢતો નથી, પણ જેટલું એ લોક કાઢવા દે તેટલું કાઢી તે પ્રમાણનું
ખારું જળ દાખલ કરે છે.

એ વિદ્યાનું એવું મતે છે કે સમુદ્રનું ખારું જળ સર્વ ઉદ્વિગ્નજનની ઉત્પત્તિમાં હેતુ
રૂપ છે. કાષ્ટનું લોહી વહી ગયું હોય તો ખારું પાણી અંદર નાંખવું. વિશેષમાં એ વિદ્યાન
ક્ષયરોગ, ક્રોધરોગ વગેરે બાળપણમાં જન્મતા વ્યાધિઓની નિવૃત્તિ માટે પણ આજ પ્રયોગને
કરે છે, તેમજ દહાવરમાં જલુની કુર્મજાતને નિવારવાને પણ આજ પ્રયોગ કરે છે.

શરીરમાં લોહી કરે છે તે પ્રાણીમાં દરિયાનું પાણી પીચકારીથી નાંખે છે. દરિયાના
કિનારા આગળનું પાણી એ વિદ્યાન લેતા નથી પણ મધ્ય ભાગમાંથી અને છેક તળાપેથી
લે છે. એ સમુદ્ર જળ સાથે ચોખ્ખું મીઠું જળ બેળે છે અને પછી દરેકજાતના દસ અઢિસ
પ્રમાણે મનુષ્યના શરીરમાં નાંખે છે.

સને ૧૮૮૬ માં ગ્રેટેસર કિન્ગટને પ્રથમ જ એ સાબીત કરી આપ્યું કે જે સમયે
મનુષ્ય પ્રાણી પ્રથમ પૃથ્વીપર પ્રકટ થયા ત્યારે પૃથ્વીપરની ગરમી હાલના કરતાં વિશેષ હતી
અને પૃથ્વી ઉત્તરોત્તર ઠંડી પડતી જાય છે તો પણ તેની મૃત્યુની ગરમી દશાવવાને મનુષ્ય
પ્રાણીઓનાં શરીર કુદરતી રીત્યા સાહાય્ય કરે છે. આ ઉપરથી જ એ વિદ્યાન એવું પણ
અનુમાન બાધે છે કે પૃથ્વીની ગરમી ઉપરાંત બીજી મૃત્યુની રિયતિ વા આપરણને દશાવી
રાખવાને પણ મનુષ્ય વગેરું કુદરતી બધારણ સાહાય્ય કરતું હોયું જોઈએ. ઉત્તરોત્તર પ્રમાણ
આપીને એ વિદ્યાને એમ સિદ્ધ કરીયું છે કે સપ્તમાં સઘળ પ્રાણીઓનું મૃત્યુ ઉત્પત્તિ સ્થાન,
સમુદ્ર જળ છે. (In other words, living beings made their first ap-
pearance in the depths of the ocean) બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો અર્થતા
પ્રાણીઓ પ્રથમ તો મહાસાગરના ઉદ્ગમ ભાગમાં જ જન્મ્યા.

(હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રનાં પુરાણોમાં મત્સ્યપુરા, કન્થાવતાર, વરાહાવતાર વગેરેનાં વર્ણન
છે. આ પુરાણ વચનોનું દેવન-મૂર્દાર્થ સમજવાને ઉગ્ર શુદ્ધિજન જરૂરનું છે. પ્રથમ જગતમાં
પ્રાણીઓની ઉત્પત્તિ અને ત્યાર પછી પૃથ્વીપરના સર્વોત્તમ સામર્થ્યવાળાં મનુષ્યો પ્રકટયાં વગેરે
પુરાણોનાં મહત્ત્વને જાણવા આ વેળામાંથી નિચાર થશે એમ છે.)

એ સુપ્રસિદ્ધ વાતો છે કે જીવનને ટકાવવા માટે પ્રત્યેક પ્રાણીને ઓક્સીજનની જરૂર છે અને આ તત્ત્વને સર્વદા નવું નવું મેળવ્યા કરવું ઘટે છે. નહીં તો જીવન નષ્ટ થાય છે. હવે વાતાવરણમાં ઓક્સિજન વિદ્યમાન છે એ નિઃશંક સત્ય છે, પણ સમુદ્રને તળીયે એ તત્ત્વ ક્યાંથી આણવું ! પણ હમણાં એવું સિદ્ધ થયું છે કે સમુદ્રની સપાટીપર જેમ ઓક્સિજન હોય છે તેમ છેક ઉંડાણના લાગમાં પણ એ વાયુતત્ત્વ છે જ. માત્ર અંતરાસ, પ્રદેશમાં એ પ્રાણસંરક્ષક તત્ત્વનો તોડો છે.

હવે જે દરિયાના પાણીરૂપી આ નવીન અમૃતમાં બહુ જીવન પ્રદ બળ મનાયલું છે તે પાણીમાં રહેલા ક્ષારને લીધે નથી. પણ વિદાનો એમ પણ કહે છે કે જે જરૂર પડે તો મીઠા વગર આપણે ચક્રાવી લઈએ. ડોક્ટર એમેટ ડેન્સમાર દંદપણે જણાવે છે કે પ્રત્યેક ખોરાકમાં વપરાતા સામાન્ય ક્ષારમાં સુનાવાણું પૃથ્વી દ્રવ્ય બહુજ મોટા પ્રમાણમાં હોય છે. બર્લિનના પ્રોફેસર પ્યુટનરે એવું શોધી કાઢ્યું છે કે, સમુદ્રમાં ખોરાકના તરવે એકરસ થયેલા હોય છે. એના ઉપર કેટલાક જળચર પ્રાણીઓ પોતાના પ્રાણુ ટકાવે છે. શરીરમાંથી કાર્બન માત્રમ પડે તે કરતાં ૨૪૦૦૦ થણું કાર્બન સમુદ્રના પાણીમાં એકરસ થયેલું માત્રમ પડે છે. આનીજ સાથે કેટલાક હલકા જળચર પ્રાણીઓના પાંચક અવયવોમાં તેમાર બનેલા ખોરાક ધણાજ થોડા પ્રમાણમાં હોય છે.

આ પ્રમાણે દરિયાના પાણીમાં જરૂરની કરોડ વગરના અનેક પ્રાણીઓ માટે પોષક તત્ત્વ રહેલું છે. તેમાંથી તેઓ પ્રાણુ ટકાવનાર પોષણ મેળવે છે. સમુદ્ર આ પ્રમાણે ખોરાકનો એક અપ્રુદ ઝોરો છે.

અપરાધો કરાવનાર દ્રવ્યને શું દાકતર દૂર કરી શકે ?

શ્રી જયકૃષ્ણદાસ ગંગાદાસ ભક્ત, સુરત.

મસ્તકપર પ્રકાર કરવાથી, અમુક દ્રવ્યને ખસેડી નાખવાથી પૂર્વે પ્રમાણિક એવો મનુષ્ય પાપાયરણી થાય છે. અને સરજન્ય અમુક વાદકાપનો પ્રયોગ કરીને એવા પાપાયરણના સંસ્કારવાળા મનુષ્યને પાછો પ્રમાણિક કરી શકે એમ છે.

એડવર્ડ પ્રિમ્મ એક કેદખાનામાં સપડાવેલો હતો. એને પૈસાની ખીલકુલ જરૂર ન હતી. એના ગળ્યામાં જોઈએ તેટલા પૈસા હતા. તોપણ તેણે એક એક નવો તકડો બનાવી કાઢ્યો. આવો અપરાધ એણે શા કારણથી કાઢ્યો ? પોતાની પાસે પૈસા છતાં એણે એક ફેરી ચોરી કાઢી તો તેમ કરવાનું કારણ શું ? અપરાધી કે ઝુનેગાર થવું એ વિચારથી જ એવું અંતઃકરણ દહરી ઉઠે એમ હતું. પાપટતિ સેવકી એજ કમકમાટ ઉપજાવનાર હતું. એમ છતાં એવો ઉચ્ચ વૃત્તિનો આ મનુષ્ય કયા કારણથી ચાર વાર અપરાધી તરીકે પકડાયો અને સાબીત થયો ? આ સંબંધમાં આજ મનુષ્ય વિચારમાં તહીન થયો હતો. અને વિચાર કરતાં એણે શોધી કાઢ્યું કે આ સર્વ મહિન પ્રતિષ્ઠાને પ્રકટાવનાર કારણ દૂર થઈ શકે એમ છે.

પ્રિમ્મે પોતાની કુમારવસ્થામાં અમુક ડાક્ટરને અનુભવેલા હતા, તેને બોલાવ્યો અને પોતાના કેદખાનામાં તેની સલાહ લીધી.

ડાક્ટર આલ્યો. ડાક્ટરની સાથે વાતચિત થઇ તે પરથી માલુમ પડ્યું કે શ્રિમદ્ભગવાન જન્મ ૩૪ વર્ષ પૂર્વે થયો હતો. એના માતાપિતા શુદ્ધિજન, સત્યનિષ્ઠા, મિતાહાર, નીતિજન વગેરે સર્વોત્તમ હતા. એનો પિતા એક બેપ્ટિસ્ટ દેવજનો ટ્રસ્ટી હતો. એ શ્રિમદ્ભગવાન માતૃપ્રદાના તેમજ પિતૃપ્રદાના સંબંધીઓમાં કેઇ પણ મનુષ્ય દારૂડીયા, ફેરવાળો, કુર્બળ શરિર કે મનવાળો કે ગાડો ન હતો. એડવર્ડ શ્રિમદ્ભગને બાળ્યેન હતો. તે પણ આચરવાર કામ માટે લાયક જાણીતો હતો. એ એડવર્ડ પોતે પણ અસાધારણ શુદ્ધિસંપન્ન હતો. શાળામાં એક લાયક વિદ્યાર્થી તરીકે હતો અને ચૈત્ર વર્ષની વય સુધીમાં એને કંઇ બાધિ બાધાઓ ન હતી. તેમજ પુરુષતત્વનાં વા મનુષ્યત્વનાં ઉચ્ચ લક્ષણો એનામાં પ્રકટ હતાં.

શ્રિમદ્ભગ લડકણા સ્વભાવનો ન હતો પણ એક દહાડો એને ચૈત્ર વર્ષની વયે એક છોકરા સાથે નિશાળમાં ઝપાઝપી થઇ તે છોકરાને પણ લઇ તેના બાપે એક લાકડાનો સપાટો શ્રિમદ્ભગના માથામાં ચોંટી ઠાક્યો. આથી શ્રિમદ્ભગ કેટલાક કઝાક સુધી બેમાન થઇને પડ્યો. એની ખોપરી તોડાઈ ગઈ. અને ડાક્ટરને તરતજ બોલાવ્યો. ડાક્ટરે ધા લાગ્યો હતો તે બાગમાં સીવીને સાંધી દીધું અને પછી એ વિરે કાઢ્યો લક્ષ સરખો પણ ન આપ્યો.

આ બનાવ પછી શ્રિમદ્ભગે વારંવાર લોમિટ લેતું થતું. પૂર્વે એ શાળામાં વખતસર આવતો. હવે એ શાળામાં સ્વસ્થ લાગ્યો. એક મગજ ખરી ગયું હોય તેવાં આચરણ એના શિક્ષકને એનામાં સમજાયાં.

સાળ વર્ષની ઉંમરે એણે પહેલો અપરાધ કીધો. એણે બેપ્ટિસ્ટ દેવજનો રતિનારની સાથેના સંબંધો સરસામાન જીવે સામાન વેચનાર એક મનુષ્યને વેચાતો આપી દીધો. તેણે એમ કહેલું કે જીવે સામાન વેચી નાંખવાનો છે અને નવો ખરીદવાનો છે. આ તેના શ્રેણે પકડાયો. પણ તેના બાપ તે શાળાના ટ્રસ્ટી હતા તેથી એને જન્મ દીધો અને પાછો શાળામાં દાખલ કર્યો.

બે વર્ષ પછી શ્રિમદ્ભગે થોડા એક નવા તર્કટી બનાવી કાઢ્યા. અને તેને કાઢ બેંકમાં વટાવ્યા.

આ પછી વીસ વર્ષની ઉંમરે શ્રિમદ્ભગે ડાક્ટરનો અભ્યાસ કરવો શરૂ કીધો. એના બાપે એને પૈસા આપ્યા. હોલી નામના વિદ્યાર્થી સાથે તેણે પોતાનો શુક્રમ રાખ્યો અને એકજ અંગ્રેજીઓમાં હોલીના બધા પૈસા પોતે ચોરી લીધા. આ એનો અપરાધ પકડાયો અને તેણે વર્ષની કેદની સજામાં ગયો.

આ વખત પછી શ્રિમદ્ભગે જીવન કલંકી, પાપરૂપ વધ્યું. તર્કટી ચેંક કરવા વગેરે અપરાધ માટે પોલીસ ફરીને પકડાયો.

શ્રિમદ્ભગના મિત્રે કેદખાતાના ડાક્ટર તથા ઉપરી સાથે શ્રિમદ્ભગ સંબંધમાં વિચાર કીધો અને તેમની સંમતિથી શ્રિમદ્ભગ પર શસ્ત્ર પ્રયોગ કરવો ચોક્કસ ગણ્યો. એની ખોપરી તપાસી તો ત્યાં એને ચૈત્ર વર્ષની ઉંમરે ધા ઘસેલા ત્યાં ખોપરી તળે એક જાડું પડ લાગ્યું હતું ખોપરીનું અંદરનું પડ જાડું થયું હતું અને મગજ પર દબાણ થયું હતું. શ્રિમદ્ભગે પોતાના મસ્તક પર શસ્ત્રપ્રયોગ માટે પૂર્ણ આતુરતા બતાવી. કેટલાક ડાક્ટરોને આ પ્રયોગ સમયે જોવાનું હતું.

આ પ્રયોગ ૧૯૧૦ ના માર્ચની અઠમી તારીખે કીધો હતો. એ પ્રયોગ પછી પ્રિમલ તદ્દન જીદો જ મનુષ્ય થઈ ગયો સમજાવો. એના મુખપર ધુમરી જેવું જણાતું તે જાતું રહ્યું. એની આંખો તેજસ્વી જણાઈ. એ ચાલતો તેમાં પણ અનાપ સમજતો. હવે તે ચીડીયા ન જણાતો પણ પ્રસન્ન મુખમુદ્રાવાળો જણાતો.

એણે પોતાના કેદખાનાના ડાક્ટરને જણાવ્યું કે મને હવે વસ્તુ સ્થિતિ જીદોજ જણાય છે. મારું ચિત્ત હવે હું ઘણી જ ત્વરાથી સ્થિર કરી શકું છું. મારું ચિત્ત મને હવે નિરાવરણ સાથે છે. મારા ચિત્તમાં ગ્લાનિ મને ખીલકૂલ લાગતી નથી.

એનામાં ઉત્સાહ, પ્રસન્નતા, સંતોષ, નિશ્ચિતપણું, આશા વગેરે પ્રમાણ જણાયાં. છ માસમાં એને કેદખાનામાંથી મુક્તિ મળી અને તેનું જીવન ત્યાર પછી ખરેખરું નિર્મળ, નિષ્કલંક તથા ઉદ્યોગી ગણાયું છે.

પ્રિમલ માટે જે ડાક્ટરે પ્રયોગ કીધો છે, તેમના વખત પ્રમાણે કેદખાના અથવા ગાંડા મનુષ્યોની હોસ્પિટલના ડાક્ટરોએ અંદર આવના પ્રત્યેક મનુષ્યને તપાસવો અને જેવું કે મગજપર વાદકાપનો કોઈ પ્રયોગ કરવાથી તે દરદીને સ્વસ્થ પ્રકૃતિમાં આણી શકાય એમ છે કે નહીં. દર્દાંત તરીકે દેશના પ્રસંગમાં એ વધા જણાય ને પૂર્વે શરીરનો અમુક ભાગ કંપી ઉઠે છે. આંખનું પોપડું, મુખપરનો ટ્રાઈ જાનનંતુ અથવા એક આંગળી દાઢી ઉઠે છે. હવે જે સર્જનને આ પૂર્વકાલીન કંધારી જોવાના પ્રસંગ સાંપડે તે સર્જન મગજમાં એ ઉદ્દિગ્ધાથે સંબંધ ધનવતી જ્ઞાનનંતુને ખોળી કાઢે અને ત્યાં દબાવ્યું કરે અને ક્યાં પ્રયોગ કરવો તે નિર્ણય કરી શકે.

આ સંબંધમાં એકદમ નિશ્ચયપર પ્રિમલનો ડાક્ટર આવેલો નથી. આ પ્રિમલના પ્રસંગમાં વિજય મળ્યો છે તો પણ એવા અનેક પ્રસંગોને જે ડાક્ટર અનુભવવા છત્તે છે અને ત્યાર પછી જ સામાન્ય નિર્ણય બાંધી શકે.

એ પુરુષ જણાવે છે કે અનેક મનુષ્યોની અપરાધ કરવાની જ્ઞતિ જન્મથીજ સિદ્ધ હોય છે. ઉંચું કુળ હંમેશા ઉચ્ચ પ્રજાને જન્મ આપે છે અને હલકું કુળ આસપાસના સંબંધી જન્મી ઉચ્ચનાને પામે પણ તે બહુ મુશ્કેલ છે. ઘણો પ્રયત્ન જરૂરનો છે. મેં અપરધીઓને રાખવાનાં કેદખાનાં વગેરે સ્થાનોમાં તપાસ કીધી છે અને ઘણા પ્રસંગે જોયું છે કે ઘણા પશુસ્વભાવના તામસી જડ મનુષ્યોમાં જન જાતની માયાની ખોપરીની કંઠપી અવસ્થા છે. દેકાદેકા અને કંઠગાપણું વગેરે હોય છે. જો આ કુરુપત્તા જન્મકાળ પછી અથવા બાળપણમાં દૂર કરાય તો પરિણામ તદ્દન જીદાંજ આવે. મનુષ્યનું ઉત્તમ ચારિત્ર્ય સિદ્ધ કરવાને સંગતિની જોડતી જરૂર છે તે કરતાં મસ્તિષ્કના ઉત્તમ પ્રકારના વિકાસની વધારે જરૂર છે.

કેટલીક જંગલી પ્રજામાં આસપાસથી ભાર મૂકીને બાળકના મસ્તકને બરોબર ઘાટવાનું કરવાનો રીવાજ આજે પણ ચાલુ છે. કદાચ આ પ્રવૃત્તિ જેપરથી પ્રજાનો વિશ્વાસ કંઈક ઉઠેલો છે તેને પુનઃ ચાલુ કરવાથી ત્રાસ થાય એમ સંભવે છે.

(આ લેખ એક પશ્ચિમના પ્રસિદ્ધ નિદાનજ્ઞ છે. મગજમાં અમુક પ્રકારના પ્રયોગ કરવા એ સૂચવે છે. પ્રિમલનો ડાક્ટર પણ સૂચનારે જ જણાવે છે. મગજ આખા શરીરના બ્યવહાર ચલાવનાર જ્ઞાનનંતુઓ સાથે સંબંધ છે. મગજ એ હેડબ્રોફિસ છે. અને આખો

શરીરનો સચિ એ મગજપરે ચાલે છે. મગજમાં સહસ્રલક્ષપદ છે. અમર્ય છે. ત્યાં મહેલ-
સ્તું બાન કરવા યોગશક્તિ પ્રયોષે છે. સૂચનામાં ઘણી મહેલ અર મનને ત્યાં સ્થાપણું
એ વચન મૂકે સ્થાનમાં વૃત્તિને સ્થાપવાનું કહે છે. ધિમધને તેની નાની ઉમરમાં મારનાર ક-
હાર વૃત્તિના પુરુષનું સંયોદ અમરણ રહેલું તેનું અખંડ ધ્યાન થયું. તેના સંસ્કાર એને પેદા
હોય. પછી ઉત્તમ લક્ષણવાળા તથા ધાન્યપરણવાળા ડાકરપર અખંડ અદા જામી હોય અને
તેથી પ્રતિદિન ઉત્તમ સંસ્કાર હૃદયમાં ધર્મો હોય. પ્રારબ્ધ કરતાં પુરુષાર્થ ક્રિય છે. અને દુ-
ર્બળ પ્રારબ્ધને ફેરવનાર સંયોદ યન પશ્ચિમની પ્રજા કરે છે. એ કેવા નિશ્ચયો ઉત્તર કાળે ધા-
રણ કરે છે તે જોવાનું છે. બીજા જોવા લેતા કામકાજ કરનાર વાદબીકિનું આચરણ સર્વે-
તમ થયેલું તેમાં હેતુ સાત અવિચોતો સમાવેશ હોય તથા તેમણે જાતાવેલી મુક્તિથી સમિતો
પ્રપન્ન હોય. ઉચ્ચ કુળની-ઉચ્ચ વર્ણની પ્રજા ઉચ્ચત્વવાળી જ હોય છે. શ્રદ્ધ વર્ણની પ્રજા
જનોદ્ય ધારણ કરે કે પુરતો વચિ તેથી એકમ ઉચ્ચ થતી નથી. આવા અનેક નિશ્ચયો આ
લેખથી વૃત્તિમાં જામત થાય છે.

વનિતા વિશ્રામ.

“ સ્ત્રી અને પુરુષને રમવામાં સરખા શો વાસ્તવ હેતુ છે; તે જ્યાં સુધી મનુષ્યને
સ્વાર્થ સમાવેશ નહિ. ત્યાં સુધી માનવજાતિની સ્વાર્થ ઉન્નતિ યદ્ય શકે કે કેમ એ પ્રશ્ન સર્વે
જે વિચારવા સરખો છે ” ભદ્રમાતી. પ્રથમ ભાગ. પૃષ્ઠ ૮૫.

પુરુષ અને પ્રાણિ,—પુરુષ તત્ત્વ અને સ્ત્રી તત્ત્વ આ બેમાંથી આખા વિશ્વની રચના
થયેલી જોવામાં આવે છે. પુરુષ વિદ્યાન અને સ્ત્રી અવિદ્યાન હોય તો તેમની પ્રજાના વિદ્યાસમાં
ન્યૂનતા જોવામાં આવે છે. જ્યાં જને સારાં કેળવણીમાં હોય છે ત્યાં માણસમાં સહજ રચનાને
કેટલાક અધિક સદૃશ્યો જોવામાં આવે છે.

પુરુષને કેળવવા માટે અને જે કાર્યભાર તેને વહેવાનો છે તેને માટે તેનામાં યોગ્યતા
આવે. તે સાથે તેને બાળપણથી કેળવણી આપવા સાક પ્રયત્ન સેવવામાં આવે છે. જ્યારે
સ્ત્રીને સંસાર યાત્રામાં જે મદદનો ભાગ લગ્નવાનો હોય છે તેને માટે સોમ્યા ભાગ
જેટલો પણ પ્રપન્ન ભાગેજ સેવવામાં આવે છે. ધિરિયા રાજ્ય સ્થાપવા પછી સ્ત્રી અને
પુરુષની કેળવણી માટે અનેક પ્રપન્નો આખા ભારત વર્ષમાં કરવામાં આવ્યા છે પણ જ્યારે
સંસ્કૃત દરિયી તપાસીદુ' ત્યારે આપણને સ્પષ્ટ થયું વગર રહેશે નહિ કે જેટલો પ્રપન્ન
પુરુષની કેળવણી પ્રતિ કરવામાં આવ્યો છે તેટલો પ્રપન્ન સ્ત્રી કેલવણી પ્રતિ
કરવામાં આવ્યો નથી.

આમ યવામાં અનેક કારણો વિષમતા દર્શાવે. પણ એ વાતો સાચી છે કે આપણા
દેશની કેટલીક રૂઢીઓએ સ્ત્રી કેળવણી માટેના ઘણા સત્ત્વ યત્નને આરંભમાં જ દાબી દેવામાં
તેનાથી બન્યું એટલું કહ્યું છે. આખા દેશમાં પુરુષ કેળવણીના સ્વર્ણના ફિરોજોનો ઝગમગ
દેખાશે તે સમયે બહાર નીકળી આવેલા સુધારકોએ સ્ત્રી કેળવણી માટે ઘણા પ્રપન્નો આરં-
ભ્યા પણ તેને હિન્દની સમસ્ત પ્રજાને દેશ અજોડ દતો નહિ.

આ સુધારકોને તેમના કાર્યમાં આગ્રહ કરવા માટે જુની રીતો જોડેલે અશે દોષ પાત્ર છે તે કરતાં તેમની પોતાની જ કાર્ય કરવાની પદ્ધતિ અધિક દોષપાત્ર છે. કેસવણીની સાથે સાથે હિન્દુધર્મ અને હિન્દુ પ્રજાના વિચાર વિરુદ્ધ તેમણે વિધવા વિવાહનો ખુડો ઉઠાવ્યો અને સમસ્ત પ્રજાની સ્ત્રી કેસવણીના અમર્યાદ લાગેા પ્રતિ દષ્ટિ ઉઘડે તે પૂર્વે તેા તેને ચોકાવી દેવામાં આવી અને તેના મનમાં એવો તો સંગઝ વહેમ ઘેરો ગયો કે જો છોકરીઓને શિક્ષણ આપવામાં આવશે તો તેઓ વડી જશે, અને પોતાના ધર્મ યથાથોગ્ય બળવશે નહિ. વળી જો તે વિધવા હશે તો ધર્મ અને વ્યવહાર વિરુદ્ધ યદ્યપે વિધવા પુનર્વિ-અની હીલચાલની બોગ યદ્યપડશે.

હજુ પણ પ્રજાની સ્મૃતિ તાઝ જ છે કે બાળસન્ન, સ્ત્રી કેસવણી અને વિધવા વિવાહ એ ત્રણે પ્રશ્ન એક સામટા હાથમાં લેવા જેવા નહતા. બાળસન્ન અટકાવવાથી બાલવિધવાએ થનાના સંબંધો રહેતે નહિ, અને યથાર્થ સ્ત્રી કેસવણીના પ્રચાર કરવાથી મોટી ઉમરે વિધવા થનાર સ્ત્રી પણ પોતાના ધર્મ ઉત્તમ પ્રકારે પાળી શકતે. આથી વિધવા પુનર્વિઅનો પ્રશ્ન જો તત્કાળ છોડી દેવામાં આવ્યો હતો તો ખરેખરજ આપણી સ્ત્રીકેસવણીને જે આટલું સહન કરવું પડ્યું છે તે સહન કરવાના સંબંધો અસ્તિત્વમાં આવતજ નહિ.

હવે તે સમય વડી ગયો છે. પશ્ચિમના બાલ વિચારો અને આચારોમાંથી આપણે અનુકરણ કરવા જેટલું કેટલું છે અને ત્યજવા જેવું કેટલું છે, તે પ્રજાનો મોટો ભાગ હવે સમજતો થયો છે. ધીમે ધીમે પણ સ્ત્રીકેસવણી આગળ આવવી જાય છે અને હિંદ પ્રજામાં જે પ્રધારની સ્ત્રીકેસવણી પ્રસારને પામવી જોઈએ તે પ્રધારની કેસવણીને માં શુભ આરંભ યદ્ય ચૂક્યો છે. આવા આરંભો આપણા દેશમાં ધણે સ્થળે ક્યારનાએ થાં ચૂક્યા છે. પણ આપણા ગુર્જર પ્રાન્તમાં થોડા વિસ્તારે પણ આ કાર્ય ઉત્તમ સરકાર સંપાળે સંન્યાસિનીઓને હાથે આરંભાયું છે એ જાણી આપણાં અંતઃકરણ આનંદથી ઉભરાય છે.

આપણા સુપ્રસિદ્ધ અને લોકપ્રિય રસાપન શાસ્ત્રી પ્રોફેસર ડી. કે. જનજનના બહેન શ્રીમતિ શિવગવરી બહેન અને રા. બા. દોગતરાય સંપતરાયનાં પુત્રી શ્રીમતિ બાણગવરી બહેન આપણુ ગુજરાત પ્રાંતની સ્ત્રીકેસવણીના કાર્યમાં યોગ્ય થાં છે, તેને માટે તેમનો પ્રજા તરફથી અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનવામાં આપે છે. જે કાર્ય તેમણે આરંભ્યું છે તે કાર્ય જેમ ઉત્તમ છે તેમ તે કાર્યને ઉત્તમ પ્રકારે ન્યાય મળે તેવા ઉત્તમ સદસ્યો આ અને ભગિનીઓમાં છે એ જાણવાનાં અમને હર્ષ થાય છે. પોતાની નાની ઉમરથી જ શ્રીમતિ શિવગવરી બહેન પોતાના વિદ્વાન ભાઈની સાથે કેસવણીના પ્રશ્નોપર વિચાર કરનાં એટલુંજ નહિ પણ શાસ્ત્રમાં શિક્ષણ આપવામાં પણ સહાય અર્પતાં. નાના બાળકોને કેવી રીતે જ્ઞાન આપવું તે સ્વભાવ-સિદ્ધ શુણ્ તેમનામાં ધણી નાની ઉમરમાં જણાયો હતો. અને જેમ જેમ તેમનું વય વધતું ચાલ્યું તેમ તેમ તે સદસ્યુ અનુભવથી અધિક પ્રજાશમાં આવ્યો. સમાન શીલ યુક્ત શ્રીમતિ બાણ ગૌરી બહેનના સંબંધ થયા પછી પણ ધણા સમય સુધી તે પોતાની ભગિ-નિઓનો ઉત્કર્ષ કેમ સાંવેા તેને માટે વિચાર કરતાં અને જે કાર્યને માટે પરમાત્માએ તેમને સરજ્યાં હતાં તે કાર્ય આરંભવાને તેઓ શક્તિમાન થયાં.

હેલ્લા ચાર વર્ષથી શ્રી વનિતા વિશ્રામનું કાર્ય પ્રતિ વર્ષ અધિક અધિક વિકાસને પામતું જાય છે અને પરમાત્માની કૃપાથી જેમ જેમ સમય જતો જશે તેમ તેમ ગુર્જર વગેરે મોટા ભાગ તેના લાગેા લેવા સાગરમાં નીવડશે એ નિસંશય છે.

આ આશ્રમનો ઉદ્દેશ વગેરે હકીકત અમારા વાચકોની મનજી માટે સંક્ષિપ્તમાં નીચે આપવામાં આવે છે:—

વ્યવસ્થાપક:—

૧. ગંગાવરરૂપ સિવગૌરી કલ્યાણમાર્ગ મંત્રાલય.
૨. ગંગાવરરૂપ બાગીચોરી દોશનરાય મુનશી.

ઉદ્દેશ:—માનસિક, આધ્યાત્મિક અને વ્યવહારિક ઉન્નતિ યાવ એવી કેળવણી દ્વારા સ્ત્રીઓનું—ખાસ કરીને વિધવાઓનું—અન સ્વતઃસંનિવાશુ, ગૌરવવાશુ તથા આત્મનિર્ભરતાશુ, તેમજ કુટુંબમાં સહાયક અને સુખપ્રદ, અને સમાજમાં ઉપયોગી બનાવી સાર્થક કરવું.

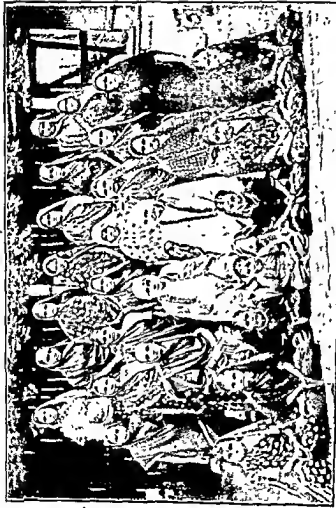
એ ઉદ્દેશ પાર પાડવા સાગા શિક્ષણ, ઉત્તર શિક્ષણ, ખાસ ઔદ્યોગિક શિક્ષણ, ભાષણ, જ્ઞાન ચર્ચા, સામયિક પત્ર, નિમંત્ર, પુસ્તકાલય, કાર્યાલય અને તેવાંજ બીજાં સાધનો અનુકૂળતાએ યોજવાં.

આવશ્યકતા, સાધ્ય વસ્તુ, સાધન વિગેરે:—

આપણા દેશમાં અનેક સ્ત્રીઓનાં, તેમાં મુખ્યત્વે કરીને વિધવાઓનાં અન, છેક નિરક્ષમાં નહિ તો, નિરર્થક અને કર્તવ્યમાન રહિત ગમ છે; તેમનાં તન, મન અને ઉદયને, જૂની અને નવી કેળવણી દ્વારા ખીજવની, ઉદ્દેશમાં બતાવ્યા પ્રમાણે, સાર્થક, કર્તવ્યપરાયણ, અને સમાજ ઉપયોગી બનાવી તેમનાં અન કલ્યાણમય કરવાં, એ વનિતા વિશ્રામને ઉદ્દેશ છે. ઘણી વિધવા સ્ત્રીઓ તો નિરાધાર હોય છે, તેમને પ્રાથમિક કેળવણી આપવા સાથે તેઓ પોતાની મેળે નિર્વાહ કરી શકે તેવા ઉચ્ચ લગાડનાં હાથમાં અપાતી સ્ત્રી કેળવણી છોકરાઓને અપાતી કેળવણીનું માત્ર અનુકરણ હોવાથી એક દેશીય છે, ને તે સ્ત્રીઓના સ્વાસ્થ્યક શુદ્ધિને યોગ્ય પ્રમાણમાં ખીજવની નથી. સાગાને અધ્યાસક્રમ ગોઠવવામાં આ વાત ધ્યાનમાં રાખી છે. સ્ત્રી શિક્ષણને મુખ્ય હેતુ સ્ત્રીત્વ ખીજવવાનો જ હોયો નિષ્પત્તિ, કે વધુ, માતા અને ગૃહિણી તરીકની તેમની પરિવ રહને તેઓ બનવી શકે. વિનાહિન અથવા મોટી ઉંમરની સ્ત્રીઓથી સામાન્ય સાગામાં શિક્ષણ લઈ શકાતું નથી. તેથી સ્ત્રીઓને પણ યોગ્ય શિક્ષણ આપવાનો આ સંસ્થાનો હેતુ છે. આ સંસ્થા માત્ર વિધવા—આશ્રમ નથી, પણ વનિતા વિશ્રામ છે, કે જ્યાં સ્ત્રીઓ વધારાજિત શિક્ષણ કામ, વેદક કામ અને સામાજિક કામને રસ્તે ચલી શકે. હુંકમાં કહીએ તો સ્ત્રીઓને સ્વનિર્વાહ જોગ ખાસ ઔદ્યોગિક શિક્ષણ વગેરે આપી સારી પેશનાં કરવાં, વ્યવહાર ઉપયોગી તેમજ શાસ્ત્રીય જ્ઞાન આપીને મનને સંસ્કારી કરી, તેમને વધુ, માતા અને ગૃહિણી વગેરેના ધર્મો શિખવવાં, ને નીતિ પ્રાધાન્ય, મનાન રહિત, ધાર્મિક કેળવણી આપી તેમનાં હૃદય કર્તવ્ય પરાયણ કરવાં દર્શિયમાં પ્રો. કર્વેના, પુના પાસે આવેલા અનાથ બાલિકાશ્રમે જે યોગ્ય પુરી પાડી છે, તેવીજ યોગ્ય શબ્દાતમાં પુરી પાડવાનો વનિતા વિશ્રામનો આશય છે.

વનિતા વિશ્રામને અંગે નીચેના સૂત્રો પાળવામાં આવશે:—

૧. અને ત્યાં સુધી સ્ત્રીદ્વારા કેળવણી આપતી.
૨. અંદરની વ્યવસ્થા પણ સ્ત્રીદ્વારાજ કરવી.
૩. વિધવાશ્રમમાં રહેવારીને સાધ્યઅન પગાવડું.
૪. હિંદુ જાતની, અને તેમાં મુખ્યત્વે કરીને શુદ્ધજાતી બહેનોને દાખલ કરવામાં આવશે.

वनिता विश्राम-भुरत

भारत जीवन प्रेस मुंबई.

૭. વનિતા મંડળ:—આ સંસ્થાને અંગે એક માસિક જાહેર સભા ભરવામાં આવે છે, તેમાં સીવિલસેવા વ્યાખ્યાનો સીદારા થાય છે, અને જેની સાથે ગુજરાતી હિંદુ સીમ-ડાળની સાખા જોડાયેલી છે.

હાલમાં આશ્રમમાં ૧૨ વિધવાઓ રહે છે, જેઓ શિક્ષણશાળામાં ભણે છે. તે ઉપરાંત બે પરણેલી છોકરી તથા ત્રણ કુમારિકાઓ પણ આશ્રમનો લાભ લે છે. તેનું ખર્ચ આશરે માસિક રૂ. ૧૦૦) આવે છે. જેમાંથી રૂ. ૨૫) ને આશરે મહીને કુમારિકા અને પરણેલી છોકરીના, તેમના સંબંધીઓ તરફથી આવે છે. વધારે વિધવાઓ દાખલ થવા મગિ છે, પણ નાણાં તથા જગ્યાની તંગીને લીધે હાલ ખતી શકવું તથી.

શાળાનું આશરે (૧૨૫) રૂપીઆ માસિક સ્થગર અને પરચુરણ ખર્ચ થાય છે. વનિતા વિગ્રામનું રૂ. ૫૦) આશરે માસિક ખર્ચ થાય છે.

હાલમાં વનિતા વિગ્રામનું કાયમ ફંડ આશરે રૂ. ૩૦,૦૦૦) નું છે, જેના વ્યાજ-માંથી તથા માસિક ફંડ તથા પરચુરણ ફંડની આવકમાંથી ખર્ચ ચાલે છે. હવે નાણા ફંડનું દરદ કરવામાં આવ્યું છે. તે ઉપરાંત ઉદ્દેશને વળગી સર્વ અખતારથી કામ ચલાવશે, ને જરૂર જણાતાં કારોબારી મંડળ વગેરે નીમશે.

વર્તમાન અને ભવિષ્યની જરૂરીઆતો:—

આ સંસ્થાને ઉપર જણાવ્યા મુજબ મંડળની ખાસ જરૂર છે.

આશ્રમસંસ્થાને વિદ્યાળ અને શાંત ઠેકાણે બંધાવવું, કે જેમાં આગળ જતાં આશરે સો વિધવા સ્ત્રીઓ રહી શકે, તેમને માટે શિક્ષણ કાર્ય વગેરેની યોજના પણ તે જ ઠેકાણે થઇ શકે, એવા ખાસ મંડળની જરૂર છે. દાખલા તરિકે પ્રો. કવેનાં અનાય ખાલિદ-અમ જેવી યોજના ખાસ ગુજરાતના હિંદુ સ્ત્રીઓ માટે થતી જોઈએ. શિક્ષણ શાળાની યોજના તેના પ્રમાણમાં લંડનની યુનીવર્સિટી “કોલેજ કોલેજ”ના “બુમ્સ ટીપાઈમેટ” ને આધારે લીધેલી છે. આમ થવાથી જ દેશની સ્ત્રીઓને ખરી કેળવણી આપી શકાશે, અને સ્ત્રી ઉત્થતિનો પાયો રચાશે.

અમે આ મંદાન પરાપકરના કાર્યને વિજય મચ્છીએ છીએ.

(પ્રકાશક.)

કિમતી ઇમારત.

અમેરિકાના સુપ્રસિદ્ધ ન્યુયોર્ક શહેરમાં ૨૩ મી મેને દિવસે એક મોટું પુસ્તકાલય ખુલ્લું મુકવામાં આવ્યું છે. હાલની ગણતરી ઉપરથી એમ નક્કી થયું છે કે આવા મકાનોમાં આ મકાન દુનીયામાં સૌથી વધારે કિમતી છે. તેની અંદરના કાગમાં જોડેલાં પાટીયાં કવચિત્ જ જંગલોમાંથી મળી આવે છે એવાં લાકડાંનાં બનાવેલાં છે. આ પુસ્તકાલયની જે વાંચનશાળા છે તેમાં અદ્દશત કારીગરીથી રચના કરવામાં આવી છે. આ એક જ ઓરડામાં સાત હજાર વિજળીના દીવા એવી સગવડથી ગોઠવવામાં આયા છે કે પ્રત્યેક વાંચનારને સંપૂર્ણ અનુકૂળતાથી વાંચવાની સ્વતંત્રતા રહે.

(શ્રીયુત્ ગોવર્ધન.)

શ્રી ઇષ્ટશરણાગત વૃત્તિના ઉદ્ગાર.

જ. લ. પઠિત મુખ્ય.

(મં તો દરદી દિવાની, એ સહ સહજ ફેર સાથે.)

સાચાં શરણાગતોનાં.

વિરા ! મુખડાં ન જાણે બીજાં કોઈ દે, સાચાં શરણાગતોનાં.

મુખીયાંનાં મુખ મુખીયાં જાણે,

પરણ્યાંનાં મુખ પરણ્યાં જાણે,

મુખ શું જાણે બીજાં કોઈ દે, સાચાં શરણાગતોનાં.

સાગરનાં જળ સાગર માંહે,

મારે ઉછાળા કે પછડાયે,

રસ શું જાણે બીજાં કોઈ દે, સાચાં શરણાગતોનાં.

ઉર્ધ્વ ઉગ્ર કે અધઃ પડીને,

મેઘ માલિની વિજય ગૃહીલે,

વિજય શું જાણે બીજાં કોઈ દે, સાચાં શરણાગતોનાં.

નીચેથી લે ના બધાયાં,

ઉપરથી પણ ના સધાયાં,

પરિપ્રગતિમાં લે હરખાયાં,

જીવન શું જાણે બીજાં કોઈ દે, સાચાં શરણાગતોનાં.

સાચાં શરણાં, તેમજ સાધ્યાં;

(શ્રી) ઉપેન્દ્ર પ્રભુ સ્વસ્વરૂપ લાધ્યાં,

સ્વસ્વ શું જાણે બીજાં કોઈ દે, સાચાં શરણાગતોનાં.

અદ્ભુત મનુષ્ય.

મનુષ્યની જીવિતો વિકાસ વીતમા સૈકમાં અસાધારણ યશે એમ અનેક મહાત્મ વિદ્યા-
ભિજીતું કહેવું છે. તે પ્રમાણે હાલના સમયની શોધોમાં યદું જોવામાં આવે છે, આમેશિયન,
વિમાન, નાવ નદિ પામે એવાં ટકાક પુસ્તક, વિજ્ઞાનીના પ્રવાહતી નવિન બેટરીઓ, તાર
વિનાના સંદેશ, અનેક જાતની નવિન શોધોથી વીતમા સૈકાના સ્પર્શનાં કિરણો
અધિક અધિક પ્રકાશવા માંડ્યાં છે. હરવિડમેન (Herr Widmann) નામના જર્મ-
નીના બર્લિન શહેરના એક શોધક ધણી નિમિત્તભાવે એક માણસ બનાવ્યું છે ! આ યાં-
ત્રિક માણસના ચરીરના અંદરના ભાગોમાં અદ્ભુત રચના તથા કલાકૃતિથી સાંચાનાં ચક્રો,
તાર, ધટ્ટી વગેરે ગોઠવવામાં આવ્યાં છે. મનુષ્યની સજ્જી હોત્યાલો આ યાંત્રિક મનુ-
ષ્ય ફરી બતાવે છે; તે જોલે છે, ગાય છે, હસે છે, સીસોટી વગાડે છે તથા અન્ય અનેક
જાતના આનંદાપક અખતરા કરે છે ! !

(શ્રીયુગ ગોવર્ધન.)

લક્ષમાં રાખવા યોગ્ય વિચારો.

શ્રીયુત્ છાત્રાસાલ મગનસાલ ત્રિવેદી. અમદાવાદ.

- ૧ જેમ બ્રહ્મ સર્વત્ર વ્યાપક છે તેમ વિચાર પણ સર્વત્ર વ્યાપક છે.
- ૨ વિશુદ્ધ વિચાર એ ચૈતન્ય સ્વરૂપ જ છે.
- ૩ વિશુદ્ધ વિચારોથી વિશુદ્ધ આદેશનો ઉત્પલ થાય છે અને તેથી સર્વ પ્રકારની વિશુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.
- ૪ વિશુદ્ધ સત્ય સંકલ્પ વડે જ સહિની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને લાય થાય છે.
- ૫ વિશુદ્ધિ એ બ્યવહાર તથા પરમાર્થમાં ઉત્તરિતને અર્પનાર છે.
- ૬ વિશુદ્ધ વિચાર વડે જ સ્વસ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.
- ૭ વિશુદ્ધ વિચારો કર્યાજ કરવા એ આપણું કર્તવ્ય છે.
- ૮ વિશુદ્ધ વિચારો જ મહાન સિદ્ધિઓ અને સિદ્ધિઓને અર્પનાર છે.
- ૯ વિશુદ્ધ વિચાર આગળ દુઃખ એક ક્ષણ પણ ટકી શકતું નથી.
- ૧૦ વિશુદ્ધ સાત્વિક વિચારને લીધે જ લૌકિક તેમજ અલૌકિક સુખો પ્રાપ્ત થાય છે.
- ૧૧ વિશુદ્ધ વિચારો કર્યા કરનારને જગતમાં કાંઈપણ અશુભ જણતું નથી.
- ૧૨ વકોઽહં ઘહુદય્યામ્ એ વિશુદ્ધ સત્ય સંકલ્પ વડે જ આ સહિની ઉત્પત્તિ થઈ છે.
- ૧૩ ભક્તિ, જપ, ખ્યાન, વગેરે પણ વિશુદ્ધ વિચારનાં જ રૂપો છે.
- ૧૪ આપણા પોતાના સુખ દુઃખનો આધાર આપણા પોતાના વિશુદ્ધ વિચારો ઉપર જ રહેલો છે.
- ૧૫ પ્રાણી માત્ર કાષ્ટપણ દશામાં વિચાર વિના એક ક્ષણ પણ રહી શકતું નથી.
- ૧૬ અર્ખાંડ આનંદ મગન રહેતું એ આપણું પરમ કર્તવ્ય છે.
- ૧૭ આપણે પોતે પૂર્ણ બ્રહ્મ સ્વરૂપ જ છીએ એમ નિશ્ચય પૂર્વક માન્યા જ કરવું.
- ૧૮ સર્વ સુખ, પ્રેમ, આનંદ અને સાંતીનું મૂળ તે આપણે પોતે જ છીએ.
- ૧૯ પ્રત્યેક પણે વિષ બ્યવસ્થાપક હિતકર સત્તા આપણું અપૂર્વ શુભજ કર્યા કરે છે.
- ૨૦ આપણે સર્વ કાર્યને માટે પૂર્ણ રીતે લાયક જ છીએ, એવું બાન વૃત્તિમાં અહો-નિશ રાખ્યાં જ કરવું.
- ૨૧ ચિદાનંદ સામાન્યના અનવધિ આનંદ વડે અમર્યાદ વિચારો કર્યા કરવાથી આપણો આત્મા આશ્ચર્ય જનક વિકાસને પામે છે.
- ૨૨ સચ્ચિદાનંદરૂપ ચિવાત્મા સર્વ સ્થળે આપણે પોતેજ છીએ.
- ૨૩ ચાંતિની સીમા આનંદનો અવધિ અને પ્રેમની પરાકાષ્ટા આ સ્થિતિઓ પણ આપણે પોતે જ છીએ.

૨૪ પ્રેમથી પત્રકાઈ, આનંદથી હરખાઈ, શાંતિમાં શમી વાસ્તવિક નિમ્નદમાં નિમગ્ન રહેવું.

૨૫ બ્રહ્મા વિષ્ણુ કે શંકર, રામ કે કૃષ્ણ, અથા કે પરવરદીગાર જે ગણો તે વાસ્તવ દૃષ્ટિએ આપણે પોતે જ છીએ.

૨૬ સ્વાનુભવ વડે સર્વ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

૨૭ સ્વસ્વરૂપના સાક્ષાત્કારથી જે આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તેવો આનંદ બીજા કોઈથી પણ થતો નથી.

૨૮ સર્વોત્તમ સસાદકાર આપણે પોતે જ છીએ.

૨૯ પ્રેમ એજ પરમાત્મા ને પરમાત્મા તેજ પ્રેમ છે. પ્રેમ એજ પ્રેમને અર્પનાર છે.

૩૦ વાસ્તવિક શાંતિ સ્વસ્વરૂપનો અનુભવ ક્યાં વિના પ્રાપ્ત થઈ શકતીજ નથી.

૩૧ અગ્નિ નિષ્પયજ્ઞ અને અદ્વા પૂર્વક કાર્યોમાં યોગનાથી ધારણાં શકતી પ્રાપ્તિ થાય છે.

૩૨ ભ્યાં ત્યાં ક્રોધપણુ રીતે સર્વ રથને શુભનેજ જોવાનો અભ્યાસ રાખવો.

૩૩ કુદરત હમેશાં પ્રત્યેક દિપાને તેના ખરા માર્ગમાં જોતી જાય છે.

૩૪ જે જે સમયે જે જે દેશરો ચર્ચા કરે છે તેમાં પણ પ્રત્યેક વ્યક્તિનું દ્વિતજ સમાયેલું છે.

૩૫ આપણને જે જે ઐર્ષ્ય તથા સિદ્ધિ સિદ્ધિઓ ભાસમાન થાય છે તે તે સર્વ આપણા સ્વસ્વરૂપ સામ્રાજ્યમાંથીજ ઉદ્ભવ પામેલાં છે.

૩૬ સુદૃઢ નિષ્પવંત વ્યક્તિઓ સર્વ કાર્યોમાં વિજયવંતજ નીવડે છે.

૩૭ આપણને જે અશુભ જણાવે પ્રસંગ હોય તે પણ દીર્ઘ દૃષ્ટિથી જોતાં શુભ રૂપજ થઈ પડે છે.

૩૮ સર્વસ્વના અધિપતિ આપણે પોતે જ છીએ.

૩૯ પરમાત્માના સામ્રાજ્યમાં અશુભ, અનિષ્ટ કે, દુઃખ, કલેશ; કેષ આદિ કંઈ પણ છેજ નહિ.

૪૦ પરમાત્મા પોતે જ્યારે સદ્ ચિદ અને આનંદ રૂપ છે તો પછી ત્યાં અન્ય વિશેષી વસ્તુ હોવી સંભવતીજ નથી.

૪૧ આપણને પ્રત્યેક પ્રસંગ જે પ્રાપ્ત થાય છે તે એક અવતરણની સાચા રૂપજ છે.

૪૨ પ્રત્યેક વ્યક્તિએ પોતાના લક્ષ્ય સ્થાનને મધ્ય બિંદુમાં રચાવીનેજ પ્રત્યેક ક્રિયાઓ કરવી જ કરવી.

૪૩ આપણે પોતે આનંદરૂપ હોવાથી અન્ય રથનેથી આનંદ મેળવવાની આશા રાખવી તે વધ્યા છે.

૪૪ શાંતિજનક વિચારો તેજ પરમ કલ્યાણકારી છે.

૪૫ સર્વ સુખના મહોદધિ તે પણ આપણે પોતે જ છીએ.

શ્રી ઇષ્ટશરણ પ્રાપ્ત કરવા જીવને પ્રવોધ.

જ. લ. પંડિત મુખ્ય.

(સાચા યતિવર સાધક થઈએ, એ રાહ.)

સાચા શરણાગત થઈ રહીએ, ઇચ્છ્યાં ફલ લેવા ને ચહીએ. સાચા.
હુ પદ્ધતી ના તૂટે તખલુ, તો પેલા શીદ થઈએ,
શરણ થતામાં મુખ સાગરની છેલો બ્યાં ત્યાં લહીએ. સાચા.
ભય શોકને કલેશ આદિના બારવાહી શીદ રહીએ,
નિર્ભય અશોક અમર વાહીનાં મુગધ પુષ્પો લઈએ. સાચા.
મૃગતૃષ્ણા જળ ત્યજી મન મૃગલા, (શ્રી) ઇષ્ટ સરોવર જઈએ,
તૃપા છીપાવી, તૃપ્તિ પામી, સજીવ જીવન વહીએ. સાચા.
અધકારમાં ઉત્તર થાએ, શરણ દીપ ને લઈએ,
શમે સકલ વિલેપ હેતુએ, (ન્યાં) ઇષ્ટ ચરણ શીર લહીએ. સાચા.
(શ્રી)ઉપેન્દ્ર પ્રભુનું શરણ લઈ ને, નિર્ભય ભય જળ તરીએ,
કૃપા શશિનાં ઉજવા અને પ્રશાન્ત કિરણ અનુભવીએ. સાચા.

ૐ

સ્ત્રીની સંસાર યાત્રા.

ખાસ સ્ત્રીઓ માટે.

લેખક. ખડેન મણિભાઈ અભેરામ જે. પી. કન્યાશાળા—મુખ્ય.

બ્રહ્માનંદં પરમસુખદં કેવલં જ્ઞાનમુક્તિં ।

દ્વંદ્વાતિતં ગગનસદૃશં તત્ત્વમસ્યાદિ લક્ષ્યં ॥

एकं नित्यं विमलमचलं सर्वेशी साक्षीभुतं ।

भावातीतं त्रिगुणरहितं सद्गुरुं त्वंનपासि ॥

પહોલી યાત્રા.—મેહેનો ! આપણ સર્વને નિદિત છે કે યાત્રાનાં સ્થળ આપણા પૂર્વના મહાત્માઓ, ઋષિઓ, મુનિઓ, અથવા પુણ્ય ઋષિપતિઓનાં નિવાસ સ્થાનમાં આવેલાં હોય છે. તે સ્થળે નિવાસ કરી તેમણે સ્વ તેમજ પર કલ્યાણ માટે પ્રયુક્તજન-પ્રયુક્તપાન-તપ વગેરે શુભ ક્રિયાઓ કરી, પરમાત્માની સન્મુખ રહી, પોતાનું કર્તવ્ય યોગ્ય રીતે બજાવી, પોતાના મનુષ્ય જન્મની સાફવત્તા મેળવી હોય છે, એટલુંજ નહિ પણ અન્ય સ્ત્રી પુરુષોએ પોતાના જન્મની સાફવત્તા કેમ મેળવી તે પણ જાણવા-સમજવા પુરતક દ્વારાએ માર્ગ ખૂલા કરી તેમણે જણાવી આપી આપણાપર ઉપકાર કર્યો છે. તેમના નિવાસ સ્થાનને આપણે પવિત્ર માની તેમની ભેટ-મુલાકાત લઈએ તેનું નામ યાત્રા.

બીજી યાત્રા.—આપણેને યોગ્ય ઉચ્ચ માર્ગે ચઢાવવા, યોગ્યક્રિયા બતાવવા, યોગ્ય ઉપદેશ આપી કર્તવ્ય સમજાવવા અને કેટલીક વખત કોઈ મહાત્મા કહી સામાન્ય વર્ગના આવી પહેલાં તેમથી સુક્ષ્મ કરવા કૃપાળુ હૃદયે આ પૃથ્વીપર—આ સંસારમાં અવતર સર્વ જે જે સ્થળમાં ફરી તેમણે નિવાસ કર્યો છે તે તે સ્થળને આપણે અતિ ઉત્તમ પવિત્ર સ્થાન ગણી, તેની ભેદ-મુલાકાત લઈએ તે બીજી યાત્રા છે.

ત્રીજી યાત્રા.—ગંગા યમુના વગેરે નદિ કે જે નદિના પવિત્ર જળમાં નદ્યાવાથી, તેનાં દર્શનથી—આપણા તન, મન નિર્મળ-પવિત્ર બની શુભ દિશા કરી તેવડે પરમહમને આજાણી ભણી આપણું તેમજ અન્ય કલ્યાણ સાધી શકાય છે તે ત્રીજી યાત્રા છે.

ચોથી યાત્રા.—એ સંસાર યાત્રા છે. જે દેશમાં-જે જાતમાં-જે કુટુંબમાં અને જે સ્થાનમાં રહી સર્વ મનુષ્ય પ્રાણીમાં પ્રેમથી હળી મળી, મનથી, વિચારથી, અમથી અને દ્રવ્યથી પરમાર્થ કરી અન્ય મનુષ્ય પ્રાણીને આપતા-લેવતા પડતા કહીમાંથી બચાવવા તે પછી યાત્રા છે.

હવે જોહેના, આ ઉપર જણાવેલી ત્રણ યાત્રાઓ મારી ધણી ખરી જોહેનાઓ કરી હશે અને જે જોહેને નહીં કરી હશે તે હવે પછી કરશે.

પરંતુ જોહેના કેટલાક કાર્ય ધણું કરી ત્રણ રીતિએ કરાય છે—જેમકે એક રોહથી, એક દેખા-દેખીથી અને એક મળતા માનથી.

તેમ યાત્રાએ જનાર મનુષ્ય પછી ત્રણ વર્ગના અને તેથી પછી વિશેષ વર્ગના છે.

૧. પહેલા વર્ગના મનુષ્યને યાત્રાએ જતા જોઈ ચોતાને જવાની કમ્મિજ ધાય છે અને વિચાર છે કે આ વખતે અમુક તીર્થમાં ધણા માણસો મળનાર છે. જેમાં જુદા જુદા દેશના માણસો આવશે. મોટા મોટા ભયારી, કેટલીક નદિ નદિ વરુણો વેચારી. એ બધું આપણે ભારે જોઈશું ? જુઓ 'કરતાં જોશું' લેવું. આમ વિચાર કરી નદિ નદિ વરુણો જોવાની અને જુદા જુદા દેશના, જુદી જુદી જાતના મનુષ્યોને જોવાની—મળવાની ઇચ્છાથી જે જાય છે તે પહેલા પ્રકારની યાત્રા છે.

૨. બીજા વર્ગનાં કેટલાક મનુષ્યો વિચાર કરે છે કે આ પ્રકારના મનુષ્યો જાત્રા કરી આવ્યા, આ દેશના મનુષ્યો જનાર છે અને આ અમુક માણસો જાય છે. જે આપણે નહિ જઈએ તો બીજા માણસો આપણી મરકરી કરી, લોભી-કલુસ કહેશે અને આપણું ખરાબ બોલશે. આવા આવા વિચાર કરી જે મનુષ્યો જાત્રા કરવા જાય છે તે બીજા વર્ગમાં છે.

૩. ત્રીજા વર્ગનાં મનુષ્યો વિચાર કરે છે કે વાર-મનુષ્ય દેહ મળ્યો છે, તો કાંઈક જન્મની સાચકતા ધાય માટે જે જે પવિત્ર સ્થળ છે, જ્યાં જ્યાં મહાત્મા પુરુષોએ પ્રવૃત્તિ જન કરી, પ્રવૃત્તિના ધરી અદ્ભુતકલ્યાણ સ્થાપ્યું છે તેવા પવિત્ર તીર્થમાં જઈ તેના દર્શન કરી પવિત્ર થઈએ તો આપણું કલ્યાણ ધાય. આવા આવા વિચારથી જે યાત્રા કરવા જાય છે એ ત્રીજા વર્ગમાં ગણાય છે. અને ઉપર જણાવેલા બે વર્ગથી આ મનુષ્ય ચતુર્થ વર્ગમાં ગણાય છે. પણ એનાથી પછી ઉત્તમ વર્ગનાં મનુષ્યો છે.

૪. ઉત્તમ વર્ગના મનુષ્યો આમ વિચાર કરનારા હોય છે. 'હવે અવતાર સર્ધ ને ને સ્થલે નિવાસ કર્યો છે—મહાત્મા પુરુષોએ ને ને સ્થળે નિવાસ કર્યો છે, તેનાં પવિત્ર સ્થળમાં જવું, તે તે સ્થાનનાં દર્શન કરવાં, તેમણે કરેલી ક્રિયા જાણવી, વિચારવી અને તેમણે કરેલા જનમંડળપર ને ને ઉપકારો છે તે યાદ લાવી તેમના શુભ ગાવા-પ્રાર્થના કરવી અને આ મનુષ્ય જન્મનો દહાવો લેવો. આવા આવા વિચારથી યાત્રા કરે છે' તે ઉત્તમ વર્ગના મનુષ્ય છે. પરંતુ અત્યુત્તમ વર્ગના મનુષ્યો તો તેનેજ કહેવા કે ને મનુષ્યો અતિ સ્નેહ તીર્થોમાં જઈ તન, મન અને વાણીની અવિવ્રતા-રોષી પ્રભુની સુર્તિના-મહાત્માની મૂર્તિના પ્રેમથી દર્શન કરી, તેમણે કરેલાં કાર્યો, આપેલા ઉપદેશો યાદ લાવી, વિચારી, તેમની આશ્રયસાર વચન પાળી, પોતાની શક્તિઅનુસાર તેમણે અંતાવેશ માર્ગે ચાલી તેમણે બતાવેલી ક્રિયા-કરેલી ક્રિયાપર દ્રષ્ટી રાખી, તે ક્રિયાને પોતાના આચરણમાં મુદ્રી પોતાના પ્રભુ સાથેના ને નિકટ સંબંધ-પાસેમાં પાસેના સંબંધ, તેને નહિ જુદી પોતાના શુભ વર્તનથી-શુભ આચારથી-શુભ વિચારથી, શુભ ક્રિયાથી પોતાનું કર્તવ્ય રૂપે રીતે બજાવવાથી તેના શુભ પરિણામે પોતાનાજ હૃદયદિશમાં ને ગિરાજની પ્રભુમૂર્તિ-આત્મજ્યોતિ-દિવ્ય જ્યોતિ, તેના સમૂપ થઈ-આત્મદર્શન કરી-પરમશુભ-પરમ શાંતિ અનુભવી-આ દોષ સ્વર્ગસમાન-સ્વર્ગના જેવોજ આનંદનો આસ્વાદ લઈ, અતિ પરભોક્ષી પરમપદને પામી પરમાત્માની સાનીય સ્થાન સુખનો-અમરસુખનો ભોક્તા બની રહે છે. આ પ્રકારે ઉત્તમ વર્ગના શ્રી પુરુષો ઉત્તમ પ્રકારે યાત્રા કરી મનુષ્ય જન્મનો દહાવો લે છે.

હવે બહેનો! આપણે ઉપર જોયું કે પ્રભુએ અવતાર સર્ધ જ્યાં જ્યાં ને ને સ્થળે નિવાસ કર્યો છે, મહાત્મા પુરુષોએ ને ને સ્થળે નિવાસ કર્યો છે, ગંગાપ્રમુખા વિગેરે પવિત્ર નદિયો ને ને સ્થળમાં વહી રહી છે, તે તે સર્વ સ્થળોમાં મનુષ્યો જાય છે, સ્નાન કરે છે, પ્રભુદર્શન-મહાત્માદર્શન-પુજન કરે છે અને યથા શક્તિ દાન કરી પોતે કરેલી યાત્રાની સાદૃશ્યતા માને છે.

આમ આ રીતે કરેલી યાત્રાવડે મનુષ્ય જન્મની સાદૃશ્યતા મેળવાય છે એ ઉત્તમ છે-પરંતુ એક યાત્રા ને દેવોને પણ દુર્લભ છે તેવી યાત્રા જુદી જવાય છે. તે યાત્રા કરવા દેવો હમણે છે, આજે છે અને માર્ગે છે.

બહેનો એટલું તો ખરુંજ હશે કે દર દેશીને જેટલો તીર્થપર ભાવ હશે, તેથી આજો તીર્થની નજીકનાં રહેનારા મનુષ્યને હશે અને તે તીર્થમાંજ વસનારને તેથી પણ આજો હશે. એક દાખલા તરીકે મારા અનુભવમાં મને જે જણાયું છે તે આ પ્રસંગે યાદ આવવાથી અત્રે જણાવું છું અને હું ધારું છું કે તેવાજ અનુભવ મારી યાત્રાનું બહેનોને પણ થશે હશે.

જીવનજ્યોતિ દર્શન.

જે લ, પડિત મુખ્ય

(કાલુડા તારી કામણ કરનારી. એ રાહ.)

જ્યોતિની જ્યોતિ ઝળળળ ઝગકારે,

અહા ! શી તન મનને કારે

જ્યોતિ

દુષ્ટાની દષ્ટિ દશ દિશમાં ભાળે,

અહા ! શી તન મનને કારે

જ્યોતિ

અણુ અણુ નવતા,

અવનવી ધારે.

અદ્ભુતતા પાંહરે !

જ્યોતિ

શી જ્યોતિ !

શી જ્યોતિ ઝળકે જીવન ઝગકારે,

અહા ! શી તન મનને કારે

જ્યોતિ

અમેરિકન ખેતીવાડી.

‘ સાયન્ટિફિક અમેરિકન ’ નામના પ્રસિદ્ધ પત્રમાં અમેરિકન ખેતીવાડીના સાહસોના નફા સંબંધમાં ટ્રસ્ટો ક ચોક્કસ ગણતરીઓ અડસ્ટો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે, જેમાંથી ખાસ ઉપયોગી કેટલીક બાબતો વાચક વર્ગની નજીક મારે નીચે મુજબમાં આવે છે —

‘ આશ્ચર્યકરક ખીંટર રૂટ વેલી ’ કે જેને અમેરિકન લોકો સ્વર્ગવાટિકાનું નામ આપે છે તેમાં ઉત્તમ પડિતનાં ફળો જેવા કે અપલ, ચેરી વગેરે વગેરે એટલા જવામાં, અને એટલા મોટા કદનાં થાય છે કે ફુનીયાના બજારોમાં તેમની ધણી જ ભારે કિંમત ઉપજે છે એવી ઉપજતી પ્રિફુલની દરેક એકર ઉપજતી આવક નદી માનનામાં આવે એટલા મોટા પ્રમાણમાં વધી જાય છે.

‘ માન્ટાનાની કામરસીવત એરવાડ ’ કે પુરિયે હુમણા પાચસો એકરના જમીનના ટુકડે આ વેલીમાં રાખ્યા છે તથા તેની ધ્વનરમાં મારે તુરસિદ્ધ ફરીકારો વગેરેની એક મહત્તી સ્થાપનાઓ આવી છે

‘ ફુનીયામાં ધણી જ ઉત્તમ પ્રકારના ફળો થાય એવા કે નીફીર્નિયા, ઈડાહો, વેર્મોન્ટન મોટાનાં વગેરે અમેરિકન-એરેશો ’ છે

‘ રાયસો ડોમરડુ રોમણુ ’ એક એકર જેટલી જમીનમાં થાય છે અને પહેલાં માર વરો સુધી ખાડ તૈયાર થાય તેના સમયમાં શાકભાજી રૂઢાવેરી અને બીજાં એવા પરચુરુશ વાવેતરો ઝાડોની વચમાં, કરનામાં આવે તે દશ ટકા નફો થાય છે પછી પાંચ એ વરસે પછર ટકા છઠ્ઠે વરસે બનતીસ સીનમે વરસે સાઠ આઠમે વરસે એટલી એ પ્રકારે નફો અમુક હદ સુધી વધતો જાય છે,

ખીંટર રૂટ વેલીમાં મોગીસ માર્સસ ડેનીના પથોસ હામર એકરના ફુનીયામાં અત્યંત કિંમતી ખેતરમાના લગ્ય મહાનવડુ ચિત્ર એ અકમો આપવામાં આવ્યું છે

(શ્રીયુત ગાવધન)

ભદ્રબાલા:

પ્રથમભાગ.

આપ મારે પોતાની સઘળી
હિચાના પદાર્થો કેવી રીતે
મેળવવા એ આ અદ્ભુત

પ્રાતઃકાલ.

અત્યુત્તમ માસિક.

સર્વ પ્રકારનાં મુખ્યો કેમ પ્રાપ્ત
કરવાં તેના માર્ગો
પ્રગટ કરેછે.

ધનવાન થવાની અમોઘ કળા.

આ પુસ્તકમાં આપેલા નિયમોનું જાણે અંજાણે
પાલન થવાથી જગતમાં કરોડો ધનપતિ થયાછે.
તે નિયમો તમે શીખો અને ધનવાન થાઓ
મુલ્ય રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ જુદું.

લખો—વ્યવસ્થાપક, મહાકાલ.

વડોદરા.

શ્રીમહાકાલ.

અદ્વિતીય માસિક.

સર્વાર્થ સિદ્ધિના સર્વોત્તમ ઉપાયો ચર્ચેછે,
લવાજમ અગાઉથી વર્ષ એકનું રૂ. ૨-૦-૦ પોસ્ટેજ સાથે
લખો:—વ્યવસ્થાપક, મહાકાલ.

વડોદરા.

૨૨૧ પ્રધાન વાતામાં સમાવેલું છે
પાંચેવાં માસ્યાપર્ણી ચોપડી
છોડવી ગમતી નથી. મુલ્ય રૂ.
૧-૪-૦ પેકીંગ પોસ્ટેજ જુદું.

લવાજમ અગાઉથી
વર્ષનું રૂ. ૧-૪-૦ પોસ્ટેજ સાથે.
લખો—વ્યવસ્થાપક, પ્રાતકાલ,
વડોદરા.

આ પુસ્તક વાંચ્યા સિવાય તમને આલે જોમ નથી, આજે વાંચો કે પછી વાંચો
પણ તમે વાંચ્યા વગર રહેવાનાજ નથી.

ભદ્રબાલા.

પ્રથમ ભાગ.

રચનાર

જ. લ. પંડિત. મુંબઈ.

“પ્રત્યેક પ્રકરણ જાણના તંત્રને અધિક અધિક લગાવી ભવિષ્યની અપૂર્વ
ઉત્થાના પ્રદેશમાં દોરી વળે અને મનતપા આત્માને આનંદમાં તરવીર કરે છે.”

આ પ્રકરણો જરૂર
વાંચો.

૧. સુલોચના અદર્શ.
૨. મહામાનો આદેશ
૪. સંકેત મુદ્રા.
૨. મહામંડલ.
૬. હનિમત માટે પ્રયાણ.
૧૦. મધારાનું સ્વાતંત્ર્ય.
૧૮. માદીકરીની ટપાટપી.
૧૯. નૃત્ય શીખતી છોકરીઓ.
૨૧. સ્પર્ધા કરતી કુમારિકાઓ.
૨૨. સનવિધા અને અતિથીઓ.
૨૩. દિક્ષા અને આંતર સહિષ્ણુઓ.
૨૪. દિવ્ય — સંગીત.
૨૫. કામનામ મહાદેવ.

“મારી મનઃસંમતા આવર્ય સિદ્ધ થશે.”

(ભદ્રબાલા પૃષ્ઠ ૨૧૨.)

સોનેરી અક્ષર વાળા પાખ જાણીતાનાં પુસ્તકનું મુદ્રણ વ. ૧-૪-૦. પેકીંગ પોસ્ટમાં છુટું
મેશર્સ અંદ્રસેન અને કંપની. | શ્રીલક્ષ્મી-ઓફિસ, કાન્તા બિલ્ડીંગ
મુંબઈ નં. ૨.

આ માસિક શ્રીરાત્રવિજય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શા. સાંકેત્યંદ દરિયાલે અધિષ્ઠિત અને
પ્રકાશકને માટે મુદ્રિત કર્યું છે. પાંચકુવા-નવાદરવાગ, અમદાવાદ.

સંચિત્ર માસિક.

શ્રીભક્ત.

પ્રથમ (૧) મુ.

અંક ૨ નો

આવૃત્તી પાલિમા.

૧૯૧૭

તંત્રી જયકૃષ્ણ ગંગાદાસ ભટ્ટ.

સુરત.

સમુદ્રપ્રગ.

અધિપતિ અને પ્રકાશક.

એન.એમ.

ગમિયતરામ લક્ષ્મીરામ પાટિ.

મેથલ જે. પટિલ અને ક. પટિ.

અમદાવાદ.

મુંબાઈ.

કામીનીઆ ઓઈલ કંપની

તમારા બાલ માટે

કામીનીઆ ઓઈલ વાપરો.

પ્રથમ એક બાટલી કામીનીઆ ઓઈલ
સાચી વાપરી જુવો, ફક્ત એક જ એક વાર વાપરી
આપનાં આગમાં અજગર જેવો ફરફાર થશે. બાળ
ઓળટી વખતે જે આગમાં મુકેજો. નીકળી
આવતા હતા તે બધું થશે. આગનો વધારો થવા
લાગશે. આગ અગતી અને સુવર્ણા, રેશમ જેવા
થશે. માથાનો ખોડો દુર થશે. મોઢેજા દેડું રહેશે.
જેથી કંઈપણ જાતનું મગજમાં રહેલું કામ કરવાને
ઉત્તર થશે. બાળ ઘણાજ નરમ અને લાંબા રહેશે.
સુગંધ ઘણીજ મધમધતી છે. જેની ફરીફાર ખીખ
કાઢી પછી તેણે કરી રોકતાં નથી. પિલાયનીઓ,
સ્ત્રીઓ અને મુઠ્ઠાં ફરેકને વાપરવા લાગે છે.
માથામાં રાત પડી વાળ ખરી પડતા હોય તો વાળના
મુઠ્ઠાને પોપણ આપી વાળ ખરી પડતા અટકાવે છે.
એક વખત અજસાચીથી ખાતી થશે.

દીઘત ૧ બાટલીનો રૂ. ૧-૦-૦

૩ બાટલીના રૂ. ૨-૬-૦

વી. પી. ખરેજ લુધી

દીલખહાર

ગુલશન

હું ૨ ઓઈલ
આ તેમનાં ચુંબો ઉપર લખેલા કામીનીઆ ઓઈલના જોવાજ છે. સુગંધમાં ઘણું
મધુર છે. ફરેકની સુગંધ બુદ્ધિબુદ્ધી દોષથી, સોસાવડીમોદરેકને પસંદ પડી રહેલા છે. કો
ફરેક શીશી એકનો રૂ. ૧-૦-૦; કોઈપણ જાતનો નંમુનો ના ઓમાંની ડીકાટ મોકલવાથી મફત
તા. ક.-ખરીદતી વખત ઉપર લખેલા તેઓનાં નામ જણાવવાંથી તે માટે ખાતી કરી
પડીજ નથી. તેને બહુ બીજી સારી છે. અથવા સરતી
છે એમ કહી બીજું જાત આપવા માગે તો લેવી નહીં કંઈજ
તેમાં માલમાં વેચનારાઓને વધુ મહેન મળતો હોવાથી તેવી
કોસોશ કરે છે. ઉપર લખેલા તેમાં ભેગાવવાને હરકત પડે તો
જનાવનારાઓને લખવાથી તેરતજ મોકલી આપવામાં આવ
વશે. કામીનીઆ દીલખહાર અને ગુલશન એ રાજદો
કાપના મુજબ દેડમાર્ગ તરીકે રજીસ્ટર કરાવેલ છે.
જાહેરાતમાં એક્ટોવેલ છે.

જાણનારા—કામીનીઆ પંદર મુઠ્ઠાંની કંપની, મુંબઈ.
એજન્ટો—એડવોકેટ દીપક દુગ એન્ડ ફેમીકલ કંપની, મુંબઈ.

ચુરક મળવાનું દેકાણું—ટોમરન કંપની, દવાયાળા નેમજા ફરેક જાનના ૩ કરોડનાં પ્રીમિય
નો ત્યાગ કરી અપનારા, કાળજાદેવી પે.જી સાથે મંજૂર.

વિજ્ઞાપના.

શ્રીમત્તા પતના સર્વ સુત મોદસ તમા અર્થ સંસ્કરણને સવિનય વિનય કરવામાં આવે છે. કે:-

૧. શ્રીમત્તા પતના લવાજમો નીચે લખેલા અમારા અથવા અમારા એજન્ટોના સરનામે મોકલવા કૃપા કરવી.

૨. શ્રીમત્તા પતના મુદ્દસી જાહેરખબરો માટેનાં નાણાં પણ તેજ સરનામે મોકલવાં.

૩. શ્રીમત્તા પત સાથેનાં નાણાં સંબંધનાં સર્વ વ્યવહાર હિપરનાજ સરનામે કરવા.

૪. મનીઓર્ડરની અથવા પી. પી. પી. નાણાં આપણે કરવામાં આવે તે માટે. પહેલ્ય આપવા લેવાની જરૂર રહેતી નથી.

૫. પણ જ્યાં જીલ્લ રીતે નાણાં જરવામાં આવે ત્યાં નાણાં લેનારની સહીની રીસીટ લેવા કૃપા કરવી, રીસીટપર અમારી અથવા અમારા એજન્ટોની સહી હોય છે. અને બાલુમાં નાણાં લેનારની ચોખ્ખા અથવા પૂરેપૂરી સહી કરાવવા જરૂર ન લેખાયે.

નાણાં સંબંધનો સર્વ પ્રકારનો વ્યવહાર બાલુમાં આપેલા અમારા અથવા અમારા એજન્ટોને સરનામે કરવો.

અભિપ્રયગમ લક્ષ્મીગમ પદ્ધિ સંવચિત્ત્ય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ-અમદાવાદ. અથવા

જે. પંડિત-અને કંપની શ્રીમત્તા એજિસ્ટ્રેશન ડિપાર્ટમેન્ટ મુંબાય. નં. ૨

નવા વર્ષથી શ્રીમત્તા પતનું લવાજમ વર્ષ એકનું અંગ્રાહીયી દિવસતાનમાં ૩. ૨-૦-૦ અને દિવસતાન બદલ રૂ. ૨-૧૨-૦ રાખવામાં આવ્યું છે.

જાહેર ખબરો અ. પનાર સંસ્કરણને જાહેર ખબરના ભાવે મંગાવી લેવા કૃપા કરવી. અધિપતિ અને પ્રકાશક,

વિવિધપાલકમ.

વિવિધ.	૪૪.	વિવિધ.	૪૪.
પ્રથમ.		સાહિત્ય.	
સમાવ. થયો છે.	૫૦	સાહિત્યે થયાં.	૬૫
મનપન મળત.	૪૬	સંસારમાં જરતર.	૭૧
સહિતો મુગાર.	૮૮	કેળવણી.	
ધર્મ.		બાલકમાં.	૮૦
વિકાસ ક્રમ.	૫૧	પ્રકીર્ણ.	
રામકૃષ્ણ પરમહંસનાં બોધવચનો.	૫૩	અનુસંધાન સિધ્ધિ કેમ પ્રકટાવતી.	૧૬
દેમાદિ પ્રયોગ અને ઉપાકર્મવિધિ.	૮૫	મનુષ્ય સૌ વર્ષ દી રીતે જીવે.	૬૧
સર્વાર્થસિદ્ધિ.	૮૮	રહસી સંસારપાત.	૭૮
આવજ્ઞના અંકનાં ચિત્રો.		રમુજ દુયમથિયા.	૮૪
નામ.	૪૪ પ્રાસે.	ઓળે તો બળેવ છે.	૮૬
સમુદાયજન.	૫૭૫૨	અત્યંત રસીક્ષી બોધપ્રદ.	
મનેરમાં.	૪૮	નાની વાનાંબો.	
બાલકમાં.	૮૧	લાલાભક્ત.	૦-૦-૬
દેમાદિ પ્રયોગ અને ઉપાકર્મવિધિ.	૮૪	રહિમણી વિવાદ.	૦-૦-૩
આળે તો બળેવ છે.	૮૮	મુજનસિદ્ધ.	૦-૦-૬
		અકાને અમકાર.	૦-૦-૬
		શશિકળા.	૦-૦-૬
		લજો-કિમતસાત અમનલાદ દયાન	

અથવા

અથવા

મેથસ ગ્રંથસાન અને કંપની, શ્રીમત્તા એજિસ્ટ્રેશન ડિપાર્ટમેન્ટ-મુંબાય નં. ૨

મેથસ વિવેકી અને કંપની રેવડેલી રોડ. પી. મોટ-વરોદના.

કોરોનેશન ભેટ.

શ્રીભક્ત સચિવ માસિકના માહાત્મે આ વર્ષે આપણા લોકપ્રિય શહેનશાહ નામદાર જ્યોર્જ પાંચમા તથા મહારાણી વિક્ટોરીયા મેરીને રાજ્યાભિષેક કરવામાં આગ્યો છે. તેની ખુશાલી નિમિત્ત આશરે રૂપીઆ પાંચસો અથવા વધારેની લુટી લુટી ભતની ઉપવેશી બેટે આપવાનું કસવમાં આનું છે.

આ કિમતિ બેટામાં આમેશિયન પણ રાખવામાં આનું છે. દિલ્હીમાં રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવશે તે પૂર્વે સધળી કોરોની નિગતો બહાર ખાડવામાં આવશે.

આ બેટે ઉપર માત્ર જે સગળને પોતાના લવાજમનાં નાણાં મોકલી આપ્યાં હશે તેમનેજ માત્ર હક રહેશે પછીથી આદક થનાર અથવા લવાજમો મોકલનારો આ બેટે પર હક રહેશે નહિ. માટે સત્તર માહકે યરા અને લવાજમો હારી દેવા વિચારિ કરવામાં આવે છે.

માટે અમારાં સર્વે શુભ વાચકોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે તેઓ પોતાના લવાજમો સત્તર મોકલી આપવા કૃપા કરશે.

જે સર્જિનો મનીચીઈરથી લવાજમો મોકલી આપના હપ્તતા દોલ તેમણે કૃપા કરી તે પ્રમાણે અત્ર જણાવી દેવું, જેમના પત્રો નહિ આવે તેઓ વી. પી. થી પોતાનાં લવાજમો ભરાવા માગે છે એમ મળી આવવા અર્હથી વી. પી. કરવામાં આવશે. આશા છે કે જેમણે મનીચીઈરથી લવાજમો હારી દીધાં ન દોલ તે સગળનો વી. પી. નો સ્વિકાર કરી બકાને સહાય કરશે.

જે. પરિત અને કંપની

શ્રી બાજ આફ્રિસ કાન્તાભિદિંગ.

ગુપ્ત નં. ૨

ખાસ વિનંતિ.

શ્રીભક્ત પત્રમાં ઉચી જતના કિમતિ કાગળો વાપરવા એવી અમારી હપ્ત છે અને તેથી પ્રથમ અંકમાં તેના કાગળો વાપર્યાં હતા. આ અંક વધુને તેવાજ કાગળો મેળવવા આમા મુગાલમાં બહુજ સોધ કરી પણ મળી શક્યા નહિ. એટલે અમારે નિરૂપાયે આ બીજી જતના કાગળો વાપરવા પડ્યા છે. નિશ્ચયની ઉચી જતના કાગળો મેળવ્યા છે તે આવેથી તે કાગળો વાપરવામાં આગશે. આ કાગળો મળુજ ઉચા-હોવાથી આપના તેજને મુકશન કરતા નથી.

શ્રી બાજમાં સર્વોત્તમ દેઓ આપવાનો અપ્પન સેવામાં આવે છે અને સુંદર ચિત્રો ચક્રાની પણ પ્રખ્યાત સંભાળ લેવામાં આવે છે. અને હજી તેને વધારે કિમતિ અને ઉપ-યોગી બનાવવાને અલિધ પરિશ્રમ લેવામાં આવશે, અમારા હિદર માહકા પોતાના મિત્રોને બ-લામણ કરી માહકામાં વેચારો કરવા કૃપા કરશે તે અમારું કામને ઉત્તેજન મળશે.

જે. પરિત અને કંપની.

પુસ્તક ૮ મું.] સંવત્ ૧૯૬૭. શ્રાવણ, શુકલ પક્ષ ૧૫. [અંક ૨.

અનુકૂલસ્થિતિ કેમ પ્રકટાવવી.

(પ્રકાશક.)

જેટલી જેટલી પ્રકટ સ્થિતિઓ છે તેટલી બધીનાંજ મૂળ ખીજડો અ-
પ્રકટ કારણમાં રહેલાં છે. જો અપ્રકટ કારણમાંજ બાહ્ય પ્રતિકૂલ સ્થિતિને
શમાવવાનો પ્રયત્ન સેવવામાં આવે તો આ કાર્યમાં અધિક વિજય મળવા સં-
ભવ છે. પણ પ્રતિકૂલ સ્થિતિઓનાં ખીજડોને કારણમાં દેવી રીતે શમાવવાં ?
ખીજડોને ઉગવવાને માટે જેમ અન્ય સાધનોની અપેક્ષા રહે છે, તેમ કારણમાં
રહેલાં પ્રતિકૂલ સ્થિતિનાં ખીજડોને ઉગવાને માટે પણ સાધનોની અપેક્ષા
રહેવી જોઈએ. જો તેમને ઉગવામાં સહાય આપનાર સાધનો અટકાવવામાં
આવે તો તે ઉગી શકવાનાં નહિ. અથવા જે ખીજડો ઉગી નીકળ્યાં છે અને
ગહાર અપ્રિય સ્થિતિ પ્રતીત કરાવી રહ્યાં છે, તેમને પોષણ આપનાર હેતુઓ
અટકાવવામાં આવે તો તે સૂકાઈ જવાનાં અને લયને પ્રાપ્ત થવાનાં. વળી જે
અનુકૂળ સ્થિતિ, પદ્ધતિનાર, ખીજડો છે તેમને, હિતકારમાં, અસુચ્ય હિતનાર જે
જે સાધનો આવશ્યક છે તે તેમને પ્રાપ્ત કરાવવાથી તેઓ ગહાર ઉગી નીકળ-
વાનાં અને બાહ્ય અનુકૂળ સ્થિતિનો અનુભવ કરાવવાનાં. તેટલા માટેજે અનુ-
કૂળ સ્થિતિની આપણને અપેક્ષા હોય તે સ્થિતિને પ્રકટાવનાર ખીજડો સત્વર
અંકુરને પ્રાપ્ત કરે, વૃદ્ધિને પામે અને ગહાર પ્રકટી નીકળે તેને માટે પ્રયત્ન
સેવવો યોગ્ય છે. કારણમાં સર્વ પ્રકારની સામગ્રી રહેલી છે. અને શબ્દ વડે
આ સામગ્રી સર્વોત્તમરીતે વ્યવસ્થા કરી શકાય છે. આ શબ્દ કયો ? પરમાત્મા
નો શબ્દ. ત્યાં સુધી આ શબ્દ શ્રવણગોચર ન થાય ત્યાં સુધી શ્રી સદ્-
ગુરુ ભગવાને જે શબ્દ અથવા શબ્દસમુદ્ધ અર્પવા કૃપા કરી હોય
તેનો મુજેશ્વરે અવિરત પ્રયત્ને અભ્યાસ સેવવો ઘટે છે.

સમય થયો છે.

જ. લ. પદિત. મુંબઈ.

(તેજ હવે છે, તેજ હવે છે. એ રહ.)

સમય થયો છે, સમય થયો સુવિચાર, વાણી, વર્તન કાજ
 સમય થયો છે, જીવન વહેવા, પરિપ્રગતિમાં આ કણ જ્ઞાન;
 સમય થયો છે, મળવાનો આદેશ અને વૈભવના સાજ,
 સમય થયો છે, કટ્ટિ કરીને વીર ! પ્રયત્ન કરવા આ કણ જ્ઞાન.
 પ્રેમામૃતે લીની આંખડીથી મર નમર ને ને સદા,
 ને પ્રસન્ન વદને બોલતો, મીઠાં મૃદુ વચનો તદા;
 ઉત્સાહ આશા સૂર્યનાં કિરણો અધિક વિકસાવતો,
 ને વિજયપદ શ્રદ્ધી વીર ! સહુને વિજયધીજ હસાવતો.
 સમય થયો છે, સુદૃઢ ધર્મને કરશ્રદ્ધી આગળ ધાવાનો,
 સમય થયો છે, સકલ સ્વલોભાં સુખની દહાણી લાવાનો;
 સમય થયો છે, (જીવન) જી બોવાનો, સમય થયો છે ઉગવાનો,
 સમય થયો છે, જીવન પુલકાં દશદિશમાં પીગળવાનો,
 જાગૃત ધર્મ, સાવધ રહી, મન વાણી પ્રભુમાં માગતો,
 પ્રભુની પ્રભુતા પામીને તે જગતમાં ચેવડાવતો;
 ને જીવનરસથી અમરવાડી, જગતમાંથી ખીલાવતો,
 ને અમરફલ ખાવા અહિં એ દેવને બોલાવતો. •
 સમય થયો છે, સમય થયો છે, અમૃત ફલને લણવાનો,
 સમય થયો છે પ્રફુલ્લ ધર્મને રસ-રૂપ-સુખે ધરવાનો;
 સમય થયો છે વિશુદ્ધિ સાધી, મન, વચ, કરણી કરવાનો,
 સમય થયો છે સુખરૂપતાની અશિરવિભૂતિ અબધવાનો.

વિકાસક્રમ.

શ્રીયુત, હુર્જેન્દ્રભાઈ, સીટી માઈસ્ટ્રેટ, સુરત.

(અનુસંધાન ૫૪ ૧૫ થી આશુ.)

॥ ૐ શ્રી ॥

અસૂર્યાનામ તે લોકા અંધેન તપસા દૃતાઃ ॥

તાંસ્તે પ્રેત્યાભિગચ્છંતિથેકે ચાત્મહનોજનાઃ ॥ ૩ ॥

પૂર્વે કહેલા એ મંત્રોનું તાત્પર્ય શ્રી ભગવદ્ ગીતાના અધ્યાય ૬ ના પાંચમા શ્લોકમાં આ રીતે કહ્યું છે:—

॥ ઉદ્ધરેદાત્મનાઽઽત્માનં નાત્માનમવસાદયેત્ ॥

॥ આત્મેવ દ્યાત્મનો વંધુરાત્મેવ રિપુરાત્મનઃ ॥

આ શ્લોકમાં ઉદ્ધરેત્ અને અવસાદયેત્ એ શબ્દોનો વિરોધી રૂપે પ્રયોગ થયો છે. તેમાં પ્રથમનો શબ્દ ઉત્તરે એટલે ઉચ્ચતા-વિકાસ-વાચક છે. એટલે વિકાસ થાય એવી રીતે. એ ઉપસર્ગની સાથે ક્રિયાપદમાં હરેત્ એ ગતિ વાચક છે. એટલે આત્માનો આત્મા-વડે ઉદ્ધાર અથવા ઉચ્ચ ઉચ્ચ પ્રતિના વિકાસ થઈ કરે તેમ કરવું. આ વિકાસનો ક્રમ અનંત છે. એક ક્રમ સધાયો એટલે તેનાથી ઉંચો બીજો એ રીતે છે. તે દર્શાવવા બીજા પાદમાં નિષેધાત્મક સૂચન કરી કહ્યું છે કે આ પ્રકારે ચાલતા ક્રમને કદી પણ અટકાવવાનો નથી. માટે તેમાં અવ ઉપસર્ગ જેનો અર્થ ' નીચે ' જોવા થાય છે. અને ક્રિયાપદમાં સાદયેત્ એટલે બેસાડી દેવું. ગતિને-વિકાસને અટકાવી દેવો નહીં. સારાંશ કે આત્મતાવનો વિકાસ જ્યાં પડે તેવું કાંઈ કરવું નહીં. આ રીતે બને રીતે કરવાથી જેના વડે માત્ર વિકાસને જ સધાય છે તેજ ખરેખરો પોતાનો બધું એટલે એવશ્યાયક છે. જે ક્ષણે તે વિકાસને અટકાવે છે તે ક્ષણે તેજ પોતાનો રિપુ છે. આ વિકાસને અટકાવવો એટલે પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે આસક્તિથી રહિત રહીને પ્રસન્નતાને એકબીજા જ અનુભવ થાય તે રીતે ભોગ, તથા કર્મરૂપ હૃદયે ઉચ્ચ ઉચ્ચપ્રતિના સાધતા પૂર્ણ આયુષ્યની માત્ર કામનાને લક્ષ્યપિંદુમાં રાખતા જે વજા જવાનું છે તે કર્તવ્યમાંથી જાણ થવું. આમ કરવું તેને જ આત્મહનન અથવા આત્મધાત આ ત્રીજા મંત્રમાં કહ્યો છે. ને તેવાને આત્મહનઃ એટલે આત્મધાતી કહ્યા છે. કારણ કે આત્માનો જે સ્વભાવ વિકાસ માત્ર જ છે તેના ઉપર તે આધાતને-પ્રકારને કરનાર છે. આ પ્રકાર હંતબ્ય કે નહાનો નહવો નથી. શ્રી યુતિ ભગવતી જેનાપરિવર્તતા દ્વિતીય ખંડમાં કહે છે કે:—

इहचेदं वेदीदय सत्ययस्ति ॥ नचेदिहवेदीन्महती विनष्टिः ॥

भूतेषु भूतेषु विचित्यधीराः प्रेत्यास्माद्धोक्तादसृता भवंति ॥

આ દેહમાં જ અહીં જ પૂરેપૂરું સમજ્યા તો તો સત્ય છે. પણ અહીં આ દેહમાં રહીને સમજ્યા નહીં તો નાશ નહીં પણ વિલક્ષણ પ્રકારનો નાશ છે. ને તે વિનાશ મહોટો છે. એટલે તેના પ્રમાણમાં જેને જેને હાનીરૂપે આપણે સમજીએ છીએ તે બધી જ સ્વસ્થ

છે. આ સમજવાનું તે શું? ધીર પુરુષો ધી ઝેટલે જે શુદ્ધિથી સામર્થ્યને અરુપિતપણે વાપરે છે તેવા બનીને સફળ શુદ્ધિના ઉપયોગ કરીને જે જે પ્રસંગોના અનુભવ થતાં જાય છે તે તેમાં જે વિશેષરૂપ જણાય તેનો સંગ્રહ કરતા કરતા વધી, આમાં લોક સંપદના પ્રયોગથી બહુ ગૌરવમળ થાય છે. લોકો ઝેટલે અનુભવ વ્યથા જે પ્રતીત થાય છે, કેમકાં છે તે. પ્રેત્ય સંપદનો અર્થ મરણવાચક નથી પણ મેં ઉપસર્ગ અને ફેલાવો વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ જણાય છે. પૂણે વેગથી વિકાસ ક્રમમાં થાવન કરતાં આસક્તિથી પાણું નેવાની જેમાં નવગણ કે રસ નથી તેવી ગતિ કરતાં અનુભવ આવનો સંગ્રહ કરતાં આપણે અપૂર્ણ ઝેટલે મરણ જેમાં નથી એવી રીતિને પ્રાપ્ત કરીશું. તેમ નહીં કરીએતાં મરણો વિનાશ છે.

આ જે વિનાશ તેને નીચા મંત્રમાં સ્પષ્ટ વર્ણવ્યો છે. જેણે આત્મતત્ત્વ ઉચ્ચ ઉચ્ચપ્રતિ ગતિ કરવાના વિકાસમય સ્વભાવને નથી અનુસરતા તેણે આત્મપાતીઓને જે અનુભવો થવાના તે આ પ્રકારના છે. તે ભયરૂપ છે. ઝેટલે તેમાં પ્રકાશનો હેતુ જે સૂર્ય તે નથી. તેમાં માત્ર જલ્તાજ હોય છે. આમાં પાનુ રુ (ઝેટલે જનનક્રિયા કરી) છે. જાત્યાદક સામર્થ્યની શયતાનો તેમાં અનુભવ થાય છે. અને તે પૂર્ણ અધિકારમય હોય છે. ગમે એવું અધાર હોય છતાં તેમાં પણ આ અધાર છે એવો અનુભવ કરાવનાર છે. એ પ્રકારે આત્મજ્યોતિની પ્રતીતિ હાલ આપણે કરીએ છીએ. પણ પાણું વાળીને ન જોતાં આપણે વિકાસક્રમ જે રીતે જઈ પડે તેવું પર્વત હઠ કરીને ચાલુ રાખવાથી છેવટે આ પ્રકારનું અધારાનું જ્ઞાન કરાવનાર આત્મજ્યોતિ પણ ચાલવાનું જાય છે. આ અર્થ સૂચવવા માટે અર્ધેન અને તમસા એમ અધારાનાચક જે શબ્દો મૂક્યા છે અને તેમાંથી આણનાર જનન સામર્થ્યરૂપ સૂર્યની પણ શયતા હોવાથી તે રીતિમાંથી બહાર નિકળવાનો પ્રયત્ન અવશિષ્ટ રહેતો નથી ને તેથીજ તેને મદતી વિનંતિ કહેલી છે.

આથી પરિસ્થિતિ હોવાથી વિકાસક્રમને અનુસરવું જ નિષ્ક્રિય એમ નિશ્ચય થાય છે. જોગ અને કર્મરૂપ અનુભવ કરવો. આયુષ્યની પૂર્ણતાની કામનાને ધારણ કરવી ઝેટલી જ આત્મા શુભિચ્છાવની નિષ્ક્રિય કરીને નથી અટકતી. પણ તે સિવાય બીજું કંઈજ નહીં કરવું, તે કર્યાવિના તમારો ઘટકોજ નથી એમ નિષેધ મુજે પણ આ ત્રીજા મંત્રથી કહીને તેની આરક્ષકતાને દર્શાવી છે.

તો હવે જ્યારે આત્મહનન થવું અટકાવવું, તો આત્મતત્ત્વ શી વસ્તુ છે. જોગ તથા કર્મ તથા તેનાં સાધનરૂપ આયુષ્ય ઝેટલે સરીર વિશેષની પ્રતીતિ ઝેટલી સામગ્રી તો કહી છે. આ સામગ્રીમાં વસનાર જેને શુભિ અગત્યની બાજી કરે છે તથા લાલ દાનિનું વાન કરાવે છે તે જોમાં છે. આમાં શુભ્ય જેને માટે આ બધું છે, તે પુરૂષ છે ઝેટલે સરીર રૂપ પુરમાં વસીને પુ ઝેટલે કુખનો અનુભવ કરાવનાર પાપને (હવે જેના ઉપરથી હવસ પ્રાતઃકાળ પર્વતું સૂર્યનું તેજ એ શબ્દ નીકળ્યો છે) તે બાળે છે. વિકાસક્રમમાં આગળ ગતિ કરવામાં પ્રતિબંધરૂપ જે આત્મીને અટકાવનાર છે તે પાપને બાળી મૂકે છે એવો જે વસનારો તે : પુરૂષ છે. તેજ સરીરરૂપ પુરમાં બાળી રહેતા હોવાથી આત્મારૂપ કહેવાય છે. એ આત્માનું સ્વરૂપ કે વ્યાખ્યા થઈ શકે તેમ છેજ નહીં. વ્યાવહારિક દૃષ્ટિથી દવા સૂર્યનો પ્રકાશ વિગેરે જે જે પદાર્થોના વ્યાપકરૂપે અનુભવ થાય છે તે પણ આમા અનંત જ છે. છતાં તેટલા જ કારણથી ઝેટલે જેને બધી જ દવા કે બધુંજ અજવાણું, કહીએ

તેનું સ્વરૂપ અમર્યાદિત છે. તેટલા માટે આપણે તેના ઊપયોગ કરતાં અટકના નથી. તેના વિચાર કરતાં અટકતા નથી. જે જે નિયમોથી તે પ્રવૃત્તિ કરી રહેલા છે તેમાંના જેમ જેમ ને જેટલા જેટલા નિયમો જેટલેટલે અંશે સમગ્રાય છે તેમ તેમ દુઃખ નિવૃત્તિ અને સુખના સાધન રૂપે સમૃદ્ધિમાં આગળ આપણે વધતાજ નીકળી છીએ. તેજ નિયમોથી આપણે આપણા આત્મનત્વનો અભ્યાસ કરવાનો પ્રાપ્ત થાય છે. આત્મતત્વનો વિચાર કર્યા-વરા શ્રુતિભગવની ચોથા મંત્રનો આરંભ કરે છે.

अनेजदेकं मनसोजवीयो नैनदेवा आप्तुवन्पूर्वमर्पत् ॥

तद्भावतोऽन्यानत्येति तिष्ठत्तस्मिन्नपिमातस्मिन् द्रधाति ॥ ૪ ॥

અહો ! આપણાં કેવાં ધન્ય જાગ્ય છે કે શ્રુતિભગવની અપૂર્વ પ્રેમથી આ મંત્રરૂપી પોતાનું અમૃત કરનાર સ્તન આપણે મઠ દહીયા જાગડના સુખમાં મુકીને કાંઈ પીએ છીએ પીએ-પીએજ પીએ કહે છે. સુખ હલાવવાની ગમ નથી ? રમતમાં હવ છે ને સુખ હલાવનાં શિખવાની આતુરતા જ ક્યાં છે ? હવન સુકાનું આ ચામું ને કેટલાં બધાં જ ચામું તે દેખનાં છતાં પણ નવરાય ક્યાં છે ? આ ચામું આ ચામું એવી મિથ્યા ભુખા પાડનાં છતાં પણ ચીકામાંથી દિશા બદલવાનો વિચાર પણ ક્યાં સદન થાય છે ? આપણું આત્મતત્વ સદૃશ રૂપે સ્તનને દાખીને સુખમાં ધાસવા જાય છે પણ રહના તથા તોફાન કરવા આટે તેમને ત્રાસ આપ્યા વિના અન્ય કશુંજ ક્યાં કરવા દેવું છે ? આવા પ્રેમમય સ્તનમાંથી દુધની કોર નિકળતા પૂરે આપણા હાથ તથા હાંત ક્યાં પાછા પાડીએ એમ છે અને તે બંનેનો ઊપયોગ કરીને તેમાંથી દુધને ખાળીને માત્ર ખારા લોટી શિવાય આપણે બંધા અન્યનો સ્વાદ લેવાના છીએજ ક્યારે ને ભાર કોટલા છે કે એ સ્વાદ આપણને લેવારાયે ?

આ મંત્રનો ખરો સ્વાદ તો રસસિદ્ધાન્ત જાળીને તેના મર્મથી-નેમાં રહેલા સત્ત્વ-એકજ ઊપયોગી સત્યથી-તેના અનુભવરૂપ આસ્વાદનથી શ્રી સદૃશ પરમાત્મા-શ્રી મહુષેન્દ્ર ભગવાનના એકજ સાચા સદૃશના મદિમારૂપ અપોક્ષ રૂપે આત્મતત્વનાં દર્શન કરતા આત્મમસ્તાકમાં જગતને ગાંઠા દેખાના પુરૂષરોગ લે છે. એવા પુરૂષવરો પૂર્વે પણ યજ્ઞેશાન્ત છે અને આગળ ઉપર તેની સંખ્યા વિસ્તારને પામશેજ. પણ પ્રસ્તુત વિષયથી આગ્રા ઊતરી પડાયું. હાલનો આ મંત્રનો અર્થ જેટલે અંશે ઊધારી સંકવાનું બચિત છે તેટલુંજ હરીને સંતોષ માનવાનો છે.

આત્મનત્વ એક છે. આત્મનત્વ સરેજ હેતુથી તેના અભ્યાસ કરવામાં છેવટે તો આપણે આપણામાં જ આરીશું, ત્યારે જ દુઃખનત્વનો આરંભ થશે. પણ તે પ્રકારે હાલ શુરન કરવાનું કાવનું નથી તેથી આપણી બહાર દરખમાં જોઇએ. આ વિદ્યાસ એજ સ્વભાવ થી આત્મનત્વનું પગલું દેડાડવાનું છે. ખનિજ સૃષ્ટિમાં વિદ્યાસ એટલો બધો ધીમે ધીમે ચાલે છે કે તેનું નિરીક્ષણ થાય તેમ લાગતું નથી. પ્રાણીજ સૃષ્ટિમાં તે કમ એટલો બધો શ્રમ રીને ચાલે છે કે હાલ તેને સમગ્રવા જેટલી શુદ્ધિની તીવ્રજ્વલાને કેળવ્યા વિના તેમાં ઉતરવાનું કાવનું નથી. મનુષ્યની જે વારપનિશ્ચિ છે તેમાં કાંઈક વિશેષ અનુકૂળનાજીવ બાકે છે. માટે આ અભ્યાસ માટે તેમાં આપેલા આત્મનત્વપ્રતિ દષ્ટિ કરીશું ને ત્યાં ત્યાં અનુકૂળતા આવશે ત્યાં પ્રાણીજ સૃષ્ટિમાં અવલોકીશું.

વનરપતિમાં આપણે એક સુંદર આત્માના દૃશ્ય પામે આત્મા હવે આ આત્માના જ-
દામાં આત્મા વિકાસને પામી રહેલો છે. એ શી વસ્તુ છે ? તે કાંઈક એવી વસ્તુ છે કે
જે એક છે.

પૂર્વે થયેલો અનુભવ રમ્ભિરૂપે તરી આવ્યો એ આપણો એક સ્વભાવ છે. જેમ
જેમ વિશેષ પદ તે અનુભવના પહેલા હોય છે તેમ તેમ તે વિશેષ જ્ઞેયથી તરી આવે છે.
આપણે પૂર્વસ્થિતિને કારણરૂપે વાપરીને ઉત્તરસ્થિતિને કારણરૂપે અનુભવના વિકાસરૂપ
ગળનમાં ઊંચે ઊડ્યા બહુએ છીએ. એ દરેક સ્થિતિમાં દરેક પ્રસંગે આત્મભવનો કારણરૂપે
અનુભવ કરતાં તેને ને તેને જ જુદા જુદા વેગોને અપૂર્વરૂપે ધારણ કરતો દીડો છે, તેથી
આપણી વૃત્તિ તે કારણપ્રતિ “ એકતા ”ના વિચારને ધારણ કરતી તેને શોધની અનુભ-
વાય છે. આ વ્યતિકરને આપણે “ એવું મૂળ આરંભક કારણ શું ? ” એ રૂપમાં બોલીએ
છીએ. સારાંશ કે સર્વમાં આદિમાં શી વસ્તુ છે તે બહુવાની કુદરતી આકર્ષણ થાય છે.

પણ વસ્તુ તો માત્ર એક જ છે. નાટકશાળામાં રંગમંચ પર નારદ મુનિના વેશધારી
યજ્ઞને હું આપ્યો તે સમયે મને નારદ એવા સંબોધનથી બોલાવ્યો, તે જવણ કરતાં નારદ
નામની વ્યક્તિ માત્રના સંસ્કાર લીધો. તે પછી હું પોતે જ અહરને વેશ ધારણ કરીને
આવું છું. આ બંનેમાં હું પોતે જ તે તે વેશનો ધારણ કરનાર છું. તે વાતોનું વિચારણ
થતાં પૂર્વના નારદ મુનિને સંબોધિતા હતા તેટલું જ યાદ આવતાં અત્યુ વિષ-ઉચ્ચ અત્યુ
કરી નાંખીને માત્ર જતાં તે નારદમુનિ હાથમાં નહીં જ આવવાના. તે જ પ્રમાણે જગતના
સમષ્ટિરૂપના કે વ્યક્તિના પરમ આદિ પરમ આરંભકની બાબતમાં ‘યવાતુ’ ને યાય છે. આ
કારણથી કથપના તેમાં થઈ શકતી નથી, તેથી અજ તત્ત્વચિંતકો તે પરમ કારણને અનાદિ
અત્યે જોડું આદિ જોને. આરંભ ક્યાણે એમ નથી કહેવાતું તે રૂપે નિરૂપણ તેનું કરેલું
છે; જ્યાં આવો ગદન અર્થ મગજમાં સર્વને ઉતરે તેમ નથી. તેથી તે ઉતારવાનું સામર્થ્ય
પ્રાપ્ત થવા અર્થે ને તે પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધીને માટે એ ઉત્ક્રાંતને શાંત કરવાપૂરતી
સંશ્લિની ઉત્પત્તિને વર્ણવેલી છે. ને તે તાત્પર્યવતી નહીં હોવાથી તે વર્ણનોમાં જુદી જુદી
સંસ્થાઓ જુદા જુદા મતોને બતાવે છે. ને તે પોત પોતાના અનુયાયીનાં અંતઃકરણની
સામગ્રીને અનુસરીને કલ્પેલું છે, તેથી તેમાં વિરોધ નથી ગણવાનો. સર્વ સંસ્થાઓએ તે
વર્ણનમાં પણ યેજ્ઞેયી પુકિતો તથા આખ્યાયિકાઓ તથા રૂપકો તથા સંઘાઓ કે સંકેતોદ્ધાર
જે મુખ્ય કર્તવ્ય આત્મતત્ત્વનો વિકાસ, તેને ઉઘાડના જ આત્મા છે.

સારાંશ કે આંખો પહેલો કે ફેરી ? એનો ઉત્તર સમષ્ટિ આંખિ તથા સમષ્ટિ ફેરી બંને
અનાદિ છે. સમષ્ટિરૂપે તો તેનું આરંભક ક્યાણું એવું છે જ નહીં. તેનો છે છેને છેજ. ને
તેમ હોવાથી જ વ્યક્તિરૂપ આત્માની તથા ફેરીની પ્રતીતિ છે. બ્યવહારમાં સમષ્ટિ આંખો કે
સમષ્ટિ ફેરી નિર્ગુણ નિરાકાર બ્રહ્મતત્ત્વવત્ છે. બ્યષ્ટિ આંખો કે બ્યષ્ટિ ફેરીના સંબંધમાં જ
વિચાર કરવો પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યાં બ્યષ્ટિ આંખો મારી કથપનામાં છે. તેમની પ્રતીતિ પ્રત્યક્ષ
કરવાના શું જ્ઞેય છે ? ઉત્તર-બ્યષ્ટિ ફેરીએ. તેમને સીધને કુદરતના નિયમને અનુસરીને
સંસ્કારને નાંખતાં બ્યષ્ટિ આંખોના અનુભવ થશે ને બ્યષ્ટિ આંખોના કારણરૂપે કુદરતના
નિયમને અનુસરતા બ્યષ્ટિ ફેરીઓના અનુભવ થશે. આમ હોવાથી પરમ અત્યે છેવટ :

એવું જ નહીં હોવાથી હેવટનું કહેવાય તેવું કારણ શોધવામાં સમય કે સામર્થ્યનો ઉપયોગ કરવો નિરર્થક છે. તે સમય તથા સામર્થ્યનો યોગ્ય ઉપયોગ ઠીક પાછળ દેહવામાં નહીં કરતાં માત્ર એક કે બે ક્રમ સુધી નિરીક્ષણ કરીને તેમાંથી આત્મતત્ત્વના વિજ્ઞાનના નિયમને સમજીને તુરંતજ તેનો અમલ કરતા કરતા આમજ પધર્તુ એજ કર્તવ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. અને આ આત્મતત્ત્વ એક છે એમ પણ સિદ્ધ થાય છે. છતાં જો આત્મતત્ત્વ એક છે તે કેવા સ્વરૂપે પ્રતીત થાય છે ?

“ અનેજતુ ” અને “ મનસો જગીયાનુ. ”

અનેજતુ એટલે સ્થિર એટલે જરાપણ દાલે નહીં તેવો. વળી મનકરતાં પણ અધિક વેગવાળો. આ બે ધર્મો એકમાં જ !! કેવી નવલ !! વિદ્યાનાવદીઓ-જેમનાં અંતઃકરણમાં કાલ્યાણતુર્ણની પ્રતિભાએ પ્રકાશ નાંખ્યો નથી તે તો છટ્ટનાંસેન્સ કરીને ફેંકી દેવાના. તેથી હેવટું શુદ્ધ તર્કથીજ સંતુષ્ટ તથા એવસુ નામનો વિજ્ઞાન સાધવાનો છે એ કંતંબના સ્વરૂપથી અતઃ આધ્યાત્મિક અર્થને બંધ બેસતો કરવાના. સંધ્યામાં “ અધ્યમર્ષણ ” સરકારના મંત્રમાં પણ આ ભાવના સજ્જોનો પ્રયોગ બાળકને યજ્ઞોપવિત આપવામાં કહેણે છે. “ ધ્રુતંચસત્યંચાં ” “ ધ્રુતં ” એ સદ્ધ ધ્રુ એ ગતિ વાયક ધાતુમાંથી અને સત્ય એ અસુ સ્થિતિ વાયક ધાતુમાંથી નિકળેલા છે. અને સજ્જો વસ્તુ-વ્યથાર્થ વાયક છે. વ્યથાર્થ તત્ત્વ એકજ આત્મતત્ત્વ છે. તેના વાયક એ બને છે. એકજ આત્મતત્ત્વ સ્થાયરરૂપે જીવાદાન કારણરૂપતાનો વેપ કદાહી પ્રતીત થાય છે. જન્મમ રૂપે નિમિત્ત કારણ બને છે. પોતાનાજ સ્વભાવમૂલ આત્મતત્ત્વકે પોતાને વશવાતું શુદ્ધ ખતાવીને પોતેજ તેમાં રહે છે. આ અતિકર અનાદિ પરંપરાથી ચાલ્યો આવ્યો છે. જે સ્થાનથી આ વ્યતિકરનું ભાન થયું ત્યાંથી એ ભાન નામક અનુભવનો વિશેષરૂપે સંમદ કરતા ચાલો આમજ પધીએ. આંખમાં ફેરીઓને જીવન કરવાતું સામર્થ્ય છે. તેને યોગ્ય ખાતર-જળ-ઊંચણના આદિ કુદરતની અનુકૂળ સામગ્રી સ્વી આપીએ, એટલે સમય આવે ફેરીઓને બનારીને આપશે. કાણુ ? શાવડે ? શાંમાંથી ? આખાનો આત્મા તે અંજમાં રહેલા આત્મતત્ત્વમાંથી આત્મતત્ત્વકે ફેરીઓ બનારી કદાહી. અને જીવત્ક્રમ જડાનોક્રમ કહેણે છે.

એ આંખમાં રહેલા આત્માના આ સર્જન સામર્થ્યનો ફેરીઓ આજી આપવા શિવાય બીજો કોઈ ઉપયોગ છે ? હા. એના મહોર આવે તે સમયે તે સામર્થ્યને ફેરીઓ બનાવવાના કામમાં વેરી ના નાંખીએ તો તેનું શું થાય તે વિચાર કરવાથી આ આપણા હાથમાં આવશે અને આપણે અર્થે બરેબર જાન તે દારા જ ઉપડશે.

તો ફેરી આત્મક પડી એ ફેરીઓને તેના મહોરરૂપ આરંભક સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય તે પડી આંખને સદ્યાર પ્રાપ્ત ન થાય અથવા પ્રાપ્ત થાય છતાં પણ પોતાના શરીરના આંતર લાગમાં પોતાના આત્માનો વિનાશ કરવા માવમાં જ ઉપયોગી એવી મધમાખીઓને શરણ આપીને, તેમને જ શરણે પેને હોય એવી જમણારસ યદને, તે પરમકાંક્ષિક-સત્ય જ્ઞાનનાં હંકારરૂપ શ્રી સદ્યરૂને નાસ આપવામાં જ આખીઓનો ઉપયોગ કરે તો પરિણામ શો આવે ? શ્રી સદ્યરૂ તે આંખની પાવતાનો નિચારુ ફેરી વેરળા ઉભા રહે છે. મહોરની ફેરીઓ બનાવવામાં આંખમાં રહેલા આત્મતત્ત્વના સામર્થ્યનો ઉપયોગ થઈ જાય છે. ફેરીઓ આંખ ઉપરને ઉપર જ કદાહી જાય છે, ને ડળીવેને ને તે દારા યદને કોડાણુ જાગે છે.

આંખો ખવાઇ ગય છે ને વહેલી પોતાના અંતઃમતતના કુદરતી વિકાસમાં પ્રતિબંધ નાખવાથી હવે નહતો યથા ગત્ય છે. અંતઃઅર્થગ્રનનો કુદરતના નિયમને અનુસરતો શો અર્થ છે ? ક્યો હેતુ તે મતવડે કુદરતના કયા નિયમને અનુસરીને કેવી રીતે પાર પાડ્યો છે તેના જ્ઞાનના અભાવે અજ્ઞાનમાં વડે સ્વચાલ્યો અદ્વત એટલે વિકાસક્રમમાં નિરંતર ચલી શકે તેમાંથી અદ્વત યવાય છે ને મદતી વિનંદિત્વે જીને શ્રુતિ બગવતી વર્ણવે છે. તેને જ પ્રાપ્ત કરે છે. આ અદ્વત એટલે અખંડ જ્યાં મદાન યવાનો ક્રમ વગર અટકે ચાલી રહ્યો છે એવો સ્વભાવ આ આંખના અભામાં ક્યો છે તેપ્રતિ દર્શિ કરીએ. (અપૂર્ણ.)

મનઘનગર્જન.

શ્રી ગાયર્ધન. એટલી-રેટન કોસેજ-ધુન્ધ.

૫૬.

(અજ્ઞ શી આ ઉપવનની બહાર એ ભવ).

આહા ! શુ મનઘનગર્જન થાય,

સકળ ઇન્દ્રિય રચનમાંહિ છવાય.—

અહાં

સ્થામતા ભેઈ ઘનસ્થામની આજે, ભક્ત મધૂર હરખાય—

અહાં

ભક્તનું નર્તન ચતાં એમાંથી, આર્દ્રત્વ અતિ ઉભરાય—

અહાં

દિવ્ય સ્ફુરણ વિદ્યુત ઝળકારા, પળેપળેજ ભગાય—

અહાં

અમૃતધારાના સિંચનથી અણુ, અણુમાં (આહા !) બળ દેસાય—

અહાં

ત્રિતાપ આધિ વ્યાધિ ઉપાધિના, શેત્યથી પળમાં વિલાય—

અહાં

શ્રદ્ધાની માલતી પુષ્ટ થઇને, પ્રીતિ તરુને વિટળાય.—

અહાં

ધન ભેદન થઇ ભેતાં ભેતાંમાં, ચેતન્યચંદ્ર દેખાય.—

અહાં

ઈન્દુ કરે રથશંકી આનંદ કુસુમિની, હૃત્સરમાં મલકાય —

અહાં

જપ ચક્રવાકનો સ્વર સઘ યુષ્ણતાં, નૃદરે ! સહસ્રા વહાય—

અહાં

રામકૃષ્ણ પરમહંસ.

શ્રી જ્યદ્દુણ ગંગાદાસ ભક્ત. મુરત

(અનુસંધાન જન વર્ષના ૧૪ ૧૮૩ થી)

બોધવચન ૩૧ મું—પરમેશ્વર એ સ્વતંત્ર, સત્તાન અવગત છે. તેમજ સકળ વિશ્વના મદાપિતા છે. અદરશ, મનવાર્ણુથી અગોચર અવગત એક વિશાળ અમર્યાદ મહા-સાગર સમાન છે. એમાં હું કેવળ બોલીથી આડું છું. તથા કુખી જાઉં છું. પણ બ્યારે હું સર્વદા લીલા કરનાર આનંદમૂર્તિ વિષ્ણુ બગવત્પ્રભીષ જાઉં છું ત્યારે કુખી જતાં મનુષ્યને કીનલો મળે અને તે આનંદ પામે તેની પેઠે શાંતિ મેળવું છું.

બોધવચન ૩૨ મું—ધરમ આકાર છે તેમજ નિરકાર છે. એ સાકાર પણ ન દેદે. પણ તેમજ કેવળ નિરકાર પણ ન દેદેવાય. એ પોતે શા સ્વરૂપ છે તે પોતે જ કરી શકે.

બોધવચન ૨૩ મું:—શક્તિમાર્ગે અમુક અંશે ચડ્યા પછી ભક્તને સાકાર સ્વરૂપથી સતોષ તથા આનંદ પ્રકટે છે, અને ભક્તિની અમુક કળાએ એને પરમાત્માના કેવળ નિરાકારસ્વરૂપથી સતોષ તથા આનંદ પ્રકટે છે.

બોધવચન ૩૪ મું:—પરમાત્માનું સાકારસ્વરૂપ દૃષ્ટિગોચર છે અને જેમ આપણા પ્રિયતમ મિત્રને મળીએ, ભેટીએ વગેરે કરીએ, તેમ આપણા દૃષ્ટ પ્રમુને પણ મળીએ, ભેટીએ વગેરે કરી શકીએ.

બોધવચન ૩૫ મું:—જેમ એક વખત તું સવત્ર હોઈ છું અને બીજી વખત નિર્વત્ર, દિગંબર હોઈ છું, તેમ બ્રહ્મતત્ત્વ એક વખત સમગ્ર સ્વરૂપે અનુભવાય છે, અન્ય સમયે નિર્ગુણ વા ચુચાલીતસ્વરૂપે અનુભવાય છે.

બોધવચન ૩૬ મું:—જેમ પાણી ફરી જળને બરફ બને છે તેમ સર્વ શક્તિમય પરમાત્માનું દૃદિયગોચર સ્વરૂપ એ સર્વવ્યાપક નિરાકાર બ્રહ્મતત્ત્વનું સ્પૃક્ત સ્વરૂપ છે. સત્ સતિ એ સત્ ચિત્ અને આનંદ આ ત્રણ ધર્મોનું સ્પૃક્ત મૂર્તિમાન સ્વરૂપ ગણાય. જેમ જળનો એક સ્પૃક્ત વિભાગ જે બરફ તે કેટલોક કાળ જળમાં રહે છે અને પછી તેમાં પીગળી જાય છે તેમ હૃદયરાવનાર અથવા લીલાવિમલ એ નિરાકાર બ્રહ્મતત્ત્વનું મૂર્તિમાન સ્વરૂપ છે. એ મૂર્તિમાન સમગ્ર સ્વરૂપ નિર્ગુણ, નિરાકાર તત્ત્વમાંથી પ્રકટે છે, ત્યાં જ સ્થિર રહે છે અને અતે તેમાંજ લય પામે છે. અને અદૃશ્ય થઈ જાય છે.

બોધવચન ૩૭ મું:—પરમાત્માનું નામ સર્વ પ્રકારના જ્ઞાનને મુલ્યે છે. તેમનું નિરાસ-રમાન બ્રહ્મવિદ્યાના પ્રકાશને વિસ્તારે છે અને એ પરમાત્મા પોતે જ્ઞાનસ્વરૂપ છે.

બોધવચન ૩૮ મું:—પરમાત્માનું પ્રસાદમય વદન એ સમયે અનુભવાય છે. એક તો જ્યારે એક જ કુટુંબનાં ધનધાન્યાદિનઃ વિભાગને કરાવનાર મોહનાં બંધનને કુટુંબી જનો ત્યજે છે ત્યારે અને બીજું જ્યારે કોઈ મનુષ્ય મૃત્યુની અણીપર હોય છે અને તે સમયે કોઈ વૈદ આવીને તે મનુષ્યના પ્રાણ દહાવવા પ્રયત્ન પૂર્વે આપે છે ત્યારે.

બોધવચન ૩૯ મું:—ગાંધા મનુષ્યો, માદક પદાર્થના સેવનથી મત્ત બનેલા મનુષ્યો તથા બાળકો કોઈ કોઈ વખતે જ્યારે પરમેશ્વરથી પ્રેરાવણા હોય તેમ અજ્ઞસુનાં પણ કેવળ સત્ય વચન ઉચ્ચારે છે. તેમનાં વચન દેવી વાણીરૂપ નીવડે છે.

બોધવચન ૪૦ મું:—સૂર્ય એ પૃથ્વી દરતાં ધરતોજ મોટો છે. પણ પૃથ્વી અને સૂર્યની વચ્ચે અંતર ધણુંજ હોવાથી તે એક નાની માગી જેવો દેખાય છે. તેજ પ્રમાણે પરમાત્મા જ્યારે મહાન છે, પણ આપણે એ પરમાત્માથી અત્યંત દૂર રહીએ છીએ. એ પરમાત્માને પ્રાશ્નકાર થાય તેવું ઉચ્ચ પુરુષાર્થ ભણું છવન ગાળતા નથી અને તેથીજ એમનું વારત્ર મદરમ્ય અનુભવતા આનંદ અસમર્થ નીવડીએ છીએ.

બોધવચન ૪૧ મું:—આપણે સમજીને અથવા વગર સમજે, બાણનાં અથવા અજ્ઞ-સુનાં પરમાત્માનું સ્મરણ કરીએ, તેમનું નામ ઉચ્ચારીએ તો તેથી આપણે પવિત્ર થઈએ છીએ. જે મનુષ્ય સ્વદેહથી નડીએ જાય છે અને તેમાં આનંદ કરે છે-તેને સ્નાનનો લાભ મળે છે. તેમજ જે મનુષ્યને બીજા કોઈએ નડીમાં નાંખ્યો હોય છે તે મનુષ્ય અથવા સ્વ-સ્વપણે નિદા સેનાર મનુષ્યને બીજા કોઈ મનુષ્ય જળ રહે તો તેણે નિદિત 'મનુષ્ય' પણ જાનના લાભને અનુભવે છે.

પરમેશ્વરના મિત્રો, સ્નેહીઓ કે સંબંધીઓ જેવા છે. અન્ય સામાન્ય મનુષ્યો પરમેશ્વરનું આજ્ઞ મંડળ અથવા ભક્તમંડળ ગણાય છે.

બોધવમન ૬૨ મું:—બ્યારે નાળીયરના ઉપજા પડમાં ચપ્પુ કે ખીટો ઘોંચો હોય છે ત્યારે તે ચપ્પુ કે ખીટો કોપરાપરના ઢાંકણમાં ચપ્પને પાણીવાળા ભાગમાં ઘેસી નાખ છે. પણ જો પાણી સફાઇ ગયું હોય છે અને કોપરાની વાટી ઘૂટી પડી ગઈ હોય છે તો બ્યારે ચપ્પુ કે ખીટો ધાત્રીએ તો વાટીને ન અડકે અને ઉપલી ચોટલીવાળો ભાગજ કાઢાય છે. પ્રજી તે ચોટલીવાળા ભાગને ભાંગીને આખો ગોટો ઘૂટા પાડીએ છીએ. હસસ એ ગોટો બાજેલા નાળીયર જેવો હતો, એનો અંતરક્ષમા દેડથી કેવળ નિરાજો હતો. એનો ફેદાખાસ નિર્મૂળ થયો હતો. આથીજ દેહનાં કુઝળી એને કંઈ પણ ગસર થયતી નહીં.

(અપૂર્ણ.)

મનુષ્ય સો વર્ષ રી રીતે જીવે ?

શ્રી જયકૃષ્ણ ગંગાદાસ ભક્ત. મુરત.

અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટસના ખેતીવાડી ખાતામાં સ્થાપનસાગરના વિદ્વાન ડોક્ટર નામે ડોક્ટર દાર્વો વીલી લખે છે કે:—

“I myself expect to live until I am one hundred years old.” હું જો વર્ષોનો થાઉં ત્યાં મુખી હું પોતે જીવું એવી આશા રાખું છું.

આમ જો વર્ણનું પૂર્ણ આપુ જોગવા માટે એ ડોક્ટર પાંચ નિયમોને સ્થાપન કરે છે.

The Five “Wells” of Life.

1. Work well. સારી રીતે કામ કરો.
2. Eat well. સારી રીતે ખાઓ.
3. Sleep well. સ્વસ્થપણે નિદા લો.
4. Think well. સર્વોત્તમ વિચારો કરો.
5. Play well. સારી રીતે રમો.

આ પાંચ નિયમોના પાલનથી પ્રકૃતિ નિરામય રહે છે. જીવન દીર્ઘકાળ ટકે છે. અને શાંત સ્વસ્થ જીવન જોગવાય છે. જીવનના નિયમો સ્વાભાવિક જોઈએ. કોઈ પણ વિદ્વાન મનુષ્યો ખંધા મનુષ્યો માટે સામાન્ય નિયમો સ્થાપન કરે. તોપણ તેમાં એવું બને છે કે જે અમુક ચાર પાંચ મનુષ્યોને અનુકૂળ પડે તે બીજા પાંચ યાતને પ્રતિકૂળ પડે છે. મનુષ્યની પોતાની પરીક્ષક શ્રદ્ધામાં જે નિયમ સર્વોત્તમ નીરડે તે નિયમ જ સૈવ છે. આ વિદ્વાને શોધી-ધાધું છે કે કાર્યા અનાજ આમ લાભ કરે છે, અમુક એમ શોધ્યું છે કે ઉપવાસ જ બંધુ દિન કરે છે, ત્રીજાએ એમ શોધ્યું છે કે ફળાદાર સર્વોત્તમ છે. તોપણ જે નિયમોમાં વૃત્તિપર દયાથી પ્રકટે, જે નિયમોને સ્વાભાવિક રીત્યાં આપણે સ્વીકારીએ નહીં, જે નિયમો સૈવના અંતઃકરણ પૂર્ણથી તેવાર થાય નહીં તેવા નિયમો કોઈએ પણ સૈવના જરૂર નથી.

૧. પ્રત્યેક મનુષ્યને કંઈ પણ કામ હોવું જોઈએ. નિરુદ્યમી મનુષ્યનું જીવન દીર્ઘકાળ ટકતું નથી. આવસ્ય એ વ્યાધિ, રક્તવરસા તથા અરુચને નિમંત્રણ કરે છે. બાળકને ગાં.

વાતું હોયું નેધએ. એક સ્થાને બાળકને જ્યાણમાં રાખવું નહીં. તેને ધરમાં ગોધી, રાખવું નહીં, જે કામ બાળકને રચે તે હાનિપ્રદ ન હોય તો તેમાંથી તેને રોગવું નહીં, કાંઈ પણ આનંદ આપનારું કામ બાળકને જરૂર સોંપવું. બાળકને લજ્જાવાતું કામ પણ આનંદ ઉપર જે ટકથી સોંપવું. તેના સ્વાભાવિક વેગ જે પ્રકારના ઉદ્વેગ તરફ વળતો હોય તેથી ક્ષિન્ન પ્રકારના ઉદ્વેગ તરફ તેને વાળવા મધ્યવું નહીં, જે દિશાપ્રતિ તેનું મન કુદરતી રીતે વધે તે દિશાના ઉદ્વેગો સર્વોત્તમ પ્રકારે કરાય એવી સાવધનતા રેવવી.

સ્ત્રીઓ તથા પુરુષોને પણ કામ હોયું નેધએ. એક સ્થાનમાં ગોંધાઈને કરવાનાં કામ મથી આપણે દીર્ઘ થવું નથી. ખુલ્લી હવામાં કામ કરવાતું હોયું નેધએ. ઝારીસા, નિરાંત બો, કારખાનાં વગેરેમાં કામ કરનારને ચોખ્ખી હવા મળવી નેધએ. જે મકાનોમાં કામ કરવાતું હોય તેમાં બહુ મનુષ્યો ભરાય અને હવા જગડે એમ ન થવું નેધએ. સહેરને લાગ કરનાં સહેર બહાર ખુલ્લી હવામાં જે કારખાનાં, સાળાઓ વગેરે હોય તેથી જીવન દીર્ઘ કાળ ટકે છે. સહેરોમાં રહેનાર મનુષ્યોનાં મકાનોમાં ચોખ્ખી પુષ્કળ હવા અંદર આવે એ દખનાં તે હોવાં નેધએ. શ્રીમંતો પોતાનાં મકાનોની આસપાસ વાડી કે બાગ બંધાવી શકે અને તેમાં ઘેરની ખુલ્લી હવાનો લાભ લઈ શકે તેમજ કસરત પણ કરી શકે શરીરને મહેનત આપવાની બહુજ જરૂર છે. શરીર તેમજ મનને ઉત્તમ કસરત અપાય તોજ તે નીરાગ તેમજ બળવાન રહે છે.

જગતમાં સર્વત્ર પૂર્વના મનુષ્યો કરતાં સોકની પ્રતિ અકાળે વિશેષ નિરામય થતી આસે છે. પચાસ વર્ષ પૂર્વે મનુષ્યની સરાસરી જીંદગી તેનીશ વર્ષની હતી. હાલ તે પાંતીશ અને આળીશની વચ્ચે છે. આપણે પ્રયત્ન કરીને સરાસરી જીવન પચાસનું કરી નાંખવું નેધએ. જ્યારે બાળકને ઉછેરનારી માતાઓ જીવનના સામાન્ય નિયમોનું જ્ઞાન મેળવશે ત્યારે હાલ બાળકો જન્મ પામ્યા પછી જેટલા જીવે છે તેથી બમણા જીવશે. પચીસ વર્ષ પૂર્વે પાંચ વર્ષની અંદરના બાળકને જેટલો જીવવાનો સંભવ હતો તે કરતાં હાલ બમણો છે. તેમાં હવે માતાઓને બાળકને ઉછેરવાના નિયમોનું જ્ઞાન વિશેષ સધાયું છે તે છે. તેમજ બાળકને ઉછેરવાના કાર્ય તરફ લક્ષ આપવું એ માતાની પોતાની પવિત્ર ફરજ છે એમ પણ સર્વત્ર સમજાયું છે.

૨ સારી રીતે ખાવું. આ પણ તેટલુંજ અગત્યનું છે.

શરીરને ખાનપાનથી સર્વોત્તમ પોષણ આપવું, જીખ કરતાં ઓછું ખાવાથી શરીર દુર્બળ પડે છે; દિવસનાં જે કામ કરવાનાં હોય તે માટે નેધતી ગરમી તથા ઉત્સાહ આપણે ભોજનમાંથી મેળવીએ છીએ. કામકાજ કીધા પછી પણ નવું બહારનું કાંઈ કામ આવી પડે છે. આવા વિશેષ કામ માટે પ્રસંગે વિશેષ પણ ખાવું નેધએ તે કરતાં ઓછું ખાવું એ તો બાધ સામે ટકવાનું સામર્થ્ય રહેવું નથી. શરીરને સારી કસરત મળી હોય, જીખ બહુજ લાગી હોય તો ઓછો આહાર જરૂરનો નથીજ, એવા મનુષ્યે તો કંઈ વધારે ખાવું પણ ઓછું તો નહીંજ. જીખના પ્રમાણમાં મનુષ્યે ખાવુંજ.

માણસના ખોરાકમાં ચાર તત્ત્વો છે, પ્રોટીન, કાર્બો-હાઇડ્રેટ, ચરબી, તંદ્ર તેમજ ખનિજ પદાર્થો. મનુષ્યે પોતાના ખોરાકમાં કુદરતી રીતે ફેરફાર થાય તો ધવા દેવો પણ નેધી નેધને ફેરફાર કરવા નહીં. સાધારણ ખોરાકમાં નેધયું તો મનુષ્ય રોજ ૧૦૦ ગ્રામ નાઈ

દોઝનવાળો ખોરાક ખાય છે, 'સ્ટાર્ચ' (કાંજ) ખાંડ અને તેલતું પ્રમાણે બધું મળીને ત્રણ ચારાણું ખાય છે અને કદાચ ચાર પાંચ ગ્રામ સુધી ખનિજ તત્વ હોય છે.

આ પ્રમાણમાં ફેરફાર કરવો એ બહુ જોડું છે, દાખલા તરીકે નાઇટ્રોજન તત્વતું પ્રમાણ ધટારી નાંખીએ અને પીન્ક કોષ તત્વને જાડુ વધારીએ તો પરિણામ સારું ન આવે. માંસને બદલે કઠોળને ઉપયોગ વધારે હિતકર છે, કેવળ ફળાદારપર રહેવું એ ઠીક નથી. રાંધ્યા વગરના કાંચા અનાજપર રહેવું એવો તેથી ખરાબ છે, આવા લોક શરીર ખડખડ દુર્બળ પડે છે.

શાક તેમજ ફળો રોગપ્રતિકાંક તળાવવા વાપરવા બહુ પીવાના પદાર્થો સારા નથી. ૬૦ ડીગ્રીથી ઓછી ડીગ્રીના પદાર્થો નજ વાપરવા. આઈસ નાંખીને પીવાના પદાર્થો તુકસાન ન કરે છે. ખાતી વખતે તેમજ કંઈ પીતી વખતે ધામધામ ન કરવી. ઉનાળામાં સોડાયોટર તેમજ આઈસક્રીમ તુકસાન ન કરે છે; આ પદાર્થોના ઉપયોગ પ્રવૃત્તિને લાભજનક નથી.

રોટલી કે લાખરી અને બટાકા એ ખોરાક ગરીબ તેમજ થીમંત સર્વ માટે એક સરખો હિતાવહ છે, કોઈ પણ મનુષ્યની પ્રવૃત્તિને આ ખોરાક અતુલજન પડવાનો. એ સરખો છે તેમજ જીવનને પેલણ આપનાર સધળાં તરવા એમાં રહ્યા છે. જે મનુષ્યોનાં શરીર ખાનપાનની વારે લોહપ્રવાથી અર્થેત્ દરતાં દરતી જાતજાતના આહાર તેમજ જીવ જીવા પીવાના પદાર્થો સ્વીકારવાથી દુર્બળ પડ્યાં હોય તેમજ તો ખાસ કરીને આ સદો ખોરાકનું લેવું. રોટલી અને માખણ એ પણ આવેળ સારો ખોરાક છે. પ્રત્યેક જોગન સમયે સારી રોકાવણી રોટલી કે લાખરી તો રાખવી.

જે લોકો 'હર્ડ', ઓખા, દાઝ વગેરે અનાજ ખાય છે તેઓ રથૂળ કામ માટે બહુજ ઉપયોગી નીવડે છે. સ્કોટ લોકો શરીરે ઘણા જળરા હોય છે તેવું કારણુ તેઓ (Oat meal) જોડનામના અનાજનો લોટ વાપરે છે તે છે. તેમજ ઇટાલિયન લોકો ધઉંની પરી વાપરે છે. એ લોકો પણ શરિષ જળરા હોય છે અને બહુ કામ કરી શકે છે.

૩ ખરેખરી શાંત નિદ્રા એક મોડું સુખ છે, ચોખ્ખી તાજી હવામાં મનુષ્યે નિદ્રા લેવી, સુવાના ખોરાકમાં ઉકળાટ લાગે એમ થવું ન જોઈએ. બારીબારણાં ઉધાડાં રાખી ચોખ્ખી હવાને આવવા દેવી, ઠંડી ઋતુમાં પણ બારીઓ બંધ રાખીને થવું નહીં.

બાળકોની ખાસ કરીને સંભાળ રાખવી. બનનાં સુધી તેમને બધો વખન ચોખ્ખી જીલ્લી હવામાં રાખવા. એથી તેમની પ્રવૃત્તિ સારી રહે છે એટલુંજ નહીં પણ તેમને નાનપણમાં જણાતા ઘણા રોગો દૂર થાય છે, જાડુ આકળા ન પડવું થકી થકીએ ચીકણું નહીં. અંતઃક્રીડા મિત્રોની સંગતિમાં વિશિષ્ટ રહેવું. અંતઃક્રીડામાં ક્રોસ ન પ્રકટે એવી રીતે રહેનાર મનુષ્યો શાંતિથી આઠ કલાક નિદ્રા લઈ શકે છે. તેમને નિદ્રામાં ખરાબ સ્વપ્ન આવતાં નથી. જે મનુષ્યો અંતઃક્રીડાનો કપકા ગમે એવું વર્તન સેવે છે તેમની નિદ્રામાંજ નિદ્રોપ પ્રકટે છે આમવા તેમને ખરાબ સ્વપ્ન આવે છે, રાત્રિએ નિદ્રામાં પ્રવેશનાં પૂર્વે થોડો સમય વૃત્તિને બચાવના વિચારમાંથી આકર્ષી તરવાદાર કરવી. ક્ષોભ કે અસ્વસ્થતાના વિચારને રામાવી શાંત થવું, વ્યાપક પરમનસ્તપ્રતિ મનને વાગવું. ઇશ્વરની સ્તુતિ કરવી. અને પછી નિદ્રા લેવી.

૪ સદિયારને સેવો. આખી પ્રજાને વિચારજન ફળાવાની જરૂર પડે એવી વ્યવસ્થા રાજ્યસભા તરફથી થવી જોઈએ. પુસ્તકાલયમાં જઈ વાંચવાની ટેવ પ્રજામાં સ્થપાવી જોઈએ.

ન્યૂરૂપેયરો, માસિકો વગેરે પ્રજામાં વધવા નિષ્પત્તિ. જે પ્રજાજનોને યોગ્ય દિશામાં વિચાર કરવાની ટેવ બંધાય છે તે પ્રજાજનોનું વર્તન પણ ઉચ્ચ પ્રકારનું બને છે. નાનપણથી બાળકોને સમગ્ર સમુદાયનું હિત કેમ થાય તે દિશાના વિચારો કરવાની ટેવ બંધાવી નિષ્પત્તિ. સ્વાર્થશુદ્ધિના સાંકડા વિચારો બાળકોમાં ન પોતાય પણ સમગ્ર જગત આપણું કુટુંબ છે એ દિશાના વિચારો પ્રકટે તે રીતે તેમના અભ્યાસને વાળવો. સદ્વિચારની પદ્ધતિ જેમ પ્રકટે તેમ સર્જનતા જગતમાં વિશેષ પ્રકટવાની. પ્રજાના મનુષ્યોને લોકપ્રયોગી કાર્ય કરવાની શ્રેણ પણ પાડવી.

૫ જેમ કામ કરવાની જરૂર છે તેમ રમત ગમત વગેરેની પણ તેટલી જ જરૂર છે. અત્રાંત પરિશ્રમની જેટલી મહત્તા છે તેટલી જ વિશ્રાંતિ, ક્રીડા, આનંદની મહત્તા છે. પ્રવૃત્તિના શિખરપર ચઢવાની જેટલી જરૂર છે તેટલી નિવૃત્તિના શિખરે પહોંચવાની પણ જરૂર છે. દિવસમાં પાંચ સાત કલાક કામ કરવું અને પછી શરીર મન તેમજ અંતઃકરણને પૂર્ણ વિશ્રાંતિ આપનાર સરક્રિયાની અત્યંત જરૂર છે. બળ તથા આદુર્બેતી શક્તિ માટે નિવૃત્તિ વગર ચાલે એમ નથી. ખૂબ ચાલો, ખુબ દોડો, ચોખ્ખી હવામાં ફરો. ઘોડે ભેડો. પાંચ સાત માર્મલ ફરી આવો, ગમે તે કસરત કરો. ઘરમાં બરાબ ન રહે. કુસ્તી કરો અને તમને કંકડીને બૂખ લાગશે. તેમજ આનંદનું પણ ભાન થશે.

રમત રમવી તે આનંદ સાથે. બાળમાં ખેલો, ઝાડોને ઉછેરો, બાળની સુવ્યવસ્થા કરો. તેમાં સાશ્વત્ કરવાથી, ખેલવાથી, વગેરે શારીરિક શ્રમથી સારી વિશ્રાંતિ મળશે. તેમજ મગજને પણ કીક લાગશે. તંબાકુ, દારુ વગેરે ફેરી ચીજોનું શેવન ન કરશો.

દાંધે રસોઈ કરવાની હોય તો તે પણ એક પ્રકારની ગમત માનશો. દાંધે ચાક કરો. દૂધ નિકાળો કે ભાખરી કે રોટલી બનાવો તો તેથી પણ સારી નિવૃત્તિનું સખ મળે છે. કવિતા બનાવવી. સંગીત ગાવું કે ચિત્ર ચીતરવું એ જેમ વૃત્તિને પ્રસન્ન કરનાર છે તેમ રસોઈ કરવાની પણ એક કળા છે તે આનંદપદ છે. વઢાણુ અશ્વાવવામાં જે વિશ્રાંતિના આનંદ રહેલો છે તેટલો જ આનંદ પુડિંગ (દૂધપાક) બનાવવામાં રહેલો છે.

રસોડામાં ધૂમાડો લાગે તો તેને તબીયત સુધારનાર માનજો. ધૂટથી પ્રસ્વેદ થાય તો તેને પ્રકૃતિ સુધારનાર માનજો. એથી ચામડીનાં છિદ્રો ચોખ્ખાં થાય છે તેમજ ચામડી નરમ થાય છે.

જો ટેનીસ કે ગોલ્ફની રમત રમો તો એકજ પ્રકારના સ્નાયુને કસરત મળે છે પણ રસોડામાં તો બધાજ અવયવોને કસરત મળે છે. ઘડીમાં તમે શાક બોળો છો, ઘડીમાં તમે કણુક મસળો છો, ઘડીમાં તમે કંઈ ખાંડો છો, ઘડીમાં કંઈ ઉંચડો છો એમ જાત જાતની કસરત જુદા જુદા અવયવને થાય છે.

આપણે બધા આ પ્રકારે સુધરવાના ક્રમમાં સ્વપાયા છીએ. એથી વર્ગની વય સુધી કામ કરવાનું સામર્થ્ય માણસમાં રહેવું નિષ્પત્તિ.

આના વિચારો ડોક્ટર હાર્વી વીલીના છે. તે સર્વ દિશામાં સ્વાભાવિક વર્તનને સચ્ચે છે. કામ કરવું તે સર્વોત્તમ. સર્વાંગે નિર્દોષ તેમજ સર્વ પદ્ધતી ઉત્તમ કાર્ય કરવા તે જીવ્યું છે. ખાવું તે પણ શાંતિથી શાંત નિર્વિદ્વેષ નિદ્રા લેવી. સર્વોત્તમ વિચારચલને કેળવવું. જ્ઞાન, કસરત, ક્રીડા વગેરેથી શરીર યંત્રને ઉત્તમ બનાવવું.

સાહિત્યચર્ચા;

(શ્રીચોતુર્થન, એલિઝબેથન ઓમેજ, મુંબઈ.)

પ્રથમ વ્યાખ્યાન.

હજારો વર્ષ પૂર્વે આ પૃથ્વીવિપર સાહિત્યના સૂર્યનો ઉદય થયો હતો અને હાલના સમય સુધીમાં તે સૂર્યના અનેક જાતનાં કિરણો ભ્યાં ભ્યાં પ્રકાશિત સાહિત્યનું સ્વરૂપ. થયેલાં દૃષ્ટિએ પડે છે. ચારહજાર વર્ષ પૂર્વે વેદનાં રહસ્યોનો પ્રકાશ આપણી ભરતમુખિ ઉપર દેવી સત્તાઓએ કર્યો હતો. જેમ જેમ વર્ષો વીતવા સાચાં તેમ તેમ ક્રમે ક્રમે એક મહાન વટવટની પેઠે સાહિત્યની વૃદ્ધિ થવા લાગી. આધુનિક સમયસુધીમાં આખી દુનીયામાં સાહિત્યનો કેટલો મોટો વિચાર થયેલો જોવામાં આવે છે. પ્રત્યેક દેશમાં, પ્રત્યેક ભાષામાં, પ્રત્યેક સામાન્ય મતિના મનુષ્યમાં સાહિત્યની અસર જોવામાં આવે છે. જંગલી લેદોમાં તથા ભરવાડોમાં રાસડા ગાવાનો તથા વાર્તાઓ સંભળાવવાનો રીવાજ અનેક સૈકાઓથી જોવામાં આવે છે. કવિઓ, લેખકો, વકતાઓ, નવલકથાકારો, વિવેચકો, નાટ્યકારો તથા વર્તમાનપત્રકારો વગેરેએ સાહિત્યના વૃક્ષને પોતી તેને ઉત્તમ રૂપ આપનાર બનાવવાના અથાથ પ્રયત્નો સેવ્યા છે, એ વાર્તા સંસ્કૃત, શુદ્ધરાત્રી, આંગ્રેજી, ફ્રાન્સી વગેરે પુસ્તકોનું અવસીકન કરવાને સહજ રપટ થયા વિના રહે તેમ નથી.

આધુનિક સમયમાં સાહિત્ય જનસમાજના બંધારો ઉપર અસાધારણ અસર કરે છે. આપણે થોડી દામ્ય મગજમાંથી સાહિત્યના જ્ઞાનને દૂર મૂકી વિચારી જોઈશું તો સમજાશે કે આપણું મગજ હાલના સમય માટે કેવળ અજ્ઞાન રાષ્ટ્ર બન્યું છે.

વીસમા સૈકામાં સાહિત્યની જ આપણું તથા બરિષ્પની પ્રાપ્તિ અત્યંત બધાય છે એમ કહેતામાં સૈકા પણ અતિસંગ્રહિત નથી. આપણા જીવનનાં ૨૫ થી ૩૦ વર્ષ માત્ર જીવનથી જેવામાં જાય છે. એજ બતાવે છે કે વિદ્યાબ્યાસના સમયમાં પડેલા સંસ્કારોની અસર બરિષ્પના જીવન ઉપર રચા કરે છે. વિદ્યાભ્યાસ પછીની અવસ્થામાં પણ ધણાં માણસોનો સમય સાહિત્યના અભ્યાસમાં નિયમિત રીતે જાય છે.

સાહિત્યની ચર્ચા જનસમાજને હાલના સમયમાં ધણી લાભકારક નિષ્કરે તેમ હોવાથી આ લેખને ઉપક્રમ કરવામાં આવ્યો છે. અનેક પ્રકારની સરળ પુસ્તિકાઓ આ લેખમાં સાહિત્યસંબંધી વિચારો પ્રતિપાદન કરવાનું યોગ્ય ગણ્યું છે.

સાહિત્યના અભ્યાસનો ઉદ્દેશ શું છે એ વિચાર પ્રથમજ કરવાની જરૂર રહે છે.

સાહિત્ય જેને અંગ્રેજીમાં "Literature" કહે છે તેના અભ્યાસના

ઉદ્દેશ. મુખ્ય ત્રણ ઉદ્દેશ છે: જ્ઞાન, આનંદ તથા ઉત્તમિ. આ ઉદ્દેશો આપણે

કેવી જાનનું સાહિત્ય વાંચવું તથા કેવી રીતે વાંચવું એની વિદ્યા દર્શાવે

છે. આ ત્રણે ઉદ્દેશો સ્વયં રીતે સિદ્ધ થાય તે માટે આપણે જનસમાજ પડે જે ઉત્તમ

પદ્ધતિનાં પુસ્તકો અજ્ઞાતાં હોય તેને જ વિશેષ ઉપયોગ કરવો. ધણાં માણસો નવલકથાની પેટ

પુસ્તકોનું અવસીકન કરે છે તેમ ન કરતાં તીવ્રશુદ્ધિપૂર્વક જ્ઞાનસંશોધક રીતિથી જ

અત્યેક પુસ્તક વાંચવાનો અભ્યાસ રાખવાથી પુસ્તકનું પુસ્તકત્વ તથા અભ્યાસકર્તુ મનુષ્ય સફળ થયેલું ગણાય છે. પુસ્તક વાંચવાની ઉત્તમ રીત એવી છે કે જેમ જેમ પાનાં વાંચતા જઈએ તેમ તેમ અત્યેક પાનાંમાંથી વિચારોના છુટા છુટા આંકડા બેગા કરી એક બીજા સાથે પરસ્પર યોગ્ય સંબંધ સાચવી જોડતા જવું. આમ કરવાથી જ્યારે પુસ્તક પૂરું વંચાઈ રહે છે ત્યારે આપણા મગજમાં લેખકના મુખ્ય વિચારોની એક તર્કશ્રેણી રચાઈ રહેલી આપણને સમજાય છે. આ શ્રેણીને પુનઃ એક બે વખત બારીબારી નિયારી જોઈ તેને મગજમાં દૃઢ કરી દેવાથી જ્યારે જ્યારે તે તે વિચારોની આપણને લેખ લખવામાં, બાપણ આપવામાં, વાતો લાપ કરવામાં અથવા ચર્ચા કરવામાં જરૂર પડે છે ત્યારે ત્યારે બ્યવસ્થાપૂર્વક આપણાં તે તે કાર્યોમાં તેઓ ઉત્તમ સહાયક થાય છે.

આટલું જ નહિ પરંતુ મગજમાં રહેલી આવી વિચારશ્રેણીઓ બીજાઓની પેઠે યોગ્ય પ્રસંગે પ્રાપ્ત થતાં જ્યાં ત્યાંથી સમ્બંધીય વિચારોને પ્રદર્શ કરી જુદાં પામે છે.

ગમે તેવા આનંદ દક્ષક પ્રકારનાં પુસ્તકો આપતાં હોય છતાં તે કદી પણ અવસોક-વાનો અભ્યાસ પાડવો નહિ; કેમકે આવાં પુસ્તકોના વિચારો મગજમાં રહેલા અન્ય ઉત્તમ વિચારોની પંક્તિઓમાં અવ્યવસ્થા પ્રકટાવી તેમની આગળ થતી જુદાં અટકાવી દે છે. કેટલીક ભાષાંકર, રૂઝનાં ચિત્રોને વર્ણવનાર નવલકથાઓ, કવિતાઓ તથા ગાયનો મનઉપર ખરાબ અસર પ્રકટાવી વાચક વર્ગના વર્તનને દોષવાળાં બનાવે છે તેથી સર્વદા સુચીત મનુષ્યોએ તેનો ત્યાગ કરવો આવશ્યક છે. હાજરું સાહિત્યક્ષેત્ર એટલું તો વિસ્તારવાળું અને ફળદ્રુપ થયેલું છે કે તેમાંથી જે જે જાતના રસ અથવા અનુભવો જોઈએ તે તે સર્વ ઉત્તમ રીતિથી લખાયેલી પદ્ધતિમાં મળી આવે છે.

કેવી રીતે પુસ્તકો વાંચવાં એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એટલું જ જણાવવું જરૂરું છે કે આપણું મગજ જે જાતના વિચારો સહેલાઈથી સમજી શકેલું હોય ઘાંચવાની રીત. તેવાજ વિચારોનો ખોરાક તેને આપવો જોઈએ; જેમ દુર્ગર્ ખોરાક ખાવાથી જરૂર અવ્યવસ્થ તથા અનિયમિત યદ્ય વિવિધ રોગોને ઉપ-જાવનાર કારણ થાય છે તેમ ધણી કદજી વિચારોને એકાએક મગજમાં ફસાવવાનો પ્રયત્ન કરવાથી મસ્તિષ્કનાં વિચારવાદકપુટ, વધારે દોષા પામી જડવત થઈ જાય છે. જેમ ધીમે ધીમે, સ્વસ્ત, સ્વસ્થતા, અભ્યાસ, ખાણીપી, વ્યાયામ, ચરમો, સ્નાન, દંડ અથવા જે સ્નાન, ચરમ કરવા જેટલું બળ શરીરમાં આવી શકે છે તેમ ક્રમે ક્રમે ચઢતી જાતનાં પુસ્તકો વાંચવાનો અભ્યાસ પાડવાથી એવો ધણી અટપટા તથા ક્ષિણ વિચારોના ઉપર સ્વતંત્ર તકો કરી તેમને મગજમાં ધારણ કરી રાખવાનું બળ અભ્યાસકર્તા આવે છે. લેખકના વિચારો તથા લાગણી-યો સાથે મનને તણીન કરીને વાંચવાનો અભ્યાસ પાડવો એ સાહિત્યના ધનનો ઉપયોગ કરાવનાર મોટામાં મોટો માર્ગ છે.

શરૂઆતમાં લેખકના વિચારો ઉપર તર્ક કરી ટીકા કરવાનો લેશ પણ પ્રયત્ન કરવો નહિ કેમકે તેવી દૃષ્ટિથી જે અવસોકન કરવામાં આવે છે તેમાં વાચક લેખકના વિચારોનાં રહસ્યો સુધી પોતાની દૃષ્ટિ દોડાવી શકતો નથી.

ધર્મ, શાંતિ અને સ્થિરતા એ ત્રણ ગુણને પ્રત્યેક વાચકે ગમે તેવું પુસ્તક અવલોકતાં પણ મનમાં દૃઢપણે સ્થાપી રાખવાની જરૂર રહે છે, કેમકે સદજ ઉતાવળથી વાંચકની મતિ ઉપા તોડી તરફ દોડી જાય છે અને અમૃતમાંથી વિષને ખેંચવા જેવો પ્રયત્ન કરી મૂકે છે.

તત્ત્વવિદ્યા, રસમય ઐતિહાસિક કાવ્યો તથા પૌરાણિક શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરતી વખતે અભ્યાસકે પોતાના આત્માને દર્પણની પેઠે સ્વચ્છ રાખી તેમાં અસાધારણ સુદ્ધિસંપન્ન લેખકોના વિચારોનાં તથા તેનાં રહસ્યોનાં પ્રતિબિંબો પડવા દેવાં. લેખકની દગ્ગરો અથવા શેકડો વર્ષ પૂર્વની લખતી વખતની માનસિક સ્થિતિનું પ્રતિબિંબ વાંચન સમયે વાચકના આત્મામાં સંપૂર્ણ રીતે પડે છે તોજ તેનામાં દેવી સ્ફુરણો જોને. પાશ્વિમાત્મ વિદ્યાભિને. Inspiration કહે છે તેનો આવિર્ભાવ થવા પામે છે, જે સાહિત્યનાં પુસ્તકોના ઉદ્દેશો આ પ્રકારનો અનુભવ વાચકવર્ગમાં પ્રકટાવતા નથી તે સર્વ મૂત પુસ્તકો છે એમ કહેવું જરા પણ અયોગ્ય નથી.

ત્યારે ધણું પુસ્તકો પૂર્વોક્ત રીતિઓથી ક્રમે ક્રમે વાંચવામાં આવે છે ત્યારે વાચકમાં સાદરપ તથા વિરોધ નામની શક્તિઓ ખીતવા માંડે છે. એક વિચારને બીજા વિચાર સાથે સરખાવી તેની તુલના કરી તે ઉપર અભિપ્રાય આપવાની શક્તિ વાચકમાં તીવ્ર દૃષ્ટિથી લાંબા સમય સુધી સાહિત્યનો અભ્યાસ કર્યા પછી આવે છે. આ શક્તિને કૃત્રી રીતે વાપરવી એ જાણવાની પછી વાચકને જરૂર રહે છે. કેમકે જો તે તેના નિયમે નથી જાણતો તો તેને અયોગ્ય માર્ગે ઉપયોગ કરી લાભને બદલે હાનિ કરી દાનિઓનો ભોગ તે ધર્મ પડે છે. આ શક્તિનું નામ આપણે 'વિવેચક શક્તિ' આપીશું તથા તેના નિયમોનું કેટલેક અંશે નિરીક્ષણ પણ આ લેખમાં જ કરવાનો પ્રયત્ન કરીશું.

'વિવેચક શક્તિ' અથવા પરીક્ષકશુદ્ધિ મતિશક્તિમાં રહેલી એક ન્યાયની તુલા છે કેમકે ઉત્તમ, મધ્યમ, સામાન્ય, કનિક વગેરે જાતના વિચારોની તુલના સાહિત્યનો તુલના કરે છે. સાહિત્યનું વિવેચન, ચર્ચા તુલના, અર્થાત્ દીકા કરવામાં નિષ્પક્ષતાપણું એ પ્રથમ આવશ્યક ગુણ છે; કેમકે પોતાનો અભિપ્રાય માંધતી વખતે તથા પ્રકટ કરતી વખતે તુલના કરનાર વ્યક્તિએ લેખકની અવસ્થા તથા તેના વિચારો તરફ જ. સંપૂર્ણ લક્ષ આપવાનું હોય છે. અમુક માણસ ધનવાન છે, અમુક સં. બની છે, અમુક મિત્ર છે, અમુક વડિલ છે વગેરે જાણતોને થોડા સમય માટે બાલુએ મૂરો ફારોમાં જેમ ન્યાયોપોદ્ય યોગ્ય નિયમે પ્રમાણે ન્યાય આપે છે તેમ વિવેચકે સ્વતંત્ર-શુદ્ધિથી લેખકના વિચારોને યોગ્ય ન્યાય આપવો. વિવેચક માત્ર લેખકના વિચારોને વિવેચન કરવાના જે સાહિત્યવાદીઓના સિદ્ધાંતો તથા નિયમો (કાયદાઓ) કહેવાય છે તેના આધાર વડે તેમાં રહેલા ગુણ રોષો અને સાધારણ ખુખીઓનું વિવેચન કરવામાં જ પોતાનો ખરો ધર્મ સમાયેશ છે એમ સમજવું જોઈએ.

પ્રતિપાદન વિષય, પ્રતિપાદનની રીતિ તથા પ્રતિપાદનનો ઉદ્દેશ એ ત્રણ વર્ગ લક્ષમાં રાખી, લેખકના લખાણમાંથી માત્ર દોષદૃષ્ટિ દોષજ દાટવા અથવા પ્રશંસામયી ગુણ જ જાતારી આપવાનો પ્રવન-વિવેચકે કરવાનો નથી. ખરું જ્યાં જ્યાં સત્ય અથવા શુદ્ધ વિચારોની ખુખીઓ રહેલી હોય ત્યાં ત્યાંથી ઇલામમાંથી માંખણની પેઠે તેમને ખેંચી કાઢી જન-સમાજના આસ્વાદ્યમાટે બહાર મુકવાનો ધર્મ જાળવવાનો હોય છે.

કેટલાક વિવેચકો લેખકના વિચારોની નોંધ લઈ તેમને -ક, છ, ગ આદિ વર્ગમાં ટપાલના કાગળોની પેઠે ભુલ પાડવામાં જ વિવેચકનું કર્તવ્ય પૂર્ણ થયું હોય એમ સમજે છે. આવા મનુષ્યોએ સમજવું જોઈએ કે જનસમાજપ્રતિ સાહિત્યના વિષયની સેવા બળવવામાટે તેમણે તેમના પોતાના તકો, અનુમાનો, કલ્પનાશક્તિનાં સ્ફરણો તથા સમગ્રનીય વિગતો પૂર્વોપર સંગ્રહ યુક્ત અભિપ્રાયો જગતને જણાવવા જોઈએ.

વિવેચકશક્તિ જન્મથીજ મનુષ્યને પ્રાપ્ત હોય છે; કેમકે તે અમુક સાર, અમુક ખોટું, અમુક ઉપયોગી, અમુક નિરપયોગી, અમુક ગ્રાહ્ય, અમુક ત્યાગ્ય વિવેચક શક્તિના વગેરે તુલનાઓ બાળપણથીજ કરવાના સ્વભાવવાળો હોય છે આ શક્તિને તેના યોગ્ય નિયમોનું જ્ઞાન મેળવી પથાર્થ રીતે કેમ કેળવવી એવું અજ્ઞાન હોવાથી તે જીવનમાં અનેક દુઃખદ પ્રસંગોનો ભોક્તા થાય છે. સાહિત્યક્ષેત્રના નિયમોથી મનુષ્ય જો આ શક્તિને કેળવે છે તો તેવાજ બીજા કેટલાક નિયમોના જ્ઞાનથી તે મનુષ્યસ્વભાવની પરીક્ષા કરી શકે છે તથા અવિચ્છિન્ના પ્રસંગોનું વર્તમાનના સંજોગોઉપરથી ચોક્કસ અનુમાન બાંધી શકે છે.

દરેક ઉત્તમ સાહિત્યસંપન્ન દેશમાં ઉત્તમ પ્રકારના વિવેચકો થઈ ગયા છે અને થાય છે. પૂર્વકાળના ગ્રીક લોકોમાં પ્લેટો તથા એરીસ્ટોટલ મોટામાં મોટા વિવિધ ભાવોના વિવેચકો ગણાયા છે; એરીસ્ટોટલના 'પોએટીક્સ' (Poetics) મુખ્ય ચર્ચાકારો એ નામના ગ્રંથનું અઘાધિપત્ય પણ વિવેચકો દીર્ઘ દષ્ટિથી અવલોકન કરે છે અને તેનો આધાર લઈ નવા સ્વતંત્ર તર્કોબાંધી સાહિત્યચર્ચાના સિદ્ધાંતો ઉપર અસાધારણ પ્રકાશ પાડે છે. કવીન્ડીલીયન, સીસેરા અને હોરેસ એ ત્રણ પ્રખ્યાત રોમનવિવેચકો કહેવાય છે.

“આર્સપોએટીકા” (Ars Poetica) નામનો ગ્રંથ હજી સુધી પણ વિવિધ દેશની કોલેજોમાં તેના સિદ્ધાંતો મારે વખણાય છે. ઐગ્લેસિસમાં સૌકામાં અંગ્રેજી ભાષાના અનેક ઉત્તમ સાહિત્ય ચર્ચાકારો થયા છે અને હાલની પ્રજા પણ તેમના તીવ્ર હુદ્દિમ્ય લેખોની અત્યંત પ્રશંસા કરે છે. ઈંગ્લેન્ડના ડ્રાયડન, પોપ, એરીસન, જોન્સન, કોલરીજ, જેટ્ટ, મેકલે, કાલ્ડવેલ, મેયુ આદિના હોટેલીટ વગેરે ઉત્તમ પદ્ધતિના સાહિત્ય ચર્ચાકારોએ અંગ્રેજી ભાષાને અસાધારણ ઉંચી ભૂમિકા ઉપર મુકી દીધી છે એટલુંજ નહિ પણ તેને વિચારોને સંપૂર્ણ સરળતાથી જણાવવાના સાધનરૂપે સ્થાપી દીધી છે. દુનીયામાં અંગ્રેજી ભાષાનો પ્રસાર થવામાં અને તેની ખીજવણી થવામાં આ ભાષાના શેક્સપીયર, મીલ્ટન, શેક્સ, બાયરન, વર્ડસ્વર્થ, ટેનીસન વગેરે કવિઓ તથા પૂર્વે જણાવેલા સાહિત્યચર્ચાકારોનું મુખ્ય કારણ છે.

અમેરિકામાં પણ પો, ઈમરસન, વ્હીપ્પ્સ, લોવેલ તથા સ્ટેડમેન જેવા વિવેચકોએ અંગ્રેજી ભાષાના સમુદાયમાં અનેક પ્રકારનાં રત્નો એવી કાઢી જનસમાજના સાહિત્યધનમાં વૃદ્ધિ કરી છે.

સંસ્કૃત ભાષા તરફ દષ્ટિ નાખીએ તો જણાશે કે આ ભાષામાં જે ખુબીઓ રહી છે તેવી ખુબીઓ અન્ય ભાષામાં ભાગ્યેજ આવી શકે છે. એક દુઃકા વાક્યમાં, શબ્દમાં એક

એક અક્ષરમાં જે જે ચમત્કૃતિઓ દર્શાવી શકાય છે તેની કાવ્યચમત્કૃતિઓ અન્ય ભાષામાં દર્શાવી શકાતીજ નથી. આ ભાષામાં પણ અનેક વિવેચકો થયા છે. અનેક મતનું અતિપા-
દન કરનાર આચાર્યો તથા તે તે મતથી અન્ય મતવાળાઓનાં કે તેનાં ખંડનો અને સ્વમ-
તામાં મંડનો ધણા પ્રમાણમાં આ ભાષામાં જોવામાં આવે છે. આ ભાષા જે સમયે ઉત્તમ
પ્રકારે ભારત જૂમિમાં ખેડાતી હતી તે સમયે શુરુ શિખની શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી વિદ્યાભ્યાસ
કરવામાં આવતો હતો. આ પદ્ધતિથી વિવેચક શક્તિનું જાગવપથીજ શિક્ષણ વિદ્યાભ્યાસક્રમે
મળતું હતું. શુરુ પાસેથી અનેક બિન શિલ મનવાળાઓના સિદ્ધાંતના પ્રયોગનું અભ્યસન કરી
સાદસ્ય તથા વિરોધના નિયમોથી તેમની તુલના કરી, સ્વમતની સ્થાપના કરવી એ પ્રત્યેક
મનવાદીનું કર્તવ્ય જણાતું હતું. અમુક સૂત્ર ઉપર દડગાલ મારવી, અમુક વાક્યને ગેરથી
અંકિત કરવું, અમુક સિદ્ધાંતને અમુક પ્રક્રિયામાં, ધ્યાનવેળ વગેરે રીતિઓ વિવેચકશક્તિના
આપૂર્વ-સામર્થ્યનું સૂચન કરે છે. એક વિદ્વાન વિદ્યાભિલષ પોતાનો મત જણાવે છે કે સં-
સ્કૃત ભાષામાં વિવિધ મતગેદવાગા અનેક વિવેચકો યથાથીજ આપેલું ઉત્તમ સાહિત્ય પ્રક્ટી
શક્ય છે. ફાતીદાસ લઘુભૂતિ, બાણુ વગેરે પ્રખર સાહિત્યકારો કેવા નિયમોથી 'સાહિત્યની
શક્તિ' કરતા દતા એ વાતો તે કાળના સાહિત્યનો ઇતિહાસ વાંચવાથી સ્પષ્ટ થયા વિના
રહે તેમ નથી.

શુન્દરાતી ભાષામાં પણ ત્યારથી સાહિત્યના પ્રયોગો યોગ્ય રીતે તુલના કરવાની પદ્ધતિનો અચાર
થવા માંડ્યો ત્યારથી ઉત્તમ પ્રકારનાં કાવ્યો, લેખો, નવલકથાઓ વગેરે પ્રકટવા માંડ્યા છે.
નવલકથામત્તે વિવેચકોએ શુન્દરાતી ભાષાને ઉદ્ધાર કરવામાં જે સાદાચ અર્પી છે તે સર્વ-
ને વિદિતજ છે. હાલના સમયમાં આપણી આ ભાષામાં વિવેચનનો છુસ્સો કરે છે કે વિશેષ
વધનો જાય છે. સાહિત્યપરિષદ જેવી ભાષાવિદોને ઉપકારક યોગનાઓ દિવસે દિવસે શુ-
ન્દરાતી ભાષાનું નવીકરણ કરતી દશિગાયર થાય છે. પાંચમાસ સાહિત્યના અભ્યાસથી જે
નવીન લેખકો આ ભાષાની શક્તિ કરવામાં સાધનમૂલ થયા છે તેમનો અપ્પન સફળ થશે એ
નિર્નિવાદ છે.

ઉપર દર્શાવેલા વિવિધ ભાષાની ઉગતિ સંજ્ઞાના વિચારોથી વાચક વર્ગને સ્પષ્ટ થશે કે
આધુનિક સમયમાં સાહિત્યનો અભ્યાસ અને સાહિત્યનું સ્વતંત્ર વિવેચન કરવાની શક્તિની
ખાસવધૂ કરવી અત્યંત ઉપયોગી છે.

સમગ્ર વિવેચનોમાં વિચારોની સરખામણી કરવી, પરસ્પર બેઠ પાડવા તથા તેમનું
વર્ગીકરણ કરવું એ પ્રથમ પગથીયું ગણાય છે. દરેક જાતના 'લેખન'નું
વિવેચનના મુલ્ય વિવેચન કરવામાં લખાણની ભાષા, રીતિ, વિચારોની સંકલના, ઉદ્દેશ
નિયમો અને અસર એટલી જાણતો લક્ષમાં રાખવાની દેવ છે. પ્રત્યેક શુદ્ધિ-
માન મનુષ્ય કશું કરશે કે લેખકની લખવાની રીતિથી એકનો એક-
જ વિચાર વિવિધ રૂપમાં વાચકના મનમાં દમી રહે છે; વાક્યોની રચના, ભાષાની સરળતા,
રુપોની પદ્ધતિ અને પરસ્પરને અન્ય (સંજ્ઞ) એટલી જાણને ભાષાની પરીક્ષા કર-
વામાં ઉપયોગમાં આવે છે.

લખાણની રીતિ આદેશકમક, શુદ્ધ ચમત્કૃતિમય, તથા દશ્યતામય એમ વિવિધ પ્રકાર-
શરની દેવ છે. દરેકમાં લખાણે એવાં દેવ છે કે વાંચકની તેનું વાચકની શુદ્ધિ સરળતાથી

ગ્રહણ કરી શકે છે અને તેના વિચારોનો તત્કાલ સ્વીકાર કરે છે. કેટલાંક લખાણોથી માણસ તત્કાલ આવેશમાં આવી જાય છે અને તેને પોતાના વિચારોનું અથવા પ્રસંગોનું વિરમરણ થાય છે. વળી અન્ય લખાણોની રીતિ એવી હોય છે કે તત્કાલ તે વાચકના હૃદયમાં ધારેલી ઉંડી ઊંચ પાડી દઈ તેને-કર્તવ્યના માર્ગના નિશ્ચયમાં વેગથી ભેડી દે છે.

કાવ્યની ચર્ચા કરવામાં જંદ, રસની પ્રધાનતા તથા માધુર્ય, યોગ્યતા અને પ્રસાદ નામના ગુણોનો કેવા રૂપમાં તથા કેટલા પ્રમાણમાં આવિષ્કાર કરવામાં આવ્યો છે એ નિર્ણય કરવો એવો સંસ્કૃત કાવ્ય વિવેચકોનો આશય છે.

અંગ્રેજી કાવ્યોનું વિવેચન કરવામાં અવલોકન શક્તિ (observation), કલ્પના શક્તિ (Imagination), તથા દર્શન શક્તિ (Presentation), એ ત્રણ નિયમોનો આધાર લેવામાં આવે છે.

ગદ્ય, પદ્ય, નવલકથા, નિબંધ વગેરે પ્રત્યેક પ્રકારના સાહિત્યની ચર્ચાના જુદા જુદા નિયમો હોય છે, પરંતુ આ રચણે માત્ર સામાન્ય કેટલાંક સિદ્ધિઓ વાચકને નિરીક્ષણ કરાવતું યોગ્યપ્રયત્ન હોવાથી સ્વરૂપભાગ માત્ર લક્ષ્ય કરાવતું છે. અવિષ્યમાં સાહિત્યની આ બધી જાતઓનાં સ્વતંત્ર વિવેચનોમાં તેના વિશેષ નિયમો તથા દર્શિતા જણાવવામાં આવશે. વિવેચક શક્તિનો ઉત્તમ વિવેચક યથા માટે કેટલાંક સાધનોનો ઉપયોગ, કરવાની સાધનો. ખાસ આવશ્યકતા રહે છે.

પ્રથમ પદ્યથીવાતરિકે ઉત્તમ પ્રકારનો યોગ્ય ન્યાય આપવાની હીમત તથા શક્તિની ખાસવધી વિવેચકે કરવી જોઈએ. આ શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે તેણે વિવિધ લેખકોના વિવિધ વિષયો સંબંધના લેખોનું બહુજા બારીકાથી અધ્યયન કરી તેના ઉપર સ્વતંત્ર તર્ક કરતાં શીખવું જોઈએ. તેણે યોગ્યપ્રયત્ન કરવું એ સિદ્ધાંતને વશ વર્તી આખા જન સમાજમાં નિબંધપાત્રપણે પોતાના અભિપ્રાય દર્શાવેલ. દરેક જાતના માણસોના સ્વભાવની લાગણીઓને યોગ્યપ્રમાણ તથા નવીન જ્ઞાનના જે જે સિદ્ધિઓ પ્રકારમાં આવતા જાય તેમની જાણના કરવાનો અભ્યાસ પાઠવો જોઈએ. પૂર્ણપર સમયને લક્ષ્યમાં રાખી તેણે પોતાની કલ્પનાને જેમ અને તેમ ઉત્તમ પ્રકારની કરવાનો પ્રયત્ન સૈવશ જોઈએ. સ્વરૂપમાં ઉત્તમ જુવના શક્તિ, તીવ્ર કલ્પના શક્તિ અને વિચારણા દર્શિ એ ત્રણ સાધનોને ઉત્તમ પ્રકારે સંયોજી કરવાં જોઈએ; જે તે આ સાધનમાંથી એકમાં પણ ન્યૂનતાવાળો હોય છે તે તેનામાં સંકોચ, બાધ અને અન્યાય પ્રકટવા પામે છે. આ ઉપરાંત તેણે કેટલોક અભ્યાસ કરવાની આવશ્યકતા રહે છે; જે જે સિદ્ધિઓના આધારથી તેને વિવેચન કરવાનું હોય છે તે તે સિદ્ધિઓનું જ્ઞાન તેને વ્યાપરણ, અસંકાર ચાત્ર, તર્ક ચાત્ર તથા નીતિ ચાત્રના અધ્યયનથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

વિવેચકત્વ એ એક એવી કળા છે કે જેની સિદ્ધિથી અંતઃકરણમાં અદ્યુત્ત સાહિત્ય-ન્યોતિ પ્રકટ થાય છે; આ ન્યોતિના પ્રકારથી મનુષ્ય પ્રત્યેક કાર્યમાં સાગસાર રિવેક કરી શકે છે અને ન્યાં ન્યાં તેના માર્ગમાં ઠોકર ખાઈ લાપમાં આવી પડવાના સંભવો હોય છે ત્યાં ત્યાં તે પોતાનું પોતાની જાતેજ રક્ષણ કરી આખા જીવનનું પ્રયાણ મુખપૂર્વક સંપૂર્ણ કરે છે.

સંસારમાં સુરતરુ.

જ. લ. પંડિત.

પ્રકરણ ૨.

અતિથિસત્કાર.

મનોરમાની દહિ ભાસ્કરની દહિ સામે મળતાં તેના અંતઃકરણમાં ઉજળતા પ્રેમ-સના જુવાળીની હોળી અધિક વેગથી ઉજળવા લાગી. તેની આંખની કીકી ભીતી થઈ ગઈ. ત્રિશાળ કપાલપર પ્રસ્વેદનાં ઝીણાં ઝીણાં ચેતીની હારની હારો જણાવા લાગી. તેનાં રોમે રોમના મૂંઝામાં પ્રેમરસ પ્રસયો અને તે સર્વ નવા અતિથિને આવકાર આપવા ઉભાં થયાં. રક્તાભિસરણમાં અધિક વેગ આવ્યો. હૃદય કોરથી ધડકવા લાગ્યું. શરીરનાં સર્વ અણુઓ દ્રવ્ય કરવા લાગ્યાં. સહુપમાં મનોરમાના સર્વાંગમાં અપૂર્વ વ્યતનતા પ્રકટી હતી. તે એક મુહૂર્તમાં તો નવીન મનોરમા બની ગઈ હતી.

કેઇ દિવસ નહિ ને મારા સરખી ધોણવતીને આજે આ પુરણે જોઈને શું થયું છે? આમ પુરણ સામે દહિ રથાપિને નિદાળણું એ અને કુમારિકાને ચોગ્ય છે? આ સ્થિતિમાં મોઢાં મને જુએ તો તે મારે પરિ શું ધરે? આ કે આવા બીજા કોઈક વિચાર. મનોરમાના અંતઃકરણમાં ઉઠવા નહિ. એવા વિચારો પ્રકટવાને આ સમયજ ન હતો. તેના સારીતું પ્રત્યેક અણુ અત્યંત વેગથી કિંવા કરતું હતું છતાં હમણાં તે જડવત્તજ હતી. તેનાં નેત્ર અત્યંત વ્યવહાર હતાં તેમ છતાં હમણાં તે નિમિષરહિત તારકની સ્થિતિમાં હતી. અંતઃકરણમાં અનેક વેગો પ્રકટવા લાગ્યા, પણ મનોરમાને તેલું અસાતજ વતું. આ બધું સાધી થતું હતું તે બીઆરી મનોરમા શી રીતે જાણે?

આવી સ્થિતિ વધારે વાર ટકી નહિ. તેના જડ જેવા શરીરમાં નવિન જ્વન પ્રકટયું. પ્રપન્નવડે પોતાની દહિને તે પાછી ખેંચી લેવા લાગી. સાંકળથી સંકળાયેલી દહિ જેમ તેમ પાછી ખેંચાઈ પણ પુનઃ હતી તેમને તેમ વળવા લાગી. મનોરમા અધિક બળથી દહિને વાળવા લાગી અને પોતાના પગના નખપર સ્થિર કરવા પ્રયત્ન કરવા લાગી. અચળા છતાં સખળ પ્રપન્ન થયો અને દહિ રથાપિન કરવામાં વિજય પામી છતાં, મન તો ત્યાંનું ત્યાંજ વળ્યું. તેને રથાપિન કરવામાં નિષ્ફળતા જણાઈ. નિષ્ફળતા પામવા છતાં નિર્વેદની છાયા સરખી પણ તેના મુખપર જણાઈ નહિ એ કેટલું બધું આશ્ચર્ય! તને ધન્ય છે. હું તો નિષ્ફળતામાં પણ સફળતા જુએ છે. પરાજયમાં પણ મનોરમા હું તો વિજયનેજ અનુભવે છે!!

નીચે પાળીની મોજળી હોડી દાઢી હતી તેથીજ ભાસ્કરનું શરીર હાલતું જણાતું. તે તો ખાસતવા પૂતળાની જે! નિષ્કેષે ઉઘી દહિ રથાપી જેવને તેમ હોગો હોગો. હોડી, જલનાં મોજાં, પૂર્વે અનુભવેલા પરિચય કે બીજા કોઈ પદાર્થ કે સ્થિતિનું હમણાં તેને લાન નહતું. માત્ર મોં પર રતાશ ચડ્યાં જતી હતી અને નેત્રની કીકીઓ ચમકતી હતી.

માણિની મનોરમાને જેલ ઘડતી નહતી. તો પણ ભાસ્કરના મુખ પર સહસા તરી આવવા મનોરમાને ઉપરથી તે બન્નેની સ્થિતિનું અનુમાન કરી શકી. ચોડી ધણ ભાસ્કર ઉતારના કરતું!

ભારતર ચમક્યો, પોતાના મન હસ્તીપર અંકુશની અણી દાખી, શદ્ધિમાં આજ્યો અને અપરિચિત સ્ત્રી સાથે ગણે પરિચિત હોય તેમ હસતે મોટે બોલ્યો, 'દરિયો તોફાની છે તો હું મારી હોડી અહીં લાંગરું છું.'

'સુખેથી લાંગરો. બારીમાંથી અંદર આવો' અને અમારા અતિથિ થાવ્યો! મારા માતા પિતા તમને જોષ ધણાજ પ્રસન્ન થશે.' માલિનીએ વિનમ્ર અને વિવેકથી કહ્યું.

'મારાપર તમારો મોટે ઉપકાર થયો.' ભારતરે ઉપકાર માન્યો. હોડીમાંના બાંધુને સુતરની મજબૂત દોરી બાંધી દીધી તેના બીજા છેડા લઈ બારીના કઠરાને બાંધ્યો, અને એક જગ્યા મારી તે બારીમાંથી અંદર ફરી પડ્યો.

અગાશીમાંથી મનોરમા સાવધ રૂઢ નીચે આવી અને તેનાં માતા પિતા પણ ત્યાં દોડી આવ્યાં. તે સર્વે જણ એક સામટાં બોલ્યાં. 'પરમેશ્વરનો મહાન ઉપકાર થયો.' 'આજે તમે નવો જન્મ પામ્યા છો.' પ્રિયવંદા બોલી. મનોરમા પોતાની માતા પ્રિયવંદાના પડખામાં ઊભી રહી અને ધીમેથી બોલી, 'બા, બા, માલિનીએ એમને સાદા પાડી જામત કર્યાં.' માલિની વચ્ચેમાં બોલી 'પણ મોટા વાઈ! મનોરમાના મધુર શબ્દોથી તેઓ શ્લદ્ધિમાં આવ્યાં.'

પ્રિયવંદા અને હર્ષદે આ સાંભળી પરમ પ્રસન્ન થયાં અને અતિથિને નવજીવન અર્પવા માટે પોતાની બને દીકરીઓને સાજાશી આપી. પછી તેણે ભારતરનો હાથ પકડી શેકેન્ડ કર્યા અને અત્યંત પ્રેમથી તેને પોતાના ડ્રાઇંગરૂમમાં તેડી ગયો. માલિની તથા મનોરમા પણ પ્રિયવંદાની સાથે સાથે ડ્રાઇંગરૂમમાં ગઈ. અને સર્વે જણાં જુદી જુદી ખુરશીઓ પર હોડીની મધ્યમાં ગોઠવેલા ગોળ ટેમલની આસપાસ બેઠાં. આજના દિવસને મહાન ઉત્સવનો દિવસ ગણીને તે સર્વે પરમ ઉજાસમાં આવ્યાં હતાં.

નવીન કેળવણી પામેલાં કુટુંબમાં અમણી ગણાવા છતાં હર્ષદેનું કુટુંબ ધાર્મિક હતું. ધર્મશાસ્ત્રો અને ધાર્મિક ક્રિયાઓનાં સ્ફુર્તિ પ્રતિજ્ઞા દિશી તેઓ ધર્મોચ્ચરણ કરતાં. તેમને માટે જુના વિચારનાં ગણનાં મનુષ્યો નાના પ્રકારના વિલક્ષણ વિચારો પ્રકટ કરતાં. પરંતુ તેમના બોલવા પ્રતિ બહુધા તેઓ અલક્ષ કરતાં. તેઓ જણનાં હતાં કે જ્ઞાનામાં જોડાઈ મનિ હોય તેવું તે બોલે અને વર્તે. તેમના બોલવા પર અથવા વર્તન પર બોલું લગાડવાનું કાર્જ કારણ નથી. લોકો સાચું અથવા માફું કહેરો માટે અમુક પ્રકારે જ રહેવું અને અમુક પ્રકારે વર્તન કરવું એવો નિર્ણયતા છે.

મોટી દીકરી માલિનીને ગઈ અઢાય વર્ષોવાને દિને ત્રિશ વર્ષ પુરાં થઈને એકવીસમું જન્મ દિવસ અને માલિનીને ગઈ અઢાય મુઠ્ઠા પંચમીએ સોળમું જન્મદિને સત્તરમું જન્મ દિવસ. પણ તેમના વિવાદ કરવા સંજોગો વાન સરખી પણ કોઈ પરમાં કરવું નહતું. આટલી મોટી ઉમરની છોકરીઓ કેમ સચવાય એવું સમજનારાં અનેક મુર્ખ માણસો તેમને માટે શ્રાવે તેવું કહેતાં પણ જોમ ધૂળ નાખવાથી ચર્ચના પ્રકારને દાનિ પહોંચતી નથી તેમ આ કુટુંબ અને પણ તેમના શબ્દોની કચીજ અચર પહોંચતી નહોતી.

ભારતર અને હર્ષદે પરસ્પર વાર્તાલાપમાં ગુલાવા અને થોડી મિનિટમાં સર્વેને માટે ચાહા, દૂધ અને કોરીના પાત્રા આવ્યાં. તેમાંથી કોઈએ ચાહા લીધી તો કોઈએ કોરી લીધી અને ભારતરે દૂધનો પ્યાલો લીધો. સર્વેએ આનંદથી વાન કરનાં પ્યાલાઓ ખાતી કર્યાં અને ટેમલપર પાછા મૂક્યા. ભારતરે પણ દૂધનો પ્યાલો ખાતી કર્યો અને તેનાપર અગ્નિ કરેલાં

અંજણા અતિથિતું આતિથ્ય આપતું હતું, તેટલામાં બહારથી લોકમણ પહોંચી આવે તે પહેલાં છતાં તરૂંથી આંદર આપ્યો અને હાથમાંની ટ્રે (તાસક) હાથે આપ્યો ધરી. ટ્રેમાં ચાર પાંચ સુંદર પગીડીયાં હતાં અને તે પ્રત્યેક પર અગ્રેષ્ઠ હરદરે સરનામાં લખેલાં હતાં. સર્વની દૃષ્ટિ આ પગો પર પડી. હાથે પોતાનો પત્ર ઉપાડ્યો અને નિશાની કરી કે પ્રિય વદા, માગિની અને મનોરમાએ પોતપોતાના પગે ઉપાડી લીધા. હવે ટ્રેમાં એક પગ હતો. તેના પર કોનું સરનામું હતું ? પ્રિયવંદા બોલી, 'લોકમણ આ પત્ર આપ્યો નથી; માટે તે પોસ્ટમેનને પાછો આપ.' મનોરમાની દૃષ્ટિ આ સરનામા પર હતી, તે બોલી, "આતો કાંઈ ભારકર નામના....." મનોરમાનું વાક્ય પૂરું થાય તે પૂર્વે તેા ભારકરે તે પત્ર ઉપાડી લીધો અને બોલ્યો "તે મારું છે."

હાથે બોલ્યો "તમારું નામ ભારકર છે ? અને અહિં તમારું પત્ર શી રીતે આવ્યું." રીજના સરનામાવાળો પત્ર બહારથી અત્ર આવવા છતાં ભારકરને તે જરાખર સમજે નહોતો. એ જોઈ આશ્ચર્ય સહિત ભારકરે હાથમાંનું પગીડીનું ઉપદેશ હાથમાં મૂક્યું. વિ તેના પર નીચે પ્રમાણે સરનામું લેયું.

આર્યજૂનભૂષણ શ્રીયુત ભારકર.

દીનમહુદી-રીજ.

સુખાકર.

હાથે પત્ર ભારકરને પાછો આપ્યો અને આપનાં આપનાં બોલ્યો 'દીનમહુદી સંજા વાળાં કાળો જે જુદાં જુદાં માસિકામાં પ્રકટ થાય છે તેના લખનાર હું 'ધાર' છું કે ભારકર તમે હશે.'

ભારકર શો જવાબ આપે છે તે સાંભળવા સર્વે આતુર હતાં. દીનમહુદી સંજાવાળો કાળો આખી પ્રજામાં ઘણાં માનીતાં યજ્ઞ પડ્યાં હતાં. નરન શૈલીથી અપૂર્વ રસવાળાં આ છુટક છુટક કાળો સહજ વાચકના અંતઃકરણમાં ઘણા ઉંચા પ્રકારની છાપ બેસાડતાં હતાં અને જેમનાં અંતઃકરણમાં કાવ્યપ્રવિણતા સરકારે હતા તેઓ તેા આ કાળો પર કીલ કીલ યજ્ઞ જતાં મનોરમાની દૃષ્ટિ નેક વાંકી હતી તે છતાં તે ભારકર પ્રતિ પોતાના કણ રાખી તેના જવાબ સાંભળવા અપત્ત ઉતાવળી જતી રહી હતી.

ભારકર યોરી હાથ તેા યુવચયો. 'ચોલાનું' નામ અપ્રકટ રાખવા તેની પૂર્વગી છુટકો હતી અને તેથી કાળો ખરા નામથી પ્રકટ કરવાને બદલે માત્ર સંજા આપી પોતે શ્રમ રહેતા. પણ અહીં શું રચ્યું તે તેને સમજણ નહિ. પોતાની પ્રતિ આદરે બધા કનેદ રાખનાર અને આદર પ્રેમથી આનંદ કરનાર આગળ કયા પ્રકારનું વર્તન ચોગ્ય છે તે તેણે નિર્ધાર્યું અને બોલ્યો, "સહજ સ્વભાવે જે સત્ય પ્રકટ થાય છે તે અપ્રકટ રાખવા હું પ્રવૃત્ત નહિ રાહું."

સપ્તમી જ અત્યંત પ્રસન્ન થતાં દરેકે પોતપોતાનાં પગીડીયાં ફાંચ્યાં, તેા તેમાં લગ્ન સમારંભમાં આવવાની આમંત્રણવિધિઓ માલમ પડી. માગિની હાથે પોતાની પુરણી પરથી એકેકમ ઉછળી અને પ્રિયવંદા પાછો આવી, બોલી "આ મને રૂબ આપો તેા હું નહિ, આજે તેા હું મારી બેનપણી માસ લીલીની સાથે આગળ વિવ્રમ રહીશ. તમે બધાં સાંજે સાંજનામાં આવશે ત્યાંથી લગ્નકર્યા થયા પછી તમારી સાથે હરે આવીશ. મનોરમા બોલી, "મારી બેન, જામનાં નહિ આવે." આજે તેા મારે જમનું નહિ પડે. મોસ લીલી

આજે ગરુડો. તેના હાથે સિંચાય મારે બીજું કંઈજ નહિ જોઈએ, તેમ છતાં જરૂર પડશે તો ત્યાં થોડાં કુટ (ફળ) ખાઈ લઈશ. કેમ બા ! રમ આપશે ?”

સવારમાં વહેલી ઉઠી માસિની સ્નાન વગેરેથી પરવારી તેવાર થઈ સ્ત્રી હતી તેનું કારણ પ્રિયવંદા સમજ અને માસિનીને મીસ. લીલી પાસે જવાની રજા આપી. માસિનીએ ભારતરપ્રતિ દિગ્દિ નાખી અને જોલી, ‘મી. ભારતર ! અને કામાં કરજો, મારું દીવ મારી બેનપણી તરફ દોરાયું છે તેથી હું ત્યાં જઈ છું.’

‘સુખેથી જાઓ’ ભારતરે વિનયથી કહ્યું. ‘હવે એ માર મિનિટમાં હું. પણ રજા લઈ મારે ઘેર જઈશ.’ તમારા સર્વનો મારા પર થયો ઉપકાર યોગ છે:

‘થાય છે’ પ્રિયવંદાએ આગ્રહથી કહ્યું, ‘હવે શું કંઈ જઈ શકાશે નહિ.’ તે હસતે મુખે જોલી, ‘થયું સગવળથી અને દીનજયુની મુલાકાત ઇચ્છતાં હતાં, તેમને પરમેશ્વરે સહનિવસાવે કૃપા કરીને અમારે ઘેર મોકલ્યા; હવે તો એમ ઉતાવળ કરાશે નહિ.’ મારી મનોરમા તો તમારી કવિતા વાંચી હાથેથી જાંડી ઘેસી ચર્ચ નાથ છે. એને કવિતાનો બહુ શોખ છે અને તમારી કવિતા તો એને વાંચવી ઘણી જ ગમે છે. તમારી જો દશ લીલીની એક કવિતા વાંચવાની હોય તો કોણ જાણે શો વખત તે ફરી ફરીને વાંચવી હશે. એ કહે છે ! દરેક વખતે નવા નવા ભાવો તેમાંથી ગમે સમજાય છે.’

માસિની પોતાનાં કપડાં પહેરવાના આરામમાં ગઈ અને પ્રિયવંદાએ ઉઠી કામ્યતરંગ નામનું માસિક આપણું અને નાપનું પાનું કાઢી ભારતર આગળ ધર્યું. અને જોલી ‘તમારી આ કવિતા તો મનોરમાએ હું ધારું છું’ કે એક હજાર વખત ગાઈ હશે. તમારી કવિતાની એ ઘણીજ તારીફ કરે છે.

ભારતરે વિનયથી કહ્યું. ‘એમાં કવિતા કંઈ એટલી બધી પ્રશંસા પાત્ર નથી, પણ કવિતાને સમજનાર રસજ્ઞતા પ્રશંસાને પાત્ર છે.’

મનોરમાના મુખ પર લાગી ચડ્યા લાગી. પોતાની પ્રશંસા પોતાના પ્રિયજનના મુખે થતી જોઈ, તેના અંતઃકરણમાં આનંદ પ્રકટ્યો. વિનયવાળા શોધ શબ્દો જોલવા થતી હતાં. પણ તે લગભગ લીધે સમાઈ ગઈ.

ભારતરે પોતાનું પગીડીયું ફેરવ્યું તો તેમાં પણ આમંત્રણપત્રિકા હતી. તે મીસલીલીના પિતા તરફથી નહતી પણ મી. ખુરશેદના પિતા તરફની હતી. તેનાં મીસ લીલી સાથે આજ સંજે આગ્રહાત્મક બાગમાં મોટી ધામધુમ સભે લગ્ન થવાનાં હતાં, તેમાં લાગ લેવા અને શોભા આપવા માટે ભારતરને ઘણાજ આગ્રહ કરવામાં આવ્યો હતો.

આ મી. ખુરશેદને આખી મુજાઈની ગળા એક સુનંદા કિટીબર તરીકે જાણ્યો છે. જ્યારે તે પ્રેક્ષિતેન્સી મેચમાં રમતા હોય છે ત્યારે કિટીબર આલમ એકે આવળો બહેર કરે છે કે પંતરસીઓની આ વખતે હાન છે. જ્યારે તે અપકંટી ગયો હોય અને મેચ ગોલવાની હોય તો તેને મેચમાં લાગ લેવા સાથે વજીર આગ્રહ કરવામાં આવે છે અને જો તે કોઈ અગ્રંથયુગી આવી શકે તો નથી એવો જવાબ આપે તો તેણે પર ગમે તે જોખમે પણ મેચમાં લાગ લેવા માટે મોટા મોટા માણસો તરફથી ભવમાણે કરવામાં આવે છે.

મી. ખુરશેદ સાધારણ આપારી છે, ઉત્તર દિનુત્તરનાગાંધી બીજાં, ઘણું, એવળા ખરીદી મુજાઈની અંગે પેરોગામાં વેગે છે અને મુજાઈની પોતાનું રુજાન મકાની શો તેની શિખા

વાળો છે. તેના પિતા મિ. મહેરજીભાઈ કંદ્રાકર જેલવેના કંદ્રાકરોમાં જે પૈસા સારી પ્રેર કમાવેલા છે અને ને મલખારકીલ પર પોતાના ખર્ચામાં રહે છે. તેમને મિ. ખુરશેદ એક્ટર પૂરા દિકરા છે અને તેથી તેમની સખળી ચિમકતોના તે એક્ટરોના વારસ છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે મો. ખુરશેદ પૈસાકે સુખી છે. સ્વતંત્ર ઉદ્યોગથી જે પૈસા કમાય છે અને એક સારા ખેડારી તરીકે તેણે નામના મેળવેલી છે.

નીચ વર્ણની મેચ વખતે મીસ લીલી તેના ઉપર મોહી પડી હતી. અને બ્યારે મેચનું પરિણામ પાસરીઓના લાકમાં બહાર કરવામાં આવ્યું ત્યારે મી. ખુરશેદના નામની દુરે પોકારવામાં આવી હતી. આ આનંદમાં હજારો પાસરી ખાનુઓએ પોતાના કામકા હાથ વડે સહેદશાએ હવામાં ઉડાડી લાગ લીધી હતો. આ ખાનુઓમાં મીસ. લીલી પણ હતી. તેના હરખને કાંઈ પાર ન હતો. હરખનેલી લીલી ના મનમાં આવ્યું કે આવાને સેઇ બીડમાંને બીડમાં ઉક રીકિશમે-દના તંજુ આગળ જઈ અને હમણાં મી. ખુરશેદને મળું, પંજુ સ્ત્રીસ્વભાવ એટલી બધી હીમત ક્યંથી લાવે !

મનની કામગીરીઓ મનમાં ઘણી ગાડીમાં બેસી ઘેર આવી અને તે વાત તેણે બીજા માથે આગળ કરી નહિ. દરેકને તે સુઝાતી ગઈ. તેનું સુઝાણી કુખનું પીણું પાનું મળું. તેના મા આપ શીકરમાં પડ્યાં કે આ એકરીને થયું છે શું ? દાકતરની સલાહ લીધી પંજુ કાંઈ રોગ પડખાયો નહિ. દીવસે દીવસે મીસલીલી વધારે સેવાતી ગઈ તેમ તેમ તેના માતા પિતા ધણાં મલકાયા લાગ્યાં. એક પૂરી દીકરી અને નેપણ કાંઈ વિચિત્ર દરદની બોળ થઈ પડેલી બેઈ તેઓ હજારો ફીણા બધાં કરવા લાગ્યાં. વિશ્વશાલ્ય રોગો કદી ખારા, ખાટા, તીખા, ટુરા અને કડવા સ્વાદવાળી દવાઓ ખાવા માંડી. પંજુ તે દશથી તેની તબીબતમાં ફેર પડ્યો નહિ. આથીતો વધારે મુંઝવણ થઈ; અને હવે શો ઉપાય કરવો તેને માટે દાકતરોની એક મીડીંગ જોડાંથી. સર્વે મળી એવો અભિપ્રાય આપ્યો કે મીસલીલીને વિશાલત હવા ફેર કરવા લાઈ જવી.

મીસલીલીને દરદ શું હતું તે મીસલીલી પંજુ બૂટી ગઈ. માતા પિતા, સર્ગ સંબંધી, વેઠો અને દાકતરોના વિચારોથી તે પોતાને કાંઈ અસાધ્ય રોગ લાઇ પડ્યો છે એવું સમજવા લાગી. અને વિશાલત જવાનો દાકતરોના અભિપ્રાય જાણી વિશાલત જવાને તૈયાર થઈ.

મીસલીલી અને માસિની કાસેજમાં સાથે શીખનાં તેથી એમના વચ્ચે ગાદ પ્રીતિ બંધાઈ દ્રવી. માસિની પ્રતિદિન મીસલીલીને મજરા જતી અને મીસલીલી પંજુ માસિની પાસે વાર-વાર આવતી. તેની તબીબત બગાડા પડી તે બ્યારની બધ થઈ, પંજુ માસિની તેની સંભાળ લેવા વારંવાર જતી, અને દાકતરે, વેઠો અને સંબંધીઓ મીસલીલીના દરદ સંબંધમાં જેલે કહેના તે માસિની સત્વું મળતી નહોતી. તે કચ્ચિત પોતાનો અભિપ્રાય મીસલીલીની આને કહેતી પંજુ તે ઉપર કાંઈ વિશ્વાસ રાખતું નહિ.

એક દિવસ મીસલીલી આગળ તેણે તેના દરદ વિશે વાત કહારી. અને જોલી જેવી રીતે માણસના ચરીરમાં દાખલો પીનકારી વડે સડી મૂકે છે, તેવી રીતે બીજાના બધા કહેના વિચારો આપણા મનમાં મુસાજવામાં આવે છે. અને પછી તે વિચારો આપણા પોતાના દાખ એમ આપણે માનીએ છીએ. અને તો લાગે છે મીસલીલી ! તમને કંઈજ દરદ થયું નથી.

માત્ર તમારા મનમાં જોડા જ્યાં આસપાસના લોકોના હોખમ યથ ગયા છે અને તે પછી થી તમારી પોતાની તેની સ્થિતિ હોય એમ તમે માનવા લાગ્યા છો.’

મીસડીડી કહે ‘માલિની ધારા કે તમારી વાન દ્વાર સાચી હશે પણ તેથી શું મારા શરીરમાંથી લોહી ઉડી જાય, ને તે સ્મૃતિમાં યથ જાય ! તમેજં જુઓને હું પ્રથમ હતી તેની હાલ છું !’

‘ના નથીજ’ માલિની જોડી ‘બધાજ ફેફસો મનમાં ધુસીજતા વિચારોથી, યામ છે. સારા વિચારો મનમાં ધર કરી બેસે તો આપણું મન અને શરીર સારાં યામ છે અને તેથી ઉત્કટ વિચારો મનમાં ધર કરી બેસે તો ઉત્કટ પરિણામો જણાય છે. હમણાં બીજી વીજ વાતો કરવાનો આ સમય નથી. તમારું શરીર સારું હતું તે ક્યારથી બગડવા માંડ્યું તેની તપાસ કરો. તે વખતે કેવા કેવા બનાવો બન્યા અને તમારા મનમાં કેવા પ્રકારના વિચારો પ્રવેશ કર્યા હોય તે જોઈ કહો અને મને લાગે છે કે તમારામાં, અજ્ઞાન, રૂઝવણી, ધરણ્ય દ્વાર આગળ વગર રહેશે નહિ.’

મીસડીડી પોતાની સ્મરણશક્તિમાં સોષ કરતી હોય તેમ ઘોડી દાણ લમણને આંગળી ટેકવી જમીન પર જોઈ રહી અને પછી જોડી ‘જેન ! ત્રીજા વર્ષ પર અમારા પારસી-આંગેરોડેની મેચમાં હતા ત્યાર પછીથી મારી તખ્તીવત લખવા માંડી.’

‘બરાબર ! તમારો રોગ હવે હાથ આવશે. તે વખતે આખી પારસી આલમ આંનંદમાં આવી ગઈ હતી. અને તમને પણ અસાધારણ આનંદ થયો હોયો જોઈએ’ માલિની જોડી. ‘હા, મને ધણેજ આનંદ થયો હતો. અને તે જોઈતો જ્યાં કે મારા રૂબે રૂબાં ઉભાં થયાં હતાં અને હરખથી મારી આંખોમાં પાણી પણ ભરાઈ આવ્યાં હતાં.’ ‘જસ હવે રોગ સમજવા માંડ્યો છે. તમારા અંતઃકરણની સ્થિતિ તે સમયે એવી હતી કે કોઈ પણ લાગણી-વાગા વિચારો તમારા અંતઃકરણમાં ધણાં ઉર્જા મૂળ ધાકી રોકે.’ ‘હીક, પણ તમને વાદ આવે છે કે તે વખતે બીજા કોઈ લાગણીવાગા વિચારો તમને આવ્યા હોય.’

મીસડીડીની સ્મરણશક્તિ તાણ યથ. તેની આંખમાં અજાણીયાં ભરાઈ આવ્યાં. તેની જાતીમાં કુમો ભરાઈ આવ્યો અને જોડી રહી નહિ. ‘જેન ! ગળરાચો નહિ. તમારો રોગ હવે લગભગ હાથમાં આવ્યો છે. હજારો રૂપિયા ખર્ચવાથી પણ જે રોગનો પતો લાગે નહોતો તે હવે આપણા સમજવામાં આવતો જાય છે. સોન્ટ ચાલે. ધીર પડો અને લાગણીઓથી દગાવા વગર સ્વસ્થ ચિત્તે વાન કરો.’ માલિનીએ કહ્યું.

‘જેન તમારા આગળ શી વાન કરૂં.’ મીસડીડીમાં દિગ્ભ્રમ આવી. ‘મને કહેતાં શરમ આવે છે.’ ‘શરમાવા જેવું કાંઈજ કશું નથી. જે હોય તે સુખેથી કહો. આપણા મનમાં જે ઉઠે છે તે સદાજન પવિત્ર હોય છે. તેના વાસ્તવ સ્વરૂપમાં તે અશુદ્ધ નથી. લોકરૂઢી-સાધ્યવ્યવહારમાં ભણે તેને અશુદ્ધ ગણના હોય, પણ તે ખરિતજ છે. જોડો, શું-છે ! કહો ‘ખરિખર’ માલિનીએ પૂછ્યું.

‘તે મેચમાં પારસીઓને હાત અપાવનાર પેલા મિ. ‘જુ...ર...શે...’ જોડતાં જોડતાં મીસડીડી જાય પડી. ‘હું સમજ’ માલિનીએ કહ્યું. ‘તે જુરોડે પર તમારું મન જોડી પડ્યું. જસ, હવે બંધી વાન કરૂં સમજ રહું. તમારું કુટુંબ આનંદાનંદ અને પનાદય અને

પુરોહિત ક્રમ સંધારણ ચિત્તિનું શરૂએ તંમણે લગ્નસંબંધ થઇ રહે નહિ. તેથી આ વાત તમ બાળકોને હરી નહિ હશે.

હા, આ વાત મેં જાણ આપવા હરી નહોતી. પણ મારું કહું એના મારા મનમાં એમ આવેલું કે તો જી. પુરોહિત મને મને તો તેને મારા પેટની વાન ખુલાસાથી કહું અને એને બે મળી ગમે તે રીતે-એને તે એવને પણ અમારા લગ્નની વ્યવસ્થા ઉતારીએ ને બોલી.

પણ મો. પુરોહિત તમને મળ્યો હતો ? માલિનીએ પૂછ્યું. ના મળ્યો નહિ, તે તો વિલાપન ઉપરી બોલે. પણ દલાદા વડી ગણ પડી મેં તેના વિષે એક વર્તમાન પત્રમાં વાંચ્યું તે વર્તમાનપત્રમાંથી સરનામું લખી લીધું અને એક દાખર પણ મેં તેના પર ખીડ્યો. પણ તેને જવાબ પણ આપ્યો નહિ.

પણ માલિની બોલી.

પણ તો મારું શરીર ચિંતામાં ને ચિંતામાં રહેવા લાગ્યું. ચિંતામાંથી તોત શરૂ થયો અને તાતમાયી દાખરે પણ એવાની રહેતા નથી તેવા રોગ લાગ પડ્યો. માર મહિના પછી તો હું પુરોહિતને બહી ગઈ. ત્યારે તમે આજ આમાં અને આટલી બધી પૂછપ-રૂંછ કરી ત્યારે બધી મહેનતે મેં આ વાન સંભારી દહારી. બોલો બહેન મને શો રોગ થયો છે ? તમે મારાથી રહેશો ?

હું શું મારાથી રહું ? એ તો મારું પુરોહિત ! માલિનીએ હાલમાં કહ્યું. મોહી મોહી મોહીથી માલિનીએ ગળે વળગી પડી અને બોલી, મને પુરોહિત મળે, તેની સાથે મારાં સજ થાય એવા જાણ મારાં શોખી દહારો તો માલિની તમારો હું દરોજ ઉપકાર બુલોઈ નહિ. પરંતુ હું માલિની ! પુરોહિતનો પત્તા નથી. નહિતો હું કાંઈક કરેને. પણ ઉપાય ને દોષોમાં મારા હાથ દેશ પણ છે. તમે મને સહાય કરશો ?

જી. માલિની બોલી.

જો રીતે અમીરી લીલાએ પૂછ્યું.

માલિનીએ જવાબ દીધો. પુરોહિતને મેળવવાની અશક્ત પ્રક્રિયા હું તમને બતાવીશ. હાલ તો તમે તમારાં મનના પિનાને સાથ જુલોડી દો કે જ માત્ર મુખી નિશાલત જ્યાં મારી મરજ નથી. પડી રહ્યા જુલોડા અને કમર કરશે તો જ મહિનામાં પુરોહિત તમને મળશે અને તમારાં લગ્ન પણ થઈ જશે. પછી કંઈ ?

તમારો મોટો ઉપકાર ! મીસડીની બોલી.

આ શ્રમ વાનાં થયા પછી માલિનીએ મીસડીનીએ શું કહ્યું તે બતાવ્યું હતું અને તેના પરિણામમાં આજે તેમનાં લગ્ન થયાં હતાં.

મિત્ર વાચક ! આજે દરે સમયે રજાએ છોડે ? માલિની મીસડીની પાસે સત્કર જવાને વખતે આટલી બધી આશુર દતી.

દારી, પ્રિયંવા, અને મનેદમા દર પત્તર પ્રિયંવા બારણ સાથે ગામ મજાદી દાખતાં જોઈ. બારણને જુલોડી ફર જુલોડી તેની તે જોયો. અને સત્તિ એવાજેસ બાળમાં સંરૂને જરૂર મળવાનું વગલ મળ્યું.

સમયમાં જાણી દરે જોઈમાં નહતી. પછી પ્રમાણમાં નિષ્કર દનાં. બારણે જોવાની દેહી દેહી અને મજાદતી મીલી. તેની પછી પછી મનેદમાની દેહી પણ નહોતી લાગી.

સ્ત્રીની સંસારયાત્રા.

આસ સ્ત્રીઓ માટે. બહેન. મહિષાસુર મર્ચિસામ જે. પી. કન્યાશાળા—મુંબઈ.

(અનુસંધાન ગયા અંકના પૃષ્ઠ ૪૭ થી.)

બહેનો ! આશરે ૧૫ વર્ષ પર મેં મથુરામાં જોયું કે જે તીર્થવાસી તે સ્થળે મળ્યા હતા, તેમાંના કેટલાક મનુષ્યો તો એવા ભાવિક જણાતા હતા કે વાસી કપડે કે વાસી દીવે તે મનુષ્યોને સ્પર્શ પણ કરતા નહિં હતા, અર્થાત પોતાને મુકામે નાહી-સ્નાન કરી પહેરી પંચી તે તીર્થમાં સ્નાન કરતા આવતા હતા અને પાણીના કાગળો પણ તેમાં કરતા હતા નહિં. પરંતુ બીજા બાલુએ મથુરાનગરીમાં સ્થાપ દેહેનાર જે સ્ત્રીઓ તે સ્થળે સ્નાન કરતા આવતી હતી તે પોતાના ધરના ઉપયોગ માટે પાણી ભરી જતી અને હોકારના બાળેતીયાં સાથે સાથે ધોઈ જતી હતી.

આજ રીતે આપણે પણ જે તીર્થમાં (સંસારમાં) રહીએ છીએ તેની મહત્તા તદ્દન ભૂલી જઈએ છીએ.

આપણું જન્મ-સમય પૃથ્વી એ પવિત્ર નિર્મળ તીર્થ છે-કારણ આપણા ધર્મપુસ્તકમાં (શ્રીમદ્ભગવતમાં) પણ કહ્યું છે કે આખી પૃથ્વી સૃષ્ટિના આરબે જળમાં કુળેલી હતી. તેને ઈશ્વરે વરાહરૂપે પોતાની દાદમાં પકડી લઈ જળની સપાટી પર સ્થિર કરી. તો બહેનો ! જે જે સ્થળે ઈશ્વરે લીલા કરી, તે તે સ્થળને આપણે પવિત્ર ગણીએ છીએ, ત્યારે જે સમય પૃથ્વી ઈશ્વરની ડાદને સ્પર્શી તે પવિત્ર કાં નહિ ? આમ જોતાં તો સર્વ પૃથ્વી પવિત્ર તીર્થજ ગણાય. વળી આપણા ધર્મપુસ્તકમાં પણ જણાય છે કે સ્વર્ગમાં રહેલા દેવો પોતાના કલ્યાણ માટે-મોક્ષ મેળવવા માટે આ પૃથ્વી પર જન્મ લઈ આવવા હચેછા ધરાવે છે (કારણ સ્વર્ગમાં નાના પ્રકારનાં સુખ મળે છે. પરંતુ મોક્ષ તો મનુષ્ય જન્મથી જ સાધી શકાય છે) અને તે અમુક તીર્થમાં જન્મ નહિં પણ આ સંસારમાં કાંઈ પણ સ્થળે મનુષ્યજન્મ મળે તો દયાગ્રામી દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરી રીયાતા મનુષ્ય અને અન્ય પ્રાણીને સદાય કરી, તેમને દુઃખમાંથી બચાવી પરમાર્થને સધાવ તો તે અખૂટ પુણ્યના પ્રભાવે સ્પર્શ સુખ-મોક્ષ તે પ્રાપ્ત કરાય જન્મ દેવોનું મનુષ્ય છે માટે તે સ્વર્ગ છોડી-દેવપણું છોડી, સંસારમાં જન્મ લઈ આવવા હચેછા છે. આથી બહેનો, આપણે જોયું કે દેવો પણ આ સંસારયાત્રાની ઈચ્છા ધરાવે છે. દેવપણથી મનુષ્યપણને ઉત્તમ માને છે તો આ જોતાં દેવને પણ દુર્લભ એવા મનુષ્યજન્મ હરે છે. મનુષ્યપોતિ એ સર્વ યોનિમાં ઉત્તમ યોનિ મનાય છે-જેમ સર્વ મહિમાં કૌટુબમહિ ઉત્તમ ગણાય છે. તેની પરીક્ષા સર્વ મનુષ્યથી ઘણી શક્તી નથી પણ જે ઝંઘેરીનિપુણ હોય છે તેજ તેની પરીક્ષા કરી જાય છે. તેમ મનુષ્યથી કૌટુબમહિ સર્વ મનુષ્યની આજ્ઞાપાત્ર-સમજાતું નથી પણ કોઈક વીરક્ષત્ર જાય છે-સમજે છે.

બહેનો ! અહીં એક દૃષ્ટાંત યાદ આવે છે અને ચાલતા પ્રસંગને અનુસરી જણાવવું યોગ્ય લાગે છે તેની જણાવું છું.

ચોગ્રાક વર્ષ પર એક ઝવેરીના નોદર કાંઈક ખરીદી માટે એક ગામમાં ગયો અને તળાવના કિનારા પર માર્ગનો ત્રમ ઉનારના ચોગ્રાક વખતે જોઈ તેટલામાં એક બેંસ આવી. તેને જોઈ દોરડું બાંધ્યું હતું. દોરડાને છેડે એક પથ્થર લટકતો હતો. બેંસ પાણી પીતા

લાગી તે વખતે ખાણીને પથરોનો, ચપ્પી થતાં ખાણીનો - રંગ જલકાળો, તે આ તળાવ પર ખેંચા મનુષ્યે જગજગ ભેગો અને દુનિવર એને સમજાયું કે આ બાંધેલો પથરો એ પથર નથી પણ હીરા છે. પરંતુ તે કોઈ અશુભને હાથ આવી ચડવાની પથર સમજાઈ ગયો છે. પછી તે ભેંસની પાછળ પાછળ ચાલી જઈ તેના માથેને મળ્યો અને તે ભેંસને પાને વેચાની લેવા દેખા જણાવી. ભેંસના માથેકે તે વગર આનાકાનીએ કશું કરી અને સડ રૂપાંચે ભેંસ વેચી પથર સાથે ભેંસ લઈ તે માણસ ચાલ્યો અને થોડે દૂર જઈ, પથર છોરી લઈ ભેંસને છૂટી મુટી દીધી. કારણ એને ભેંસની જરૂર હતી નહીં. એ પથરના તેને એટલા બધા ફાંપીયા મળ્યા કે તે એક મોટો ધનાઢય વ્યાપારી થઈ રહ્યો.

જેટનો આપણે પણ તે ખેડૂતની માફ મનુષ્યની કાંતુલમણિ આગળના બાધ્યા વિના જોમ ભેંસના માથેકે લાગો ફાંપીયાનો લાભ ગ્રામ્યો, તેમ જગતો લાભ ગ્રામ્યો વીચે છીએ. અને જોમ પંચા નોડરે પથર નહીં પણ આ હીરા છે જોમ આગળના તેણે લાગો ફાંપીયાનો લાભ ગ્રામ્યો. તેમ જ જો-મનુષ્યને પાતે દીધા છે એમ જણાયું છે, તેણે આ મનુષ્ય જન્મનો લાભ ગ્રામ્યો છે.

બેટનો ! એવો ખાંજ છે કે જે જે મહાન પુરુષોએ અને પૂજ્ય માતાઓએ મનુષ્ય જન્મને લાભ ગ્રામ્યો છે. જરૂરયાતમાં સ્વચ્છતાથી સાધી પેતાની અમર કીર્તિ આ દુનિયામાં ગાળી તેમણે એકલા તૈયોર્માજ દરિયા નદિ પશુ પાતે કાણ છે, આ સંસાર એ શું છે, આ સંસારમાં પેતાનું આત્મ રા માટે છે અને આ શા કર્તવ્યો કરવાનાં છે તેને પુરો વિચાર કરી, યત્નશક્તિ તેને દિશામાં મળતા હતા તેથીજ તેઓ હિંમત પાડીને પાયા છે.

બેટનો—આપણે પણ મનુષ્ય છીએ જે દેવાને દુર્લભ એવો મનુષ્યદેહ આપણને મળ્યો છે તે આપણી પુત્ર માતાઓએ જે મનુષ્યજન્મની સાક્ષ્યના મેળવી નેજ સાક્ષ્યતાના પારીણ તો થોડે ધો અંશે પણ મેળવી છીએ અને આપણી સંસારવાળા કાંઈક સફળ થાય તેટલા માટે આપણને મળેલ પરમગમ પિતા તરફથી જે જે ઉત્તમ શુભ તેના ઉપયોગ કરીએ બેટનો ! સર્વ શુભમાં શુભ શુભ દશ છે અને આ ઉત્તમ શુભથી અમદિ પુરુષ દરનાં આપણને અધિક મળેલ છે. માટે આપણે કંલુરા-કંભાજ નદિ ખતનાં જે તે શુભને લેવા લાગી લાગી તો આ મનુષ્યજન્મની સ્વચ્છતા કેવલી ફાંપી રહેલ છે.

આ એ શુભ હવે શુભમાં ઉત્તમ શુભ છે. તેને માટે દુર્ગતિસમુદ્ર પાસે કહે કે “દયા કરીને મળે છે, પાપગમ અભિમન. દુર્ગતિ દયા મન દીધો જન્મગમ થઈ એ ખાન”

ખેલેના ! આને આપણે દયા કરી એમ ગણુનુ-માનશું ? હા. દુઃખીને નેષ, જુખ્યાને નેષ, અભણને-અજ્ઞાનને નેષ જે લાગણી થઈ એ દયા છે. પરંતુ તે ખરી દયા તો નહિ. ખરી દયા તો ત્યારેજ કરી ગણાય કે દુઃખથી પીડાતા પ્રાણીને નેષ તેની તરફ લાગણી પ્રગટાવી યથાશક્તિ શ્રમ લઈ તેની સારવાર કરી દુઃખથી કાંઈક મુક્ત કરી આરામ અપાવ, જુખ્યા મનુષ્યને કે પ્રાણીને નેષ તેના તરફ લાગણી દર્શાવી યથાશક્તિ તેને ખાવાનું આપી થોડો વખત પશુ જૂખના દુઃખથી મુક્ત કરાય, અભણ-અજ્ઞાન ખેલેનાને નેષ તેના તરફ લાગણીથી નિહાળી યથાશક્તિ તેને વિદ્યાદાન-જ્ઞાનદાન અપાય ત્યારે આપણે ખરી દયા કરી, દયા ગુણનો ઉપયોગ કયો સનય-ગણાય.

વળી ઉત્તમ દયા તો એજ ગણાય કે દર્દીને નેષ શ્રમથી અને શક્તિ હોય તો દ્રવ્ય ખર્ચ દયાથી તેને દર્દથી મુક્ત કરાય. કાંઈ જુખ્યા પીડાતી નિરાધાર ખેલેનાને નેષ તેને લાયક ઉદ્ધેષ બતાવી સદાને માટે જુખની પીડા મટાડાય, કાંઈ અભણ-અજ્ઞાન ખેલેનાને નેષ તેને યથાશક્તિ જ્ઞાનદાન આપી-અપાવી તેના અજ્ઞાનને દૂર કરાય. આવી જાતની જે દયા તેજ ઉત્તમોત્તમ દયા છે. આજ દયા પરમ કલ્યાણ સાધનામાં-સંસારયાત્રાની સાદૃશ્યતા પ્રાપ્ત કરવામાં મુખ્ય સાધન છે.

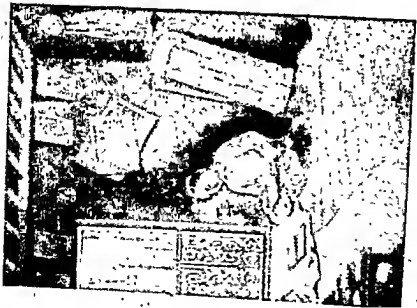
તો ખેલેના જે સંસારયાત્રા કરવાની ઇચ્છા દેવો-રાજા છે, તેજ યાત્રા કરવાની આપણને મળેલી તક તેનો પુરતો લાભ લેવા અને મનુષ્યજનની સાદૃશ્યતા મેળવવા આપણું સર્વ-ખેલેનાએ ઉત્સાહી બનવું અને યથાશક્તિ દયા દાનવડે પરમાર્થ સાધી આપણું યાત્રાએ આપણું આ સંસારમાં બર્થ ન જાય અને મનુષ્યજનના એજ ન શ્રમાવાસ તેને માટે પુરતી કાળજી રાખી એજ આપણી ફરજ-કર્તવ્ય અને ધર્મ છે. માટે સર્વ ખેલેનાની આ સંસારયાત્રા ઉત્તમ વિચારથી-ઉત્તમ ક્રિયાથી સજ્જ થાય અને તેમ યયામાં કૃપાથી પરમાર્થ પૂર્ણ સદાય આપે એજ ઇચ્છા સર્વની હો. ઠં જ્ઞાતિ :

વાલકથા.

જ. લ. પંડિત.

આપણે વાનાંની ચોપડી અપાતી હતી તેનાં પાનાં નરપર ફેરવતો હતો. એટલામાં નાનાં છોકરાંએ મોઢાં કેમ થયું એ વાત આવી. વાંચનાં તે તેને બાંધુ બી તેથી તે બોલ્યો 'આ માટે મારાં બાઈ બહેનને વંચાવતી નેષછે', તે ઉપરાં અને પાંચેના જોરમાં ગયો. વાનાંનાં બાંધુને બોલ્યાથી વાત વાંચવા આંડી—

એક કોડી ધીમે ધીમે એક છોકરો ચડેના હો. તેના રજ લીધો હો અને બીજો એક કોડી પાંચેના છોકરા પાંદણપર હતો. તેના ચરીરપર મુદર ફેલાવી દેખાતી હતી અને તેને નાના નાના પથ જણ હતા. આ કોડીની નજર પેલાલીકો કોડીપર પડી તેણેજ તે બોલ્યો 'આના નજર લીધો. કોડી, ક્યારેનાં તું આ છોકરો તું કરે છે તું જાણે નથી કે તારામાં

“માહાં બાપ! એને આ મારે પંચાવનું નેમદેએ.”

Shikhi Art - Bhavnagar, Panchav

“બાપિ આ તો ભુલેના!” કનકા એલી.

એવી ક્ષતિ છે કે તેમને તું ઉમેરે જાડ પર આવી. સહે તેમ છે, પક્ષીઓનાં મધુર ગાયનો સાંભળી સહે તેમ છે, અને રંગ. જે રંગી પતંગીઆં આમ તેમ હરે છે તે જેઈ પશુ. સહે તેમ છે ? જો હું કેવો સુખીયો છું ! મારા શરીર પર કેવી નામ મખમલ જેવી રંગારી છે અને તે કેવી ચળકે છે ! વળી મારે પગ પશુ છે. તું જોતો નથી કે નહવા દીઝની પેઠે હવે હું ચેટ ધસડીને ચાલતો નથી.

‘શું હું નહવો છોડા છું ?’ બીજાં કીડાએ જવાબ આપ્યો ‘નહવો છોડા ! હું નહવો છોડા છું અને આપ કોણ છો ! પહેલો કીડા બોલ્યો ‘હું હવે નહવો છોડા નથી. હું આગળ વધેલો છું. અને હવે હું ધણેજ રૂપાળો ચલો છું.’

બીજાએ કહ્યું ‘હાઈ તમે ખરું કહો છો, તમે મુદર છો.’

પહેલો—‘હવે તમે સમજ્યા; પણ હું અહીંજ અટકવા માગતો નથી. મારામાં જે શુભો છે તેમાં વધારો કરવા છાછું. ત્યારે તે શુભો આવશે ત્યારે પછી મને કાંઈ પણ આજનાં નામથી બોલાવશે નહિ.’

બીજો—‘શું તમે ખરું કહો છો. તમે તો અગવજ જેવા જણાવ્યો છો ! તમારાં જેવા મેં કદી દીઝાજ નથી ! મને તમે આગળ કેમ વધવું, તમારા જેવા કેવી રીતે થવું તે શીખવશો ?’

‘તમારે પગ છે અને મારે નથી. તમે કેવા ઝડપથી ચાલો છો ?’

‘મારે તો પેરે આઢવું પડે છે. તમારી પેઠે મને પગ આવે ખરા ?’

પહેલો—‘હા, તમારે પગ મેળવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પગ આવે તેમાં શું વધવું. પૈલાં પક્ષી તરફ જુઓ ! જરા ઉમેરે તો જુઓ ! તેઓ કેવાં હરે છે !’

બીજો—‘મને પક્ષી જેવાં ગમતાં નથી તે તો કીડાને ખાઈ જાય છે.’

પહેલો બોલ્યો. ‘મારે પાંખો મેળવવા છે અને પક્ષી થવું છે. તમે પગ મેળવો અને હમણાં હું છું તેવા તમે ચાલો.’

બીજો—‘પગ મેળવવાની મારી છાજાય છે પણ શું તમે પક્ષી થવા અહો છો ? પક્ષી થઈને તમે શું કીડાઓને ખાઈ જશો. ? તમારી દોસ્તી કામની નહિ.’

પહેલો—‘ગણતર્યો નહિ. પક્ષી થઈને હું તમને ખાઈશ નહિ, પણ પક્ષી તો મધરા જ.’

બીજો—‘તમે જાને પક્ષી ચાલ્યો. મારે તો પક્ષી થવું નથી, હું તો તમારા જેવા મધરા અને પગ આવશે અટકે ઝડપથી ચાલીશ.’

પહેલો—‘જો તમે મારા જેવા થવા માગો છો અને પક્ષી થવા માગતા નથી તો પછી તમને તેની તે સ્થિતિમાં બધો સમય રહેવું કેમ ગમશે. ?’

બીજો—‘મને તમારા જેવાં તો થવા દો. આગળ શું થવું તે મને હમણાં સમજતું નથી.’

પહેલો—‘જાણ દીડા ! શું તમને પક્ષી થવું ગમતું નથી ? એકે જાડ પરથી. બીજા જાડ પર ઉડવું ગમતું નથી ! મુદર રંગ બેરંગી પોંચાવામાં જાનવું ગમતું નથી.’

બીજો—‘તેવા થવું તો મને ગમશે, પણ પ્રથમ મને તમારા જેવા પગલાળા થવાની કસા શીખવો. તમારા જેવાં રૂપાં મારા સારી પર ઉમેરે તેવા જાનવા દો. હું માં સરીકે શીખે બહારી નાનું ? અને મને પગ કેમ કરીને ઉમેરે ?’

પહેલો—‘ તમારે તમારું શરીર બદલવાની કંઈ જ જરૂર નથી. તમારાથી તમારું શરીર બદલી શકાશે પણ નહિ. મારે તમને જે શીખવવાનું છે તે આ છે. તમારે તમારામાં નવા નવા શુભો આણવા. તમારે મારા જેવા થવું હોય તો મારા જેવા શુભો તમારામાં આવે તેમ કરવું. ’

બીજો—‘ શું હું નવા શુભો મેળવી શકીશ ? ’

પહેલો—‘ હા, તમે તમારામાં નવા શુભો વધારી શકશો. પ્રથમ તો તમારે મારા જેવા યવાની મગજૂત ઇચ્છા કરવી જોઈએ. ’

બીજો—‘ તે તો મારામાં છેજ. ’

પહેલો—‘ ત્યારે તે ઇચ્છાને તમારે ઘણીજ તીવ્ર કરવી જોઈએ. જો શુભો વગર તમને સાથે તેમ નથીજ એવી તીવ્ર લાગણી વાળી ઇચ્છા પ્રદર્શવવી જોઈએ. ’

બીજો—‘ આમાં મને કંઈજ સમજ પડતી નથી. મને તમે કહેા છો તે સમજાય ત્યાં સુધી તમારે મારી પાસે રહેવું જોઈએ. મહેરબાની કરીને હવે અહીંથી ચાલ્યા જશો નહિ અને મને રખડાથી મારશે નહિ. ’

પહેલો—‘ હું વધારે વાર તમારી પાસે થોભી શકીશ નહિ. કારણ મારે પણ આગળ વધવું છે. તમે મારા જેવા થવા ઇચ્છો છો એ વાત જરાજર છે ને ! ’

બીજો—‘ હા, પણ કેવી રીતે તમારા જેવા થવું તે હવે મારે જાણવું છે. ’

પહેલો—‘ એ ઘણું સરેહું છે. તમારે કુદરતી રીતે રહેવાનું છે અને જે કરતાહો તેજ ક્યો કરવાનું છે. માત્ર એટલું ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું કે જરાજર કુદરતને અવરુદ્ધવું અને જે કરવાનું હોય તે જરાજર કરવું. અતી સાથે સાથે જ મારા જેવા થવા મારેની ઇચ્છા સતત રાખ્યાં કરવી. જ્યાં તમારા મનની ઇચ્છાઓ-ચિંતારો-રહેણી અને કરણી સપાળાં મારા જેવા થવા તરફ વળણ લેશે એટલે તમે મારા જેવા થવા માંડશો. ’

બીજો—‘ મને લાગે છે એમાં વાર તો નહિ લાગે ? ’

પહેલો—‘ ઉતાવળ કરવાનું કંઈજ પ્રયોજન નથી. ઉતાવળે આંખાં પાકતા નથી. તમારે તો ધીમે ધીમે પણ ચોક્કસ પગલે આગળ વધ્યાં કરવાનું છે. ’

‘ મારે પડી થવું છે એ વાત આંદે પહેલર રમણીમાં રાખવાની છે અને તમારે મારા જેવા થવાનું છે એ વાત વિસ્મરવાની નથી. અને આપણે માનવાનું છે કે પ્રત્યેક વિચાર વડે, પ્રત્યેક વર્તન વડે આપણે ઇચ્છીએ છીએ તેવા આપણે ચતા જઈએ છીએ. ’

બીજો—‘ તમે પડી થશો પડી મને ખાતર તો નહિ જાણે ! બધી તે વખતે હું તમને કેવી રીતે ઓળખીશ. ? ’

પહેલો—‘ તમને ખાતર નહિ એને મારે હું તમને વચન આપું છું. અને જો તમે મને નહિ ઓળખો તો હું તો તમને ઓળખીશજ. મારે નિશ્ચિત રહેશે. હું તમને આપણી વાતની યાદ આપીશ. જુઓ મારે પડી થવા પહેલાં ઘણું કરવાનું છે. હમણાં મારામાં જે જે શુભો છે તેમાં પડીના બધા શુભો ઉતારવાના છે તે એટલે સુધી કે પડી હમણાંને એક પણ શુભ મારામાં હાથ છે તે રૂપમાં રહેશે નહિ. મને લાગે છે કે મારામાં ફેરફાર થવા માંડ્યો છે ! મને અત્યંત ઉંઘ આવે છે મારે હવે હું ખુબ ઉંઘી લઉંશ ! તમને તે જોડે ઉંઘી ગયા. ’

ખીજા કીડાને આગળ વધવાની છાજ હતી. તેનામાં સુંદરતા આવવા માંડી છે અને હવે તે પહેલા કીડાના જેવા થતો જાય છે એમ તેને લાગવા માંડ્યું. તેને પણ ઉગ્યા નહતા. પણ તેણે ધાર્યું કે મારે પણ આવ્યા છે મારે મારે પણજ ગેસલું જાણ્યું. તેને પણ નહોતા છતાં જાણે પણ આવ્યા હોય તેમ પેટપર તે ગેસવા લાગ્યો. પણજ જેમ સીધા ગેસાય છે તેમ તે ગેસી રાક્યો નહિ. તેથી તેને મનમાં ઘણી અથાન્તિ દેખાવા માંડી, જેમ જેમ વધારે આવડથી સીધા ગેસવા ગયો તેમ તેમ અસાન્તિ વધી. થોડીજ ક્ષણમાં તેને તેના મિત્રની વાત યાદ આવી, કુદરતી રીતે આગળ વધવું જોઈએ હતાવળ કરવી કામની નથી. સમય થતાં તે પોતાના મિત્ર જેવો અવસ્થ થયેજ એમ તેણે ધાર્યું. ઘણો સમય નીકળી ગયો, પણ પાસે ઉઘેલો પેટો કીડો જાણ્યો નહિ.

- આ કીડાના રંગમાં ફેરફાર થતા લાગ્યો. તેનો રંગ જાડલાવા લાગ્યો અને પોતાને પણ આવવા માંડ્યા હોય તેમ જાણ્યું. આ વાત કરવા તેણે પોતાના મિત્રને જાણાવવા માંડ્યો પણ તે જાણ્યો નહિ. મિત્રના શરીરપર ચરી તે દુઃખે પણ તે ઉઘ્યો નહિ. આ જોઈ તેને આશ્ચર્ય થયું. હવે તે પોતાના મિત્રના જેવોજ બન્યો હતો. પણ તેની ધીરજ માટે અને પ્રપત્ત મારે સાક્ષાત્તી આપવા અને આગળ શું કરવું તે બતાવવા તેનો મિત્ર ઉઠ્યો નથી એ જોઈ તે નિરાશ થતા લાગ્યો.

એટલામાં ઝાડપરથી આવજ આવ્યો. 'મિત્ર મિત્ર ! તું હવે મખમલના ઝગલાવાળો અને સુંદર પગવાળો કીડો બન્યો છે ! મેં તારા જેવું શરીર જોડી દીધું છે અને જો હવે મેં લીલી, બાંધી અને રંગ જોરગી પાંચો ધારણ કરી છે જો તું એક ઝાડપરથી બીજા ઝાડપર ઉડી શકેશું, અને કેવી મનદ ભોગવુંશું.'

કીડાએ ઉપર જોયું. પણ પોતાના મિત્રને જાણી રાક્યો નહિ. પતંગીવાએ કહ્યું 'તું હવે સુંદર રંગવાળું નાનું પક્ષી બન્યોશું. હવે તું આગળ જવા માગેશું. હવે મારે સુંદર પીંછા પ્રાપ્ત કરવાં છે અને મીઠા મીઠા રંગો ગાવા છે. તેને માટે પ્રયત્ન કરીશ. તમારે પણ આગળ વધવું જોઈએ. જે રીતે તમે વધ્યાછો તેજ એક આગળ વધવાનો રાજમાર્ગ છે. તેમાં સીધા સીધા આવ્યા આવો અને તમે પણ સુંદર પક્ષી બનશો. આ શુદ્ધિમાન મનુષ્ય થવાનું પણ આપણા હાથમાં છે, પ્રયત્ન કરતાં આગળ જાણ્યું અને એક દિવસ લોક આપણને કીડા, કીડી કહીને બોલાવશે અને લાડ લાગવશે. મનની ગાડીમાં ગેસારી ફેરવવા લાઈ જશે અને નવાં નવાં રમકડાં રમવા અપાવશે.'

કાન્તા જોતી, અને લાઈ અનો જુઓ ! એ શું છે ? નટવર કહે, 'એતો મિત્ર છે. પ્રથમ આ કીડો હતો તે પછી ધીમે ધીમે બદલાઈને આવો ફવાવાળો કીડો થયો પછી રંગ બદલનાં બદલનાં પતંગીયું બન્યો અને પછી જુદાં જુદાં પક્ષીરૂપે થયો. આગળ વધતાં છેવટે તે આપણા જેવો છોકરો બનશે !'

'આપણે છોકરાંએ પણ આગળ વધવું જોઈએ. માતા પિતા ને કહે તે પ્રમાણે આપી આગળ વધવું જોઈએ. ધીમે ધીમે આપણામાં નવા નવા શુભો આવે તેમ કરવું' જોઈએ. જેમ જેમ શુભો વધતા જાય તેમ તેમ આપણે આગળ આવીએ, મોટા મોટા થઈએ અને આપણા મનમાં આવે તેવાં મુખ મેળવી શકીએ. કેમ આ કેવી મનની વાત છે ?' બધાં ધણાંજ ખુશી થયાં અને આગળ વધવાનો કરાર કરી ઉભાં થયાં.

રમુજી દુચકાઓ.

લખનાર—વિનોદી.

ઉતારુ—મારતર સાહેબ ! અમદાવાદની એક ટિકિટ આપો.

માસ્તર (જે પ્રમાદિ હતો)—માણસની ગાડીની કે જનાવરની ગાડીની ટિકિટ આપું ?

ઉતારુ—જેમાં તમારા જેવા ઉતારુ હોય તેવી જનાવરની ગાડીની ટિકિટ આપો,

(માસ્તર છેકાઈ પડયા !!)

રાવ સાહેબ પ્રણયુક્ત પોતાની શુદ્ધિ અને કાર્યદક્ષતા માટે બહુ મગરુર હતા. એક વખત તે પ્રનાય નગર ગયા હતા. ત્યાં તેમણે દોર પાછળ આવતા ગોવાળીયાને કહ્યું—અથા ગોવાળીયા ! જનારથી ગોવાળીયાનો ધંધો કરવા છતાં તને દોર કેળવતાં ન આવડ્યાં. તારી જગાએ મારે કામ કરવાનું હોય તો હું તેમને મારી પાછળ પાછળ આવતાં શીખવું. ગોવાળીયા—એમાં આશ્ચર્ય શું ? એક દોર આગળ આસે પછી બીજા દોર તેની પાછળ જ આવવાનાં.

(રાવ સાહેબને મરકરી બહુજ બારે પડી.)

ચોખાધિશ—(આરોપીને) તારા ચહેરામાં પુરેપુરી હુન્ન્યાઇ જણાય છે.

આરોપી—મારો ચહેરો, ચોખ્ખી આરસી જેવો છે તેથી આપને તેમાં એવું જણાય છે.

માતા—વહાલા દિકરા ! તને સુખન કઈ છું ત્યારે મને તે એટલું બહુ મીઠું કેમ લાગે છે ?

દિકરો—કારણ કે તે મારા પિતાને વદીને સાકરની દુકાન કરાવી છે.

(ઊકરો સુખકીથી સાકર ખાતો હોવો જોઈએ !)

પોસ્ટ માસ્તર—તમારા કાગળનું વજન એટલું છે તેને જે આનાની ટિકિટ નહિ જોઈએ.

રંગીસો જવાન—તેમને ખબર છે. પણ જે આનાની ટિકિટનો રંગ મારા પડખીડીયાને મળે તેા આપે છે.

ગણપતરામ—(રહતા ઊકરાને) અથા ! કેમ રહે છે.

ઊકરો—મારી જે આની શુભ ચઇ છે.

ગણપતરામે દયા લાવી એક ચવટી તે ઊકરાને આપી છતાં ઊકરો જાનો રવો નહિ. તેથી ફરીથી પૂછ્યું. અથા, હવે કેમ રહે છે ?

ઊકરે જવાબ દીધો—પાવડીને બદલે ભૂજથી તમારા જેવા ઉતાર આગળ જે આની કડી તેથી ! (મુડીએ વાળી લાગી ગયો.)

શ્રીસૂત્ર.

શ્રીસૂત્ર.

હેમાદિપ્રયોગ અને ઉપાકર્મવિધિ.

હેમાદ્રિ પ્રયોગ અને ઉપાકર્મવિધિ.

પ્રકાશક.

નાના બાલક પ્રતિ દષ્ટિ નાંખીએ બીએ તારે આપણી દષ્ટિએ શું આવે છે ? તે નાના પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કરતું પ્રતીત થય છે. ધરીમાં હાથ હલાવે છે તો ધરીકર્માં પણ હલાવે છે ધરીમાં ચોક ચેષ્ટા કરે છે તો ધરીકર્માં કેઈ બીજી ચેષ્ટાઓ કરતું નજરે પડે છે. આ બાલકને આ પ્રમાણે ચેષ્ટાઓ કોણ કરાવે છે ?

શેરીઓમાં અને પોળોમાં રમતાં અને ફૂલ ફૂલ કરતાં નાનાં છોકરાઓ પ્રતિ દષ્ટિ નાંખે. તેમને આ દિશાઓ કરવા કોણ પ્રવ્રતા કરે છે ? બીજાં એથી મોટાં છોકરાઓને જુવો ! તેઓ નિરાળો ભય છે, ભાં શીએ છે અને નવરચના સમયમાં ક્રિટ રમે છે. તેમને આ સપાળી ક્રિયાઓ કરાવનાર કયા હેતુઓ છે ?

યુવાનો પ્રતિ દષ્ટિ આપે ! કોઈ એક વિષય સંપાદન કરે છે તો બીજાં બીજાં સંપાદન કરવા માથાતોડ મહેનત કરે છે. એક એક કથા પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરે છે તો બીજાં બીજાં હલા દબાવત થાય તે માટે પ્રયત્ન કરે છે. એક આ દેશમાં રહી કામ કરે છે તો બીજાં પરદેશમાં અનેક વિષયો સદન કરી કામ કરે છે. હાલકમાં હલકા ચરીર વડે થતા ઉદ્યોગથી આરંભી મનની ચક્રામાં ચલતી હજાર સુધીના વ્યાપારો પ્રતિ દષ્ટિ ફેરવે અને વિચાર કરે કે આ નાના વિષય ચરીર, વાણી અને મનની પ્રવૃત્તિ કરાવનાર કયા હેતુઓ છે ?

આપણે જાણીએ બીએ કે જ્યાં જ્યાં વ્યાપાર વિદ્યમાન હોય છે ત્યાં ત્યાં બધા પ્રથમ જ હોય જોઈએ બધના અસ્તિત્વ વગર કિંચ મરજી રાખી નથી. વળી આ બળથી નાના વિષય વ્યાપાર ચક્રમાં બધાંથી પ્રકટતી વિભિન્ન ગતિઓનાં કારણ હોવી જોઈએ.

બધાથી ભિન્ન ભિન્ન ગતિઓને પ્રકટાવનાર હેતુઓ ન હોય તો નાનાવિધ વ્યાપારો (પટી તે ચરીરના હોય કે વાણીના હોય કે મનના હોય તો પણ તે બનતા) સંભવતા જ નથી, માટે વિભિન્ન ગતિને પ્રકટાવનાર વિભિન્ન ગતિ હેતુઓનો સદ્ભાવ માનવે પ્રાપ્ત થાય છે.

આ હેતુઓ જો બીજાં કોઈ જ નથી પણ સંસ્કાર છે. નાના વિષય સંસ્કાર બધને નાના વિષય ગતિઓ અર્પે છે અને આ નાના પ્રકારની ગતિઓથી ભિન્ન ભિન્ન વ્યાપારો અસ્તિત્વમાં આવે છે. આ સંસ્કારો પ્રાપ્તી માનવે જન્મથી પ્રાપ્ત હોય છે અને તેથી તે સંસ્કારાનુસાર તેનાં ચરીર, વાણી કે મનને ક્રિયાઓ થતી જોવામાં આવે છે.

આ જન્મ મિદ્ધ સંસ્કારો વડે મોઝીની ગતિ એજ સરળ વ્યાપારમાં હેતુ છે એમ કાંઈ નથી. પૂર્વ સંસ્કારાનુસાર અન્ય નીચ સંસ્કાર પણ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. અને નવીન સંસ્કાર દ્વારા ધર્મના પ્રમાણે ગતિઓ ઉપજાવી શકાય છે. આમ દેશાધી જ જન્મથી જ સંસ્કાર પ્રાપ્ત હોય તેમાં ફેરફાર કરી શકાય છે અને જેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા ધર્મના દેશ તેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

આ સંસ્કાર બધાં વિષયોને જોઈ શકાય હોય આપણને છે તે કરતાં ધણ વધારે આ પૂર્વ પુરોગને દર્શ. અને તેથી તેમણે મનુષ્યના અતઃકર્મમાના વિદ્યમાન સંસ્કારોમાં નવા ઉત્તમ સંસ્કારો રચાવી તેનામાં નવીન, ઉત્તમ વેગો કેવી રીતે પ્રકટાવવા એ સંબંધમાં બીજાં પ્રવ્રતા કરવા છે.

આપણા વેદમાં કર્મકાંડ અને જ્ઞાનકાંડ એવા બે મુખ્ય ભાગ છે. આખો કર્મકાંડ આ સંસ્કારી કર્મ સિવાય અન્ય કંઈ હેતુને માટે હોવો સંભવતો નથી. જ્યાં સુધી શરીર, વાણી અને મનનું પૂર્ણ સંસ્કારીકરણ થાય નહિ ત્યાં સુધી શરીર, વાણી અને મનમાં જ્ઞાનનું પ્રકટી કરણ અસંભવ છે,

આમ હોવાથી હવે આપણને સમજાય છે કે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય, વૈશ્ય, અને શૂદ્ર પ્રજાને તથા બ્રહ્મચારી, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાસાશ્રમ જેવા પુરુષ વર્તીને જિન જિન સંસ્કારો પ્રાપ્ત કરવાનું વિધાન આપણાં સત્શાસ્ત્રોમાં સામ્રાટે વારંવાર આપવામાં આવ્યું છે.

એક વ્યક્તિ મનુષ્ય શરીરને પ્રાપ્ત કરે છે તે સમયે તેના અંતઃકરણમાં તેના પૂર્વ એનુભવોના સંસ્કારો હોય છે અને તેથી તેનાં મન, વાણી, અને શરીરના વેગો તેના પૂર્વના અનુભવને અનુસાર પ્રતીત થાય છે. આ પૂર્વ સંસ્કારોના ક્રમે ક્રમે-સય કરી તેનામાં ઉચ્ચ ઉચ્ચ સંસ્કાર સ્થાપવાના હોય છે. આ હેતુ સિદ્ધ કરવા અર્થેજ મુખ્ય શાળ સંસ્કાર આપણા શાસ્ત્રમાં વ્યવસ્થક ગણ્યા છે આ સિવાય અનેક સંસ્કારો પ્રતિ વર્ષ જિન જિન નિમિત્તોથી પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે. નીત્ય અને નૈમિત્તિક દર્શો પણ આ સંસ્કારીકરણ સિવાય અન્ય કંઈજ નથી. જ્યારે એક વ્યક્તિ શરીર, વાણી, અને મનમાં સંસ્કૃત થઈ રહે છે ત્યારે તે જ્ઞાનનો પૂર્ણ અધિકારી થવાથી તેને જ્ઞાન પ્રકટે છે.

હોમાદિ પ્રયોગ-ધ્રાવણી કર્મ-ઉપાકર્મ વિધિ વગેરે પણ નિર્વર્ણ પ્રજાને જેવ તો સામયિક સંસ્કારીકરણની ક્રિયાઓ છે. અને તે વડે પ્રતિ સંવત્સર ઉચ્ચ અને ઉચ્ચતર સંસ્કારને ધારણ કરતો એક દિન પોતાનાં નિત્ય નૈમિત્તિક કર્મોને આચરતો પોતાના ઇશ્વરની સમીપમાં આવે છે.

ભુતું તેટલું બધું ખરામ અને નહું તેટલું બધુંજ સાફ અથવા ભુતું તેટલું બધુંજ સોતું અને નહું તેટલું બધુંજ કંધીર સમજનાર મનુષ્યો જો સંસ્કાર વિષયે ધીરજથી સમજવા પ્રયત્ન કરશે તો તેને સત્ય પ્રતિ કેટલાંક પગલાં ભરેલાં જણાયા વગર રહેશે નહિ. જિન જિન પ્રસંગે આ વિષયો શ્રીભક્તમાં ચર્ચવામાં આવે છે અને આશા છે કે તે સુખેચ્છકને દ્વંદ્વપ્રદ જણાશેજ.

અંજે તો વહેવ છે.

પ્રકાશક.

છાકરો—‘જે આ આજે તો જાગે છે. મારા મોટાભાઈ જનોઈ પહેરવા ગયા અને મને કેમ તેડી ન ગયા.’

માતા—‘ભાઈ! તું નકારે છે, વળી રમતીયાળ છે. તજાવમાં નહાવા જાય અને રૂબી જાય માટે ન લાઇ ગયા!’

છાકરો—‘મોટાભાઈ સાથે હોય અને હું હુણું કેમ કરીને! મને તરતાં શીખવાનો ધણે શોખ છે. મોટાભાઈને તરતાં આવડે છે તેથી તેઓ મને આજે તરતાં શીખવત.’

માતા—‘તું હીક કહે છે ભાઈ! પણ આજે તારી સંજાળ લેવાનો કે તને તરતાં શીખવવાનો તેમને સમય મળી શકે નહિ.’

શ્રીભક્ત.

‘બાઈ! ચલાયુ થયે અને તારાં માતાપિતાના કોઠ પુરા કરવે.’

‘Kakabai Art.’—Dyanida Kowboy

છાકરો—‘એમ કેમ ! રમણિકને એના બાપા લાઈ ગયા. પહેલા નહેતા લાઈ જતા પણ કાણે કશું એટલે તેડી ગયા તે ને મોટાભાઈને જરા કશું હોત તો મને લાઈ જતે.’

માતા—‘લાઈ ! તું ત્યાં ગયો હોત તો તેડી તારા મોટાભાઈને એમની કિયા કરવામાં લાઈ અડમ્બળ પડત, કશું માણસો ધર્મની કિયાએ મન વગર કરે છે પણ તારા મોટાભાઈ તો ધર્મી કિયા મન ખેલાવોને કરે છે. તને સાચવામાં તેમણે મન રહે તો જનોણની કિયામાં તે ન રહે, માટે સાફ મધુ કે તને તેડી ન ગયા.’

છાકરો—‘મારી બંધી મનહ કશું મળી ગઈ ! હું રમણિક સાથે રમત પણ ખરે.’

માતા—‘તારું ચિત્ત જેવું રમત મનમાં પડેલાયું રહે છે, તે કરતાં વધારે બ્યારે ધર્મની કિયાઓમાં મન પડેલાયું રહે ત્યારે તે કિયાનું ફળ મળે છે.’
‘ચિત્ત લગાડીને જેમ તારે તારો પાક કરવો જોઈએ તેમ ધર્મની કિયાઓ કરવામાં પણ બરાબર ચિત્ત લગાડવું જોઈએ.’

છાકરો—‘વાર બા, ત્યારે હું મોટો ધર્મી અને જનોણ કહેવા જઈશ ત્યારે ત્યાં જે કિયાઓ કરવાની દરો તે બરાબર ચિત્ત રાખીને કરીશ. પણ ચિત્ત રાખીને પાક શીખીએ ત્યારે તો પાક આવડે પણ ચિત્ત રાખીને આ કિયા કરીએ તેડી શો લાભ થાય ?’

માતા—‘બ્યારે તું ખાદમાં ચિત્ત રાખે છે ત્યારે તારા મગજ પર પાકની ઊપ ઊપાય છે અને તેડી તે તને કાલો કરે છે. તેમ ધર્મ કિયામાં ચિત્ત રાખીએ છીએ ત્યારે આપણા મગજ પર ધર્મકિયાની ઊપ પડે છે અને તેડી આપણું મન પવિત્ર થાય છે.’

છાકરો—‘બા મન પવિત્ર કેવી રીતે થાય ? નહાવાથી સરીર પવિત્ર થાય છે એ વાત તો ખરી પણ મનને કાંઈ નવગતી રક્ષાય છે ?’

માતા—‘હા લાઈ ! મનને પણ નવગતી રક્ષાય. સરીરને પાણી વડે નવગતીએ છીએ તેમ મનને પણ સારા વિચારો વડે નવગતી રક્ષાય.’

છાકરો—‘સારા વિચાર કેને કહેવા ?’

માતા—‘પરમેશ્વરના નામનો વિચાર એ સારો વિચાર છે, વળી પરમાર્થની જે જે કિયાઓ છે તે બધી કિયાઓ સમજે જે રાગે બેસવામાં આવે છે તે પણ પવિત્ર હોય છે. આ પવિત્ર રાગેના સબંધથી પણ મન પવિત્ર થાય છે.’

છાકરો—‘રીક ત્યારે તો તમે કહેતાં હતાં કે નાકી ધોડીને સ્વચ્છ થવા પછી મેંદાસમાં રમીએ અને મંદા કાઢીએ તો સરીર પાણું મેંદું થાય છે તેમ મન પણ મેંદું થશે.’

માતા—‘હા, લાઈ મનને એકવાર પવિત્ર રાગે વડે પવિત્ર થયાં પછી ને અપવિત્ર રાગે સાથે જોડીએ તો તે પણ પાણું અપવિત્ર થાય.’

એટલામાં મણિપ્રકર ગેર આવ્યા. તેમને જહારથી આવજ સંભળતાં મહેન્દ્ર આગળ આવ્યો ગેરે એક મંત્ર લાપ્તી દેતા જમણા હાથે રાખડી બાંધી અને બોલ્યા ‘લાઈ ! સનાયુ થવો ! અને તારાં માતા પિતાના કાઠ પુરા કરજો.’ મહેન્દ્ર ધજોળ રાજી થયો અને રમવા દેડી ગયો. મહેન્દ્રની માતાએ ગેર મેદારાજને દ્વારે આપી અને પોતાના ઘર કામમાં દેરાઈ.

પણ તમ વાંચ્યા વગર રહવાનાજ નથી.

ભદ્રબાલા

પ્રથમ ભાગ.

રચનાર.

જ. લ. પંડિત. મુંબાઈ.

“પ્રત્યેક પ્રકરણ જ્ઞાસાના તંતુને અધિક અધિક લંબાવી ભવિષ્યની આપને ઉત્તિના પ્રદેશમાં દોરી જાય છે અને મન તથા આત્માને આનંદમાં તરવોન કહે છે.”

આ પ્રકરણો જરૂર વાંચો.

૧. સુયોગના અદર્ય.
૨. મહાત્માનો આદેશ.
૪. સંકેત મુદ્રા.
૨. મહામંડલ.
૬. હનિમૂન માટે પ્રયાણ.
૧૦. સુધારાનું સ્વાતંત્ર્ય.
૧૮. માદોકરોની ટપાટપી.
૧૯. નૃત્ય શીખતી છોકરીઓ.
૨૧. સંપર્ષાકરતી કુમારિકાઓ.
૨૨. સનગિલા અને અતિથીઓ.
૨૩. દિશા અને આંતર સંબંધો.
૨૪. દિવ્ય—સંગીત.
૨૫. કામનાથ મહાદેવ.

“મોરી મનકામના અવરય સિદ્ધ થશે.”

(ભદ્રબાલા પૃષ્ઠ ૨૧૨)

જોનેરી અક્ષર વાળા પાઠ બાહરી જનાં પુસ્તકનું મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦. ભદ્રાગ પેકેજીંગ જુદું. મેશસે ચંદ્રસેન અને કપેની વિશ્વભક્ત ઓફિસ, કોન્ટા બિલ્ડીંગ. મુંબાઈ નં. ૨.

આંતરિક શ્રીસત્યપ્રિય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શ્રી સાંકેત્યંદ દરિદ્રાસે અધિપતિ અને પ્રકાશકને માટે મુદ્રિતલયું છે. પાંચકુલા નવાગરવાગ્ગ; અમદાવાદ.

THE CORONATION YEAR.

સચિત્ર માસિક

શ્રીભક્ત.

પ્રવર્તક : મુ.
અધ્યક્ષ : ના.
આવણી : પાણિમા.
૧૯૧૬.

૪ તાંત્રી. જયકૃષ્ણ ગંગાદાસ ભક્ત.

સુરત.

સમુદ્રપુત્ર.

અધિપતિ અને પ્રકાશક.
જમિયનરામ લેકમીરામ પટિલ.

અમદાવાદ.

અધ્યક્ષ.

મેલસર્જન પટિલ અને કંપની
મુંબાઈ.

તમારા બાલ માટે

કામીનીઆ ઓઈલ વાપરો.

પ્રથમ એક બાટલી કામીનીઆ ઓઈલની
લાવી વાપરી જુવો ફક્ત એક જ અદર્શીયતા
માથાનાં બાળમાં અજબ જેવો ફેરફાર થશે. આજ
એણાલી વખતે નરે બાળના મુશ્કેલી તીવ્ર
આવતા હતા તે બંધ થશે. બાળનો વધારો થવા
લાગશે. બાળ અગત્ય અને મુંઝવણ રેશમ જેવા
થશે. માથાનો ખોડો દુર થશે. મગજ ટુંકુ રહેશે.
જેથી કોઈપણ ગતતુ મગજમારોતું કામ કરવાને
ઉત્તર થશે. બાળ ધણજ નરમ અને લાંબા રહેશે.
સુગંધ ધણીજ મધમધતી છે. જેની ફરીફાઈ બીજા
કોઈ પણ તેલો કરી શકતાં નથી. વિદ્યાર્થીઓ,
સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો દરેકને વાપરવા લાયક છે.
માથામાં ટાલ પડી વાળ ખરી પડતા હોય તો વાળો
મુળોને પોપણ આપી વાળ ખરી પડતા અટકાવે છે.
એક વખત અજમાવ્યાથી ખાતરી થશે.

દીપ્ત ૧ બાટલીનો રૂ. ૧-૦-૦

૩ બાટલીના રૂ. ૨-૧-૦

વી. પી. ખરચ જુઓ

દીલબહાર

ગુલશન

હું રૂ. ૨-૦-૦ આ ઈલ
આં તેજનાં ગુણો ઉપર લખેલા કામીનીઆ ઓઈલના જેવાજ છે. સુગંધમાં ધણી
મધુર છે. દરેકની સુગંધ જીલીલી હોવાથી સોસાયટીમાં દરેકને પસંદ પડી રહેલા છે. કો
દરેક સીધી-એકનો રૂ. ૧-૦-૦ કોઈપણ ગતતુ તેમનો ના આનાની દીકરી મોકલવાથી મક્ક
તા. ક. ખરીદતી વખત ઉપર લખેલા તેજનાં નામ ખરાબર વાંચી તે માટે ખાતરી કરી
પછીજ ખરીદજુ. તેને જાહે બીજી સારી છે અથવા સસ્તી
છે એમ કહી બીજી ગત આપવા માંગેતો લેવી નહી કારણ
તેવા માત્રમાં વેચનારાઓને વધુ નફો મળતો હોવાથી ત્રી
કેસેસ કરે છે. ઉપર લખેલા તેલો મેળવવાને દરેક પડે તો
બનાવનારાઓને લખવાથી તરતજ મોકલી આપવામાં આવ
વશે. કામીનીઆ દીલબહાર, અને ગુલશન એ સૌથી
દાંધળ મુજબ ટેકમાર્ક તરીકે રજીસ્ટર કરાવેલ છે.
જહાસગામ એજન્ટોને છે.

બનાવનારા—કામીનીઆ પેરફ્યુમરી કંપની, મુંબઈ.
એજન્ટ—એમ્સ દીલીપ રમ એન્ડ કંપની કંપની, મુંબઈ.
જુરક મગવાનું ટેકાલું—ટોમસન કંપની, દવાવાળા તેમજ દરેક ગંવનાં ડાકરોનાં પ્રોગ્રિ
પરનો તવાર કરી અપનારા, કામીનીઆ પેરફુ સામે; મુંબઈ.

વિજ્ઞાપના.

શ્રીમક્ત પત્રના સર્વ સુત્ર આદેશ તથા અન્ય સંબંધોને સવિનય વિવરિત કરવામાં આવે છે કે—

- શ્રીમક્ત પત્રના લવાજમો નીચે લખેલા અમારા અથવા અમારા એજન્ટોના સંરનામે મોકલવા કૃપા કરવી.
- શ્રીમક્ત પત્રમાં મુકેલી જાહેરખબરો મારેના નાણાં પણ તેજ સરનામે મોકલવા.
- શ્રીમક્ત પત્ર સાથેના નાણાં સંબંધના સર્વ વ્યવહાર ઉપરનાજ સરનામે કરવા.
- મનીઓડરથી અથવા પી. પી. ધી. નાણાં આપણે કરવામાં આવે તે મારે પહેલું આપવા લેવાની જરૂર રહેતી નથી.
- પણ જ્યાં ખીછ રીતે નાણાં કરવામાં આવે ત્યાં નાણાં લેનારની સહીની રીસીટ લેવા કૃપા કરવી. રીસીટ પર અમારી અથવા અમારા એજન્ટોની સહી હોય છે. અને બાબુમાં નાણાં લેનારની ચોખ્ખા અક્ષર પૂરેપૂરી સહી કરાવવા બૃહવું ન જોઈએ.

નાણાં સંબંધોના સર્વ પ્રકારનાં નિમિષતરામ લક્ષ્મીરામ પંડિત વ્યવહાર બાબુમાં આપેલા અ સમવિજય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ—અમદાવાદ. મારા અથવા અમારા એજન્ટોને સરનામે કરજો. અથવા જે. પંડિત અને કંપની શ્રીમક્ત ઓફિસ કાન્તાનિહિંગ મુખ્યાલય નં. ૨

નવા વર્ષથી શ્રીમક્ત પત્રનું લવાજમ વર્ષ એકત્રું અગાઉથી હિંદુસ્તાનમાં રૂ. ૩-૦-૦ અને હિન્દુસ્તાન બહાર રૂ. ૩-૨-૦ રાખવામાં આવ્યું છે. જાહેર, ખબરો અ.પનાર સત્તરને જાહેર ખબરના ભાવે મંગાવી લેવા કૃપા કરવી. અધિપતિ અને પ્રકાશક,

વિષયાનુક્રમ.

વિષયો	૫૪.	વિષયો	૫૪.
દિા.		સાહિત્ય,	
સમય યોગ છે.	૫૦	સાહિત્ય અર્થો.	૬૫
મનુષ્યનું મર્ગન.	૫૨	સંસારમાં સુરતર,	૭૧
સહિનો મુંગાર.	૮૮	કેળવણી,	
ધર્મ.		બાલકયા.	૮૦
વિકાસ ક્રમ.	૫૧	પ્રકીર્ણ.	
સમુદાય પરમદસનાં બોધવચનો.	૫૬	અનુકૂલ રિયનિ ક્રમ પ્રકટાવવી.	૧૬
હેમાદિ પ્રયોગ અને ઉપાકર્મવિધિ.	૮૫	મનુષ્ય સો વર્ષ સી રીતે જીવે.	૬૩
સર્વાર્થસિદ્ધિ.	૮૮	સ્ત્રીની સંસારયાત્રા.	૭૮
આવણના અંકનાં ચિત્રો.		રમુજ દુયકાગ્યા.	૮૪
નામ.	૫૪ પાસે.	આજે તો બજેવ છે.	૮૬
સમુદાયજન.	૫૬ પાસે.	અત્યંત રસીસી બોધપ્રદ.	
બેનોરયા.	૪૮	નાની વાનાંચા.	
બાલકયા.	૮૧	લાભાગમત.	૦-૦-૬
હેમાદિ પ્રયોગ અને ઉપાકર્મવિધિ.	૮૫	રકિમણી વિવાદ.	૦-૦-૩
આજે તો બજેવ છે.	૮૮	યુજનસિંદ.	૦-૦-૬
		મનુષ્ય અમકાર.	૦-૦-૬
		શશિકળા.	૦-૦-૬
		લગ્નો—દિમતપ્રાત અમૃતલાલ દયાલ	
		વ્યવસ્થાપક—વડોદરા.	

અથવા પ્રેસર્સ મંડેસી અને કંપની, શ્રીમક્ત ઓફિસ કાન્તાનિહિંગ—મુખ્યાલય નં. ૨ અથવા મેસર્સ ત્રિપેદી અને કંપની રવકેલી રોડ. ઘીઝાટ—વડોદરા.

કોરોનેશન ભેટ.

શ્રીભક્ત સચિત્ર માસિકના પ્રાદરભને આ વર્ષે આપણા લોકપ્રિય રાહનરાજ નામદાર જ્યોર્જ પાંચમા તથા મહારાણી વિક્ટોરીયા મેરીને રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવ્યો છે. તેની ખુશાલી નિમિત્ત આશરે રૂપીઆ પાંચસો અથવા વધારેની છુદી છુદી જનની ઉપયોગી ભેટો આપવાનું ફરમાવામાં આવ્યું છે.

આ કિમતિ ભેટોમાં પ્રમોશન પણ સખવામાં આવ્યું છે. દિલ્લીમાં રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવશે તે પૂર્વે સધળી ભેટોની વિગતો બહાર પાડવામાં આવશે.

આ ભેટો ઉપર માત્ર જે સજ્જને પોતાના લવાજમનાં નાણાં મોકલી આપ્યાં હશે તેમનોજ માત્ર હક રહેશે પછીથી આદક થનાર જ્યવના લવાજમો મોકલનારનો આ ભેટો પર હક રહેશે નહિ. માટે સત્તર પ્રાદર થવા અને લવાજમો ભરી દેવા વિવિધ કરવામાં આવે છે.

માટે અમારાં સર્વ કુલ વાચકોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે તેઓ પોતાના લવાજમો સત્તર મોકલી આપવા કૃપા કરશે.

જે સદ્ગિના મનીઓર્ડરથી લવાજમો મોકલી આપવા ઇચ્છતા હોય તેમણે કૃપા કરી તે પ્રમાણે અત્ર જણાવી દેવું, જેમતા પત્રો નહિ આવે તેઓ વી. પી. થી પોતાનાં લવાજમો ભરાવા માગે છે એમ ગણી આવતા અંકની વી. પી. કરવામાં આવશે. આથી છે કે જેમણે મનીઓર્ડરથી લવાજમો ભરી દીધાં ન હોય તે સજ્જનો વી. પી. નો રિવાજ કરી બાકને સદાપ કરશે.

જે. પંડિત અને કંપની

શ્રી ભક્ત પ્રોફિસ કાન્તાભિદિગં.

મુંબઈ નં. ૨

ખાસ વિનંતિ.

શ્રીભક્ત વચમાં ઉચ્ચ જાતના કિમતિ કાગળો વાપરવા એવી અમારી ઇચ્છા છે અને તેથી પ્રથમ અંકમાં તેવા કાગળો વાપર્યાં હતા. આ અંક વખતે તેવાજ કાગળો મેળવવા આખા મુંબઈમાં બહુજ શોધ કરી પણ મળી સક્યા નહિ. એટલે અમારે નિર્ણયે આ બીજી જાતના કાગળો વાપરવા પડ્યા છે. વિવાદનથી ઉચ્ચ જાતના કાગળો મળ્યાં છે તે આવેથી તે કાગળો વાપરવામાં આવશે. આ કાગળો ધજાજ ઉચ્ચ દોરારથી આંખના તેમજ નુકસાન કરતા નથી.

શ્રી ભક્તમાં સર્વોત્તમ લેખો આપવાનું પ્રથમ મેવવામાં આવે છે અને મુંબઈ ગિરિ મહારાની પણ પશ્ચિમ સંભાળ લેવામાં આવે છે. અને હજી તેને વધારે કિમતિ અને ઉપયોગી બનાવવાને અધિક પરિશ્રમ લેવામાં આવશે, અમારા ઉત્તર પ્રાદર પોતાના મિત્રોને બહામણ કરી આદરમાં વધારે કરવા કૃપા કરશે તો અમારા કામને ઉત્તમજ મળશે.

જે. પંડિત અને કંપની.

શ્રીભક્ત.

પુસ્તક ૮ મું.] સંવત્ ૧૯૬૭. શ્રાવણ, શુકલ પક્ષ ૧૫. [અંક ૨.

અનુકૂલસ્થિતિ કેમ પ્રકટાવવી.

(પ્રકાશક.)

જેટલી જેટલી પ્રકટ સ્થિતિઓ છે તેટલી બધીનાંજ મૂળ બીજકો અ-
પ્રકટ કારણમાં રહેલાં છે. જો અપ્રકટ કારણમાંજ બાહ્ય પ્રતિકૂલ સ્થિતિને
શમાવવાનો પ્રયત્ન સેવવામાં આવે તો આ કાર્યમાં અધિક વિજય મળવા સં-
ભવ છે. પણ પ્રતિકૂળ સ્થિતિઓનાં બીજકોને કારણમાં કેવી રીતે શમાવવાં ?
બીજકોને ઉગવવાને માટે જેમ અન્ય સાધનોની અપેક્ષા રહે છે, તેમ કારણમાં
રહેલાં પ્રતિકૂલ સ્થિતિનાં બીજકોને ઉગવાને માટે પણ સાધનોની અપેક્ષા
રહેવી જોઈએ. જો તેમને ઉગવામાં સહાય આપનાર સાધનો અટકાવવામાં
આવે તો તે ઉગી શકવાનાં નહિ. અથવા જો બીજકો ઉગી નીકળ્યાં છે અને
બહાર અપ્રિય સ્થિતિ પ્રતીત કરાવી રહ્યાં છે, તેમને પોપણ આપનાર હેતુઓ
અટકાવવામાં આવે તો તે સૂકાઇ જવાનાં અને લયને પ્રાપ્ત થવાનાં. વળી જો
અનુકૂળ સ્થિતિને પ્રકટાવનાર બીજકો છે તેમને ઉગવામાં સહાય કરનાર જો
જો સાધનો આવશ્યક છે તે તેમને પ્રાપ્ત કરાવવાથી તેઓ બહાર ઉગી નીકળ-
વાનાં અને બાહ્ય અનુકૂળ સ્થિતિમાં અનુભવ કરાવવાનાં. તેટલા માટે જો અનુ-
કૂળ સ્થિતિની આપણને અપેક્ષા હોય તે સ્થિતિને પ્રકટાવનાર બીજકો સત્વર
અંકુર ને પ્રાપ્ત કરે, વૃદ્ધિને પામે અને બહાર પ્રકટી નીકળે તેને માટે પ્રયત્ન
સેવવો યોગ્ય છે. કારણમાં સર્વ પ્રકારની સામગ્રી રહેલી છે. અને શબ્દ વડે
આ સામગ્રી સર્વોત્તમરીતે જાણત કરી શકાય છે. આ શબ્દ કયો ? પરમાત્મા
નો શબ્દ. ત્યાં સુધી આ શબ્દ શ્રવણગોચર ને ચાવ ત્યાં સુધી શ્રી સદ-
ગુરુ વાગવાને જો શબ્દ અથવા શબ્દસમૂહ અપેક્ષા કૃપા કરી હોય
તેનો સુખેચ્છકે અંધિરત પ્રયત્ન અન્યાસ સેવવો ઘટે છે.

સમય થયો છે.

જ. લ. પંડિત. મુંબઈ.

(તેજ હવે છે, તેજ હવે છે. એ રાઠ.)

સમય થયો છે, સમય થયો સુવિચાર, વાણી, વર્તન કાળ .
સમય થયો છે, હવન વહેવા, પરિપ્રગતિમાં આ દાણ આજ;
સમય થયો છે, મળવાનો આરોગ્ય અને વૈભવના સાજ,
સમય થયો છે, કટિ કસીને વીર ! પ્રયત્ન કરવા આ સુણ આજ.

પ્રેમામૃતે લીની આંખડીથી ચર અચર જો જો સદા,

ને પ્રસન્ન વદને બોલજો, ચીઠડાં મૃદુ વચનો તદા;

ઉત્સાહ આશા સૂર્યનાં કિરણો અધિક-ગિકસાવજો,

ને વિનયપદ ગૂઢી વીર ! સહુને વિનયથીજ હસાવજો.

સમય થયો છે, સુહૃદ્ થઈને કરગૂઢી આગળ ધાવાનો,

સમય થયો છે, સકલ રથલોમાં સુંખની દહાણી લા'વાનો;

સમય થયો છે, (હવન) ખી બોવાનો, સમય થયો છે ઉગવાનો,

સમય થયો છે, હવન પુલડાં દશદિશમાં પીમળવાનો.

જાગૃત થઈ, સાવધ રહી, મન-વાણી પ્રભુમાં વાળજો,

પ્રભુની પ્રણતા પામીને તે જગતમાં વે'વડાવજો;

ને હવનરસથી અમરવાણી, જગતમાંહી ખીલાવજો,

ને અમરફલ ખાવા અહિં સૌ દેવને બોલાવજો.

સમય થયો છે, સમય થયો છે, અમૃત ફાલે લણવાનો,

સમય થયો છે પ્રકુલ થઈને રસ-રૂપ-સુગંધ ધરવાનો;

સમય થયો છે વિશુદ્ધિ સાધી, મન, વચ, કરણી કરવાનો,

સમય થયો છે સુખરૂપતાની અશિરવિભયોત અમકવાનો.

વિકાસક્રમ.

મીથુન, દુર્ગચરભાઈ, સીદી માઝરૂટ, સુરત.

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૫ થી આશુ.)

॥ ૐ શ્રી ॥

અસૂર્યાનામ તે લોકા ગંધેન તપસા ઘૃતાઃ ॥

તાંસિ મૈત્ર્યાભિગચ્છંતિષેકે ચાત્મહનોગનાઃ ॥ ૩ ॥

પૂર્વે કહેલા એ મંત્રોનું તાત્પર્ય શ્રી ભગવદ્ ગીતાના અધ્યાય ૬ ના પાંચમા શ્લોકમાં આ રીતે કહ્યું છે:—

॥ ઉદ્ધરેદાત્મનાઽઽત્માનં નાત્માનમશ્વસાદયેત્ ॥

॥ આત્મૈવ દ્વાત્મનો વંધુરાત્મૈવ રિપુરાત્મનઃ ॥

આ શ્લોકમાં ઉદ્ધરેત્ અને અશ્વસાદયેત્ એ શબ્દોનો વિરોધી રૂપે પ્રયોગ થયો છે. તેમાં પ્રથમનો શબ્દ ઉત્ત્ એટલે ઉચ્ચતા-વિકાસ-વાચક છે. એટલે વિકાસ થાય એવી રીતે. એ ઉપસર્ગની સાથે ક્રિયાપદમાં દરેત્ એ ગતિ વાચક છે. એટલે આત્માનો આત્મા-વડે ઉદ્ધાર અથવા ઉચ્ચ ઉચ્ચ પ્રતિભા વિકાસ થયા કરે તેમ કરવું. આ વિકાસનો ક્રમ અનંત છે. એક ક્રમ સધાયો એટલે તેનાથી ઉંચો બીજો એ રીતે છે. તે દર્શાવવા બીજા પાદમાં નિષેધાત્મક યતન કરી કહ્યું છે કે આ પ્રકારે આશ્રતા ક્રમને કદી પણ અટકાવવાનો નથી. માટે તેમાં એવ ઉપસર્ગ જેનો અર્થ ' નીચે ' એવો થાય છે. અને ક્રિયાપદમાં સાદયેત્ એટલે બેસાડી દેવું. ગનિને-વિકાસને અટકાવી દેવા નહીં. સારાંશ કે આત્મ-તાત્વનો વિકાસ બંધ પડે તેવું કંઈ કરવું નહીં. આ રીતે અને રીતે કરવાથી જેના વડે માત્ર વિકાસને જ સધાય છે તેજ ખરેખરો પોતાનો પાપુ એટલે શ્રેયસ્સાધક છે. જે ક્ષણે તે વિકાસને અટકાવે છે તે ક્ષણે તેજ પોતાનો રિપુ છે. આ વિકાસને અટકાવવો એટલે પૂર્વે ' કદા પ્રમાણે આસક્તિથી રહિત રહીને પ્રસન્નતાનો એકશીનો જ અનુભવ થાય તે રીતે ભોગ તથા કર્મરૂપ દ્વંદ્વને ઉચ્ચ ઉચ્ચપ્રતિભા સાધતા પૂર્ણ આયુષ્યની માત્ર કામનાને લક્ષ્યબિંદુમાં રાખવા જે વજ્રા જવાનું છે તે કર્તવ્યમંથી ભણ્ય થવું. આમ કરવું તેને જ આત્મહનન અથવા આત્મધાત આ ત્રીજા મંત્રમાં કહ્યો છે. ને તેવાને આત્મહનઃ એટલે આત્મધાની કદા છે. કારણ કે આત્માનો જે સ્વભાવ વિકાસ માત્ર જ છે તેના ઉપર તે આત્માતને-પ્રકારને કરનાર છે. આ પ્રકાર ક્ષતિય કે નફાનો નહોતો નથી. ધી શ્રુતિ ભગ-વતી કેનાપનિષત્તા દ્વિતીય ખંડમાં કહે છે કે:—

इहचेद वेदीदय सत्यमस्ति ॥ नचेदि ह्यवेदीन्महती विनष्टिः ॥

भूतेषु भूतेषु विचिन्त्यधीराः मेतयाग्नाह्नौकादमृता भवन्ति ॥

આ દેહમાં જ અહીં જ પૂરેપૂરું સમજ્યા તો તો સત્ય છે. પણ અહીં આ દેહમાં રહીને સમજ્યા નહીં તો નારા નહીં પણ વિવશણ્ય પ્રકારનો નારા છે. ને તે વિનાશ મહોદો છે. એટલે તેના પ્રમાણમાં જેને જેને દાનીરૂપે આપણે સમજીએ છીએ તે બધી જ સ્વરૂપ

છે. આ સમજવાનું તે શું ? ધીર પુરૂષો ધી એટલે જ બુદ્ધિશી સામર્થ્યને અરખસિતપણે વાપરે છે તેવા બનીને સૂક્ષ્મ બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને જ જે પ્રસંગોનો અનુભવ થતો નય છે તે તેમાં જે વિશેષરૂપ જણાય તેનો સંગ્રહ કરતા કરતા વધી. આમાં લોક શબ્દના પ્રયોગથી ખબર ગેરસમજ થાય છે. લોક એટલે અનુભવ અથવા જે પ્રતીત થાય છે, દેખાય છે તે. પ્રેત્ય શબ્દનો અર્થ મરણવાચક નથી પણ મૃત ઉપસર્ગ અને ફેંધાવું નિશ્ચય કરતાં સ્પષ્ટ જણાય છે. પૂર્ણ વેગથી વિદાસ ક્રમમાં ધાવન કરતાં આસક્તિથી પાછું જોવાની જેમાં નયરાશ કે રસ નથી તેવી ગતિ કરતાં અનુભવ માત્રનો સંગ્રહ કરતાં આપણે અમૃત એટલે મરણ જેમાં નથી એવી સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરીશું. તેમ નહીં ફરીએતો મહેરો વિનાશ છે.

આ જ વિનાશ તેને ત્રીજા મંત્રમાં સ્પષ્ટ વર્ણવ્યો છે. જંચ્યા આત્મતત્વના ઉચ્ચ ઉચ્ચપ્રતિ ગતિ કરવાના વિકાસમય સ્વભાવને નથી અનુસરતા તેવાં આત્મધાતીઓને જ અનુભવો થવાના તે આ પ્રકારના છે. તે અસૂર્ય છે. એટલે તેમાં પ્રકાશનો હેતુ જ રહ્યો તે નથી. તેમાં માત્ર જડતાજ હોય છે. આમાં ધાતુ સૂ (એટલે જનનક્રિયા કરવી) છે. જીતપાક સામર્થ્યની શત્યતાનો તેમાં અનુભવ થાય છે. અને તે પૂર્ણ અધિકારમય હોય છે. ગમે એવું અધાર હોય છતાં તેમાં પણ આ અધાર છે એવો અનુભવ કરાવનાર હું છું. એ પ્રકારે આત્મજ્યોતિની પ્રતીતિ હાલ આપણે કરીએ છીએ. પણ પાછું વાળીને જોતાં આપણે વિકાસક્રમ જે રીતે બંધ પડે તેવું વર્તન હાલ કરીને સાલ રાખવાથી છેવટે આ પ્રકારનું અધારાનું ભાન કરાવનાર આત્મજ્યોતિ પણ જાલવાઇ નય છે. આ અર્થ સૂચવવા માટે અંગ્રેજ અને તમસા એમ અધારાવાચક બે શબ્દો મૂક્યા છે અને તેમાંથી આણનાર જનન સામર્થ્યરૂપ સૂર્યની પણ શત્યતા, હોવાથી તે સ્થિતિમાંથી બહાર નિકળવાનો પ્રયત્નજ અવશ્યિક રહેતો નથી ને તેથીજ તેને મદતી વિનહિ કહેલી છે.

આવી પરિસ્થિતિ હોવાથી વિકાસક્રમને અનુસરવું જ જોઈએ એમ નિશ્ચય થાય છે. બોગ અને કર્મરૂપ અનુભવ કરવો. આણખની પૂર્ણતાની કામનાને ધારણ કરવી એટલી જ આજ્ઞા શ્રુતિભગવતી વિધિયુએ કરીને નથી આટકતી. પણ તે શિવાય બીજું કંઈજ નહીં કરવું, તે કર્તાવિતા તમારો છૂટકોજ નથી એમ નિરેધ યુએ પણ આ ત્રીજા મંત્રથી કહીને તેની આવશ્યકતાને દર્શાવી છે.

તો હવે જ્યારે આત્મમદનન થવું અટકાવવું, તો આત્મતત્વ શી વસ્તુ છે. બોગ તથા કર્મ તથા તેનાં સાધનરૂપ આણખ એટલે સરીર વિશેષની પ્રતીતિ એટલી સામગ્રી તો કહી છે. આ સામગ્રીમાં વસનાર જેને શ્રુતિ ભગવતી આજ્ઞા કરે છે તથા લાલ દાનિયું ભાન કરાવે છે તે એમાં છે. આમાં યુખ્ય જેને માટે આ બંધુ છે. તે પુરૂષ છે એટલે સરીરરૂપ પુરમાં વસીને પુ એટલે દુઃખનો અનુભવ કરાવનાર પાપને (ઉપ્પ જોના ઉપરથી ઉપસૂ પ્રાપ્તકાળ પૂર્વેનું સૂર્યનું તેજ એ શબ્દ નીકળ્યો છે) તે બાજે છે. વિકાસક્રમમાં આગળ ગતિ કરવામાં પ્રતિબંધરૂપે જે આવીને અટકાવનાર છે તે પાપને બાળી શકે છે એવો જ વસનારો તે પુરૂષ છે. તેજ સરીરરૂપ પુરમાં બાળી રહેતો હોવાથી આત્મારૂપે કહેવાય છે. એ આત્માનું સ્વરૂપ કે વ્યાખ્યા થઇ શકે તેમ છેજ નહીં. બાવદારિક દૃષ્ટિથી હવા સૂર્યનો પ્રકાશ વિગેરે જે જે પદાર્થોના બાષ્પરૂપે અનુભવ થાય છે તે પણ અમાપ અનંત જ છે. છતાં તેટલા જ કારણથી એટલે જેને બંધી જ હવા કે બંધુજ અનુભવાનું કહીએ

તેનું સ્વરૂપ અમર્ષાદિન છે. તેટલા માટે આપણે તેના ઊપયોગ કરતાં અટકતા નથી. તેના વિચાર કરતાં અટકતા નથી. જે જે નિયમોથી તે પ્રવૃત્તિ કરી રહેલા છે તેમાંના જેમ જેમ ને જેટલા જેટલા નિયમો જેટજેટલે અંશે સમજાય છે તેમ તેમ દુઃખ નિવૃત્તિ અને સુખના સાધન રૂપે સમૃદ્ધિમાં આગળ આપણે વધનાજ જાણ્યે છીએ. તેજ નિયમોથી આપણે આપણા આત્મનિવૃત્તિ અભ્યાસ કરવાનો પ્રાપ્ત થાય છે. આત્મતત્ત્વનો વિચાર કરાવના શ્રુતિભગવતી ચોથા મંત્રનો અારંભ કરે છે.

અનેજદેકં મનસોજર્વીયો નૈનદેવા આપ્તુવન્પૂર્વમર્પત્ ॥

તદ્વાવતોઽન્યાનત્યેતિ તિષ્ઠત્તસ્મિન્નવોગાતરિન્વા દયાતિ ॥ ૪ ॥

અહો ! આપણાં કેવાં ધન્ય ભાગ્ય છે કે શ્રુતિભગવતી અપૂર્વ પ્રેમથી આ મંત્રરૂપી પોતાનું અમૃત કરનારું સ્તન આપણે મઠ દરીલા જાગૃતના મુખમાં મૂકીને કાંઈ પીએ છીએ પીએ-પીએજ પીએ કહ્યું છે. મુખ દલાવવાની ગમ નથી ? રમતમાં હવ છે ને મુખ દલાવનાં શિખવાની આતુરતા જ ક્યાં છે ? જીવન સુકાતું આ આત્મ્ય ને કેટલાં બધાં જ આત્મ્યાં તે દેખનાં છતાં પણ નવરાસ ક્યાં છે ? આ આત્મ્યા આ આત્મ્યા એવી મિથ્યો છુમો પાડનાં છતાં પણ ચીસામાંથી દિશા જલકવાનો વિચાર પણ ક્યાં સહન થાય છે ? આપણું આત્મનિવૃત્તિ સદૃશ્ય રૂપે સ્તનને દાણીને મુખમાં ધાસવા જાય છે પણ રડવા તથા તોફાન કરવા માટે તેમને ત્રાસ આપ્યા વિના અન્ય કશુંજ ક્યાં કરવા દેવું છે ? આવા પ્રેમમય સ્તનમાંથી દુધની સ્રાવ નિકળતા પૂર્વે આપણા હાથ તથા હાંન ક્યાં પાછા પાડીએ એમ છે અને તે બંનેના ઊપયોગ કરીને તેમાંથી દુધને ખાળીને માત્ર ખારા લોડી શિવાય આપણે બંદા અન્યનો સ્વાદ લેવાના છીએજ ક્યારે ને ભાર કંદેના છે ? એ સ્વાદ આપણને લેવારાયે ?

આ મંત્રનો ખરો સ્વાદ તો રસસિક્કેજ જાણીને તેના મર્ષથી-નેમાં રહેલા સત્ય-ચોક્કજ ઊપયોગી સત્યથી-તેના અનુભવરૂપ આસ્વાદનથી શ્રી સદૃશ્ય પરમાત્મા-શ્રી મહુપદે ભગવાનના ચોક્કજ સાચા સદૃશ્યના મદિમારૂપ અપરોક્ષ રૂપે આત્મતત્ત્વનાં દર્શન કરતા આત્મમસ્તાત્મા જગતને માંડ દેખાતા પુરુષવરોજ લે છે. એવા પુરુષવરો પૂર્વે પણ યજ્ઞેજાજ છે અને આગળ ઉપર તેની સમ્યા વિસ્તારને પામશેજ. પણ પ્રસ્તુત વિષયથી આગ ઊતરી પડાયું. હાલનો આ મંત્રનો અર્થ જેટલે અંશે ઊપાડી સંકવાતું ઊચિત છે તેટલુંજ કહીને સતોષ માનવાનો છે.

અમૃતનંદા એક છે. આત્મનિવૃત્તિ સર્વત્ર હોવાથી તેના અભ્યાસ કરવામાં ઉલટે તો આપણે આપણામાં જ આત્મીયું, ત્યારે જ મૃતમૃત્યુના આરંભ થશે. પણ તે પ્રકારે દાસ દારન કરવાનું હાવતું નથી તેવી આપણી ગદાર દરખમાં જોઈએ. આ વિદ્યાસ એજ સ્વભાવ થી આત્મનિવૃત્તિ પમણું કહાડવાનું છે. ખનિજ સૃષ્ટિમાં વિકાસ એટલો બધો થીમો થીમો આવે છે કે તેનું નિરીક્ષણ થાય તેમ લાગતું નથી. પ્રાણીજ સૃષ્ટિમાં તે કમ એટલો બધો ગ્રામ રીને આવે છે કે હાલ તેને સમજ્યા જેટલી જીવંતી તીવ્રજીવાને જોવા વિના તેમાં ઉતરવાનું હાવતું નથી. મધ્યવર્તિ જે વસ્તુનિર્મલ છે તેમાં કાંઈક વિશેષ અનુકૂળતાજેવું લાગે છે. માટે આ અભ્યાસ માટે તેમાં જ્યાંયે આત્મનિવૃત્તિ દષ્ટિ કરીશું ને જ્યાં જ્યાં અનુકૂળતા આવશે ત્યાં પ્રાણીજ સૃષ્ટિમાં અવલોકીશું.

વનસ્પતિમાં આપણે એક સુંદર આંગાના વૃક્ષ પાસે આવીએ. હવે આ આંગાના કશમાં આત્મા વિકાસને પામી રહેલો છે. એ શી વસ્તુ છે ? તે કાંઈક એવી વસ્તુ છે કે જે એક છે.

પૂર્વે યમ્યેલો અનુભવ સ્મૃતિરૂપે તરી આવેલો એ આપણે એક સ્વભાવ છે. તેમ જોય વિશેષ પદ તે અનુભવના પડેલા હોય છે તેમ તેમ તે વિશેષ જોસથી તરી આવે છે. આપણે પૂર્વદિશનિને કારણરૂપે વાપરીને ઉત્તરદિશનિને કારણરૂપે અનુભવતા વિદ્યાર્થી ગગનમાં ઉડે ઉડ્યા જાઉં છીએ. એ દરેક દિશનિમાં દરેક પ્રસંગે આત્મતત્વનો કારણરૂપે અનુભવ કરતાં તેને ને તેને જ જૂઠું જૂઠું વેશને અર્પણરૂપે કારણ કરતો દોડે છે, તેથી આપણી વૃત્તિ તે કારણપ્રતિ “એકતા”ના વિચારને કારણ કરતી તેને શોધતી અનુભવવાય છે. આ વ્યક્તિકરને આપણે “એવું” મૂળ આરંભક કારણ શું ? ” એ રૂપમાં યોજીએ છીએ. સારાંશ કે સર્વમાં આદિમાં શરૂ વસ્તુ છે તે અનુભવાની કુદરતી આકાંક્ષા થાય છે.

પશુ વસ્તુ તો માત્ર એક જ છે. નાદકયાળમાં રંગમંચિઉપર નારક મુનિના વેદાધારી મંદને હું આજો તે સમયે મને નારક એવા સંજોગથી યોગાલ્યો, જે અવશ્ય કરતાં નારક નામની વ્યક્તિ માત્રના સંસ્કાર લીધા. તે પછી હું પોતે જ અપરના એક કારણ કરીને આપું છું. આ બંનેમાં હું પોતે જ તે તે બેબેના કારણ કરનાર છું. તે વાતાવું વિરમરથ થતાં પૂર્વના નારક મુનિને સંજોગથી દત્તા તેટલું જ થાક આવતાં આપું વિશ્વ ઉપર અવ કરી નાંખીને થાકું છતાં તે નારકમુનિ હાથમાં નહીં જ આવવાના. તે જ પ્રમાણે જગતના સમસ્તિરૂપના કે વ્યક્તિના પરમ આદિ પરમ આરંભકની ખાતરમાં થવાનું ને થાય છે. આ કારણથી કલ્પના તેમાં થઈ શકતી નથી, તેથી ખરા તત્ત્વચિંતકો તે પરમ કારણને અનાદિ અનંતને જોઈ આદિ જોના આરંભ કદાચો એમ નથી કહેવાતું તે રૂપે નિરૂપણ તેવું કરેલું છે; છતાં આવો મન અર્થ મગજમાં સર્વને ઉતરે તેમ નથી. તેથી તે ઉતારવાનું સાધર્મ્ય પ્રાપ્ત થતા અર્થે ને તે પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધીને માટે એ ઉકારાને સાંત કરવાપ્રતિ સ્પષ્ટિની ઉત્પત્તિને વર્ણવેલી છે. ને તે તત્ત્વર્થની નહીં હેતુવાથી તે વર્ણવેલાં જૂઠી જૂઠી સંસ્થાઓ જૂઠા જૂઠા મનોને બતાવે છે. ને તે પોત પોતાના અનુભવોનાં અંતઃકરણની સામગ્રીને અનુસરીને કહેલું છે, તેથી તેમાં વિરોધ નથી ગણવાનો. સર્વ સંસ્થાઓએ તે વર્ણનમાં પણ યોગ્યેયી યુક્તિઓ તથા આખ્યાયિકાઓ તથા રસો તથા સંગ્રામો કે સંગ્રામોના જે મુખ્ય કર્તવ્ય આત્મતત્વનો વિદ્યાસ, તેને ઉઘાડતા જ આવ્યા છે.

સારાંશ કે આજો પહેલો કે દેરી ? એના ઉત્તર સમસ્તિ આજો તથા સમસ્તિ દેરી બંને અનાદિ છે. સમસ્તિરૂપે તે તેનું આરંભક કલ્પણ એવું છેજ નહીં. તેનો છે એને છેજ. ને નેમ હોનાથી જ વ્યક્તિરૂપ આજાતી તથા દેરીની પ્રતીતિ છે. વ્યવહારમાં સમસ્તિ આજો કે સમસ્તિ દેરી નિરૂપણ નિરાકાર સ્વભાવસ્વરૂપ છે. વ્યક્તિ આજો કે વ્યક્તિ દેરીના સંજોગમાં જ વિચાર કરવો પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યાં વ્યક્તિ આજા ચારી કલ્પનામાં છે. તેમની પ્રતીતિ અપર કરવારા શું જોઈએ ? ઉત્તર-વ્યક્તિ દેરીઓ. તેમને સેધને કુદરતના નિયમને અનુસરીને સરકારને નાંખનાં વ્યક્તિ આજાનો અનુભવ થશે ને વ્યક્તિ આજાનો કારણરૂપે કુદરતના નિયમને અનુસરના વ્યક્તિ દેરીઓનો અનુભવ થશે. આમ હોનાથી પરમ અંતરે છેવટ

એવું નહીં હોવાથી એવડું કહેવાય તેવું કારણ શોધવામાં સમય કે સામર્થ્યનો ઉપયોગ કરવો નિર્ધાર્ય છે. તે સમય તથા સામર્થ્યનો યોગ્ય ઉપયોગ કેટલાક પાછળ હલવામાં નહીં કરતાં માત્ર એક કે બે કમ સુધી નિરીક્ષણ કરીને તેમાંથી આત્મતત્ત્વના વિકાસના નિયમને સમજીને તુરતજ તેનો અમલ કરતા કરતા આગળ વધવું એજ કર્તવ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. અને આ આત્મતત્ત્વ એક છે જોય પણ સિદ્ધ થાય છે. છતાં જે આત્મતત્ત્વ એક છે તે કેવા સ્વરૂપે પ્રતીત થાય છે ?

“ અનેજત ” અને “ મનસો જીવીવાન. ”

અનેજત એટલે રિચર એટલે જ્ઞાપણ હાલે નહીં તેવો. વળી મન કરતાં પણ અધિક વેગવાલો. આ બે ધર્મો એકમાં જ !! કેવી નવાઈ !! વિજ્ઞાનવાદીઓ-જેમનાં અંતઃકરણમાં કાવ્યઆતુર્પની પ્રતિભાએ પ્રકાશ નાંખ્યો નથી તે તો હૃદયો-સૈન્સ કરીને ફેંકી દેવાના તેથી જીસ્ટું શુક તકથીજ સંતુષ્ટ તથા એવસુ નામનો વિકાસ સાધવાનો છે એ કર્તવ્યના સ્વરૂપથી અતઃ આધ્યાત્મિક અર્થને બંધ બેસતો કરવાનો. સંજ્ઞામાં “ જઘમર્ષણ ” સરેકા-રના મંત્રમાં પણ આ ભાવના શબ્દોનો પ્રયોગ બાળકને યોગ્યપરિત આપવામાં કહેલો છે. “ ઋતંત્રસત્યવાં ” “ ઋતંત્ર ” એ શબ્દ ઋત્ય એ ગતિ વાયક ધાતુમાંથી અને સત્ય એ જસુ રિધિત વાયક ધાતુમાંથી નિકળેલા છે. બંને શબ્દો વસ્તુ-ધર્માર્થત્વ વાયક છે. ધર્માર્થ-તત્ત્વ એકજ આત્મતત્ત્વ છે. તેના વાયક એ બંને છે. એકજ આત્મતત્ત્વ સ્વાવરૂપે જીવાદાન કારણરૂપતાનો વેપ કદાહી પ્રતીત થાય છે. જંગમ રૂપે નિમિત્ત કારણ બને છે. પોતાનાંજ સ્વસાવજૂત આત્મતત્ત્વવડે પોતાને વસવાવું શુદ્ધ બનાવીને પોતેજ તેમાં રહે છે. આ અનિકર-અનાદિ પરંપરાથી ચાલ્યો આગ્યો છે. જે સ્થાનથી આ અતિકરણ જ્ઞાન થયું ત્યાંથી એ જ્ઞાન નામક અનુભવનો વિરોધરૂપે સંગ્રહ કરતા ચાલ્યો આગળ વધીએ. આજ્ઞામાં ફેરીએને જીતવજ કરવાનું સામર્થ્ય છે. તેને યોગ્ય ખાતર-જળ-ઝાંણના આદિ કુદરતની અનુકૂળ સામગ્રી રચી આપીએ, એટલે સમય આવે ફેરીએને બનાવીને આપશે. કાણુ? શાવડે? શાંગાથી? આખાનો આત્મા તે આજ્ઞામાં રહેલા આત્મતત્ત્વમાંથી આત્મતત્ત્વવડે ફેરીએ બનાવી દેહાડશે. આને જીવત્તિક્રમ યજ્ઞનાંકમ કહેલો છે.

એ આજ્ઞામાં રહેલા આત્માના આ સર્જન સામર્થ્યનો ફેરીએ આણી આપવા શિવાય બીજી કોઈ ઉપયોગ છે? હા. એના મહેર આવે તે સમયે તે સામર્થ્યને ફેરીએ બતાવવાના કામમાં વેરી ના નાંખીએ તો તેવું શું થાય તે વિચાર કરવાથી આ આપણા હાથમાં આવશે અને આપણે અર્થે ‘અરેખર’ જ્ઞાન તે દ્વારા જ હિષડશે.

તો ફેરી આજ્ઞા પછી એ ફેરીએને તેના મહેરરૂપ આરંભક રિધિત પ્રાપ્ત થાય તે પછી આજ્ઞાને સદૃશ પ્રાપ્ત ન થાય અથવા પ્રાપ્ત થાય છતાં પણ પોતાના શરીરના આંતર ભાગમાં પોતાના આત્માનો વિલાસ કરવા માત્રમાં જ ઉપયોગી એવી મધમાખીએને શરણ આપીને, તેમને જ શરણે પાને હોય એવી જમણાસ યજ્ઞને, તે પરમકારણિક-સત્ય જ્ઞાનના જંડારૂપ થી સદૃશને માસ આપવામાં જ માખીએનો ઉપયોગ કરે. તો પરિણામ શો આવે? શી સદૃશ તો આજ્ઞાની પાત્રતાને વિચાર કરી વેગળા હોવા રહે છે. મહેરની ફેરીએ બતાવવામાં આજ્ઞામાં રહેલા આત્મતત્ત્વના સામર્થ્યનો ઉપયોગ થઈ જાય છે. ફેરીએ આજ્ઞા ઉપરને ઉપર જ કાઢી જાય છે, ને ડાળીએને ને તે દ્વારા યજ્ઞને દોડાણ લાગે છે.

આવિા ખવાઇ જાય છે ને વહેણે પોતાના આત્મભવના કુદરતી વિકાસમાં પ્રતિબેંધ નાંખવાથી હવે નહતો યથ જાય છે. બ્રહ્મજ્ઞાનને કુદરતના નિયમને અનુસરતો શેા અર્થ છે ? ક્યો હેતુ તે વતવડે કુદરતના કયા નિયમને અનુસરીને કેવી રીતે પાર પાડવો છે તેના જ્ઞાનના અભાવે બ્રહ્મનામ વડે સુચવાયેા બદલ એટલે-વિકાસક્રમમાં નિરંતર ચતી થકિ તેમાંથી બ્રહ્મ ચવાય છે ને મહતી વિનિષ્કરણે જેને શ્રુતિ ભગવતી વર્ણવે છે તેને જ પ્રાપ્ત કરે છે. આ બ્રહ્મ એટલે અખંડ જેમાં મહાન યવાનો કય વગર અટકે ચાલી રહ્યા છે એવો સ્વભાવ આ આંખાના આત્મામાં ક્યો છે તેપ્રતિ દંડિ કરીએ. (અપૂર્ણ.)

મનઘનગર્જન.

શ્રી ગોવર્ધન. એલ્ફીન્સ્ટન કોલેજ—મુંબઈ.

૫૬.

(અગ્નિ શી આ ઉપવનની બહાર એ લખે).

અહા ! શુ મનઘનગર્જન થાય,

સકળ ઇન્દ્રિય સ્થળમાંહિ છવાય.—

અહા ૧૦

સ્થામતા જોઈ ઘનશ્યામની આજે, ભક્ત મધૂર હરખાયા—

અહા ૧૦

ભક્તનું નર્તન થતાં એમાંથી, આર્દ્રત્વ અતિ ઉલ્લાસ—

અહા ૧૦

કિંચ સ્ફુરણ વિદ્યુત્ ગળકારા, પળેપળેજ લગાય—

અહા ૧૦

અમૃતધારાના સિંચનથી અણુ, અણુમાં (આહા !) બળ રેલાય—

અહા ૧૦

નિતાપ આધિ વ્યાધિ ઉપાધિના, શેત્યથી પળમાં વિલાય—

અહા ૧૦

શ્રદ્ધાની માતૃતી પુષ્ટ થઇને, પ્રીતિ તરુને વિરળાય.—

અહા ૧૦

ઘન લેહન થઈ જોતાં જોતાંમાં, ચૈતન્યચંદ્ર દેખાય.—

અહા ૧૦

ઈન્દુ કરે સ્પર્શથી આનંદ કુસુમિની, હૃત્સરમાં મલકાય.—

અહા ૧૦

જય ચક્રવાકનો સ્વર સઘ મુણતાં, નૃદરે ! સહસા વદાય—

અહા ૧૦

રામકૃષ્ણ પરમહંસ.

શ્રી જયકૃષ્ણ ગંગાદાસ ભક્ત. સુરત

(અનુસંધાન ગત વર્ષના પૃથ ૧૮૩ થી.)

જોષવચન ૩૧ મું:—પરમેશ્વર એ સ્વતંત્ર, જ્ઞાનન અભાવ છે, તેમજ સકળ વિચના મહાપિતા છે અદૃશ્ય, મનવર્ણીથી અજોત્સર અભાવ એક નિરાશ અસર્વદ મહા-સાગર સમાન છે. એમાં હું કેવળ બેચેડીયાં માઈ છું. તથા હુબી જાઉં છું. પણ ત્યારે હું સર્વદા લીલા કરનાર આનંદમૂર્તિ વિષ્ણુ ભગવાનમુખી જાઉં છું ત્યારે હુબી જતા મનુષ્યને કોનરો મળે અને તે આનંદ પામે તેની પેઠે સાંતિ મેળવું છું.

જોષવચન ૩૨ મું:—ઇશ્વર સાકાર છે તેમજ નિરાકાર છે. એ સાકાર પણ ન કહેવાય તેમજ કેવળ નિરાકાર પણ ન કહેવાય. એ પોતે શા સ્વરૂપે છે તે પોતે જ કહી શકે.

જોધવચન ૩૩ મું:—શક્તિમાર્ગે અમુક અંશે ચંદ્રા પછી ભક્તને સાકાર સ્વરૂપથી સતોષ તથા આનંદ પ્રકટે છે, અને ભક્તિની અમુક કળાએ એને પરમાત્માના કેવળ નિરાકારસ્વરૂપથી સતોષ તથા આનંદ પ્રકટે છે.

જોધવચન ૩૪ મું:—પરમાત્માનું સાકારસ્વરૂપ દૃષ્ટિગોચર છે અને જેમ આપણા પ્રિયતમ મિત્રને મળીએ, બેટીએ વગેરે કરીએ, તેમ આપણા કાંઈ પ્રયુને પણ મળીએ, બેટીએ વગેરે કરી શકીએ.

જોધવચન ૩૫ મું:—જેમ એક વખત હું સવચ્છ હોઉં છું અને બીજી વખત નિર્ચ્છ, દિગંબર હોઉં છું, તેમ બ્રહ્મતત્ત્વ એક વખત સમગ્ર સ્વરૂપે અનુભવાય છે, અન્ય સમયે નિર્ચ્છિય વાં ગ્રંથાતીતસ્વરૂપે અનુભવાય છે.

જોધવચન ૩૬ મું:—જેમ પાણી કરી જઈને બરફ બને છે તેમ સર્વ શક્તિમય પરમાત્માનું દૈવિયગોચર સ્વરૂપ એ સર્વવ્યાપક નિરાકાર બ્રહ્મતત્ત્વનું રમ્ય સ્વરૂપ છે. સત્ય રીતે એ સત્ ચિત્ત અને આનંદ આ ત્રણ ધર્મોનું રમ્ય મૂર્તિમાન સ્વરૂપ ગણાય. જેમ જળને એક રમ્ય વિભાગ જે બરફ તે કેટલોક કાળ જળમાં રહે છે અને પછી તેમાં પીગળી જાય છે તેમ બ્રહ્મરાવતાર અથવા લીલાવિગ્રહ એ નિરાકાર બ્રહ્મતત્ત્વનું મૂર્તિમાન સ્વરૂપનું છે. એ મૂર્તિમાન સમગ્ર સ્વરૂપ નિર્ચ્છિય. નિરાકાર તત્ત્વમાંથી પ્રકટે છે, ત્યાં જ સ્થિર રહે છે અને અંતે તેમાંજ લાય પામે છે. અને અદ્વય યદ્ જાય છે.

જોધવચન ૩૭ મું:—પરમાત્માનું નામ સર્વ પ્રકારના જ્ઞાનને સૂચવે છે. તેમનું નિવાસ-સ્થાન બ્રહ્મવિદ્યાના પ્રકાશને વિસ્તારે છે અને એ પરમાત્મા પોતે જ્ઞાનસ્વરૂપનું છે.

જોધવચન ૩૮ મું:—પરમાત્માનું પ્રસાદમય વદન એ સમયે અનુભવાય છે. એક તો ત્યારે એક જ કુટુંબનાં ધનધાન્યાદિના વિભાજને કરાવનાર મોહનાં બંધનને કુટુંબી જનો ત્યજે છે ત્યારે અને બીજું ત્યારે કોઈ મનુષ્ય મનુષી અણીપર હોય છે અને તે સમયે કોઈ પેલ આવીને તે મનુષ્યના પ્રાણ ટકાવવા પ્રયત્ન થઈ આવે છે ત્યારે.

જોધવચન ૩૯ મું:—ગાંડા મનુષ્યો, માત્ર પદાર્થના સેવનથી મત્ત બનેલા મુઠ્ઠો તથા બાજીકો કોઈ કોઈ વખતે જ્યારે પરમેશ્વરથી પ્રેરાવવા હોય તેમ અન્યથાનાં પણ કેવળ સમય વચન ઉચ્ચારે છે. તેમનાં વચન દંડી વાણીરૂપ નીવડે છે.

જોધવચન ૪૦ મું:—મૂર્તિ એ પૃથ્વી, ક્ષત્રી, ઘણેજ પ્રકારે છે પણ પૃથ્વી અને ચુર્ણની વચ્ચે અંતર ઘણું જ હોવાથી તે એક નાની ધાળી જેવો દેખાય છે. તેજ પ્રમાણે પરમાત્મા અત્યંત મહાન છે, પણ આપણે એ પરમાત્માથી અત્યંત દૂર રહીએ છીએ. એ પરમાત્માને સાક્ષાત્કાર થાય તેનું ઉચ્ચ પુરુષાર્થે બહુ જીવન ગાળતા નથી અને તેથીજ એમનું વારતવ મહાત્મ્ય અનુભવવા અર્થ અસમર્થ નીવડીએ છીએ.

જોધવચન ૪૧ મું:—આપણે સમજીને અથવા વગર સમજી, જાણતાં અથવા અજાણતાં પરમાત્માનું સ્મરણ કરીએ, તેમનું નામ ઉચ્ચારીએ તો તેથી આપણે પવિત્ર યદ્યપે છીએજ. જે મનુષ્ય સ્વેચ્છાથી નદીએ જાય છે અને તેમાં સ્નાન કરે છે તેને સ્નાનને લાભ મળે છે. તેમજ જે મનુષ્યને બીજી કોઈએ નદીમાં નાંખ્યો હોય છે તે મનુષ્ય અથવા સ્વસ્થપણે નિંદા લેનાર મનુષ્યપર બીજી કોઈ મનુષ્ય જજ રહે તો તેવો નિદ્રિત મનુષ્ય પણ સ્નાનના લાભને અનુભવે છે.

બોધવચન ૪૨ મું:—જે ધરમાં સર્વદા હરિસ્તવન થતા હોય છે તેમાં કલિયુગનો પ્રવેશ કદાપિ થતો નથી.

બોધવચન ૪૩ મું:—એક રાજાએ એક સમયે ઘણહત્યાનું ઘોર પાપ કીધું. પછી તે એક ઋષિના આશ્રમમાં ગયો અને ત્યાં તે મહાત્માને એવો પ્રશ્ન પૂછવા માગતો હતો કે આ ઘોર પાપની નિવૃત્તિમાટે મારે કયું પ્રાયશ્ચિત કરવું ? પણ આશ્રમમાં તે કાળે ઋષિ પોતે હતા નહીં. તેમના પુત્ર હતા. તેમને એ રાજાએ આ પ્રશ્ન પૂછ્યો. તે ઋષિપુત્રે કહ્યું ' ઇશ્વરનું નામ ત્રણ વખત ઉચ્ચારો અને તમારા પાપની નિવૃત્તિ થશે. ન્યારે તે ઋષિ ઘોર આત્મા અને પોતાના પુત્રે સૂચવેલું પ્રાયશ્ચિત સાંભળ્યું ત્યારે તેમણે કંઈક ઠાપાવિષ્ઠ થઈ પોતાના પુત્રને કહ્યું: ' સર્વશક્તિમય પરમાત્માનું નામ કેવળ એક વાર ઉચ્ચારવાથી જ હજારો જન્મનાં પાપ નિવૃત્ત થાય છે. હે પુત્ર ! તારી શ્રદ્ધા કેટલી બધી દુર્બળ છે. તેથી જ તેં હરિનામનું સ્મરણ ત્રણ વાર કરવા પ્રયોગ્યું છે. તારા આ અપરાધ માટે તું શસ્ત્રો દેહ ધાર. ' અને એ રીતે તે ઋષિપુત્ર રામાયણમાં વર્ણવેલા ગૃહક ઉત્પન્ન થયો.

બોધવચન ૪૪ મું:—જાણતાં અથવા અજાણતાં, ગમે તે પ્રકારે કોઈ પણ મનુષ્ય અમૃતનો પાત્રમાં પડે તો તે અમર થાય જ: એજ પ્રકારે જે મનુષ્ય પરમાત્માનું સ્મરણ સ્વેચ્છાથી અથવા પારતંત્રવશાત્ કરે છે તેને અતે અમરત્વ મળે છે જ.

બોધવચન ૪૫ મું:—જેવી રીતે એક માટું જબરું વઢાણ પાણીપર ન્તરથી વહેતું ચાલ્યું જાય છે ત્યારે સાથે સાથે તરાપાઓ, મજવાઓ વગેરેને પણ ધસડતું જાય છે તેમ ન્યારે કોઈ તોરક સત્તા અવતરે છે અર્થાત્ ઇશ્વરાવતાર પ્રકટે છે ત્યારે તે અવતારી મહાપુરુષ સરળપણે હજારો મનુષ્યોને સંસારસાગરની પાર લઈ જાય છે.

બોધવચન ૪૬ મું:—ન્યારે રેલ આવે છે ત્યારે નદી નાળાં ઉભરાઈ જાય છે અને સમીપની સર્વ ભૂમિઓ જળ, જળ થઈ રહે છે. જટિનું પાણી અમુક ભાગોમાં યથા જ નહીં જાય છે. એ જ પ્રકારે પરમાત્મા ન્યારે અવતાર ધારણ કરે છે ત્યારે એ પ્રણીની કૃપાદ્વારા સર્વ પ્રાણિમાત્ર ઉત્તતિના ક્રમમાં સ્થપાય છે, બંધનથી મુક્ત થાય છે અને સુંખ-સ્વસ્થ બને છે. સાધક દશામાંથી પુરપાર્ય સેવી ઉત્તરેતર જટિને સાધી સિદ્ધ થયલા મનુષ્યો અનેક નિતિક્ષા, તપશ્ચર્્યાના પ્રકારને સેવી મુખરવરૂપ બને છે. કુદરતમાંથી સતત જટિની ધારા પડવાથી સર્વત્ર જળ, શાંતિ, હીન્નિતરી વગેરે પ્રકટે છે તેમ ઇશ્વરાવતાર વિષમાં સર્વત્ર હિલ્પનાં કારણોને વિસ્તારે છે. અમુક ભાગપર જ પડેલી થોડી-જાણી થોડા ભાગજ જલપૂર્ણ બને છે.

બોધવચન ૪૭ મું:—ન્યારે લાકડાનો મોટો તરાપો નદીપર તરે છે ત્યારે તે એક સા મનુષ્યને લઈ જાય છે અને તોપણ તે ડૂબતો નથી. નદીના જળપર વહેતું તણખનું એક કાગળ સરખાના ભારથી પણ જળમાં ઉતરી ડૂબી જાય છે. તેજ પ્રમાણે ન્યારે કોઈ ઇશ્વરાવતારી તોરક મહાસત્તા પ્રકટે છે ત્યારે એમનું ચરણ સેવીને અસંખ્ય મનુષ્યો તરી જાય છે. સિદ્ધ પુરુષ તો માત્ર એમ કદ કે તપશ્ચર્્યા સેવીને પોતાના જ ઉદ્ધાર કરે છે.

બોધવચન ૪૮ મું:—આગાડીનું ઈંટન પહોંચવાને સ્થળે પોને પહોંચે છે તેમજ ભારથી ભરેલી ગાડીઓ અથવા ડાહ્યાઓને પણ તે સ્થળે તાણી જાય છે. આ જ પ્રકારે

તારક મહાપુરુષો પ્રવૃત્તિ કરે છે. તેઓ સંસારની ચિંતાથી ઘરાત લાખ્યો મનુષ્યોને પરમાત્માના સ્વતંત્ર, દૃઢસ્થ, નિરામય પદમાં સ્થાપે છે.

બોધવચન ૪૯ મું:—ત્યારે ભગવાન શ્રી રામચંદ્રજી આ સંસ્થિમાં પધાવી ત્યારે માત્ર સાત ઋષિઓએ જ એમને સાક્ષાત્ ઈશ્વરાવતારરૂપે ઓળખ્યા. એજ પ્રમાણે ત્યારે પરમાત્મા આ વિશ્વમાં અવતાર ધારણ કરે છે ત્યારે યોગ જ મનુષ્યો એ પરમાત્માના દેવી સ્વરૂપને ઓળખી શકે છે.

બોધવચન ૫૦ મું:—સચ્ચિદાનંદ પરમતત્ત્વ એ એક મહાન વૃક્ષ છે, એ વૃક્ષ ઉપર અસંખ્ય રામ, કૃષ્ણ, કાષ્ઠરટ વગેરે તારક મહાપુરુષો યાપ છે. કાલે કાલે આવા એક જ અવતારી મહાપુરુષો ભૂમિપર પ્રકટે છે અને મહાન દેવદેવો કરી નાંખે છે.

બોધવચન ૫૧ મું:—ઈશ્વરાવતારી મહાપુરુષ અથવા તારક મહાપ્રભુ એ પરમાત્માના દેવી રૂત છે. એક મહાન મહારાગ્નિશાળના પ્રતિનિધિરૂપે એ છે. કોઇ દૂરના વિભાગમાં ત્યારે કોઇ અવ્યવસ્થા અથવા કંઈ તોફાન જગત્તું હોય ત્યારે તેને શમાવવાને જેમ રાગ પોતાના પ્રતિનિધિને મોકલે છે તેમ પરમાત્મા સંસ્થિના કોઇ ભાગમાં પ્રકટેલી ધર્મબળની દુર્બળતાને નિવૃત્ત કરવા પોતાના અવતારી પુરુષને ત્યાં મોકલે છે.

બોધવચન ૫૨ મું:—પરમાત્મા એક સ્થાને દેહ ધારણ કરી કૃષ્ણરૂપે પ્રકટ થાય છે અને બીજે સ્થાને યુગ પ્રવૃત્તિતત્ત્વો આશ્રય કરી કાષ્ઠરટરૂપે દર્શન આપે છે, આમ ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપે પ્રતીત થતા પરમાત્મા એક જ છે.

બોધવચન ૫૩ મું:—કોઈક મનુષ્યોમાં પાણી માત્ર ઉંઝા રૂવાઓને તળીયેથી અને તે પણુ ધણે કબ્જે મળે છે પણ ત્યારે વર્ષાઋતુમાં રેલ આવે છે ત્યારે સર્વત્ર જળ, જળ યજ્ઞ રહે છે. એજ પ્રકારે સામાન્ય રીતે તપશ્ચર્યા તથા સ્તુતિઓદ્ધારા પરમેશ્વરનાં દર્શન કબ્જે કરીને યાપ છે પણ ત્યારે ઈશ્વરાવતાર રૂપ મહાકૃપાદૃષ્ટિ વર્ષે છે ત્યારે સર્વત્ર, સ્થળે સ્થળે ઈશ્વરનાં જ દર્શન યાપ છે. પ્રત્યેક સ્થળે, પ્રત્યેક પ્રાણીમાં ઈશ્વરતત્ત્વ દર્શન યાપ છે.

બોધવચન ૫૪ મું:—સાધક દશામાંથી પ્રયત્ન સેવી સિદ્ધ પદે ચડેલો પુરુષ એ પુરાણવસ્તુશોધક પ્રતીષ્ઠ પુરુષ જેવો છે. તે કોઇ જૂના પુરાણા રૂવાપરના ઉગેલા ઝાંખરાને તથા ઉપર પાગેલા ધૂળના દગને ખસેડે છે અને તળેનું પાણી તૃપાતુરને ખતાવે છે. બીજે પક્ષે ઈશ્વરાવતારી પુરુષ મોટો ઇગરને જેવો છે. તે પૂર્વે જળ નદી હોય એવા સ્થાનમાં પણુ નેનો જ કેવો ખેડી કાઢે છે. જે સત્જનોમાં નિષ્ઠા, ભક્તિ, સંસ્થિતા વગેરેના સંસ્કાર હોય છે તેમને જ મહામાઓ ઉદ્ધારે છે પણ દેવી તારક સત્તત્ત્વરૂપ અંશી પુરુષ તો જેનું અંતઃકરણ પ્રેમ કે ભક્તિથી યત્ન હોય અને જેવળ જડ જેવું હોય તેને પણ ઉદ્ધારે છે.

બોધવચન ૫૫ મું:—શ્રી રામચંદ્ર, સીતા, શ્રીકૃષ્ણ, રાધા, અર્જુનવગેરે ઐતિહાસિક પાત્રો ન હતા પણ જેવળ દર્શનમાટે જ વર્ણવેલા ઉપનયની કાર્યમાં પાત્રો હતા એમ ન માનશે. તેમજ એ પાત્રોનાં ચરિત્રો વર્ણવીને યાત્રી ગ્રામ સાહિતિક બોધ આપે છે એટલું જ માનીને વિરમશે નહીં. એ પાત્રો આપણા જેવાજ ઘરીરધારી-તત્ત્વો યજ્ઞ થયા છે અને તેઓમાં દેવી અંશ હોના તેથી જ તેમનાં જીવનચરિત્રમાંથી ઇતિહાસવિષયક જ્ઞાન મળે છે તેમજ આધ્યાત્મિક જ્ઞાન પણ મળે છે.

બોધવચન ૫૬ મું:—જ્યારે પરમાત્મા અવતાર વા લીલાતનુ ધારણ કરે છે ત્યારે એ મહાસત્તા જે મહાશક્તિ કરે છે તેનું ગદ્ગદ સ્વરૂપ સમજવાને કોષ્ઠજ મહાપુરુષ સમર્થ હોય છે.

બોધવચન ૫૭ મું:—જેમ એક મહાસાગરમાં પાણીનાં અસંખ્ય મોળાં ઉછળે છે તેમ બ્રહ્મતત્ત્વમાંથી અનેક ઇન્દ્રિયવતારી વા લીલાતનુધારી મહાપુરુષો પ્રકટે છે.

બોધવચન ૫૮ મું:—સિદ્ધનું સ્વરૂપ વા લક્ષણ શું ? (પૂર્ણ વા નિર્દોષ, નિતાંત શુદ્ધ પુરુષ અને સારી રીતે સંધિલું અને જન સિદ્ધ કહેવાય છે.) જેમ ખટાકા, વેગણ વગેરે શાક બરોબર ચૂલાપર ચઢે છે અથવા રંધાય છે ત્યારે પોચા, નરમ પડે છે તેમ જ્યારે કોઈ મનુષ્ય પૂર્ણ પદને પામે છે ત્યારે તે સર્વાંશે નમ્ર, દયાળુ તથા ક્ષમાવાન બને છે.

બોધવચન ૫૯ મું:—આ જગતમાં પાંચ પ્રકારના સિદ્ધો જણાય છે.

(૧) સ્વપ્નસિદ્ધો. આ પુરુષોને સ્વપ્નમાં દેવી બંગ પ્રાપ્ત થાય છે. આ દેવી આંસ મળવાથી એઓ મુક્ત પદમાં સ્થિર થાય છે.

(૨) મંત્ર સિદ્ધો. આ પુરુષો કોઈ દેવી મંત્રના જાપથી ઉચ્ચતર વધ્યા ગયા હોય છે.

(૩) હઠાત સિદ્ધો. આ પુરુષો એકાએક પૂર્ણ ફટરથ પડે રથપાયા હોય છે. જેમ એક નિર્ધન મનુષ્ય શુભ ધનલગ્ન મળવાથી અથવા કોઈ શ્રીમંત કુટુંબમાં પરણવાથી એકાએક શ્રીમંત થઈ જાય છે તેજ પ્રમાણે ધણા પાપમતિ મનુષ્યો એકાએક કોઈ સર્વોત્તમ સંગતિ મળવાથી અત્યંત શુદ્ધ બને છે અને સ્વર્ગના મહારાજ્યમાં પ્રવેશ કરે છે.

(૪) કૃપાસિદ્ધો. આ મનુષ્યો જેમ કોઈ નિર્ધન મનુષ્ય નૃપતિની ખાસ કૃપાથી શ્રીમંત બની જાય છે તેમ પરમાત્માની ખાસ કૃપાદષ્ટિથી દેવી સંપત્તિઓના લગ્ન બને છે અને પૂર્ણ, સ્વતંત્ર, નિઃકલંક, શુદ્ધ બને છે.

(૫) નિત્યસિદ્ધો. આ મનુષ્યો મુશ્કેલીજ શુદ્ધ, નિર્મળ, પુણ્યાત્મા હોય છે. જેમ દૂધી અથવા કાકડીને પ્રથમ ફળ અને પછી ફુલ આવે છે તેમ સર્વાંશે પૂર્ણ પુરુષો જન્મથી જ સિદ્ધ પડે હોય છે. એમના મોક્ષ નિમિત્તના પ્રયત્નો કેવળ અન્ય મનુષ્યોને દર્શાવે આપવાને માટે જ હોય છે. એમની પ્રતિ લોકસંપ્રદાય જ હોય છે.

બોધવચન ૬૦ મું:—‘હોમા’ એ નામના પદ્ધતિઓની એક જાત છે. એ પદ્ધતિઓ આકાશમાં ધવ્જો જાંચે રહે છે અને પોતાના-ઉચ્ચ પ્રદેશોને બહુજ ચઢાય છે. તેઓ પૃથ્વીપર નીચે આવવાની ઇતિ ધીરુદ્ધ કરતાં નથી. આ પદ્ધતિઓનાં ઈર્ષા આકાશમાં મૂકાય છે ત્યારે યુરુ ત્વાર્કાણીથી તણાઈને પૃથ્વીભણી પડવા જાય છે. પણ નીચે પડતા પહેલાં મૂંઝ મારેજ એ ઈર્ષા સેવાય છે અને બચ્ચાને જન્મ આપે છે. આ બચ્ચાને પાંચ આવે છે કે તરતજ તેઓ સમગ્ર જાય છે કે આપણે નીચે તણાઈને પડીએ છીએ અને એમ ચેનતાં વારને અંતરથી પ્રેરાઈને પોતાના ઉપરના આકાશમાંના સ્થાન તરફ ઉડવાનું શરૂ કરે છે. શુક્રદેવ, નારદ, છન્નસ, શંકરાચાર્ય વગેરે મહાપુરુષો આ પદ્ધતિઓના જોવા છે. આ મહાપુરુષોએ કુમારતરયામાંથી જ જગતના દલિલ સુખદાતા વિષયોના સંગને ત્યાગ્યો છે અને સત્ય દેવી સાથે મારે તીવ્રજા સેવી છે, આવા મહાપુરુષો તે નિત્યસિદ્ધ ગણાય છે.

બોધવચન ૬૧ મું:—દેવી સાનવાળા મહર્ષિઓ જાણે પરમેશ્વરના અતિ નિઃસ્વના સંજ્ઞાઓનું એક શુભ આનંદમંડળ વા સિદ્ધસાગર હોય તેમ જણાય છે. આ સત્પુરુષો

પરમેશ્વરના મિત્રો, રનેડીઓ કે સંબંધીઓ જેવા છે. અન્ય સામાન્ય મનુષ્યો પરમેશ્વરનું બાજુ મંડળ અથવા ભક્તમંડળ ગણાય છે.

બોધવચન ૬૨ મું—ત્યારે નાળીયના ઉપલા પડમાં ચાપું કે ખીસો લેશો હોય છે ત્યારે તે ચાપું કે ખીસો કેપરાપરના દાંડણમાં થઈને પાણીવાળા ભાગમાં પેસી જાય છે. પણ જો પાણી ચૂકાઈ ગયું હોય છે અને કેપરાની વારી છૂટી પડી ગઈ હોય છે તો ત્યારે ચાપું કે ખીસો ધાલીએ તો વારીને ન અડકે અને ઉપલી ચોટલીવાળો ભાગજ ઢાળાય છે. પછી તે ચોટલીવાળા ભાગને ભાંગીને આખો ગોટો છૂટો પાડીએ છીએ. હસસ એ ગોટો બાજેલા નાળીયર જેવો હતો, એનો અંતરામાં દેદશી કેવળ નિરાળો હતો. એનો દેહાવાસ નિર્મળ થયો હતો. આથીજ દેહનાં દુઃખની એને કંઈ પણ અસર થયેલી નહીં.
(અપૂર્ણ.)

મનુષ્ય સો વર્ષ શી રીતે જીવે ?

શ્રી જયકૃષ્ણ ગંગાદાસ ભક્ત. મુરત.

અમેરિકાના બુનાઈટ રોટસના ખેતીવાડી ખાતામાં રસાયનશાસ્ત્રના વિદ્વાન ડૉક્ટર નામે ડૉક્ટર હાર્વિ વીલી લખે છે કે—

“ I myself expect to live until I am one hundred years old. ” હું સો વર્ષનો થાઉં ત્યાં સુધી હું પોતે હવું એવી આશા રાખું છું.

આમ સો વર્ષનું પૂર્ણ આયુષ્ય ભોગવવા માટે એ ડૉક્ટર પાંચ નિયમોને રચાવન કરે છે.

The Five “ Wells ” of Life.

1. Work well. સારી રીતે કામ કરો.
2. Eat well. સારી રીતે ખાઓ.
3. Sleep well. સ્વચ્છપણે નિદ્રા લો.
4. Think well. સર્વોત્તમ વિચારો કરો.
5. Play well. સારી રીતે રમો.

આ પાંચ નિયમોના પાલનથી પ્રકૃતિ નિરાપદ રહે છે. જીવન દીર્ઘકાળ થઈ છે. અને શાંત સ્વચ્છ જીવન બોગવાય છે. જીવનના નિયમો સ્વાભાવિક જોઈએ. કાર્ણ પણ વિદ્વાન મનુષ્યો જ્યાં મનુષ્યો માટે સામાન્ય નિયમો રચાવન કરે તોપણ તેમાં એવું બને છે કે જે અમુક ચાર પાંચ મનુષ્યોને અનુકૂળ પડે તે જીવન પાંચ સાતને પ્રતિકૂળ પડે છે. મનુષ્યની પોતાની પરીસ્થિતિ ભૂદિમાં જે નિયમ સર્વોત્તમ નીવડે તે નિયમ જ એવું છે. આ વિદ્વાને શોધી કાઢ્યું છે કે કાર્યા અનાજ આમ લાજ કરે છે, અમુક એમ શોધ્યું છે કે ઉપવાસ જ બહુ દિન કરે છે, ત્રીજાએ એમ શોધ્યું છે કે ફળાદાર સર્વોત્તમ છે. તોપણ જે નિયમોમાં વૃત્તિપર ફળાય પ્રકટે, જે નિયમોને સ્વાભાવિક રીતે આપણે સ્વીકારીએ નહીં, જે નિયમો શેવતા અંતઃકરણ પૂર્ણરો નેવાર થાય નહીં તેવા નિયમો કોઈએ પણ શેવતા જરૂર નથી.

૧. પ્રતેક મનુષ્યને કંઈ પણ કામ હોયું જોઈએ. નિરવશી મનુષ્યનું જીવન દીર્ઘકાળ ટકતું નથી. આલસ્ય એ બાધિ, વદાવરણ તથા મરજીને નિમંત્રણ કરે છે. બાળકને રમ-

વાતું હોયું નેમ્મજી. એક સ્થાને બાળકને જાણમાં રાખવું નહીં. તેને ધરમાં ગોધી રાખવું નહીં; જે કામ બાળકને રચે તે હાનિપ્રદ ન હોય તો તેમાંથી તેને રોકવું નહીં, કોઈ પણ આનંદ આપનારું કામ બાળકને જરૂર સોંપવું. બાળકને લાજવાતું કામ પણ આનંદ ઉપજે એ દ્રવ્યથી સોંપવું. તેનો સ્વાભાવિક વેગ જે પ્રકારના ઉદ્ભવ તરફ વળે તો હોય તેથી બિન પ્રકારના ઉદ્ભવ તરફ તેને વાળવા મથવું નહીં, જે દિશાપ્રતિ તેનું મન કુદરતી રીતે વળે તે દિશાના ઉદ્ભવો સર્વોત્તમ પ્રકારે કસાય. એવી સાંવધનના એવળી.

સ્ત્રીઓ તથા પુરુષોને પણ કામ હોયું નેમ્મજી. એક સ્થાનમાં ગોધીધન કરવાનાં કામથી આપણે દીર્ઘ યત્ન નથી. ખુલ્લી દવામાં કામ કરવાનું હોયું નેમ્મજી. યોગીસા, નિશાબો, કારખાનાં વગેરેમાં કામ કરનારને ચોખ્ખી દવા મળવી નેમ્મજી. જે મકાનોમાં કામ કરવાનું હોય તેમાં બહુ મનુષ્યો ભરાય અને દવા બગડે એમ ન થવું નેમ્મજી. શહેરના લાભ કરનાં શહેર બહાર ખુલ્લી દવામાં જે કારખાનાં, શાળાઓ વગેરે હોય તેથી જીવન દીર્ઘ કાળ ટકે છે. શહેરોમાં રહેનાર મનુષ્યોનાં મકાનોમાં ચોખ્ખી પુષ્કળ દવા અંદર આવે એ દ્રવ્યનાં તે હોવાં નેમ્મજી. શ્રીમતી પોતાનાં મકાનોની આસપાસ વાડી કે બાગ બંધાવી શકે અને તેમાં ભેસી ખુલ્લી દવાનો લાભ લઈ શકે તેમજ કસરત પણ કરી શકે. શરીરને મહેનત આપવાની બહુજ જરૂર છે. શરીર તેમજ મનને ઉત્તમ કસરત આપવાં તેજ તે તીરાંગ તેમજ બળવાન રહે છે.

જગતમાં સર્વત્ર પૂર્વના મનુષ્યો કરતાં લોકની પ્રકૃતિ અકાળે વિશેષ નિરામય થતી ચાલે છે. પચાસ વર્ષ પૂર્વે મનુષ્યની સરાસરી હંદગી તેત્રીસ વર્ષની હતી. હાલ તે પાંચીસ અને આઠીસની વચ્ચે છે. આપણે પ્રયત્ન કરીને સરાસરી જીવન 'પચાસનું' કરી 'નાખનું' નેમ્મજી. ત્યારે બાળકને ઉછેરનારી માતાઓ જીવનના સામાન્ય નિયમોનું જ્ઞાન મેળવશે ત્યારે હાલ બાળકો જન્મ પામ્યા પછી જોટલા જીવે છે તેથી બમણા જીવશે. પચીસ વર્ષ પૂર્વે પાંચ વર્ષની અંદરના બાળકને જોટલો જીવવાનો સંભવ હતો તે કરતાં હાલ બમણો છે. તેમાં હવે માતાઓને બાળકોને ઉછેરવાના નિયમોનું જ્ઞાન વિશેષ સધાયું છે તે છે. તેમજ બાળકોને ઉછેરવાના કાર્ય તરફ લક્ષ આપવું એ માતાની પોતાની પવિત્ર ફરજ છે એમ પણ સર્વત્ર સમજાયું છે.

૨ સારી રીતે ખાવું. આ પણ તેટલુંજ અગત્યનું છે.

શરીરને ખાનપાનથી સર્વોત્તમ પોષણ આપવું, જીવ કરતાં જોણું ખાવાથી શરીર દુર્બળ પડે છે; દિવસનાં જે કામ કરવાનાં હોય તે માટે જોઈતી શરમા તથા ઉત્સાહ આપણે બોજનમાંથી મેળવીએ છીએ. કામકાજ કીધા પછી પણ નહું બહારનું કોઈ કામ આવી પડે છે. આવા વિશેષ કામ માટે પ્રસંગે વિશેષ પણ ખાવું નેમ્મજી તે કરનાં જોણું ખાઈએ તો વ્યાધિ સામે ટકવાનું સામર્થ્ય રહેતું નથી. શરીરને સારી કસરત મળી હોય, જીવ બહુજ લાગી હોય તો જોઈએ આહાર જરૂરનો નથીજ, એવા મનુષ્યે તો કંઈ વધારે ખાવું પણ જોણું તો નહીંજ. જીવના પ્રમાણમાં મનુષ્યે ખાવુંજ.

માણસના ખોરાકમાં ચાર તરતો છે, પ્રોટીન, કાર્બો-હાઇડ્રેટ, ચરબી, તૈલ તેમજ ખનિજ પદાર્થો. મનુષ્યે પોતાના ખોરાકમાં કુદરતી રીતે શેરકાર થાય તો થતા દેવો પણ આથી જોઈને શેરકાર કરવા નહીં. સાધારણ ખોરાકમાં જોઈશું તો મનુષ્ય રોજ ૧૦૦ ગ્રામ નાઈ-

દોઝનેવાળો ખોરાક ખાવ છે, સ્ટાર્ચ (કાંચ) ખાંડ અને 'ટેલુ' પ્રમાણુ બહુ મળીને વધુ ચારગણુ થાય છે અને કદાચ ચાર પંચ ગ્રામ સુધી ખનિજ તત્ત્વ હોય છે.

આ પ્રમાણમાં ફેરફાર કરવો એ બહુ મોટું છે, દાખલા તરીકે નાઇટ્રોજન તત્ત્વનું પ્રમાણુ ઘટાડી નાંખીએ અને ખીન 'કેલ્સ' તત્ત્વને બહુ વધારીએ તો પરિણામ સારું ન આવે.

માંસને બદલે કદાજનો ઉપયોગ વધારે દિતકર છે, કેવળ ફેળાદારપર રહેવું એ ઠીક નથી. રાધા વગરના કાચા અનાજપર રહેવું એનો તેથી ખરાબ છે, આવા લોકો શરીર બહુજ દુર્બળ પડે છે.

શાક તેમજ જાણે રાધાવત્તા કે તળાવત્તા વાપરવા. બહુ પીવાના પદાર્થો સારા નથી. ૬૦ ડીગ્રીથી ઓછી ડીગ્રીના પદાર્થો નજ વાપરવા આર્યસ નાંખીને પીવાના પદાર્થો ગુસ્સાન ન કરે છે. ખાતી વખતે તેમજ કંઈ પીતી વખતે ધાણધાન ન કરવી. ઉનાળામાં સોડાવોટર તેમજ આમ્લસાદીમ ગુસ્સાનાજ કરે છે; આ પદાર્થોનો ઉપયોગ પ્રકૃતિને લાજગજ નથી.

રોટલી કે ભાખરી અને બટાકા એ ખોરાક ગરીબ તેમજ શીમંત સર્વ માટે એક સરખો દિવાવડ છે, કોઈ પણ મનુષ્યની પ્રકૃતિને આ ખોરાક અનુકૂળજ પડવાનો. એ સસ્તો છે તેમજ જીવનને પોષણ આપનાર સધળાં તત્ત્વો એમાં રવાં છે. જે મનુષ્યોનાં શરીર ખાનપાનની ભારે સેદુપનાથી અર્થાત્ ફરતાં ફરતી ગતગતના આદાર તેમજ ભૂદા ભૂદા પીવાના પદાર્થો સ્વીકારવાથી દુર્બળ પડ્યાં હોય તેમણે તો ખાસ કરીને આ સાદા ખોરાકજ દેવો. રોટલી અને માખણ એ પણ આવોજ સાદો ખોરાક છે. પ્રત્યેક બોજન સમયે સારી રોડાપટ્ટી રોટલી કે ભાખરી તો રાખવીજ.

જે લોકો ઘઉં, ચોખા, દાળ વગેરે અનાજ ખાવ છે તેઓ રમૂજ કામ માટે બહુજ ઉપયોગી નીવડે છે. રોટલ લોટા શરીર ધણા જબરા હોય છે તેનું કારણ તેઓ (Oat meal) ઓટનામતના અનાજનો લોટ વાપરે છે તે છે. તેમજ હટકિતપત્ત લોહ પથ્થરી પૂરી વાપરે છે. એ લોક પણ શરીર જબરા હોય છે અને બહુ કામ કરી શકે છે.

૩ ખંદેખરી શાંત નિદ્રા એક મોટું સુખ છે, ચોખ્ખી તાઝ હવામાં મનુષ્યે નિદ્રા લેવી, સૂવાના ઓરડામાં ઉંચાટ લાગે, એમ થવું ન જોઈએ. બારીબારણાં ઉઘાડી રાખી ચોખ્ખી હવાને આવવા દેવી, કંડી સત્રમાં પણ બારીઓ બંધ રાખીને સૂવું નહીં.

બાળકોની ખાસ કરીને સંભાળ રાખવી. જનતાં સુધી તેમને બધા વખતે ચોખ્ખી ખુલ્લી હવામાં રાખવા. એથી તેમની પ્રકૃતિ સારી રહે છે એટલુંજ નહીં પણ તેમને નાનપણમાં જીજ્ઞાંસા ધણુ રોગો દૂર થાય છે, બહુ આકળા ન પડવું ધડી ધડીએ બીડાવું નહીં. આનંદી મિત્રોની સંગતિમાં વિશેષ રહેવું. અનંદરસમાં શ્રાસ ન પ્રકટે એવી રીતે રહેનાર મનુષ્યો, શાંતિથી આઠ કલાક નિદ્રા લઈ શકે છે. તેમને નિદ્રામાં ખરાબ સ્વપ્ન આવતાં નથી. જે મનુષ્યો અંતરક્રમોને દપકા મળે એવું વર્તન રાખે છે તેમની નિદ્રામાંજ વિશેષ પ્રકટે છે અથવા તેમને ખરાબ સ્વપ્ન આવે છે, રાત્રિએ નિદ્રામાં પ્રવેશનાં પૂર્વે થોડા સમય વૃત્તિને વ્યવહારના વિચારમાંથી આકર્ષી તત્વાશર કરવી. શોભ કે અસ્વસ્થતાના વિચારને સમગ્રી રીતે ચડું, વ્યાપક પરમતત્ત્વમંત્રિ જનને વાળવું. ઇશ્વરની સ્તુતિ કરવી. અને પછી નિમ લેવી.

૪ સદૃશ્યને સેવેલ આખી પ્રજાને વિચારજગ કેળવવાની જરૂર પડે એવી વ્યવસ્થા રાખ્યસતા તરફથી થવી જોઈએ. પુસ્તકાલયમાં બહુ વાંચનારી ટેવ પ્રજામાં રચવાની જોઈએ.

ન્યૂપેપરો, માસિકો વગેરે પ્રજામાં વધવા જોઈએ. જે પ્રજાજનોને ચોખ્ખા દિશામાં વિચાર કરવાની ટેવ બધાય છે તે પ્રજાજનોનું વર્તન પણ ઉચ્ચ પ્રકારનું બને છે. નાનપણથી બાળકોને સમગ્ર સમુદાયનું હિત કેમ થાય તે દિશાના વિચારો કરવાની ટેવ બધાની જોઈએ. સ્વાર્થલુહિના સાંકડા વિચારો બાળકોમાં ન પેદાશ પણ સમગ્ર જગત આપણું કુટુંબ છે એ દિશાના વિચારો પ્રકટે તે રીતે તેમના અભ્યાસને વાળવો. સદ્વિચારની પદ્ધતિ જેમ પ્રકટે તેમ સફળતા જગતમાં વિરોધ પ્રકટવાની. પ્રજાના મનુષ્યોને લોકાપયોગી કાર્ય કરવાની ધરણ પણ પાડવી.

૫ જેમ કામ કરવાની જરૂર છે તેમ રમત ગમત વગેરેની પણ - તેટલી જ જરૂર છે. અત્રાંત પરિશ્રમની જોટલી મહત્તા છે તેટલી જ વિશ્રાંતિ, ક્રીડા, આનંદની મહત્તા છે. પ્રવૃત્તિના શિખરપર ચઢવાની જોટલી જરૂર છે તેટલી નિવૃત્તિના શિખરે પહોંચવાની પણ જરૂર છે. દિવસમાં પાંચ સાત કલાક કામ કરવું અને પછી શરીર મન તેમજ અંતઃકરણને પૂર્ણ વિશ્રાંતિ આપનાર સદિક્ષવાની અત્યંત જરૂર છે. બળ તથા આહુરૂંની વૃદ્ધિ માટે નિવૃત્તિ તંબર ચાલે એમ નથી. ખૂબ ચાલો, ખૂબ દોડો, ચોખ્ખી હવામાં ફરો. ઘોડે ઘેરી પાંચ કાન ચાઈલ્ડ ફરી આવો, ગમે તે કસરત કરો. ઘરમાં બેસાઈ ન રહો. કુસ્તી કરો અને તમને કંઈકને જૂથ લાગશે. તેમજ આનંદનું પણ ભાન થશે.

રમત રમી તે આનંદ સાથે. બાગમાં ખેલો, ઝાડોને ઉછેરો, ખાખી સુઅવરથા ફરો. તેમાં સાદસદ કરવાથી, ખેલવાથી, વગેરે શારીરિક અમથી સારી વિશ્રાંતિ મળશે. તેમજ મગજને પણ ઠીક લાગશે. તંબાકુ, દારુ વગેરે કેરી ચીજોનું સેવન ન કરશો.

હાથે રસોઈ કરવાની હોય તો તે પણ એક પ્રકારની ગમત માનશો. દાંચે ચાર કરો. દૂધ ત્રિકાળે કે ભાખરી કે શેટલી બનાવો તો તેથી પણ સારી નિવૃત્તિનું સુખ મળે છે. કવિના બનાવવી. સંગીત ગાવું કે ચિત્ર ચીતરવું એ જેમ વૃત્તિને પ્રસન્ન કરનાર છે તેમ રસોઈ કરવાની પણ એક કળા છે તે આનંદપ્રદ છે. વહાણ ચલાવવામાં જે વિશ્રાંતિના આનંદ રહેશે છે તેટલી જ આનંદ પુરિંગ (દૂધપાક) બનાવવામાં રહેશે છે.

રસોઈમાં ધૂમાડો લાગે તો તેને તળીયત સુધારનાર માનજો. છુટથી પ્રવેશ થાય તો તેને પ્રવૃત્તિ સુધારનાર માનજો. એથી ચામડીનાં છિદ્રો ચોખ્ખાં થાય છે તેમજ ચામડી નરમ થાય છે.

જે ટેનીસ કે ગોલ્ફની રમત રમે તો એટલું પ્રકારના સ્નાયુને કસરત મળે છે પણ રસોઈમાં તો બધાજ અવયોને કસરત મળે છે. ઘડીમાં તમે શાક મેળો છો, ઘડીમાં તમે કણુક મસજો છો, ઘડીમાં તમે કંઈ ખાડો છો, ઘડીમાં કંઈ ઉચ્છેદો છો એમ જાત જાતની કસરત જુદા જુદા અવયવને થાય છે.

આપણે બધા આ પ્રકારે સુધરવાના ક્રમમાં સ્થપાયા છીએ. એથી વર્ષની વય સુધી કામ કરવાનું સામર્થ્ય માણસમાં રહેવું જોઈએ.

આના વિચારો ડેકટર હાર્વિ વીકીન્સ છે. તે સર્વ દિશામાં સ્વાભાવિક વર્તનને સૂચવે છે. કામ કરવું તે સર્વોત્તમ. સપાંશે નિર્દોષ તેમજ સર્વ પક્ષથી ઉત્તમ કાર્ય કરવા તે જણાવે છે. ખાવું તે પણ શાંતિથી શાંત નિર્વિરોધ નિદ્રા લેવી. સર્વોત્તમ નિવાસજગને કેળવવું. રનાન, કસરત, ક્રીડા વગેરેથી શરીર યંત્રને ઉત્તમ બનાવવું.

સાહિત્યચર્ચા;

(શ્રીગોવર્ધન, એલ્ફિન્સ્ટન કોલેજ, મુંબઈ.)

પ્રથમ વ્યાખ્યાન.

હજારો વર્ષ પૂર્વે આ પૃથ્વીપર સાહિત્યના અર્થનો ઉદય થયો હતો અને હાલના સમય સુધીમાં તે અર્થના અનેક જાતનાં ફિરજો ન્યાં લાં - પ્રગમિત સાહિત્યનું સ્વરૂપ. થયેલાં દૃષ્ટિએ પડે છે. આરહત્તર વર્ષ પૂર્વે લેનાં રહસ્યોના પ્રદાશ આપણી ભરતમુખિ ઉપર દેવી સત્તાઓએ કર્યો હતો. જેમ જેમ વર્ષો-વીતવા લાગ્યાં તેમ તેમ ક્રમે ક્રમે એક મહાન વટવટની પેઠે સાહિત્યની વૃદ્ધિ થવા લાગી. આધુનિક સમયસુધીમાં આપણી દુનીયામાં સાહિત્યનો કેટલો મોટો વિચાર થયેલો જોવામાં આવે છે. પ્રત્યેક દેશમાં, પ્રત્યેક ભાષામાં, પ્રત્યેક સામાન્ય મનિના મનુષ્યમાં સાહિત્યની અસર જોવામાં આવે છે. જંગલી લોકોમાં તથા ભરવાડોમાં રાસડા ગાવાનો તથા વાર્તાઓ સંભળાવવાનો રીવાજ અનેક સેકંડોથી જોવામાં આવે છે. હવિષ્યા, લેખકો, વકતાઓ, નવલકથાકારો, વિવેચકો, નાટ્યકારો તથા વર્તમાનપત્રકારો વગેરેએ સાહિત્યના જ્ઞાને પોતી તેને ઉત્તમ રૂપ આપનાર જનાવવાના અથાગ પ્રયત્નો સેવ્યા છે, એ વાર્તા સંસ્કૃત, શુદ્ધાતી, અંગ્રેજી, ફારસી વગેરે પુસ્તકોનું અવલોકન કરનારને સદજ રપટ થવા પિના રહે તેમ નથી.

આધુનિક સમયમાં સાહિત્ય જનસમાજના બવદારો ઉપર અસાધારણ અસર કરે છે. આપણે થોડી શણ મગજમાંથી સાહિત્યના જાનને દૂર મૂકી વિચારી જોઈશું તો સમજાશે કે આપણું મગજ હાલના સમય માટે કેવળ અજ્ઞાન થઈ ગય છે.

પ્રીસમા સેકામાં સાહિત્યથી જ આપણું તથા ભવિષ્યની પ્રગતિ જીવન બંધાય છે જેમ કહેવામાં લેલ પશુ અનિચયોક્તિ નથી. આપણા જીવનનાં ૨૫ થી ૩૦ વર્ષ માત્ર કેળવણી સેવામાં ગય છે. એજ જનારે છે કે વિદ્યાભ્યાસના સમયમાં પહેલા સંસ્કારોની અસર ભવિષ્યના જીવન ઉપર રહ્યા કરે છે. વિદ્યાભ્યાસ પછીની અવસ્થામાં પણ ધણાં માણસોનો સમય સાહિત્યના અભ્યાસમાં નિર્મિત રીતે ગય છે.

સાહિત્યની ચર્ચા જનસમાજને હાલના સમયમાં ઘણી લાભકારક નિવડે તેમ હોવાથી આ લેખનો ઉપક્રમ કરવામાં આવ્યો છે. અનેક પ્રકારની સરળ યુક્તિઓથી આ લેખમાં સાહિત્યસંબંધી વિચારો પ્રતિપાદન કરવાનું યોગ્ય ગણ્યું છે.

સાહિત્યના અભ્યાસનો ઉદ્દેશ શું છે એ વિચાર પ્રથમજ કરવાની જરૂર રહે છે. સાહિત્ય જેને અંગ્રેજીમાં " Literature " કહે છે તેના અભ્યાસના ઉદ્દેશ. મુખ્ય ત્રણ ઉદ્દેશ છે; જ્ઞાન, આનંદ તથા ઉન્નતિ. આ ઉદ્દેશો આપણે દેવી જાતનું સાહિત્ય વાંચવું તથા કેવી રીતે વાંચવું એની દિશા દર્શાવે છે. આ ત્રણે ઉદ્દેશો સ્વાર્થ રીતે શિદ્ધ થાય તે માટે આપણે જનસમાજ વડે જે ઉત્તમ પંક્તિનાં પુસ્તકો ગજાનાં હોય તેના જ વિશેષ ઉપેક્ષ કરવે. ધણાં માણસો નવલકથાની પેઠે પુસ્તકોનું અવલોકન કરે છે તેમ ન કરનાં તીવ્રશુદ્ધિપૂર્વક જ્ઞાનસંશોધક રતિથી જ

પ્રત્યેક પુસ્તક વાંચવાનો અભ્યાસ રાખવાથી પુસ્તકનું પુસ્તકત્વ તથા અભ્યાસકનું મનુષ્યત્વ સફળ થયેલું ગણાય છે. પુસ્તક વાંચવાની ઉત્તમ રીત એવી છે કે જેમ જેમ પાનાં વાંચતા જઈએ તેમ તેમ પ્રત્યેક પાનામાંથી વિચારોના છુટા છુટા આંકડા ભેગા કરી એક બીજા સાથે પરસ્પર યોગ્ય સંબંધ સાચવી જોડતા જવું. આમ કરવાથી ન્યારે પુસ્તક પુરું વંચાઈ રહે છે ત્યારે આપણા મગજમાં લેખકના મુખ્ય વિચારોની એક તર્કશ્રેણી રચાઈ રહેલી આપણને સમજાય છે. આ શ્રેણીને પુનઃ એક બે વખત ધ્યાનીકરણથી વિચારી જોઈ તેને મગજમાં દૃઢ કરી દેવાથી ન્યારે ન્યારે તે તે વિચારોની આપણને લેખ લખવામાં, લાખણ આપવામાં, વાંતા-લાપ કરવામાં અથવા ચર્ચા કરવામાં જરૂર પડે છે ત્યારે ત્યારે વ્યવસ્થાપૂર્વક આપણાં તે તે કાર્યોમાં તેઓ ઉત્તમ સહાયક થાય છે.

આટલું જ નહિ પરંતુ મગજમાં રહેલી આવી વિચારશ્રેણીઓ બીજાની પેઠે યોગ્ય પ્રસંગે પ્રાપ્ત થતાં ન્યાં ત્યાંથી સમજાતીય વિચારોને પ્રહણ કરી શકીને પામે છે.

ગમે તેવો આનંદ હલકા પ્રકારનાં પુસ્તકો આપતાં હોય છતાં તે કદી પણ અવગ્રાહ-
વાનો અભ્યાસ પાડવો નહિ; કેમકે આવાં પુસ્તકોના વિચારો મગજમાં
ષ્ટેતવર્ણી. રહેલા અન્ય ઉત્તમ વિચારોની પંક્તિઓમાં અભ્યવરથા પ્રકટાવી તેમની
આગળ થતી શકીને અટકાવી દે છે. કેટલીક ભયંકર શૂન્ધાનાં ચિત્રોને
વર્ણવનાર નવદાશ્યાઓ, કવિતાઓ તથા ગાયનો મનઉપર ખરાબ અસર પ્રકટાવી વાચક-
વર્ગનાં વર્તનને દોષવાળાં બનાવે છે તેથી સર્વદા સુશીલ મનુષ્યોએ તેનો ત્યાગ કરવો આવશ્યક
છે. હાત્રનું સાહિત્યક્ષેત્ર એટલું તો વિસ્તારવાળું અને દુર્ણદુષ્ઠ થયેલું છે કે તેમાંથી જે જે
જાતના રસ અથવા અનુભવો જોઈએ તે તે સર્વ ઉત્તમ રીતથી લખાયેલી પદ્ધતિમાં
મળી આવે છે.

કેવી રીતે પુસ્તકો વાંચવાં એ પ્રશ્ન ઉત્તરમાં એટલું જ જણાવવું જરૂરનું છે
કે આપણું મગજ જે જાતના વિચારો સહેલાઈથી સમજી શકતું હોય
વાંચવાની રીત. તેવાજ વિચારોનો ખોરાક તેને આપવો જોઈએ; જેમ દુર્ગર ખોરાક
ખાવાથી જઠર અભ્યવરથ તથા અનિયમિત યદ્ય વિવિધ રોગોને ઉપ-
જાવનાર કારણ થાય છે તેમ ઘણા કાણુ વિચારોને એકાએક મગજમાં ઠસાવવાનો પ્રયત્ન
કરવાથી મસ્તિષ્કનાં વિચારવાહકપુટ, વધારે દોષા પામી જડવત્ થઈ જાય છે. જેમ ધીમે
ધીમે કસરત કરવાનો અભ્યાસ પાડવાથી લાંબા સમયે દુર્બલ દંડ અથવા બે દુર્બલ બેઠક
કરવા જેટલું બળ શરીરમાં આવી શકે છે તેમ ક્રમે ક્રમે ચઢતી જાતનાં પુસ્તકો વાંચવાનો
અભ્યાસ પાડવાથી છેવટે ઘણા અટપટા તથા ક્લિષ્ટ વિચારોના ઉપર સ્વતંત્ર તકો કરી તેમને
મગજમાં ધારણ કરી રાખવાનું બળ અભ્યાસક્રમાં આવે છે. લેખકના વિચારો તથા લાગણી-
યો સાથે મનને તલ્લીન કરીને વાંચવાનો અભ્યાસ પાડવો એ સાહિત્યના મનનો ઉપયોગ
કરાવનાર મોટામાં મોટો માર્ગ છે.

શરૂઆતમાં લેખકના વિચારો ઉપર તર્ક કરી ટીકા કરવાનો દોષ પણ પ્રચલ્ય કરવો
નહિ કેમકે તેવી દૃષ્ટિથી જે અવગ્રાહન કરવામાં આવે છે તેમાં વાચક લેખકના વિચારોનાં
રહસ્યો સુધી પોતાની દૃષ્ટિ દોઝાવી શકતા નથી.

ધૈર્ય, શાંતિ અને સ્થિરતા એ ત્રણ શુભને પ્રત્યેક વાચકે મેં તેવું પુસ્તક અવલોકતાં પણ મનમાં દૃઢપણે રચાવી રાખવાની જરૂર રહે છે, કેમકે સદૃજ ઉતાવળથી વાચકની મતિ ઉંધા તકો તરફ દોરી જાય છે અને અશ્રુતમાંથી વિરતે ખેંચવા જેવો પ્રયત્ન કરી મૂકે છે.

તત્ત્વવિદ્યા, રસમય ઐતિહાસિક કાવ્યો તથા પૌરાણિક કાવ્યોનો અભ્યાસ કરતી વખતે અભ્યાસકે પોતાના આત્માને દર્પણની પેઠે સ્વચ્છ રાખી તેમાં અસાધારણ - શુદ્ધિસંપન્ન લેખકોના વિચારોનાં તથા તેનાં રહસ્યોનાં પ્રતિબિંબો પડવાં દેવાં. લેખકની હૃદયરે આપવા મોકલે વર્ષ પૂર્વની લખતી વખતની માનસિક સ્થિતિનું પ્રતિબિંબ વાંચન સમયે વાચકના આત્મમાં સંપૂર્ણ રીતે પડે છે તોજ તેનામાં દેવી સુરણો જેને પાશ્વિમાત્મ વિદ્યાભિન્નો Inspiration કહે છે તેનો આવિર્ભાવ થવા પામે છે. જે સાહિત્યનાં પુસ્તકોના ઉદ્દેશો આ પ્રકારનો અનુભવ વાચકદર્શનમાં પ્રકટાવતા નથી તે સર્વ મૂલ પુસ્તકો છે એમ કહેવું જરા પણ અયોગ્ય નથી.

જ્યારે ધણું પુસ્તકો પૂર્વોક્ત રીતિઓથી કેમ કેમ વાંચવામાં આવે છે ત્યારે વાચકમાં સાદર્ય તથા વિરોધ નામની શક્તિઓ ખીસવા માટે છે, એક વિચારને ખીજા વિચાર સાથે સરખાવી તેની તુલના કરી તે ઉપર અભિપ્રાય આપવાની શક્તિ વાચકમાં તીવ્ર દૃષ્ટિથી લાંબા સમય સુધી સાહિત્યનો અભ્યાસ કર્યા પછી આવે છે. આ શક્તિને કેવી રીતે વાપરવી એ જાણવાની પછી વાચકને જરૂર રહે છે. કેમકે જો તે તેના નિયમે નથી જાણતો તો તેને અયોગ્ય માર્ગે ઉપયોગ કરી; લાગને બદલે લાખંડર હાનિઓનો ભોગ તે થઈ પડે છે. આ શક્તિનું નામ આપણે 'વિવેચક શક્તિ' આપીશું તથા તેના નિયમોનું કટલેક આંશી નિરીક્ષણ પણ કેવા લેખમાં જ કરવાનો પ્રયત્ન કરીશું.

'વિવેચક શક્તિ' અથવા પરીક્ષકશુદ્ધિ મરિતજકમાં રહેલી એક ન્યાયની તુલના છે કેમકે ઉત્તમ, મધ્યમ, સામાન્ય, કનિષ્ઠ વગેરે જાતના વિચારોની તુલના સાહિત્યની તુલના કરે છે. સાહિત્યનું વિવેચન, ચર્ચા તુલના, અર્થાત્ ટીકા કરવામાં નિષ્પક્ષપાતપણું એ પ્રથમ આપણેક શુભ છે; કેમકે પોતાનો અભિપ્રાય માંધતી વખતે તથા પ્રકટ કરતી વખતે તુલના કરનાર વ્યક્તિએ લેખકની અવસ્થા તથા તેના વિચારો તરફ જ સંપૂર્ણ લક્ષ આપવાનું હોય છે. અમુક માણસ ધનવાન છે, અમુક સંખ્યાથી છે, અમુક મિત્ર છે, અમુક વડિલ છે વગેરે જાણતોને થોડા સમય માટે જાણીએ મુખ્ય કાદમાં જેમ ન્યાયાધીશ થોડા નિયમે પ્રમાણે ન્યાય આપે છે તેમ વિવેચકે સ્વતંત્ર શુદ્ધિથી લેખકના વિચારોને યોગ્ય ન્યાય આપવો. વિવેચકે માત્ર લેખકના વિચારોને વિવેચન કરવાના જે સાહિત્યચારીઓના સિદ્ધાંતો તથા નિયમો (કાયદાઓ) કહેવાય છે તેના આધાર પર તેમાં રહેલા શુભ દોષ અને સાધારણ ખુખીઓનું વિવેચન કરવામાં જ પોતાનો ખરો ધર્મ સમાધેશો છે એમ સમજવું જોઈએ.

પ્રતિપાદ વિષય, પ્રતિપાદનની રીતિ તથા પ્રતિપાદનનો ઉદ્દેશ એ ત્રણ વર્ગ લક્ષમાં રાખી, લેખકના લખાણમાંથી માત્ર દોષદૃષ્ટિથી દોષજ કાદવા અથવા ખુશામતથી શુભ જ જાતની આપવાનો પ્રયત્ન વિવેચકે કરવાનો નથી. પરંતુ જ્યાં જ્યાં સત્ય અથવા શુદ્ધ વિચારોની ખુખીઓ રહેલી હોય ત્યાં ત્યાં જાણમાંથી માંખજીતી પેઠે તેમને ખેંચી કાઢી જન-સમાજના આસ્વાદમાં બેઠાર મુકવાનો ધર્મ અનંજવાનો હોય છે.

કેટલાક વિવેચકો લેખકના વિચારોની નોંધ લઈ તેમને - કા, જી, ઘ ગ્યાદિ - વર્ગમાં ટપાકના કાગળોની પેઠે જુદા પાડવામાં જ વિવેચકનું કર્તવ્ય પૂર્ણ થયું હોય એમ સમજે છે. આવા મનુષ્યોએ સમજવું જોઈએ કે જનસમાજપ્રતિ સાહિત્યના વિષયની સેવા બનતી વંચાભાટે તેમજ તેમના પોતાના તર્કો, અનુમાનો, કલ્પનાશક્તિનાં રહસ્યો તથા સમતીય વિગતોય પૂર્વોપર સંબંધ યુક્ત અભિપ્રાયો જગતને જાણાવવા જોઈએ.

વિવેચકશક્તિ જન્મથીજ મનુષ્યને પ્રાપ્ત હોય છે; કેમકે તે અમુક સાર, અમુક ખોટું, અમુક ઉપયોગી, અમુક નિરૂપયોગી, અમુક આજ, અમુક ત્યાજ્ય વિવેચક શક્તિના વગેરે તુલનાઓ બાળપણથીજ કરવાના સ્વભાવવાળો હોય છે આ શક્તિને તેના ચોખ્ખા નિયમોનું જ્ઞાન મેળવી ધર્માર્થ રીતે કેમ કેળવવી જોઈ તે જ્ઞાન હોવાથી તે જીવનમાં અનેક કુખ્યદ પ્રસંગોના ભોક્તા થાય છે. સાહિત્યક્ષેત્રના નિયમોથી મનુષ્ય જો આ શક્તિને કેળવે છે તો તેવાજ બીજા કેટલાક નિયમોના જ્ઞાનથી તે મનુષ્યસ્વભાવની પરીક્ષા કરી શકે છે તથા ભવિષ્યના પ્રસંગોનું વર્તમાનના સંજોગોઉપરથી ચોક્કસ અનુમાન બાંધી શકે છે.

દરેક ઉત્તમ સાહિત્યસંપન્ન દેશમાં ઉત્તમ પ્રકારના વિવેચકો થઈ ગયા છે. અને થાય છે. પૂર્વકાળના ગ્રીક લોકોમાં પ્લેટો તથા એરીસ્ટોટલે મોટામાં મોટા વિવિધ માયોના વિવેચકો ગણાયા છે; એરીસ્ટોટલના 'પોયેટીક્સ' (Poetics) મુખ્ય ચર્ચાકારો એ નામના ગ્રંથનું અઘાધિપર્વત પણ વિવેચકો દીર્ઘ દૃષ્ટિથી અવલોકન કરે છે અને તેનો આધાર લઈ નવા સ્વતંત્ર તર્કોબાંધી સાહિત્યચર્ચાના સિદ્ધાંતો ઉપર અસાધારણ પ્રકાર પાડે છે. કવીન્ડીલીયન, સીસેરો અને હોરેસ એ ત્રણ પ્રખ્યાત રોમનવિવેચકો કહેવાય છે.

“આર્સ પોયેટીકા” (Ars Poetica) નામનો ગ્રંથ હજી સુધી પણ વિવિધ દેશની કાવ્યજ્ઞોમાં તેના સિદ્ધાંતો માટે વખણાય છે. આગણીસમા સૈકામાં અંગ્રેજી ભાષાના અનેક ઉત્તમ સાહિત્ય ચર્ચાકારો થયા છે અને હાલની પ્રજા પણ તેમના તીવ્ર શુદ્ધિમય લેખોની અત્યંત પ્રશંસા કરે છે. ઇંગ્લેન્ડના ડ્રાયડન, પોપ, એડીસન, જોન્સન, કોલરીજ, જેફ્સ, મેકલે, કાન્નાઇસ, મેયુ આરનોલ્ડ હોંગ્કીટ વગેરે ઉત્તમ શક્તિના સાહિત્ય ચર્ચાકારોએ અંગ્રેજી ભાષાને અસાધારણ ઉંચી બુનિકા ઉપર મુકી દીધી છે એટલુંજ નહિ પણ તેને વિચારોને સંપૂર્ણ સરળતાથી જણાવવાના સાધનરૂપે રચાવી દીધી છે. ફુનીયામાં અંગ્રેજી ભાષાનો પ્રસાર થવામાં અને તેની ખીલવણી થવામાં આ ભાષાના શેક્સપીયર, મીટન, શેપી, બાયરન, વર્ડસ્વર્થ, ટેનીસન વગેરે કવિઓ તથા પૂર્વે જણાવેલાં સાહિત્યચર્ચાકારોનું મુખ્ય કારણ છે.

અમેરિકામાં પણ પો, ઇમરસન, હીલીયસ, લોવેલ તથા ફેટ્સન જેવાં વિવેચકોએ અંગ્રેજી ભાષાના સમુદાયમાં અનેક પ્રકારનાં રસો ખેચી કાઢી જનસમાજના સાહિત્યધનમાં શક્તિ કરી છે.

સંસ્કૃત ભાષા તરફ દૃષ્ટિ નાખીશું તો જણાશે કે આ ભાષામાં જે ખુશીઓ રહી છે તેવી ખુશીઓ અન્ય ભાષામાં ભાગ્યેજ આવી શકે છે. એક દુઃકા વાક્યમાં, ચાન્દ્રમાં એક

એક અક્ષરમાં જે જે ચમત્કૃતિઓ દર્શાવી શકાય છે તેવી કાવ્યચમત્કૃતિઓ. અન્ય ભાષામાં દર્શાવી શકાતીજ નથી. આ ભાષામાં પણ અનેક વિવેચકો યથા છે. અનેક મતનું પ્રતિપાદન કરનાર આચાર્યો તથા તે તે મતથી અન્ય મતવાળાઓનાં કે તેનાં ખંડનો અને સ્વમતનાં મંડનો ધણા પ્રમાણમાં આ ભાષામાં જોવામાં આવે છે. આ ભાષા જે સમયે ઉત્તમ પ્રકારે ભારત જૂમિમાં યોગ્યતા હતી તે સમયે શુરુ શિષ્યની શાસ્ત્રીય પ્રકૃતિથી વિદ્યાભ્યાસ કરવામાં આવતો હતો. આ પ્રકૃતિથી વિવેચક શકિતનું બાળવયથીજ શિશુથી વિદ્યાભ્યાસકોને મળતું હતું. શુરુ પાસેથી અનેક સિખ સિખ મતવાળાઓના સિદ્ધાંતના પ્રચોત્ત અભ્યાસ કરી સાદર્ય તથા વિરોધના નિયમોથી તેમની તુલના કરી, સ્વમતની રચાપના કરવી એ પ્રત્યેક મતવાદીનું કર્તવ્ય જાણતું હતું. અમુક સત્ર ઉપર દડતાલ મારવી, અમુક વાક્યને ગેરથી અર્થિત કરવું, અમુક સિદ્ધાંતને અમુક પ્રક્રિયામાં ધરાવવો વગેરે રીતિઓ વિવેચકશક્તિના અપૂર્વ સામર્થ્યનું સૂચન કરે છે. એક વિદ્વાન વિલાસિત પોતાનો મત જણાવે છે કે સંસ્કૃત ભાષામાં વિવિધ મતગેદવાળા અનેક વિવેચકો યથાવીજ આવેલું ઉત્તમ સાહિત્ય પ્રકટી શક્ય છે. કાશીદાસ ભવમિતિ, બાણુ વગેરે અખર સાહિત્યકારો કેવા નિયમોથી સાહિત્યની શ્રદ્ધિ કરતા હતા એ વાતો તે કાળના સાહિત્યનો ઇતિહાસ વાંચવાથી સ્પષ્ટ થયા વિના રહે તેમ નથી.

શુજ્ઞાની ભાષામાં પણ ન્યારથી સાહિત્યના પ્રયોગી યોગ્ય રીતે તુલના કરવાની પ્રકૃતિનો અચાર યથા માંડ્યો ત્યારથી ઉત્તમ પ્રકારનાં કાવ્યો, દોષો, નવલકથાઓ વગેરે પ્રકટવા માંડ્યા છે. નવલકથાઓ વિવેચકોએ શુજ્ઞાની ભાષાનો ઉદાર કરવામાં જે સાદાથ અર્પી છે તે સર્વ ને વિદિતજ છે. હાલના સમયમાં આપણી આ ભાષામાં વિવેચનનો ભુસ્સો ક્રમે ક્રમે વિશેષ વધતો જાય છે. સાહિત્યપરિષદ જેવી ભાષાવિદોને ઉપકારક યોગ્યતાઓ દિવસે દિવસે શુજ્ઞાની ભાષાનું નીચરણ કરતી દૃષ્ટિગોચર થાય છે, પાશ્ચાત્ય સાહિત્યના અભ્યાસથી જે નવીન સેખકો આ ભાષાની શ્રદ્ધિ કરવામાં સાધનમૂલક થયા છે તેમનો પ્રયત્ન સફળ થશે એ નિર્વિવાદ છે.

ઉપર દર્શાવેલા વિવિધ ભાષાની ઉત્પત્તિ સંબંધના વિચારોથી વાચક વર્ગને સ્પષ્ટ થશે કે આધુનિક સમયમાં સાહિત્યનો અભ્યાસ અને સાહિત્યનું સ્વતંત્ર વિવેચન કરવાની શક્તિની ખીણવણી કરવી અત્યંત ઉપયોગી છે.

સપનાં વિવેચનોમાં વિચારોની સરખામણી કરવી, પરસ્પર ભેદ પાડવા તથા તેમનું વર્ગીકરણ કરવું એ પ્રથમ પગથીયું ગણાય છે. દરેક જાતના સેખન વિવેચનના મુલ્ય વિવેચન કરવામાં લખાણની ભાષા, રીતિ, વિચારની સંકલના, ઉદ્દેશ અને અસર એટલી બાબતો લક્ષમાં રાખવાની હોય છે. અનેક શુદ્ધિ માન મતુષ્ય કથુલ કરશે કે સેખકની લખવાની રીતિથી એકનો એક જ વિચાર વિવિધ રૂપમાં વાચકના મનમાં ફટી રહે છે; વાક્યોની રચના, ભાષાની સરળતા, શબ્દોની પસંદગી અને પરસ્પરનો અનુવંધ (સંબંધ) એટલી બાબતો ભાષાની પરીક્ષા કરવામાં ઉપયોગમાં આવે છે.

લખાણની રીતિ આવેશાત્મક, શુદ્ધ ચમત્કૃતિમય, તથા રસપનામય એમ વિવિધ પ્રકારની હોય છે. કેટલાંક લખાણો એવાં હોય છે કે વાંચનાર તેનું વાચકની શુદ્ધિ સરળતાથી

મહત્વ કરી શકે છે અને તેના વિચારોનો તત્કાલ સ્વીકાર કરે છે. કેટલાંક લખાણોથી માણસ તત્કાલ આવેશમાં આવી જાય છે અને તેને પોતાના વિચારોનું અથવા પ્રસંગોનું વિસ્મરણ થાય છે. વળી અન્ય લખાણોની રીતિ એવી હોય છે કે તત્કાલ તે નાચકના ઉદયમાં ધારેલી હિંડી હાપ પાડી દઈ તેને કર્તવ્યના માર્ગના નિશ્ચયમાં વેગથી જોડી દે છે.

કાવ્યની ચર્ચા કરવામાં હંદ, રસની પ્રધાનતા તથા આધુર્ય, ઓગત્સુ અને પ્રસાદ નામના યુગોનો કેવા રૂપમાં તથા કેટલા પ્રમાણમાં આવિષ્કાર કરવામાં આવ્યો છે એ નિર્ણય કરવો એવો સંસ્કૃત કાવ્ય વિવેચકોનો આશય છે.

અંગ્રેજી કાવ્યોનું વિવેચન કરવામાં અવલોકન શક્તિ (observation), કલ્પના શક્તિ (Imagination), તથા દર્શન શક્તિ (Presentation), એ ત્રણ નિયમોનો આધાર લેવામાં આવે છે.

ગદ્ય, પદ્ય, નવલકથા, નિબંધ વગેરે પ્રત્યેક પ્રકારના સાહિત્યની ચર્ચાના જુદા જુદા નિયમો હોય છે, પરંતુ આ સ્થળે માત્ર સામાન્ય કેટલાંક સિદ્ધાંતો વાચકને નિરીક્ષણ કરાવવું યોગ્યજણેલું હોવાથી સ્વરૂપમાંજ માત્ર લક્ષ કરાવ્યું છે. ભવિષ્યમાં સાહિત્યની આ બધી જાતોનાં સ્વતંત્ર વિવેચનોમાં તેના વિશેષ નિયમો તથા દૃષ્ટિો જણાવવામાં આવશે. વિવેચક શક્તિનાં ઉત્તમ વિવેચક ધવા માટે કેટલાંક સાધનોના ઉપયોગ કરવાની સાધનો. ખાસ આવશ્યકતા રહે છે.

પ્રથમ પગથીવાતરીકે ઉત્તમ પ્રકારનો યોગ્ય ન્યાય આપવાની હિમત, તથા શક્તિની ખાશવશી વિવેચક કરવી જોઈએ. આ શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે તેણે વિવિધ લેખિકાના વિવિધ વિષયો સમજના લેખોનું બહુજ ધારીકાથી અધ્યયન કરી તેના ઉપર સ્વતંત્ર તર્ક કરતાં શીખવું જોઈએ. તેણે યતુર્ધેવ કુટુંબકમ્ એ સિદ્ધાંતને વશ વર્તી આખા જન સમાજમાં નિમ્પક્ષપાતપણે પોતાના અભિપ્રાય દર્શાવે. દરેક જાતના માણસોના સ્વભાવની લાગણીઓને ઓળખતાં તથા નવીન જાનના જે જે સિદ્ધાંતો પ્રકાશમાં આવતાં જાય તેમની તુલના કરવાનો અભ્યાસ પાડવો જોઈએ. પૂર્વોપર સમયને લક્ષમાં રાખી તેણે પોતાની કલ્પનાને જોમ અને તેમ ઉત્તમ પ્રકારની કરવાનો પ્રયત્ન સેવવા માંડવો જોઈએ. સ્વરૂપમાં ઉત્તમ તુલના શક્તિ, તીવ્ર કલ્પના શક્તિ અને વિરાગ દૃષ્ટિ એ ત્રણ સાધનોને ઉત્તમ પ્રકારે સર્જી કરવાં જોઈએ; જો તે આ સાધનમાંથી એકમાં પણ ન્યૂનતાઓ હોય છે તો તેનામાં સંકાચ, બળ અને અન્યાય પ્રકટવા પામે છે. આ ઉપરાંત તેણે કેટલાંક અભ્યાસ કરવાની આવશ્યકતા રહે છે; જે જે સિદ્ધાંતો આધારથી તેને વિવેચન કરવાનું હોય છે તે તે સિદ્ધાંતોનું જ્ઞાન તેને વ્યાકરણ, અલંકાર શાસ્ત્ર, તર્ક શાસ્ત્ર તથા નીતિ શાસ્ત્રના અધ્યયનથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

વિવેચકત્વ એ એક એવી કળા છે કે જેની સિદ્ધિથી અંતઃકરણમાં અદ્ભુત સાહિત્ય જ્યોતિ પ્રકટ થાય છે; આ જ્યોતિના પ્રકાશથી મનુષ્ય પ્રત્યેક કાર્ણમાં સારાસાર વિવેક કરી શકે છે અને ત્યાં ત્યાં તેના માર્ગમાં ઠાકર ખાત્ર લાગ્યાં આવી પડવાના સંજોગો હોય છે ત્યાં ત્યાં તે પોતાનું પોતાની જાતેજ રક્ષણ કરી આખા જીવનનું પ્રયાણ સુખપૂર્વક સંપૂર્ણ કરે છે.

સંસારમાં સુરતરું.

જ. સ. પડિત.

પ્રકરણ ૨.

અતિથિસત્કાર.

મનોરમાની દષ્ટિ ભારતકરની દષ્ટિ સાથે મળતાં તેના અંતઃકરણમાં ઉછળતા પ્રેમ-સના જુવાળાની છાંયો અધિક વેગથી ઉછળવા લાગી. તેની આંખની કીકી ભીતી યદ્ય ગમ. વિશાળ કપાલપર પ્રસ્વેદનાં ઝીણાં ઝીણાં મેલીલી હારની દરિા જણાવા લાગી. તેના રોષે મોમના મૂળમાં પ્રેમરસ પ્રસર્યો અને તે સર્વ નવા અતિથિને આપકાર આપવા ઉભાં થયાં. રક્તાક્ષિરરણુમાં અધિક વેગ આપ્યો. હૃદય બેરથી ધડકવા લાગ્યું. શરીરનાં સર્વ અણુઓ નૃત્ય કરવા લાગ્યાં. સંજ્ઞામાં મનોરમાના સર્વોચ્ચમાં અપૂર્વ તૃપ્તતા પ્રકટી હતી. તે એક સુહૃદમાં તો નવીન મનોરમા બની ગઇ હતી.

કોઇ દિવસ નહિ ને મારા સરખી શીશવનીને આજે આ પુરુષને જોઇને છું થયું છે? આમ પુરુષ સામે દષ્ટિ સ્થાપીને નિહાળવું એ મને કુમારિકાને થાય છે? આ સ્થિતિમાં કોઇ મને જુએ તો તે મારે વિષે શું ધારે? આ કે આવા બીજા કોઇને વિચાર મનોરમાના અંતઃકરણમાં ઉદ્યા નહિ. એવા વિચારો પ્રકટવાને આ સમયજ ન હતો. 'તેના સરીરનું' પ્રત્યેક અણું અત્યંત વેગથી ક્રિયા કરતું હતું છતાં હમણાં તે જડવત્ જ હતી. તેની નેત્ર અત્યંત ચપલ હતાં તેમ છતાં હમણાં તે નિમોષરહિત તાટકની સ્થિતિમાં હતી. અંતઃકરણમાં અનેક વેગો પ્રકટવા હતા, પણ મનોરમાને તેનું અભાનજ વતું. આ બધું સાથી થતું હતું તે બીજારી મનોરમા શી રીતે જાણે?

આવી સ્થિતિ વધારે વાર ટકી નહિ. તેના જડ એવા સરીરમાં નવિન જીવન પ્રકટયું. પ્રયત્નકે પોતાની દષ્ટિને તે પાછી એચી લેવા લાગી. સાંકળથી સંકળાયેલી દષ્ટિ જેમ તેમ પાછી એચાઇ પણ પુનઃ હતી તેમને તેમ વળવા લાગી. મનોરમા અધિક જગથી દષ્ટિને વાગવા લાગી અને પોતાના પગના નખપર સ્થિર કરવા પ્રયત્ન કરવા લાગી. અજાણા છતાં સજાગ પ્રયત્ન કર્યો અને દષ્ટિ સ્થાપિત કરવામાં વિજય પામી છતાં, મન તો ત્યાંનું ત્યાંનું વળ્યું. તેને સ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળતા જણાઇ. નિષ્ફળતા પામવા છતાં નિર્વેદની છાયા સરખી પણ તેના મુખપર જણાઇ નહિ એ રેડતું જડું આમર્ષ! તને ધન્ય છે. તું તો નિષ્ફળતામાં પણ સફળતા જુએ છે. પરાજયમાં પણ મનોરમા તું તો વિજયનેજ અનુભવે છે!!

ત્રીજે પાણીનાં મોઝાંચી હોડી હાલતી હતી તેથીજ ભારતકરનું સરીર હાલતું જણાતું. તે તો આરંભના પૂનગાની પેઠે નિષ્ક્રોધ ઉચી દષ્ટિ સ્થાપી જેમને તેમ ઉમેા હતો. હોડી, જલનાં મોઝાં, પૂર્વે અનુભવેલો પરિશ્રમ કે બીજા કોઇ પદાર્થ કે સ્થિતિનું હમણાં તેને ભાન નહતું. માત્ર એ પર રતાય ચડ્યો જતી હતી અને નેત્રની કીકીઓ ચમકતી હતી.

માણિતી મનોરમાને જોઇ ચઢતી નહતી. તો પણ ભારતકરના મુખ પર સહસા તરી આવતા મનોમાત્રો ઉપરથી તે જાનેતી સ્થિતિનું અનુમાન કરી શકી. થોડી દાય જ ભારતકર પ્રતિ કુતૂહલની દૃષ્ટિયા જોઇ રહી. પણ છેલ્લે એવી, 'આવા તોફાની દરિયામાં તે હોડી ઉતારતા હશે?'

આજે મરણુશે. તેના હાથે સિરાય મારે બીજું કાંઈજ નહિ જોઈએ, તેમ છતાં જરૂર પડશે તો ત્યાં ઘોડાં કુટ (ફળ) ખાઈ લઈશ. કેમ બા ! રત્ન આપશે ?”

સવારમાં વહેલી ઉઠી માતિની રત્નલ વગેરેથી પરવારી તૈયાર થઈ રહી હતી તેણે કારણ પ્રિયવદ્ધએ સમજી અને માંતિનીને મીસ. લીલી પાસે જવાની રત્ન આપી. માંતિનીએ ભારસ્કરપ્રતિ દષ્ટિનાળી અને જોતી, ‘મી. ભારસ્કર ! મને ક્ષમા કરજો, મારું દીકરું મારી યેનપણી તરફ દોરાયું છે તેથી હું ત્યાં જઈ છું.’

‘સુખેથી જાઓ’ ભારસ્કરે વિનયથી કહ્યું. ‘હવે એ ચાર મિનિટમાં હું પણ રત્ન લઈ મારે ઘેર જઈશ.’ તમારો સર્વનો મારા પર ધણે ઉપકાર થયો છે.

‘યાય છે’ પ્રિયવદ્ધએ આવહથી કહ્યું, ‘હવેજાં કાંઈ જઈ શકાશે નહિ.’ તે હસતે મુખે જોતી, ‘ધણા સમયથી એને દીનજીવની મુશ્કાલત ઇજ્જતાં હતાં, તેમને પરમેશ્વરે સહજવલાયે કૃપા કરીને અમારે ઘેર મોકલ્યા; હવે તો એમ ઉતાવળ કરાશે નહિ.’ મારી મનેરમા તો તમારી કવિતા વાંચી હાથી ગાંડી ઘેરી થઈ જાય છે. એને કવિતાને બહુ શોખ છે અને તમારી કવિતા તો એને વાંચતી ઘણી જ મરે છે. તમારી જો દસ લીલીની એક કવિતા વાંચવાની હોય તો ઠાણુ જાણે તો વખત તે જૂરી ફરીને વાંચતી હશે. એ કહે છે ‘દરેક વખતે નવા નવા લાલો તેમથી મને સમજાય છે.’

માંતિની પોતાનાં કપડાં પહેરવાના ભારકમાં મઠ અને પ્રિયવદ્ધએ ઉઠી કાચતરંગ નામનું માર્કિક આણું અને નામનું પાનું કાઢી ભારસ્કર આગળ ધર્યું. અને જોતી ‘તમારી આ કવિતા તો મનેરમાએ હું કાઢું છું કે એક દળર વખત મારું હશે.’ તમારી કવિતાની એ ધણીજ તારીફ કરે છે.

ભારસ્કરે વિનયથી કહ્યું. ‘એમાં કવિતા કંઈ ચાટતી જધી પ્રશંસા પાત્ર નથી, પણ કવિતાને સમજનાર રસજ્ઞતા પ્રશંસાને પાત્ર છે.’

મનેરમાના મુખપર લાડી ચડવા લાગી. પોતાની પ્રશંસા પોતાના પ્રિયજનના મુખે પતી જોઈ, તેના અંતઃકરણમાં આનંદ પ્રકટયો. વિનયવાળા યોગ્ય શબ્દો જોડવા થતી ઉઠી પણ તે લગ્નને લીધે થમાઈ મઠ.

ભારસ્કરે પોતાનું પડખીડીયું ફેાડ્યું તો તેમાં પણ આમંત્રણપત્રિકા હતી. તે મીસલીલીના પિતા તરફથી નહતી પણ મી. યુરશેલના પિતા તરફની હતી. તેનાં મીસ લીલી સાથે આજ સાંજે આમંત્રણેક જાગમાં મોટી ધામડુંમ રાત્રે લગ્ન થવાનાં હતાં, તેમાં ભાગ લેવા અને સોલમ આપવા માટે ભારસ્કરને ઘણેજ આમંત્ર કરવામાં આવ્યો હતો.

‘આ મી. યુરશેલને આખી સુખાર્થી પ્રગ્ન એક મુનંદા કિટ્ટીઅર તરીકે આજાએ છે. જ્યારે તે પ્રેસિડેન્સી મેયમાં રમવા ઉતરે છે ત્યારે કિટ્ટીની આગમ એકે અવાજે જાહેર કરે છે કે પારસીઓની આ વખતે યજ છે. જ્યારે તે અપકન્દ્રી ગયો હોય અને મેચ જોઈવવાની હોય તો તેને મેચમાં ભાગ લેવા સાર ધણે આમંત્ર કરવામાં આવે છે અને જો તે કાંઈ અન્ય અણુથી આવી શકે તેમ નથી એવો જવાબ આવે તો તેનાપર મને તે જોખમે પણ મેચમાં ભાગ લેવા મટે મોટા મોટા માણસો તરફથી ભમમાણો કરવામાં આવે છે.

મી. યુરશેલ સાધારણ વ્યાપારી છે, ઉત્તર દિગ્દુસ્તાનમાંથી બીધાં ઘઉં, ચોખા ખરીદી મુંબાઈની એમેજ પોસ્ટઆમાં વેચે છે અને મુંબાઈથી પોતાનું ચુગ્તન ચલાવી શકે તેવી રીતિ

વાળો છે. તેના પિતા મિ. મહેરજીભાઈ કંદાકર દેવેના કંદાકરોમાં બે પૈસા સારી પેઠે કમાયેલા છે અને તે મહાવારફીલ પર પોતાના બેગલામાં રહે છે. તેમને મિ. ખુરોદ એક જ પૂરો દિકરો છે અને તેથી તેમની સઘળી મિલકતોના તે એકલોજ વારસ છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે મી. ખુરોદ પૈસેટકે માખી છે. સ્વતંત્ર ઉદ્યોગથી બે પૈસા કમાય છે અને એક સારા બેઠાડી તરીકે તેણે નામના મેળવેલી છે.

બીજા વર્ગની મેચ વખતે મીસ દીલી તેના ઉપર ગાડી પડી હતી. અને જ્યારે 'મેચન' પરિણામ પાસરીયોના લાગભાં જાહેર કરવામાં આવ્યું ત્યારે મી. ખુરોદના નામની દુરરે પોષારવામાં આવી હતી. આ આનંદમાં હજારો પાસરી બાનુઓએ પોતાના કોમલ હાથ વડે સંદેહ રમાડેલા હવામાં ઉડાડી ભાગ લીધા હતા. આ બાનુઓમાં મીસ. દીલી પણ હતી. તેના હરખને કાંઈ પાર ન હતો. હરખવેલી દીલી ના મનમાં આવ્યું કે આપાને લેઈ બીડાને બીડમાં છેક રીફ્રેશમેન્ટના તંબુ આગળ જઈ અને હમજાગ મી. ખુરોદને મળું, પણ સ્ત્રીસ્વભાવ એટલી બધી લીધાન ક્યારેથી આવે !

મનની લાગણીઓ મનમાં દાખી ગાડીમાં બેસી ઘેર આવી અને તે વાત તેણે બીજા કાંઈ આગળ કરી નહિ. દરેકજે તે સુકાતી ધઈ. તેનું શુભાખી સુખકું પીંડું પડતું મળું. તેના મા બાપ શીકરમાં પડ્યા કે આ હોકરીને થયું છે શું ? દાકતરની સલાહ લીધી પણ કાંઈ રોગ પરઆપો નહિ. દીવસે દીવસે મીસદીલીની વધારે લેવાની ગઈ તેમ તેમ તેના માતા પિતા ધણું ગમતરાવા લાગ્યાં. એક પૂરી દોકરી અને તેપણ કાંઈ વિચિત્ર દરદની બેગ ધઈ પડેલી જોઈ તેઓ હજારો રૂપિયા ખર્ચ કરવા લાગ્યાં. વિવશણ રોગે કદબી ખારા, ખાટા, તીખા, ઘસા અને કડવા રસાદવાળી દવાઓ પાવા મોડી. પણ તે દશાથી તેની તબીબતમાં દેર પડ્યો નહિ. આથીનો વધારે સુંઝવણ ધઈ; અને હવે શેા ઉપાય કર્યો તેને માટે દાકતરોની એક મીડીંગ બેઠાણી. સર્વે મળી એવો અભિપ્રાય આપ્યો કે મીસદીલીને વિશાળ દવા દેર કરવા લાઈ જવી.

મીસદીલીને દરદ શું હતું તે મીસદીલી પણ બૂલી ગઈ. માતા પિતા, સગાં સંબંધી, વૈદ્યો અને દાકતરોના વિચારોથી તે પોતાને કાંઈ અસાધ્ય રોગ લાગ્ય પડ્યો છે એવું સમજવા લાગી. અને વિશાળ જવાનો દાકતરોનો અભિપ્રાય જાણી વિશાળ જવાને તૈયાર થઈ.

મીસદીલી અને માલિની રાજેજમાં સાથે સીખનાં તેથી એમના વચ્ચે ગાદ મીનિ બધાઈ હતી. માલિની પ્રતિદિન મીસદીલીને મળવા જતી અને મીસદીલી પણ માલિની પાસે વારં-વાર આવતી. તેની તબીબન બગડ્યા પછી તે આવતી બંધ થઈ, પણ માલિની તેની સંભાળ લેવા વારંવાર જતી, અને દાકતરો, વૈદ્યો અને સંબંધીઓ મીસદીલીના દરદ સંબંધમાં જોડે કહેતા તે માલિની સાચું માનતી નહોતી. તે કવચિત્ પોતાનો અભિપ્રાય મીસદીલીની માને કહેતી પણ તે ઉપર કાંઈ વિશ્વાસ રાખતું નહિ.

એક દિવસ મીસદીલી આગળ તેણે તેના દરદ વિષે વાન દહાડી. અને બોલી 'જેવી રીતે માલુસના થરીરમાં દાકતરો પીચદારી વડે રસી મૂકે છે, તેવી રીતે બીજાના બૂલ કરેલા વિચારો આપણા મનમાં પુસાડવામાં આવે છે. અને પછી તે વિચારો આપણા પોતાના હૃદય એમ આપણે માનીએ છીએ. મને દો લાગે છે મીસદીલી ! તમને કંઈજ દરદ થયું નથી.

માત્ર તમારા મનમાં બોલો જ્યાં તમારો આસપાસના સેડિના દાખલ થઈ ગયા છે અને તે પછી થી તમારી પોતાની તેરી સ્થિતિ હોય એમ તમે માનવા લાગ્યાં છો.’

મીસડીડી કહે ‘માલિની ધારો કે તમારી વાત કદાચ સાચી હશે પણ તેથી શું મારા શરીરમાંથી લોહી ઉડી જાય, ને તે કમતાકાન થઈ જાય ! તમેજ લુચ્ચોને હું પ્રથમ હતી તેરી દાખ છું !’

‘ના નથીજ’ માલિની બોલી ‘જ્યાંજ ફેરફારો મનમાં ધુસીજતા વિચારોથી થાય છે. સારા વિચારો મનમાં ધર કરી બેસે તો આપણું મન અને શરીર સારાં થાય છે અને તેથી ઉત્તમ વિચારો મનમાં ધર કરી બેસે તો ઉત્તમો પરિણામો જાણાય છે. હમણું બીજી ત્રીજી વાતો કરવાનો આ સમય નથી. તમારું શરીર સારું હતું તે કષ્ટથી જાળવવા માંડ્યું તેની તપાસ કરો. તે વખતે કેવા કેવા બનાવો બન્યા અને તમારા મનમાં કેવા પ્રકારના વિચારો પ્રવેશ કરવા લાગ્યા તે શોધી કઢાડો અને મને લાગે છે કે તમારામાં ધમ્મલા ફેરફારનું કારણ હાય આજના વગર રહેશે નહિ.’

મીસડીડી પોતાની સ્મરણ શક્તિમાં શોધ કરતી હોય તેમ થોડી ટાલુ લમણાને આંગળી ટેકવી જમીન પર જોઈ રહી અને પછી બોલી ‘બેન ! ત્રીજા વર્ષ પર અમારા પાસરી-આ પ્રેસીડેન્સી મેચમાં હવે ત્યાર પછીથી મારી તથીયત લખવા માંડી.’

‘જરાબર ! તમારો રોગ હવે હાય આવશે. તે વખતે આખી પાસરી આજમ આનંદમાં આવી ગઈ હતી. અને તમને પણ આસપાસ આનંદ થયો હોયો જોઈએ’ માલિની બોલી. ‘હા, મને ધમ્મજ આનંદ થયો હતો. અને તે જોઈએ બધા કે મારાં રૂબે રૂબાં ઉભાં થયાં હતાં અને દરબથી મારી આંખોમાં પાણી પણ ભરાઈ આવ્યાં હતાં.’ ‘બસ હવે રોગ સમજવા માંડ્યો છે. તમારા અંતઃકરણની સ્થિતિ તે સમયે જોવી હતી કે કોઈ પણ લાગણી-વાળા વિચારો તમારા અંતઃકરણમાં ધણું ઉંડા મૂળ ધાડી શકે.’ ‘હીક, પણ તમને માદ આવે છે કે તે વખતે બીજા કોઈ લાગણીવાળા વિચારો તમને આવ્યા હોય.’

મીસડીડીની સ્મરણશક્તિ તાજ થઈ. તેની આંખમાં અજઞ્ઞનીય ભરાઈ આવ્યાં. તેની હાતીમાં હુંમે ભરાઈ આવ્યો અને બોલી ચડી નહિ. ‘બેન ! મારાઓ નહિ. તમારો રોગ હવે લગભગ હાથમાં આવ્યો છે. હમણે રૂબે અર્ચવાથી પણ જે રોગનો પેતા લાગે નહોતો તે હવે આપણા સમજવામાં આવતો જાય છે. શાન્ત થાઓ. ધીરું પડો અને લાગણીઓથી દૂરથી વગર સ્વચ્છ ચિત્તે વાન કરો.’ માલિનીએ કહ્યું.

‘બેન તમારા આગળ શી વાત કહે.’ મીસડીડીમાં હિમન આવી. ‘મને કહેતાં સરમ આવે છે.’ ‘સરમાવા જેવું કંઈજ કારણ નથી જે હોય તે સુખેથી કહે. આપણા મનમાં જે ઉંડે છે તે સપાટુંજ પવિત્ર હોય છે. તેના વાસ્તવ સ્વરૂપમાં તે અશુદ્ધ નથી. લોકરૂઢી-કે લોકચત્તારમાં ભલે તેને અશુદ્ધ ગણના હોય, પણ તે પવિત્રજ છે. બોલો, શું છે ! કદો ખદેખદ.’ માલિનીએ પૂછ્યું.

‘તે મેચમાં પાસરીઓને છત અપાનનાર પેલા મિ. ખુ...ર...શે...’ બોલતાં બોલતાં મીસડીડી બંધ પડી. ‘હું સમજ’ માલિનીએ કહ્યું. ‘તે ખુશોદ પર તમારું મન થોડી પડ્યું. બસ, હવે બધી વાત હું સમજી ગઈ. તમારું કુટુંબ આનંદાનનું અને ધનાયક અને

‘પુરુષોદનું’ કુટુંબ સાધારણ સ્થિતિનું એટલે તમારો લગ્નસંબંધ થઇ શકે નહિ. તેથી આ વાત તમે બીજા કોઇને કરી નહિ દેશો.’

‘હા, આ વાત મેં કોઈને આગળ કરી નહોતી. પણ ખરું કહું એવું ! મારા મનમાં એમ આવેલું કે જો મી. ‘પુરુષોદ’ મને મળે તો તેને મારા પેટની વાત ખુલાસાથી કહું અને મને જે મળી ગમે તે રીતે-ગમે તે જગ્યાએ પણ અમારા લગ્નની વ્યવસ્થા ઉતારીએ’ તે યોચી.

‘પણ મી. ‘પુરુષોદ’ તમને મળ્યો હતો ?’ માલિનીએ પૂછ્યું. ‘ના મળ્યો નહિ, તે તો વિભાવન ઉપરી ગયો. પણ દહાડા પડી ગયા પછી મેં તેના વિશે એક વર્નમાન પત્રમાં વાંચ્યું તે વર્નમાનપત્રમાંથી સરનામું લખી લીધું અને એક દાખલ પણ મેં તેના પર બીડ્યો. પણ તેના જવાબ પણ આવ્યો નહિ.’

‘પછી’ માલિની યોચી.

‘પછી તો મારું સરીર ચિંતામાં ને ચિંતામાં ચૂકવા લાગ્યું. ચિંતામાંથી તાર શરૂ થયો અને તારમાંથી દાકતો પણ જોવાનો શકતા નથી તેવો રોગ લાગ પડ્યો. બાર મહિના પછી તો હું ‘પુરુષોદ’ને બૂધી ગઈ. બપોરે તમે આવ્યા આવ્યા અને આટલી બૂધી પૂછપૂછ કરી ત્યારે બૂધી મહેનતે મેં આ વાત સંભારી કહાડી. યોચી બહેન મને શો રોગ થયો છે ? તમે મદદી સરશો ?’

‘હું શું મદદી શકું ? એ તો મરાડે ‘પુરુષોદ’ !’ માલિનીએ હારપમાં કહ્યું. માંદી માંદી મીસસીની માલિનીના મોઝે વળગી પડી અને યોચી. ‘મને ‘પુરુષોદ’ મળે, તેની સાથે મારાં લગ્ન થાય એવો કોઈ માર્ગ શોધી કહાડે તો માલિની તમારો હું દીન ઉપકાર બૂ-લીશ નહિ. ખરું કહું હું માલિની ! ‘પુરુષોદ’નો પતો નથી. નહિતો હું કંઈક કરું. પણ ઉપાય ન હોવાથી મારા હાથ હેરા પડ્યા છે. તમે મને સલાહ કરશો ?’

‘જરૂર’ માલિની યોચી.

‘કેવી રીતે’ અમીરી લીડીએ પૂછ્યું.

માલિનીએ જવાબ દીધો. ‘પુરુષોદને મેળવવાની અદ્યતન યુક્તિ હું તમને જાણીશ. હાલ તો તમે તમારાં માતા પિતાને સાધ જણાવી દો કે જો આજ રુખી વિભાવન જ્યાં મારી મરણ નથી પછી રહા જુઓ અને ઇશ્વર કરશે તો જ મહિનામાં ‘પુરુષોદ’ તમને મળશે અને તમારાં લગ્ન પણ થઇ જશે. પછી કંઈ !’

‘તમારો મોટો ઉપકાર !’ મીસસીની યોચી.

આ ગ્રામ વાર્તા થયા પછી માલિનીએ મીસસીનીએ શું કર્યું તે જાનાયું હતું અને તેના પરિજ્ઞાનમાં આજે તેમનાં લગ્ન થવાનાં હતાં.

પ્રિય વાચક ! આપણે હવે સમજી શકીએ છીએ કે માલિની મીસસીની પાસે સત્વર જવાને શાખાટે આટલી બૂધી આવતી હતી.

હાર્દિ, પ્રિયવદા, અને મનોરમા દયા પંદર મિનિટ ભારતર સાથે ગામ ગણાનાં દારૂનાં બેઠાં. ભારતરને જ્યારે ઘેર જતું હતું તેથી તે ઉઠ્યો. અને સાંજે બોસવેલ્સ બાગમાં સરને જરૂર મળવાયું પચત આવ્યું.

સચુદમાં જતી હવે જોરમાં નહતી. પછી અમાણમાં સ્થિત હતાં. ભારતરે પોતાની દોડી ઉઠાડી અને મન્નારના માંડી. તેની પાછળ પાછળ મનોરમાની દટિ પણ તણાયા લાગી,
—પસંદગા લાગી.

(અપૂર્ણ).

શ્રીની સંસારયાત્રા.

ખાસ શ્રીગ્રી માટે. બહેન. મહિજાઈ અંગેસમ જે. પી. કન્યાશાળા—મુંબઈ.

(અનુસંધાન મયા અંકના પૃષ્ઠ ૪૭ થી.)

બહેનો ! આશરે ૧૫ વર્ષપર મેં મથુરામાં જ્યેષ્ઠ કે જે તીર્થવાસી તે સ્થળે મળ્યા હતા, તેમાંના કેટલાક મનુષ્યો તો એવા લાવિક જણાતા હતા કે વાસી કપડે કે વોસો દીસે તે મનુષ્યોનો સ્પર્શ પણ કરતા નહિં હતા, અર્થાત્ પોતાને મુકામે નાહી-સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેરી પછી તે તીર્થમાં સ્નાન કરવા આવતા હતા અને પાણીના કામગીરો પણ તેમાં કરતા હતા નહિં. પરંતુ બીજા બાલુચ મથુરાનગરીમાં સ્થાય રહેનાર જે સ્ત્રીઓ તે સ્થળે સ્નાન કરવા આવતી હતી તે પોતાના મસ્તા ઉપયોગ માટે પાણી લાડી જતી અને ઇશરના બાળાંતીમાં સાથે સાથે ધોઈ જતી હતી.

આજ રીતે આપણે પણ જે તીર્થમાં (સંસારમાં) રહીએ છીએ તેની મહત્તા તદ્દત બૂઝી જઈએ છીએ.

આપું જગત્-સમગ્ર પૃથ્વી એ પવિત્ર નિર્મળ તીર્થ છે-કારણ આપણા ધર્મપુસ્તકમાં (શ્રીમદ્ભાગવતમાં) પણ કહ્યું છે કે આખી પૃથ્વી સહિતના આદરજે જગમાં કુબેદી હતી. તેને હિંદિરે વરાહસ્વરૂપે પોતાની ઘાટમાં પકડી લઈ જળની સપાટીપર રિથર કરી. તો બહેનો ! જે જે સ્થળે હિંદિરે લીલા કરી, તે તે સ્થળને આપણે પવિત્ર ગણીએ છીએ, ત્યારે જે સમગ્ર પૃથ્વી હિંદિરની ડાઘને સ્પર્શી તે પવિત્ર કંઈ નહિ ? આમ જોતાં તો સર્વ પૃથ્વી પવિત્ર તીર્થજ ગણાય. વળી આપણા ધર્મપુસ્તકમાં પણ જણાય છે કે સ્વર્ગમાં રહેલા દેવો પોતાના કલ્યાણ માટે-મોક્ષ મેળવવા માટે આ પૃથ્વીપર જન્મ લઈ આવવા છુટા ધરાયે છે (કારણ સ્વર્ગમાં નાના પ્રકારનાં સુખ મળે છે. પરંતુ મોક્ષ તો મનુષ્ય જન્મથીજ સાધી શકાય છે) અને તે અમુક તીર્થમાં જોમ નહિં પણ આ સંસારમાં કોઈ પણ સ્થળે મનુષ્યજન્મ મળે તો દ્વારપી દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરી રીજાતા મનુષ્ય અને અન્ય પ્રાણીને સદાય કરી, તેમને દુઃખમાંથી બચાવી પરમાર્થ જે સમ્પાદ્ય તો તે અપ્રુટ પુણ્યના પ્રભાવે (સ્થાઈ) મુખ-મોક્ષ તે પ્રાપ્ત કરાય જોમ દેવોનું માનવું છે માટે તે સ્વર્ગ છોડી-દેવપણું છોડી, સંસારમાં જન્મ લઈ આવવા છુટે છે. આથી બહેનો, આપણે જ્યેષ્ઠ કે દેવો પણ આ સંસારયાત્રાની ઈચ્છા ધરાવે છે. દેવજાણી મનુષ્યપણુને ઉત્તમ માને છે તો આ જોતાં દેવને પણ દુર્લભ એવો મનુષ્યજન્મ હરે છે. મનુષ્યયોનિ એ સર્વ યોનિમાં ઉત્તમ યોનિ મનાય છે-જેમ સર્વ મણિમાં કૈસ્તુભમણિ ઉત્તમ ગણાય છે. તેની પરીક્ષા સર્વ મનુષ્યથી થઈ શકતી નથી પણ જે કવેરીનિપૂઝ હોય છે તેજ તેની પરીક્ષા કરી જાય છે. તેમ મનુષ્યથી કૈસ્તુભમણિ સર્વ મનુષ્યથી જોગખાનું-સમખનું નથી પણ કોઈક વીરજન જાય છે-સમખે છે.

બહેનો ! એક દર્શન યાદ આવે છે અને ચાલતા પ્રસંગને અનુસરી જણાવવું થોડાં લાગે છે તેથી જણાવું છું.

થોડાંક વર્ષપર એક કવેરીના તોફર કંઈક ખરીદી માટે-એક ગામમાં ગયો અને તળાવના કિનારાપર માર્ગના શ્રમ ઉતારવા થોડાંક વખત બેઠો. તેટલામાં એક બેઠું આવી. તેને બેઠું બાંધી દત્ત. દેવગને છેડે એક પંથર લટકતો હતો. એક પાણી પીવા

લાંગી તે વખતે પાણીને પથ્થરનો સ્પર્શ થતાં પાણીનો રંગ બદલાયો, તે આ તળાવ પર બેઠેલા મનુષ્યે બરાબર જોયો અને તુર્તજ એને સમજાયું કે આ બાંધેલા પથ્થર એ પથ્થર નથી પણ હીરો છે. પરંતુ તે કેટલે અલ્પધનને હાથ આવી ચડવાથી પથ્થર સમજાઈ ગયો છે. પછી તે ભેંસની પાછળ પાછળ ચાલી જઈ તેના માલિકને મળ્યો અને તે ભેંસને પોતે વેચાતી હોવા કહ્યું જણાવી. ભેંસના માલિકે તે વગર આનાકાનીએ કથુબ કરી અને સાઠ રૂપિયા ભેંસ વેચી પથ્થર સાથે ભેંસ લઈ તે માણસ વાઘો અને થોડેક દૂર જઈ, પથ્થર છોડી થઈ ભેંસને છૂટી મુઠી દોરી. કારણ એને ભેંસની જરૂર હતી નહીં. એ પથ્થરના તેને એટલા બધા રૂપિયા મળ્યા કે તે એક મોટા ધનાઢ્ય વ્યાપારી થઈ રહ્યો.

બેઠેનાં આપણે પણ તે ખેડૂતની માફક મનુષ્યરૂપી કૌટુલ્યભણિ આગમ્યા બાણ્યા વિના જેમ ભેંસના માલિકે લાખો રૂપિયાનો લાભ ગુમાવ્યો, તેમ મળતો લાભ ગુમાવીએ છીએ. અને જેમ પૈસા નોંધે પથ્થર નહીં પણ આ હીરો છે એમ આગળથી તેણે લાખો રૂપિયાનો લાભ મેળવ્યો. તેમ જ જે મનુષ્યને પોતે હીરો છે એમ જણાયું છે, તેણેજ આ મનુષ્ય જન્મનો લાભ મેળવ્યો છે.

બેઠેનાં ! એવો ખરેખર છે કે જે જે મહાન પુરુષોએ અને ખૂબ માનાઓએ મનુષ્ય જન્મનો લાભ મેળવ્યો છે. પરંતુ આપણે સ્વકથાણુ સાથી પોતાની અમર કર્મિ આ કુલિયામાં રાખી તેમણે જોડલા તત્ત્વોમાંજ જરૂરને નહિં પણ પોતે કાણુ છે, આ સંસાર એ શું છે, આ સંસારમાં પોતાનું આત્મનું શા માટે છે અને શા શા કારણે કરવાનાં છે તેનો પુરતો વિચાર કરી, યથારાજિત તેને ક્રિયામાં મૂકતા હતા તેથીજ તેઓ હિત્ય પદિને પામ્યા છે.

બેઠેના—આપણે પણ મનુષ્ય છીએ. જે દેવોને દુર્લભ એવો મનુષ્યદેહ આપણને મળ્યો છે તે આપણી પુન્ય માતાઓએ જે મનુષ્યજન્મની સાધનતા મેળવી તેજ સાધનતાના પારીએ તો થોડે ધણે આંશે પણ મેળવી રહીએ અને આપણી સંસારમાત્રા કાંઈક સફળ થાય તેટલા માટે આપણને મળેલ પરમાત્મ પિતા તત્ત્વની જે જે ઉત્તમ શુભ તેના ઉપયોગ કરીએ. બેઠેનાં ! સર્વ શુભમાં મુખ્ય શુભ દયા છે અને આ ઉત્તમ શુભરૂપી સમૃદ્ધિ પુરુષો કરતાં આપણને અધિક મળેલ છે. માટે આપણે કલ્પસ-કલ્પાળ નહિં જનતાં જો તે શુભનો યોગ લાભ લઈએ તો આ મનુષ્યજન્મની સાધનતા મેળવી રહીએ તેમ છે.

દયા એ શુભ સર્વ શુભમાં ઉત્તમ શુભ છે. તેને માટે દુગ્ધરીદાસજી પણ કહે કે “ દયા પમોદા મૂળ છે, પાપમૂળ અલિખાન. દુગ્ધરી દયા મન છેડીયો જગલગ ઘટે મેં પ્રાન ”

દુગ્ધરીદાસજી કહે છે કે જ્યાં સુધી આ દેહને જીવેના સંગેષ છે ત્યાં સુધી દયા છોડવી નહિં અર્થાત્ જીવીએ ત્યાં સુધી દયા છોડવી નહીં. બેઠેનાં ! આ દુગ્ધરીદાસજીનું શ્લ છે. કારણ થણું કરી દાન અને પરમાર્થ એ દયાથીજ થાય છે. પરંતુ—દયા કેને કહેવી એ આપણે બાળપણે જાણ્યું જોઈએ. કોઈ દુઃખી મનુષ્યને જોઈ, કોઈ દુઃખી પ્રાણીને જોઈ આપણા મનમાં જે લાગણી થાય કે અરેરે આ બિચારું દુઃખી છે, કોઈ જૂનો મરતાં મનુષ્યને પ્રાણીને, જોઈ આપણા મનમાં લાગણી થાય કે અરેરે આ બિચારું જૂનું છે, કોઈ અવશ્ય-અસાન બેઠેનને જોઈ આપણને લાગણી થાય કે અરેરે આ બિચારી અ-બાણુ અસાન છે.

બહેનો ! આને આપણે દયા કરી એમ મનુષ્ય-માનવ ? હા. દુઃખીને જોઈ, જૂખ્યાને જોઈ, અભણને-અજ્ઞાનને જોઈ જે લાગણી થઈ એ દયા છે. પરંતુ તે ખરી દયા તો નહિં. ખરી દયા તો ત્યારેજ કરી ગણાય કે દુઃખથી પીડાતા પ્રાણીને જોઈ તેની તરફ લાગણી પ્રગટાવી યથાશક્તિ શ્રમ લઈ તેની સારવાર કરી દુઃખથી દાંધક મુક્ત કરી. આશ્રમ અપાય, જૂખ્યા મનુષ્યને કે પ્રાણીને જોઈ તેના તરફ લાગણી દર્શાવી યથાશક્તિ તેને ખાવાનું આપી થોડો વખત પશુ જૂખના દુઃખથી મુક્ત કરાય, અભણ-અજ્ઞાન બહેનોને જોઈ તેના તરફ લાગણીથી નિંદાગી યથાશક્તિ તેને વિદ્યાદાન-જ્ઞાનદાન અપાય ત્યારે આપણે ખરી દયા કરી, દયા શુણ્યો ઉપયોગ ક્યો મનુષ્ય-ગણાય.

પણ ઉત્તમ દયા તો એજ ગણાય કે દર્દીને જોઈ શ્રમથી અને શક્તિ હોય તો દ્રવ્ય ખર્ચી દવાથી તેને દર્દથી મુક્ત કરાય. કાંઈ જૂખથી પીડાતી નિરાધાર બહેનને જોઈ તેને લા-ચક ઉદ્યોગ બતાવી સદાને માટે જૂખની પીડા મટાડાય, કેઈ અભણ-અજ્ઞાન બહેનને જોઈ તેને યથાશક્તિ જ્ઞાનદાન આપી-અપાવી તેના અજ્ઞાનને દૂર કરાય. આવી જાતની જે દયા તેજ ઉત્તમોત્તમ દયા છે. આજ દયા પરમ કલ્યાણ સાધનાર્થ-સંસારધાત્રાની સાકલ્યના પ્રાપ્ત કરનાર્થ મુખ્ય સાધન છે.

તો બહેનો જે સંસારધાત્રા કરવાની ઇચ્છા હોયો રાજે છે, તેજ યાત્રા કરવાની આ-પણને મજેલી તક તેનો પુરતો લાભ લેતા અને મનુષ્યજન્મની સાકલ્યના મેળવવા આપણુ સર્વે બહેનોએ ઉત્સાહી બનવું અને યથાશક્તિ દયા દાનરૂપે પરમાર્થ સાધી આપણું યાત્રાં આનંદુ આ સંસારમાં ભર્યું ન જાય અને મનુષ્ય જન્મ એજે ન શુભાચાર્ય તેને માટે પુરતી કાળજી રાખવી એજ આપણી ફરજ-કર્તવ્ય અને ધર્મ છે. માટે સર્વે બહેનોની આ સંસારધાત્રા ઉત્તમ વિચારણી-ઉત્તમ ક્રિયાથી સફળ થાય અને તેમ યાત્રામાં કૃપાશુ પરમહત્મા પૂર્ણ સદાય આપે એજ ઇચ્છા સર્વની હોય. ઓં શાન્તિ:

વાલકથા.

જ. લ. પરિત.

આપણે વાર્તાની ચોપડી અજાતી હતી તેનાં ખર્ચાં નરવર ફેરવતો હતો એટલામ નાનાં છોકરાંએ મોઢાં કેમ થવું એ વાત આવી. વાંચનાં તે તેને બહુ ગમી તેથી તે બહેનો 'આ મારે મારાં ભાઈ બહેનને વંચાવવી જોઈએ', તે કહેશે અને પાંચેના જોરગમ્મો-ગમ્મો પોતાનાં ભાઈને જોડાવી વાત વાંચના મોઢો:—

એક કોઠો ધીમે ધીમે એક છેડપર ચડતો હતો. તેના રજ લીધા હતો અને બીજે એક કોઠે પાંચેના જોડા પાંચપર હતો. તેના ઘડીરપર ચૂંર રૂંદાની દેખાતી હતી અને તેને નાના નાના પર પડુ હતા. આ કોઠાની નજર પેટા લીધા કોઠાપર પડીનેલા તે બહેનો 'અરે નરવર લીધા કોઠા, કોઠાને તું આ છેડપર ચૂં કરે છે ! તું મનુષ્યો નથી કે તારામાં'

“મારાં બાઈ પ્રેમને આ મારે વંચારણું બોલ્યો.”

Lakshmi Art Co., Byculla, Bombay.

‘ભાઈ આ તો ભુલ્યો!’ ક્રાન્તા બોલી.

એવી ચકિત છે કે તેવડે તું ઉંચે ઝાડ પર આવી શકે તેમ છે, પક્ષીઓનાં મધુર ગાયના સાંભળી શકે તેમ છે અને રંગ બે રંગી પતંગીઆં આગ તેમ હો છે તે જોઈ પણ શકે તેમ છે ? જો હું કેવો મુખીયો છું ! મારા શરીરપર કેવી નરમ મખમલ જેવી ફવાડી છે અને તે કેવી ચળકે છે ! વળી મારે પગ પણ છે. તું જોતો નથી કે નચવા કીડાની પેઠે હવે હું પેટ ધસડીને ચાલતો નથી.

‘શું હું નચવો કીડો છું ?’ બીજા કીડાએ જવાબ આપ્યો. ‘નચવો કીડો ! હું નચવો કીડો છું અને આપ કાણુ છો ! પહેલો કીડો બોલ્યો ‘હું’ હવે નચવો કીડો નથી. હું આગળ વધતો છું અને હવે હું ધણેજ રૂપાળો થયો છું.’

બીજાએ કહ્યું ‘ભાઈ તમે ખરું કહો છો, તમે સુંદર છો.’

પહેલો—‘હવે તમે સમજ્યા; પણ હું અહીંજ અટકવા માગતો નથી. મારામાં જે ઊંચો છે તેમાં વધારો કરવા ઇચ્છું છું. ત્યારે તે ઊંચો આવશે ત્યારે પછી મને કાંઈ પણ આગળના નામથી બોલાવશે નહિ.’

બીજો—‘શું તમે ખરું કહો છો. તમે તો અજબજબ જેવા જાણીયા છો ! તમારા જેવા મેં કદી દીઠાંજ નથી ! મને તમે આગળ કેમ વધવું, તમારા જેવા કેવી રીતે થવું તે શીખવશો ?’

‘તમારે પગ છે અને મારે નથી. તમે કેવા ઝડપથી ચાલો છો ?’

‘મારે તો પેટે ચાલવું પડે છે. તમારી પેઠે મને પગ આવે ખરા ?’

પહેલો—‘હા, તમારે પગ મેળવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પગ આવે તેમાં શું વધવું. પેમાં પક્ષી તરફ જુઓ ! જરા ઉંચે તો જુઓ ! તેઓ કેવાં ઉડે છે !’

બીજો—‘મને પક્ષી જેવાં ગમતાં નથી તે તો કીડાને ખાઈ જાય છે.’

પહેલો બોલ્યો. ‘મારે પાંખો મેળવવી છે અને પક્ષી થવું છે. તમે પગ મેળવે અને હમણાં હું છું તેવા તમે થાઓ.’

બીજો—‘પગ મેળવવાની મારી ઇચ્છા થાય છે પણ શું તમે પક્ષી થવા ચઢો છો ! પક્ષી થઈને તમે શું કીડાઓને ખાઈ જશો. ? તમારી દોસ્તી કામતી નહિ.’

પહેલો—‘મલારાઓ નહિ. પક્ષી થઈને હું તમને ખાઈશ નહિ, પણ પક્ષી તો ચંદ્રજા જ.’

બીજો—‘તમે જાણે પક્ષી થાઓ. મારે તો પક્ષી થવું નથી, હું તો તમારા જેવા ચંદ્રજા અને પગ આવશે એટલે ઝડપથી ચાલીશ.’

પહેલો—‘જો તમે મારા જેવા થવા માંગો છો અને પક્ષી થવા માગતા નથી તો પછી તમને તેની તે સ્થિતિમાં બધી સમય રહેવું કેમ ગમશે. ?’

બીજો—‘મને તમારા જેવા તો થવા દો. આગળ શું થવું તે મને હમણાં સમજતું નથી.’

પહેલો—‘ભત્રા કીડા ! શું તમને પક્ષી થવું ગમતું નથી ? એકે ઝાડપરથી બીજા ઝાડપર ઉડવું ગમતું નથી ! સુંદર રંગ બેરંગી પોંચાવાળા જનવું ગમતું નથી.’

બીજો—‘તેવા થવું તો મને ગમશે, પણ પ્રથમ મને તમારા જેવા પગવાળા થવાની ઇચ્છા હોયવો. તમારા જેવાં ફવાં મારા શરીર પર ઉમે તેવા જનવા દો. હું માફ શરીર શી રીતે જાડવી નાખું ? અને મને પગ કેમ કરીને ઉમે ?’

પહેલો—‘તમારે તમારું શરીર બદલવાની કાંઈ જ વડત્ત નથી. તમારાથી તમારું શરીર બદલી શકાશે પણ નહિ. મારે તમને જે સીખવવાનું છે તે આ છે. તમારે તમારામાં નવા નવા શુભો આણવા. તમારે મારા જેવા યુવું હોય તો મારા જેવા શુભો તમારામાં આવે તેમ કરવું.’

બીજો—‘શું હું નવા શુભો મેળવી શકીશ ?’

પહેલો—‘હા, તમે તમારામાં નવા શુભો વૃદ્ધાદી સંકલ્પો. પ્રથમ તો તમારે મારા જેવા યવાની મજબૂત છાંછા કરવી જોઈએ.’

બીજો—‘તે તો મારામાં છેજ.’

પહેલો—‘ત્યારે તે છાંછાને તમારે ઘસીને તીવ્ર કરવી જોઈએ. એ શુભો વગર તમને આને તેમ નથીજ એવી તીવ્ર લાગણી વાળી છાંછા પ્રકટાવવી જોઈએ.’

બીજો—‘આમાં મને કંઈજ સમજ પડતી નથી. મને તમે દેશો છો તે સમગ્રવૃક્ષમાં સુધી તમારે મારી પાસે રહેવું જોઈએ. મહેરબાની કરીને હવે અહીંથી ચાલ્યા જશો નહિ અને મને રખડાવી મારશો નહિ.’

પહેલો—‘હું વધારે વાર તમારી પાસે થોભી શકીશ નહિ. કારણ મારે પણ આગળ વધવું છે. તમે મારા જેવા થવા ઇચ્છો છો એ વાત બરાબર છે ને !’

બીજો—‘હા, પણ કેવી રીતે તમારા જેવા થવું તે હવે મારે જાણવું છે.’

પહેલો—‘એ ધ્યેય મહેલું છે. તમારે કુદરતી રીતે રહેવાનું છે અને જે કરનારો તેજ ક્યાં કરવાનું છે. માત્ર એટલું જાણ ધ્યાનમાં રાખવું કે બરાબર કુદરતને અવલોકવું અને જે કરવાનું હોય તે બરાબર કરવું. આની સાથે સાથે જ મારા જેવા થવા માટેની છાંછા સંતત રાખવી કરવી. જ્યાં તમારા મનની છાંછાઓ-ચિંત્નો-રહેણી અને દરેક સપ્તમાં મારા જેવા થવા તરફ વલણ લેશે એટલે તમે મારા જેવા થવા માંડશો.’

બીજો—‘મને લાગે છે એમાં વાર તો નહિ લાગે ?’

પહેલો—‘ઉતાવળ કરવાનું કાંઈજ પ્રયોજન નથી. ઉતાવળે આંખા પાકતાં નથી. તમારે તો ધીમે ધીમે પણ ચોક્કસ પગલે આગળ વધ્યાં કરવાનું છે.’

‘મારે પક્ષી થવું છે એ વાત આંટ પહેર રમાણમાં રાખવાની છે અને તમારે મારા જેવા થવાનું છે એ વાત વિચારવાની નથી. અને આપણે માનવાનું છે કે પ્રત્યેક વિચાર વડે, પ્રત્યેક વર્તન વડે આપણે ઇચ્છીએ છીએ તેવા આપણે સત્તા જઈએ છીએ.’

બીજો—‘તમે પક્ષી યથો પછી મને ખાત તો નહિ જાણાને ! વળી તે વખતે હું તમને કેવી રીતે જોજાખીશ. ?’

પહેલો—‘તમને ખાધશ નહિ એને માટે હું તમને વચન આપું છું. અને જો તમે મને નહિ જોજાઓ તો હું તો તમને જોજાખીશજ. મારે નિશ્ચિત રહેશે હું તમને આપણી વાતની યાદ આપીશ. લુચ્છો મારે પક્ષી થવા પહેલાં ધણું કરવાનું છે. હમણાં મારામાં જે જે શુભો છે તેમાં પક્ષીના બધા શુભો ઉત્તરવાત છે તે એટલે સુધી કે પછી હમણાંજ એક પણ શુભ મારામાં હાથ છે તે રૂપમાં રહેશે નહિ. મને લાગે છે કે મારામાં ફેરફાર થવા માંડ્યો છે ! મને જાદુ ઉપ આવે છે માટે હવે હું જુગ ઉંઘી લઉંશ !’ તત્કાળ તે કોરા ઉંઘી ગયો.

ખીન્ન કીડાને આગળ વધવાની ઇચ્છા હતી. તેનામાં સુંદરતા આવવા માંડી છે અને હવે તે પહેલા કીડાના જેવા થતો જાય છે એમ તેને લાગવા માંડ્યું. તેને પણ ઉઘા નહતો. પણ તેણે ધાર્યું કે મારે પણ આવ્યા છે માટે મારે પણપર જોડાયું જાણ્યું. તેને પણ નહોતો જતાં જાણે પણ આવ્યા હોય તેમ પેટપર તે જોડવા લાગ્યો. પણપર જેમ સીધા ગેરાય છે તેમ તે બેસી શક્યો નહિ. તેથી તેને મનમાં ધણી અશાન્તિ દેખાવા માંડી, જેમ જેમ વધારે આમદથી સીધો જોડવા ગયો તેમ તેમ અશાન્તિ વધી. થોડોજ દંડમાં તેને તેના મિત્રની વાત યાદ આવી. કુદરતી રીતે આગળ વધવું જોઈએ ઉતાવળ કરવી કામની નથી. સમય થતાં તે પોતાના મિત્ર જેવો અવસ્થ થશેજ એમ તેણે ધાર્યું. ધણે સમય નીકળી ગયો, પણ પાસે ઉઘેરો પેસો કીડો જાણ્યો નહિ.

આ કીડાના રંગમાં ફેરફાર થવા લાગ્યો. તેનો રંગ જલસાવા લાગ્યો અને પોતાને પણ આવવા માંડ્યા હોય તેમ જણાયું. આ વાત કરવા તેણે પોતાના મિત્રને જગાડવા માંડ્યો પણ તે જાણ્યો નહિ. મિત્રના શરીરપર ચડી તે ફર્યો પણ તે ઉડ્યો નહિ. આ જોઈ તેને આશ્ચર્ય થયું. હવે તે પોતાના મિત્રના જેવોજ બન્યો હતો. પણ તેની ધીરજ માટે અને પ્રયત્ન માટે શાશ્વતી આપવા અને આગળ શું કરવું તે બતાવવા તેનો મિત્ર ઉડતો નથી એ જોઈ તે નિરાશ થવા લાગ્યો.

એટલામાં ઝાડપરથી અવાજ આવ્યો. ‘પ્રિય મિત્ર ! તું હવે મખમલના ઝરણાવાળો અને સુંદર પગવાળો કીડો બન્યો છે ! મેં તારા જેવું શરીર ઓડી દીધું છે અને જો હવે મેં કીકી, બક્ષમી અને રંગ ઘેરંગી પાંખો ધારણ કરી છે જો હું એક ઝાડપરથી બીજા ઝાડીપર ઉડી શકું છું, અને કેવી મજાદ ભોગવું છું.’

કીડાએ ઉપર જોયું. પણ પોતાના મિત્રને જાણખી શક્યો નહિ. પડગીયાએ કહ્યું ‘હું હવે સુંદર રંગવાળું નાનું પક્ષી બન્યો છું. હવે હું આગળ જવા માંડ્યો છું. હવે મારે સુંદર પીંછા ગ્રામ કરવા છે અને મીઠા મીઠા રાગો ગાવા છે. તેને માટે પ્રયત્ન કરીશ. તમારે પણ આગળ વધવું જોઈએ. જે રીતે તમે વધ્યાએ તેજ એક આગળ વધવાનો રાજમાર્ગ છે. તેમાં સીધા સીધા ચાલ્યા આવો અને તમે પણ સુંદર પક્ષી બનશો. આ શુદ્ધિમાન મનુષ્ય થવાનું પણ આપણા હાથમાં છે, પ્રયત્ન કરતાં આગળ જઈશું અને એક દિવસ લોક આપણને કીમી, કીકી કહીને જોડાવશે અને લાડ લગવશે. મજાની ગાડીમાં બેસારી ફેરવવા લાઈ જશે અને નવાં નવાં રમકડાં રમવા આપાવશે.’

કાન્તા બોલી, અને લાલ આંતો લુગ્યો ! એ શું છે ? નટવર કહે, ‘એનો મિત્ર છે. પ્રથમ આ કીડો હતો તે પછી ધીમે ધીમે બદલાઈને આવો રંગવાળો કીડો થયો પછી રંગ બદલતાં બદલતાં પતંગીયું બન્યો અને પછી લુગું લુગું પક્ષીરૂપે થયો. આગળ વધનાં છેવટે તે આપણા જેવો ઓકરો બનશે !’

‘આપણે ઓકરાંએ પણ આગળ વધવું જોઈએ. માતા પિતા જે કહે તે પ્રમાણે ચાલી આગળ વધવું જોઈએ. ધીમે ધીમે આપણામાં નવા નવા શુભો આવે તેમ કરવું જોઈએ. જેમ જેમ શુભો વધવા જાય તેમ તેમ આપણે આગળ આવીએ, મોટા માણસ થઈએ. અને આપણા મનમાં આવે તેવાં સુખ મેળવી શકીએ. કેમ આ કેવી મજાની વાત છે ?’ બધાં ધણાંજ ખુશી થયાં અને આગળ વધવાનો દરજ્જો કરી ઉભાં થયાં.

રમુજી દુચકાઓ.

લખનાર—વિનોદી.

હિતારુ—મારતર સાહેબ ! અમદાવાદની એક ટિકિટ આપો.

મારતર (જે પ્રમાદિ હતો)—માણસની ગાડીની કે જનાવરની ગાડીની ટિકિટ આપું ?

હિતારુ—જેમાં તમારા જેવા હિતારુ હોય તેવી જનાવરની ગાડીની ટિકિટ આપો,

(મારતર છેકાઈ પડયા !!)

રાવ સાહેબ ડ્રેણુછરન પોતાની શુદ્ધિ અને કાર્યદક્ષતા માટે બહુ મથરર હતા. એક વખત તે પ્રતાપ નગર ગયા હતા. ત્યાં તેમણે દેર પાછળ ચાલતા ગોવાળીયાને કહ્યું—અત્યા ગોવાળીયા ! જન્મથી ગોવાળીયાનો ધર્મો કરવા છતાં તને દેર કેળવતાં ન આવડ્યાં. તારી જગ્યાએ મારે કામ કરવાનું હોય તો હું તેમને મારી પાછળ પાછળ આવતાં શીખવું. ગોવાળીયો—એમાં અર્થ શું ? એક દેર આવળ આવે પછી ખીખા દેર તેની પાછળ જાણ માલવાનાં.

(રાવ સાહેબને મશ્કરી બદલ બારે પડી.)

ન્યાયાધિશ—(આરોપીને) તારા અદેરામાં પુરેપુરી લુપ્ત્યાઈ જણાય છે.

આરોપી—મારો અદેરો, એખ્ખી આરતી જેવો છે તેથી આપને તેમાં એવું જણાય છે.

માતા—તહાલા દિકરા ! તને સુખન કરું છું ત્યારે મને તે કોટલું બધું મીઠું કેમ લાગે છે ?

દિકરા—કારણ કે તે મારા પિતાને વડીને સાકરની દુકાન કરાવી છે.

(હાકરો સુપડીથી સાકર ખાતો હોવાનો નોંધ્યો !)

પેશ્વે મારતર—તમારા કાચગડું વગન એણું છે તેને જે આગાની ટિકિટ નહિ જોઈએ.

રંગીચો જવાન—તેમને ખમર છે. પણ જે આગાની ટિકિટનો રંગ મારા પડોશીવાને મળ્યો તો આવે છે.

ગણપતરામ—(રડતા હાકરાને) આપા ! કેમ રડે છે.

હાકરા—મારી જે આત્મી ગુમ થઈ છે.

ગણપતરામે દયા લાવી એક ચરતી તે હાકરાને આપી છતાં હાકરા ઝાને રંગો નહિ. તેથી ફરીથી પૂછ્યું. અત્યા, દણ કેમ રડે છે !

હાકરા જવાજ દીધો—પાવતીને બદલે ભૂકથી તમારા જેવા હિદાર આગળ જે આત્મી કહી તેથી ! (મુઠીઓ વાળી લાળી મળો)

શ્રીભક્ત.

દેશાદિપ્રયોગ અને ઉપાસર્ગવિધિ.

હેમાદ્રિ પ્રયોગ અને ઉપાકર્મવિધિ.

પ્રકારકાંડ.

નાના બાલક પ્રતિ દષ્ટિ નાંખીએ હોએ ત્યારે આપણી દષ્ટિએ શું આવે છે ? તે નાના પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કરતું પ્રતીત થાય છે. ધરીમાં હાથ દલાવે છે તો ધરીકમાં પણ દલાવે છે ધરીમાં એક ચેષ્ટા કરે છે તો ધરીકમાં કાણ બીજીજ ચેષ્ટાઓ કરતું નજરે પડે છે. આ બાલકને આ પ્રમાણે ચેષ્ટાઓ કાણ કરાવે છે ?

શરીરોમાં અને પોળોમાં રમતાં અને ફરફર કરતાં નાનાં છોકરાંઓ પ્રતિ દષ્ટિ નાંખે. તેમને આ દિશાઓ દરવા કાણ પ્રવૃત્ત કરે છે ? બીજાં એથી મોટાં છોકરાંઓને જુવો ! તેઓ નિર્ધારે જાય છે, ત્યાં શીએ છે અને નવચરના સમયમાં કિંદટ રમે છે. તેમને આ સંધર્ભે કિયાઓ કરાવનાર કયા હેતુઓ છે ?

યુવાનો પ્રતિ દષ્ટિ આપે ! કાંઈ એક વિદ્યા સંપાદન કરે છે તો બીજે બીજી સંપાદન કરવા માયાનોહ મહેનત કરે છે. એક એક કળા પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન રાવે છે તો બીજે બીજી કલા દસ્તગત થાય તે માટે પ્રયત્ન કરે છે. એક આ દેશમાં રહી કામ કરે છે તો બીજે પરદેશમાં અનેક વિપત્તિઓ સહન કરી કામ કરે છે. હલકામાં હલકા ચરીર વડે યના ઉદ્યોગથી આરંભી મનની ચડતામાં ચડતી કળા મુખીના વ્યાપારો પ્રતિ દષ્ટિ ફેંકે અને વિચાર કરે કે આ નાના વિધ ચરીર, વાણી અને મનની પ્રવૃત્તિ કરાવનાર કયા હેતુઓ છે !

આપણે જાણીએ હોએ કે ત્યાં ત્યાં વ્યાપાર વિદ્યમાન હોય છે ત્યાં ત્યાં બળ પ્રથમ જ હોયું જોઈએ. બલના અસ્તિત્વ વગર કિયા ચર્ચા શકની નથી. વળી આ બળથી નાના વિધ વ્યાપાર ચલામાં બલમાંથી પ્રકટતી ભિન્ન ભિન્ન ગતિઓજ કારણ હોતી જોઈએ.

બલમાંથી ભિન્ન ભિન્ન ગતિઓને પ્રકટાવનાર હેતુઓ ન હોય તો નાનાવિધ વ્યાપારો (પછી તે ચરીરના હોય કે વાણીના હોય કે મનના હોય તો પણ તે બનતા) સંભવતા જ નથી, માટે ભિન્ન ભિન્ન ગતિને પ્રકટાવનાર ભિન્ન ભિન્ન હેતુઓનો સદ્ભાવ માનવો પ્રાપ્ત થાય છે.

આ હેતુઓ એ બીજાં કાંઈ જ નથી પણ સંસ્કાર છે. નાના વિધ સંસ્કાર બલને નાના વિધ ગતિઓ અર્પે છે અને આ નાના પ્રકારની ગતિઓથી ભિન્ન ભિન્ન વ્યાપારો અસ્તિત્વમાં આવે છે. આ સંસ્કારો પ્રાણી માનને જન્મથી પ્રાપ્ત હોય છે અને તેથી તે સંસ્કારાનુસાર તેનાં ચરીર, વાણી કે મનવડે કિયાઓ થતી જોવામાં આવે છે.

આ જન્મ સિદ્ધ સંસ્કારો વડે મળેલી ગતિ એજ સંધર્ભ વ્યાપારમાં હેતુ છે એમ કાંઈ નથી. પૂર્વ સંસ્કારાનુસાર અન્ય નવીન સંસ્કાર પણ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. અને નવીન સંસ્કાર દર યનાં ઇચ્છ્યા પ્રમાણે ગતિઓ ઉપજાવી શકાય છે. આમ હોવાથી જ જન્મથી જે સંસ્કાર પ્રાપ્ત હોય તેમાં ફેરફાર કરી શકાય છે અને જેવી રીતિ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છા હોય તેવી રીતિ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

આ સંસ્કાર બળ વિગતે જોઈશું તામ હાલ આપણને છે તે કરતાં ઘણું વધારે આપણા પૂર્વ પુરુષોને હતા. અને તેથી તેમણે મનુષ્યના અંતઃકરણમાંના વિદ્યમાન સંસ્કારોમાં નવા ઉત્તમ સંસ્કારો રચાવી તેમાં નવીન, ઉત્તમ વેગે કેવી રીતે પ્રકટાવવા એ સંબંધમાં બીજીય પ્રયત્નો કરેલા છે.

આપણા વેદમાં કર્મકાંડ અને જ્ઞાનકાંડ એવા એ મુખ્ય ભાગ છે. આજો કર્મકાંડ આ સંસ્કારી કરણ સિવાય અન્ય કોઈ હેતુને માટે હોવા સંભવતો નથી. ત્યાં સુધી શરીર, વાણી અને મનનું પૂર્ણ સંસ્કારીકરણ થાય નહિ ત્યાં સુધી શરીર, વાણી અને મનમાં જ્ઞાનનું પ્રસારી કરણ અસંભવ છે,

આમ હોવાથી હવે આપણને સમજાય છે કે આદ્યજુઃ, ક્ષત્રીય, વૈશ્ય, અને શૂદ્ર પ્રજાને તથા બ્રહ્મચારી, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાસાશ્રમ સેવના પુરત વર્તેને સિત્ત સિત્ત સંસ્કારો પ્રાપ્ત કરવાનું વિધાન આપણાં સત્યાશ્રમમાં સામયે વારંવાર આપવામાં આવ્યું છે.

એક વ્યક્તિ મનુષ્ય શરીરને પ્રાપ્ત કરે છે તે સમયે તેના અંતઃકરણમાં તેના પૂર્વ અનુભવોના સંસ્કારો હોય છે અને તેથી તેનાં મન, વાણી, અને શરીરના વેગો તેના પૂર્વના અનુભવને અનુસાર પ્રતીન થાય છે. આ પૂર્વ સંસ્કારોનો ક્રમે ક્રમે લય કરી તેનામાં ઉચ્ચ ઉચ્ચ સંસ્કાર સ્થાપવાના હોય છે. આ હેતુ સિદ્ધ કરવા અર્થેજ મુખ્ય ચોળ સંસ્કાર આપણા શાસ્ત્રમાં આપવામાં આવ્યા છે. આ સિવાય અનેક સંસ્કારો પ્રતિ વર્ષ સિત્ત સિત્ત નિમિત્તોથી પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે. નીચ અને નૈમિત્તિક ક્રમે પણ આ સંસ્કારીકરણ સિવાય અન્ય કોઈજ નથી. જ્યારે એક વ્યક્તિ શરીર, વાણી, અને મનમાં સંસ્કૃત થઈ રહે છે ત્યારે તે જ્ઞાનનો પૂર્ણ અધિકારી થવાથી તેને જ્ઞાન પ્રસારે છે.

હોમાદિ પ્રયોગ-ધ્રાવણી કર્મ-ઉપાકર્મ વિધિ વગેરે પણ ત્રિવર્ણ પ્રજાને જીવવા તો સામયિક સંસ્કારીકરણની ક્રિયાઓ છે. અને તે વડે પ્રતિ સંવત્સર ઉચ્ચ અને ઉચ્ચતર સંસ્કારને ધારણ કરતો એક દિન પોતાનાં નિત્ય નૈમિત્તિક ક્રમેને આચરતો પોતાના ઇર્થાર્થની સમીપમાં આવે છે.

જુનું તેરકું બધું ખરાબ અને નવું તેરકું બધુંજ સાફ અથવા જુનું તેરકું બધુંજ સોતું અને નવું તેરકું બધુંજ કચીર સગળનાર મનુષ્યો જો સંસ્કાર વિષયે ધીરજથી સમજવો પ્રયત્ન કરે તો તેને સત્ત પ્રતિ કદચાંકે પગલાં કરેલાં જણાયા વગર રહેશે નહિ. સિત્ત સિત્ત પ્રક્રમે આ વિષયે શ્રીભક્તમાં અર્થવાર્તા આવે છે અને આશ્વા છે કે તે સુખેશ્વરને દ્વિપ્રદ જણાશે.

આજે તો વહેવ છે.

પ્રકાશક.

હાકરો—'જી બા આજે તો વહેવ છે. મારા મોઝાભણ જોનાઈ પડેરવા. ગયા અને મને કેમ તેડી ન ગયા.'

માતા—'ભાઈ! તું નડાને છે, વળી રમીયાળ છે. તળાવમાં નડાવા જાય અને હજી જાય માટે ન લઈ ગયા.'

હાકરો—'મોઝાભણ સાચે હોય અને હું રજું કેમ કરીને! મને તરતાં શીખવાનો ધણો શોખ છે. મોઝાભણને તરતાં આવડે છે તેથી તેઓ મને આજે તરતાં શીખવત.'

માતા—'તું કીંક કહે છે ભાઈ! પણ આજે તારી સભાગ સેવાને કે તને તરતાં શીખવાનો તેમને સમય મળી શકે નહિ.'

શ્રીલક્ષ્મી.

‘ભાઈ! શતાયુ થયે અને તારાં માનાપિતાના કોડ પુરા કરજો.’

છાકરો—‘એમ કેમ ! રમણિકને એના બાપા લઈ ગયા. પહેલા નહોતા લઈ જતા પણ કાળીએ કશું એટલે તેડી ગયા. તે જે મોટાભાઈને જરા કશું હેત તો મને લઈ જતો.’

માતા—‘ભાઈ ! તું ત્યાં ગયો હોત તો તેથી તારા મોટાભાઈને એમની ક્રિયા કરવામાં ધંધુી અડચણ પડત. ધણી માણસો ધર્મની ક્રિયાઓ મન વગર કરે છે પણ તારા મોટાભાઈ તો પ્રત્યેક ક્રિયા મન પરોવીને કરે છે. તને સાચવવામાં તેમનું મન રહે તો જનોહની ક્રિયામાં તે ન રહે, માટે સારું થયું કે તને તેડી ન ગયા.’

છાકરો—‘મારી બંધી મગ્ગ ધૂણ મળી ગઈ ! હું રમણિક સાથે રમત પણ ખરો.’

માતા—‘તારું ચિત્ત જેવું રમત ગમતમાં પરોવાયું રહે છે, તે કરતાં વધારે જ્યારે ધર્મની ક્રિયાઓમાં મન પરોવાયું રહે ત્યારે તે ક્રિયાનું ફળ મળે છે.’

‘ચિત્ત લગાડીને જેમ તારે તારો પાઠ કરવો જોઈએ તેમ ધર્મની ક્રિયાઓ કરવામાં પણ જરાબર ચિત્ત લગાડવું જોઈએ.’

છાકરો—‘વારે બા, ત્યારે હું મોટો યર્ધક અને જનોહ પહેરવા જઈશ ત્યારે ત્યાં જે ક્રિયાઓ કરવાની હશે તે જરાબર ચિત્ત રાખીને કરીશ, પણ ચિત્ત રાખીને પાઠ શીખીએ ત્યારે તો પાઠ આવડે પણ ચિત્ત રાખીને આ ક્રિયા કરીએ તેથી શો લાભ થાય ?’

માતા—‘જ્યારે તું પાઠમાં ચિત્ત રાખે છે ત્યારે તારા મગજ પર પાઠની છાપ છપાય છે અને તેથી તે તને હાલકો કરે છે. તેમ ધર્મ ક્રિયામાં ચિત્ત રાખીએ છીએ ત્યારે આપણા મગજ પર ધર્મક્રિયાની છાપ પડે છે અને તેથી આપણું મન પવિત્ર થાય છે.’

છાકરો—‘બા મન પવિત્ર કેવી રીતે થાય ? નહાવાથી શરીર પવિત્ર થાય છે એ વાત તો ખરી પણ મનને કંઈ નવધારી શકાય છે ?’

માતા—‘હા ભાઈ ! મનને પણ નવધારી શકાય. શરીરને પાણી વડે નવધારીએ છીએ તેમ મનને પણ સારા વિચારો વડે નવધારી શકાય.’

છાકરો—‘સારા વિચાર કેને કરેવા ?’

માતા—‘પરમેશ્વરના નામનો વિચાર એ સારો વિચાર છે, વળી પરમાર્થની જે જે ક્રિયાઓ છે તે બધી ક્રિયાઓ સમયે જે રાખે એવવામાં આવે છે તે પણ પવિત્ર હોય છે. આ પવિત્ર ચબ્દોના સંજોગથી પણ મન પવિત્ર થાય છે.’

છાકરો—‘હીક ત્યારે તો તમે કરેલાં હતાં કે નાટી ઘાડીને સ્વચ્છ થયા, પછી ગંદવાડમાં રમીએ અને ગંદા ચઢીએ તો શરીર પાણી-મેણું થાય છે તેમ મન પણ મેણું થવું હશે.’

માતા—‘હા, ભાઈ મનને એકવાર પવિત્ર ચબ્દો વડે પવિત્ર કર્યા પછી જે અપવિત્ર રાખે સાથે જોડીએ તો તે પણ પાણી અપવિત્ર થાય.’

એટલામાં મણિશંકર ગૌર આગળ તેમનો જહારથી અગાજ સંલગ્નતામાં મહેન્દ્ર આગળ આગળ ગોરે એક મંત્ર લખી દેના જમણા હાથે રાખડી ગાંધી અને જોત્યા ‘ભાઈ ! ચતાયુ થજે ! અને તારાં માતા પિતાના દાડ પુરા કરજે.’ મહેન્દ્ર ધણેજ રાજ થયો અને રમવા દોડી ગયો. મહેન્દ્રની માતાએ ગૌર મહારાજને દક્ષણ આપી અને પોતાના ઘર કામમાં રોકાઈ.

સહિનો ગૂંગાર.

(શ્રીભક્ત માટે ખાસ લખનાર)

સિ. “ કીશોજીવર. ” મુખ્ય.

પરવાળા સમ જાણ આ સહિનો સાહસ,
જ્યાંરૂં રંગ બદલેલ હરદોશ ને હરમાસ,
ઘડીમાં વાદળ ને ઘડીમાં પ્રકાશ,
કદી શિયાળાની છાય, કદી ઉન્હાળાની વા.
ખીલેલ ધિર પચાલથી મુજ મનનું દાર,
એ ખીલી રજાચ વાહ ! સહિનો ગૂંગાર,
પ્રભુભી પરમાત્મા એ મહાવીર શ્રી રામ,
રમરણ કડું રાતને દીસ જે નામ,
કીધોય માટીમાંથી તે માનવી અવતાર,
રમ્યોય સારી સહિનો મુખી સંગાર
ઝાડ પાનનાં પ્રજળનો ફેલાયોય વિસ્તાર,
એ ખીલી રજાચ, વાહ ! સહિનો ગૂંગાર.
નીતિ ને રીતિનું આશાવંત મેદાન;
ખોદાઇ છે જ્યાં સદ્ગુણની હલદો ખાણ;
કેતકાયચ જ્યાં હલદો પહોડો ને ખીણ.
મેલી માટે રહીચ રમી સહિ જનીન,
વંચી ખ્યાલ કરજે “ શ્રીભક્ત ” નો હું,
પરમ ભકત બનજે પરમેશ્વરનો હું,

સર્વાર્થસિદ્ધિ.

આપણે પોતે બ્રહ્મસ્વરૂપ છીએ. જગત-પરમાત્માના સર્વ સંકેપો અવશ્ય સિદ્ધ થાય છે તેમ આપણે પણ તેજ દેવતાથી આપણા સર્વ સંકેપો સિદ્ધ થવાનું જોઈએ. માટે જ્યાંમાં આપણે તે સંકેપો સિદ્ધ કરવા આ હેતુથીજ દરિ કરી મગન રહેતાં અને મન ગમના કસિનાર્થ પ્રાપ્ત કરે. પરમરમા પોતે પ્રેમસ્વરૂપ છે. આપણે પ્રેમસ્વરૂપ છીએ તેથી પ્રેમજ આપણને પણ મળે છે. માટે જ્યાં જ્યાં દરિ જ્યાં ત્યાં ત્યાં પ્રેમસ્વરૂપ બ્રહ્મસ્વરૂપ બનવું. હનિ સિદ્ધમ. (શ્રી ગિદ્યાવર.)

ભદ્રબાણ.

પ્રથમ ભાગ.

ન્યાય માર્ગે પાતાની સવગી
કુન્નિજના પદાર્થો કેવો રીતે
મેળવવા એ આ અદ્ભુત

પ્રાતઃકાલ.

અભુતમ મંદિર

સર્વપ્રકારનાં મુશ્કેલીને એ
કેવો રીતે માર
કરે છે.

ધનવાન થવાની અમોઘ કળા.

આ પુસ્તકમાં આપેલા નિયમોનું બંને અંગે
પાલન થવાથી જગતમાં પૂર્વે કરોડો ધનપતિ થયાં.
તે નિયમો તમે આજે શીખો અને ધનવાન થાઓ.
મુલ્ય રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ લુદ્ડ.

લખો—વ્યવસ્થાપક, મહાકાલ.
વૌદાસ.

શ્રીમહાકાલ.

અદ્વિતીય માસિક.

સર્વાર્થ સિદ્ધિના સર્વોત્તમ ઉપાયો ચર્ચે છે.
લવાજમ અગાઉથી વર્ષ એકનું રૂ. ૨-૦-૦ પોસ્ટેજ લુદ્ડ.
લખો—વ્યવસ્થાપક, મહાકાલ.

વૌદાસ.

અમરવાન વાતાંમા સમાવેશું છે
રાંચવા માંડપાપછી ચેપછી
હોડવી ગમતી નથી. મુલ્ય રૂ.
૧-૪-૦૦ પોસ્ટેજ પેડેડેજ લુદ્ડ.

આ પુસ્તકે વાંચ્યા સિવાય તમને ચાલે એમ નથી. આજે વાંચો કે પછી વાંચો
પણ તમે વાંચ્યા વગર રહેવાનાજ નથી.

ભદ્રબાલા.

પ્રથમ ભાગ.

રચનાર.

જ. લ. પંડિત. મુંબાઈ.

દે પ્રત્યેક પ્રકરણ છાસાના તંતુને અધિક અધિક લંબાવી લવિષ્યની અપૂ
હિલસિના પ્રદેશમાં દોરી જાય છે અને મન તથા આત્માને આનંદમાં તરફીન કરે છે

આ પ્રકરણો જરૂર
વાંચો.

૧. સુખોચના આદર્ય.
૨. મહાત્માનો આદેશ.
૪. સ કેત મુદ્રા.
૨. મહામંડલ.
૧. દનિમન માટે પ્રયાણ.
૦. સુધારાનું સ્વાતંત્ર્ય.
- ૧૮ માહીકરીની દુપાદયી.
૧૯. નૃત્ય શીખતી છોકરીઓ.
૨૧. સ્પર્ધાકરતી કુમારિકાઓ.
૨૨. સનવિજ્ઞા અને અતિથીઓ.
- ૨૩ દિક્ષા અને આંતર સંબિદઓ.
- ૨૪ દિવ્ય—સંગીત
- ૨૫ કામનાય મહાદેવ.

“મારી મનઃમના આવશ્ય સિદ્ધ થશે.”

(ભદ્રબાલા પૃષ્ઠ ૨૨૨.)

સોનેરી અક્ષર વાળા પાક્કા બાઈડીંગના પ્રસ્તુતનું મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦ પેટાંગ પોસ્ટેજ ભુદ
મેશર્સ અંદ્રસેન અને કંપની | શ્રીલક્ષ્મી ઓફિસ, કાન્તા બિલ્ડીંગ.
મુંબાઈ નં. ૨.

આ માસિક માસત્યવિગ્રહ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં સા. સાંકડામંદ દરિયાને અધિપતિ અને.
પ્રકાશકને માટે મુદ્રિત થયું છે. પાંચકલા નવવાદવાળા, અમદાવાદ.

સચિન આલોક

શ્રીભક્ત.

ત્રીજા અધ્યકૃષ્ણ ગંગાદાસ ભક્ત.

મુદ્રા.

પુસ્તક ૮ મું

અંક ૩ નો.

ભાદ્રપદ પૂર્ણિમા.

૧૯૧૭.

શંભુજીવિપ્રજન.

અધિપતિ અને પ્રકાશક.

એન.સી.

અભિયંતરભ લ. પદિત.

મે. જે. પદિત અને

અમદાવાદ.

મુંબઈ.

નમુનો મંગાવી ખાતરી કરો.

તમારા બાલ માટે

કામીનીઆ ઓઈલ વાપરો.

મયમ એક. બાટલી કામીનીઆ ઓઈલની લાગી વાપરી જુઓ. ફક્ત એકજ બાકાતીયામાં માથાનાં બાળમાં અજબ જેવો ફેરફાર થશે. વાળ ઓછાથી વધતે જે વાળના ગુણોમાં નીકળી આવતા હતા તે બંધ થશે. વાળનો વધારો થવા લાગશે. વાળ અગત્ય અને મુંઝવણ દેશંમ જેવા થશે. માથાનો ખોટો દુર થશે. મગજ રંદુ રહેશે. જેથી કામચળુ જાતનું પ્રમજ્જમારીનું કામ કરવાને હકાર થશે. વાળ ઘણાજ નરમ અને લાંબા રહેશે. મુગધ ઘણીજ મધમધની છે. જેની દરીદ્રાઈ ખીજ કામ પણ તેનો કરી શકતાં નથી. વિદ્યાર્થીઓ, સ્ત્રીઓ અને પુરુષો દરેકને વાપરવા લાયક છે. માથામાં દાલ પડી વાળ ખંડા પડના હોય તો પાના મુઠાને પોપણ આપી વાળ ખરી પડતા અટકાવે છે. એક વખત અઠામાઆથી ખાતરી થશે.

ફીમલ ૧ બાટલીનો રૂ. ૧-૦-૦

૩ બાટલીનો રૂ. ૨-૧-૦

બી. પી. પુસ્તક છુટો.

દીલબહાર

ગુલશન

હું ૨ ઓઈલ.

હું ૨ ઓઈલ.

આ તેજનાં ગુણો ઉપર લખેલા કામીનીઆ ઓઈલના જેવાજ છે. સુગંધમાં મુગધ મધુર છે. દરેકની મુગધ જુદીજુદી હોવાથી સોસાયટીમાં દરેકને પસંદ પડી રહેતાં છે. દી. દરેક રીસી એકનો ૩ ૧-૦-૦; કેઈ પણ જાતનો નમુનો જા આનાની રીકીટ મોકલવાથી મફત તા. ક. ખરીદતી વખતે ઉપર લખેલા તેજીનાં નામ બરાબર વાંચી તે માટે ખાતરી કરી

પરીચર ખરીદવું. તેને બદલે બીજી આરી છે અથવા સરતી છે એમ કહી બીજી જાત આપવા માંજેતો લેવી નહીં. કારણ તેવા માલમાં વેચનારાઓને વધુ નફો મળતો હોવાથી તેવી કાસેસ કરીએ. ઉપર લખેલા તેજો મેળવવાને દરકત પડે તો બનાવનાશઓને લખવાથી તરતજ મેકલી આપવામાં આવે. કામીનીઆ દીલબહાર અને ગુલશન એ સમગ્ર કાપરા મુજબ ટૂંકમાં તરીકે રહેરહેર કરાવેલ છે બહારમાત્ર એક હો જોઈએ છે.

બનાવનારા—કામીનીઆ પરફ્યુમરી કંપની, મુંબઈ.

એજન્ટ—એએલ ઈડીવન ડમ એન્ડ કંપની કંપની, મુંબઈ.

મુકક મજવાનું ટેકાનું—લોમન કંપની. હાવાવા તેમજ દરેક જાતનાં ડાકટરોનાં પ્રીતિક પછનો તથા રી અપનાના. કાપરાની પેટ સાથે મુંબઈ.

કૌરોનેશન ભેટો.

રૂપીઆ પાંચસોની ઉપયોગી ભેટો.

પાંચ રૂપીયાની કિંમતથી રૂપીયા બેસો ગુધીની કેઈ પણ ભેટ અંગવાનો સંભવ રહે છે.

ટાકિંગ મશીન, ઓય, તીજેરી, ધડીઆળો,

વગેરે બેસવા ઉડવાના ઓરકાના શણગાર, કામકાજથી થાકી ગયેલા મજૂર અને મનને શાન્તિ અને આનંદ આપે તેવી જુદી જુદી જાતની ગીતાદારી ભેટો આપણા લોક પ્રિય શહેનશાહ નામદાર બચાગ પાંચમા તથા મહારાણી વિક્ટોરીઆ બેરીના રાજ્યાભિષેકની ખુશાહી નિમિત્ત આપવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો છે.

વિગતો કૌરોનેશન પછી બહાર પાડવામાં આવશે.

આ ભેટ ઉપર જે માહકાએ પોતાનું આગુ વર્તુ લવાજમ ભરી રીડું દેશે તેમજ જે રહેશે કૌરોનેશન પછીથી લવાજમ ભરનાર તથા માહકે યત્ન રાખનારો તેનાપર દર રહેશે નહિ. મોટે સત્તર માહકે યત્ન તથા લવાજમ ભરી દેવા વિનંતી કરવામાં આવે છે.

ખાસ જણાવવાનું કે

શ્રીભક્તમાં સામાન્ય રીતે વપરાતા કાગળો કરતાં ઘણા ઉંચા કાગળો વાપરવાનો દરિદ્ર કરવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ અંકમાં વાપરાઈ હતા તેવા કાગળો ન મળી શકવાથી અમારે આ કાગળ વાપરવાની શરૂ પડી છે. તે કાગળો પણ સાધારણ વપરાયેલા કાગળો કરતાં વધારે કિંમતી છે. અમારા વિચારવતી ખાસ મંજાવેલા કાગળો થોડા દિવસમાં આવવાનો સંભવ છે. તે આવેથી શ્રીભક્તના અઠા વધારે આર્થિક બનશે.

આ કૌરોનેશન ભેટ ઉપરાંત વળી

જો આખરે અમારા પ્રત્યેક માહકને એક ઉત્તમ બોધપ્રદ અને રસમય નવલકથા કિંમત રૂ. ૧-૮-૦ ની ભેટ આપવામાં આવશે. જે સાંસ્કૃતિક મંથ ખાસ ગુધીમાં માહકે યત્ન પોતાનાં નામ નોંધાવ્યાં હશે અને જેમણે પોતાના લવાજમ ભરી દેશે તેમજ આ ભેટ મળશે. પરંતુ જેઓ માર્ય પછી માહકે યત્ન નામ નોંધાવશે તેમજ આ ભેટનું પુસ્તક સીમીકમાં હશે તેજ આપી શકશે. કોરજી માહકોની સંખ્યાનાં અનુસાર આ નવલકથાની નકલો ઉપાવવામાં આવશે. આથી છે કે પ્રત્યેક વાચક આ મહિમા માહકે યત્ન રૂપ કરશે.

મકાશિક.

સુચના—

આ અંક સાથે પ્રદેશમાં આવેલા દસ્તખત પ્રતિ નગર માખવા અમારા કાગળોને વિનંતી કરવામાં આવે છે.

મકાશિક.

વિજ્ઞાપના.

શ્રીલક્ષ્મી ભાસિક પત્રના સર્વ સુસા આદેશો તથા અન્ય સંબંધોને સંબંધિત વિગતો કરવામાં આવે છે. :-

૧. શ્રીલક્ષ્મી ભાસિકના લવાજમો તથા લખેલા અમારા અર્થના અમારા એજન્ડોને સરનામે મોકલવા કૃપા કરવી.
૨. શ્રીલક્ષ્મી પત્રમાં મોકલી જાહેર ખર્ચો માટેના નાણા પછી તેજ સરનામે મોકલવા.
૩. શ્રીલક્ષ્મી પત્ર સાથેના નાણા સંબંધોને સર્વ વ્યવહાર ઉપરના જ સરનામે કરવો.
૪. મનીએઈસ્ટ્રી અથવા વી. પી. ઈ. નાણા આપ લે કરવામાં આવે તે માટે પહેલું આપવા લેવાની જરૂર રહેતી નથી.
૫. મળુ ત્યાં બીજી રીતે નાણા લેવામાં આવે ત્યાં નાણા લેનારની સહીની રીસીટ સેવા ચક્રુ નહિ. રીસીટ પર અમારી અથવા અમારા એજન્ડોની સહી હોય છે અને બાજુમાં નાણા લેનારની જોખા અક્ષરે પૂરેપૂરી સહી કરાવવા લખવું ન જોઈએ.
૬. કોઈ લાગતોજ માણસ અમારા નામે લવાજમ અથવા જાહેર ખર્ચોના નાણા લઈ ને જાય તે માટે ચોક્કસ રહેવું જોઈએ.

નાણાસંબંધોના સર્વ પ્રકારના વ્યવહાર બાજુમાં આપેલા અમારા અથવા અમારા એજન્ડોના સરનામે કરવો.

જમિયનરામ લક્ષ્મીરામ પંડિત, સત્યવિજય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ—અમદાવાદ.

આ વર્ષથી શ્રી લક્ષ્મી પત્રનું લવાજમ વધુ એકલું અગાઉથી લઈ દુસ્તાનમાં રૂ. ૩-૦-૦ લઈ દુસ્તાન બહાર રૂ. ૩-૧૨-૦ રાખવામાં આવ્યું છે. જાહેરખર્ચ આપવા ઇચ્છનાર સંબંધને પત્ર લખી લાવો મંગાવવા કૃપા કરવી.

અધિપતિ અને પ્રકાશક.

વિષયાનુક્રમ.

વિષયો.	પૃષ્ઠ.	વિષયો.
પરિચય.		૧૦ શેડ દાદાબાઈની ટીકાની જનનિત.
૧ શ્રીલક્ષ્મી પ્રસંસા.	૮૯	૧૧ હિન્દના દાદા; બહુ જીવો.
૨ પ્રેમ પ્રભાવ.	૧૧૨	૧૨ નામદાર નીજામ મીર મહાશય અલીનું મરણ તથા તે પરથી લેવાનો બોધ.
૩ પ્રભુની લીલા.	૧૨૫	૧૩ કુષ્ઠાળ.
૪ વિકાસક્રમ.	૯૦	૧૪ નડીવાદ અનાયાથમ.
૫ સ્વામી વિવેકાનંદનાં સત્તવચનો	૯૭	૧૫ સામનસની શોધો.
સાહિત્ય.		૧૬ સોગ્યાની ઉગતિ
૬ માનીન ભરતખંડ.	૧૦૨	૧૭ જાણીઓ મનોનિમ્મલ માટે રૂ કરે છે ?
૭ પ્રેમની પ્રીતિ.	૧૦૮	૧૮ રમુજ રમકાઓ
૮ સંસારમાં સ્વતંત્ર.	૧૧૭	
પ્રકીર્ણ.		
૯ મનુષ્યનો અભિમાની બે સારખે હંડ પારણ કરે છે.	૬૩	

શ્રીમંત.

આ સચિત્ર માસિક સરતામાં સરતું છે. તેના આપાદ, આવણ અને બાદપદ એ ત્રણ માસના અઠામાં સત્તર મનોહારી સુશોભિત ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે. આખા વર્ષમાં ૫૦-૬૦ કરતાં વધારે ચિત્રો આવશે. આ પ્રત્યેક ચિત્રની કિંમત તમે જો માત્ર ચાર પાઇજ ગણો તો પણ તમને એક રૂપિયા કરતાં વધારે કિંમતનાં ચિત્રો મળે છે. કાઠ કાઠ ચિત્ર તો જે આના ખર્ચતાં પણ મળે નહિ એવાં સુંદર હોય છે.

આટલાં સારાં ચિત્રાકર્ષક ચિત્રો તમને આટલાં સોંધાં કદી જ મળી શકે એમ નથી, પણ શીલકત તે તમને આપે છે. તમને વર્ષમાં બાર અંક બીડવામાં અને સમયે સમયે પત્ર લખવા કરવામાં યોગમાં યોગ સરેરાસ સાત આઠ આના ખર્ચ થાય છે. આથી તમે જે વર્ષમાં ત્રણ રૂપિયા લવાજમના (હિંદુસ્તાનમાં) આપો છો તેમાંથી દોઢ તો ઉપર પ્રમાણે ખર્ચાઈ જાય છે. હવે માત્ર દોઢ રૂપિયામાં અમારે તમને રાણલ આઠ પૈશ પાંચ કાર્મતું માસિક અનેક ઉપયોગી ધાર્મિક, નૈતિક, વ્યવહારિક ઔદ્યોગિક, શારીરિક, ઉત્તમ લેખો અને સંગીત કાવ્યોવાળું સુંદર આર્ટપેપરના કિમતી પુસ્તકાળું માસિક આપવાનું હોય છે.

કાળજની કિંમત, હાપવાની કિંમત, બાંધવાની કિંમત અને આદિસનો ખર્ચ આ વગેરેનાં કૃપા કરી વિચાર કરી જોશો તો તમને આશ્ચર્ય થયા વગર નહિ રહે કે આટલી જુજ કિંમતમાં આપું સર્વોત્તમ માસિક શી રીતે આપી શકાય છે. કેટલાક ધાર્મિક સજ્જનોની અમુલ્ય સહાયને લીધે અમે તે આપી શકીએ છીએ અને અમારી એવી ઇચ્છા છે અને તેટલી યોગ્ય કિંમતમાં અને તેટલું વધારે સર્વોત્તમ વાંચન અમારા માલિકોને પુરું પાડવું. ઉત્તમ કંસાપદી કંલમથી લખાયેલા મનુષ્ય જાતિનું હિત સાચવનારા વિદ્વાનો, જ્ઞાન્યુએટા અને અંકર જ્ઞાન્યુએટાના લેખો તેમાં આપવામાં આવે છે. વળી અત્યંત બાંધવાળી તથા રસવાળી વાર્તાઓ પ્રકટ કરવામાં આવે છે. આ લેખો અમુલ્ય હોય છે અને તેની કિંમત તો તમારે આપવી પડતી નથી. તેથી તમને મફત મળે છે.

આ ઉપરથી જણાશે કે આ માસિક ઉત્તમ હોવા ઉપરાંત તે અત્યંત સસ્તું છે, તેમ જતાં કેટલેક સ્થળેથી ભાગ્યમય કરવામાં આવી છે કે સામાન્ય સ્થિતિના વાચકો આ માસિકનાં આદક યજ શકતા નથી. આ વાત કેટલેક અંશે અમને સારું લાગી અને તેથી તેના આદકો પણ આ માસિકનો લાભ લઈ શકે તેટલા સારા અમે નીચેની યોજના રાખી છે.

૧. જે આદકોએ પોતાનું આલુ વર્ષનું વવાજમ (હિંદુસ્તાનમાં રૂ. ૩-૦-૦ અને હિંદુસ્તાન બહાર રૂ. ૩-૧૨-૦) ભર્યું હશે તેમના અંક સાથે ચાર કુપનો મોકલવામાં આવશે.
૨. આ દરેક કુપન તે પોતાના કાઈ પણ મિત્રને શ્રી ભક્તના આદક યવાની ભલામણ કરી રૂ. ૦-૮-૦ આદક આને વેચશે. આથી ચાર કુપનના તેને રૂ. ૨-૦-૦ મળી શકશે.
૩. કુપન રાખનાર સમજને કુપનમાં વિગતે ભરી (હિંદુસ્તાનમાં હોય તો રૂ. ૨-૮-૦ અને હિંદુસ્તાન બહાર હોય તો રૂ. ૩-૪-૦ મનીઓડર અથવા પોસ્ટ ઓર્ડરથી કુપન સાથે) અમારા પર મોકલી આપવા કૃપા કરતી.

૪. આ પ્રમાણે કુપન મોકલી સાથે બાકીના લવાજમના પૈસા ભરનાર સત્તજનના નામ આદેશના લીસ્ટમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

૫. આ આદેશને પણ ચાર કુપનો મોકલવામાં આવશે જે કુપનો તેઓ પણ પોતાના મિત્રોને વેચીને અલેક્ષ જણુ જે રૂપિયા મેળવી શકશે.

૬. જો કોઈ માલક એક કુપન ભરી તે સાથે બારમાસા અમારા ઉપર મોકલી આપશે તો તેને મે. ચંદ્રસેન અને કંપની તરફથી બહાર પાડવામાં આવેલી શ્રી ભદ્રબાલા નામની (કિમત રૂ ૧-૮-૦ વાળી) ઉત્તમ રસીલી નવલકથા મોકલી આપવામાં આવશે. શ્રીભક્તાનું એક આદર્શ માત્ર એકજ ભદ્રબાલા મંગલી શકશે.

૭. આદેશના આગળ કુપન ખરીદનાર ગ્રહસ્થે શ્રીભક્તના બાકીના લવાજમના પૈસા ભરી આદર્શ થલું જોઈએ. નહિતો તેમનું કુપન નકાસું જાય છે. આદર્શ થવા ઇચ્છનાર સત્તજનનેજ કુપન ઉપયોગનું છે.

આવા કુપનોની યોડી જ સંખ્યા રાખવામાં આવી છે માટે તેનો લાભ લેવા ઇચ્છનાર સત્તજને સત્તર આદર્શ થવા રૂપા કરવી.

આ યોજનાથી આશા છે કે અમારાં આદેશને લાભ થવા ઉપરાંત આદેશની સંખ્યા વધવાથી ભક્તના કાર્યને પણ ઉત્તેજન મળશે. આ પ્રમાણે ઉત્તેજન મળવાથી શ્રીભક્ત વધારે, સાફ, વધારે ઉપયોગી અને વધારે મનોહર બનાવી શકશે.

વળી ખાસ મોટો લાભ એ છે કે આ વર્ષે ૫૦૦ રૂપિયાની કોઠાનેચન જેટલા આપવાની દોવાથી શ્રી ભક્તના આદેશમાંથી કોઈ કોઈને અમૂલ્ય ભેટ મળવાનો સંભવ રહે છે.

પરમાત્મા શ્રીભક્તના કાર્યને વિનય અર્પો.

જે. પંડિત અને કંપની.

શ્રીભક્ત આદેશ, દાન્તા બિલ્ડિંગ;

કાલબાદેવી-મુંબાઈ ૨

See The Wonders of Psychic Power.

યોગ ક્રિયાનો ચમત્કાર તો જુવો

આવો ! લાભ નહીં થાય તો પૈસા પાછા આપીશું ! પંધારો !

હસ્તરેખાં } HYPNOTISM. } જ્યોતિષ્યનો
દેખારો } લાભ થયો.

જનમથી બેરા અને મુગાં છોકરાઓને અને તેલડાઓને (Stammers) બેસતાં શીખવવાનું સાધન એ તીવ્રરમાતી માનસિક વિદ્યાએ અમારા હાથમાં આપ્યું છે. તેની શી હર માસે રૂ. ૨૫. તથા મહીનામાં નહીં જાણનો છોકરો થોડા સમયે બોલવા લાગશે-કંઈ લાભ નહીં થાય તો શી પાછી આપીશું. તેમજ વૈદ ડોક્ટરોએ અસાધ્ય કદી ઊડેલા દરદીઓને જોવાકે દ્રવ્ય, સંધીવા, નમળાછપી પીડાતાં, વિગેરે ઘણી જાતના દરદીઓએ એમ શોડીજ મુદતમાં દુરસ્ત કરી આપીશું. પહેલો વખત તપાસણી સાથે શી રૂ. ૫. અને પછી દરેક સીટીંગે રૂ. ૨. ૫૩શે.

બહાર ગામ તેજવડું હોય તો રોજ શી રૂ. ૨૫ સિવાય સિન્ડ્રેસાઈઝ ગારીબાણ અને અને આધા ખરચ જુદો પડશે.

જેઓ પવિત્ર મનથી આ વિદ્યા શીખવાની ઇચ્છા રાખતા હોય, તેમને અમે દિનાદિ. જમ, મેરમેરીઝમ, મેન્ટલસ્ટીપેથી વિગેરે જાણતોનું શિક્ષણ તથા મહીનામાં અમેજી અને દેશી પદ્ધતીથી (પ્રાણાયામ આસન યોગથી) શીખવાડીશું. શી રૂ. ૭૫. ૫૩શે. એ તથા દખ્તાથી આપવામાં આવે તો હરકત નથી. મંત્રક્રિયા એ સાયંટિરીક (Scientific) વાત છે એ અસત્ય નથી અને એ ક્રિયાથી ભૂત, બાધા, વજગાદ, અદરશ યોગે છુપા આત્માઓથી થતો ત્રાસ, ધંધા રોજગારમાં બરકત, ગર્ભ ધારણા, ધારેલું કાર્ય પાર પાડવું, ઘણી ધણીમાણીમાં ગ્રેમ હિપ્પન કરવો, નાશી ગયેલા માણસને ઠેકણે લાવવો, અને એવાજ મદતવા કામો સારતીય તથા અમેરિકન યંત્ર, તંત્ર ક્રિયાથી કરી આપીશું. એ કોમમાં ખાસ જોયતો તાવીજ ગરીબોને મફત, અને સાધારણ ગૃહસ્થોએ અને શ્રીમતોએ રીતસર શી આપવી બધા જગતનું રક્ષણ કરનાર શ્રી જ્ઞાનેશ્વર પરમેશ્વર દર હમેશ બધા પ્રાણી માંત્રોવ કલ્યાણ કરો !!

સૂચના—બધા પત્રવ્યવહાર છુપો રાખવામાં આવે છે. જવાબ મારે દીકરી બીકની મરઠ સાથેજ ઓળોએ અમારી મુલાકાત લેવી. દરેક જામતનો ખુલાસો મરઠ આપીશું.

ટોકાણ—પ્રોફેસર. એમ. એમ. મુરતકર. ડિપ્ટોમેટ. હિન્દીનિસ્ક.

અન્ડ સીપકિક હિંદર:

૧ લો માળો, કાંતા બિહારી-જનજીવવાંડી પાસે,

કાલ્યાણદેવી રોડ, મુંબાઈ

પવિત્ર પેટી

(પંજ પળનો આનંદ.)

૧. ધારાશ્રુતિ, ઐતિહાસિક, શાસ્ત્રીય તેમજ વ્યવહારિક જ્ઞાન આનંદની સાથે જાળકોને અપાય એ આશયથી મહાત્માઓ, રાજપિઓ, સ્વદેશસેવકો તેમજ દેવ અને દેવીઓનાં પવિત્ર ચિત્રોથી આ પેટી ભરવામાં આવી છે. નાનાં જાળકોની અવલોકનશક્તિ બહુજ સહેલાઈથી ઉત્તમ રીતે કેળવાય અને એક પંજ પંથુ જાળકે તે પેટીને હાથમાંથી ન મૂકે એવી વ્યવસ્થા તેની જનાવટમાં રાખવામાં આવેલી છે.

કીંમત.

નં. ૧. ૦-૩-૦. નં. ૨. ૦-૫-૦. નં. ૩. ૦-૮-૦. નં. ૪. ૦-૮-૦.
 નં. ૫. ૦-૧૨-૦. નં. ૬. ૧-૦-૦. નં. ૭. ૧-૮-૦.

(સામગ્રી સાત પેટીનાં સર ખરીદનારને રૂ. ૪-૦-૦)

ટીપ્—ચેરી વી. પી. થી મોકલવામાં આવે છે. ટીક્રીટો મોકલનારે એક આને વધુ મોકલવો.

મળવાનું દેકાણું—

ધી ખરોડા પ્રશિક્ષકટરી લીમીટેડ.

ગોવાગેટ, વડોદરા

અથવા

જે. પંડિત અને કંપની.

શ્રી લક્ષ્મી આર્ટિસ્ટ

કાન્તા બીલીંગ-મુબઇ. નં. ૨.

ત્રવાડી અંબાલાલ નરસિંહલાલ.

મનેજર,

ધી ખરોડા પ્રશિક્ષકટરી લીમીટેડ.

શ્રીભક્ત.

પુસ્તક. ૮ મું.] સંવત્ર ૧૯૬૭. માદ્રપદ, શુક્લ પક્ષ ૧૫. [અંક ૩ જો.

શ્રીભક્ત પ્રશંસા.

(લેખક. કવિ દેવીદાસ ભાઈયા. અમરાવતી) પરાંતીજ.

છાંપય.

જગતે ભક્ત ભય હરનં, મીલત મનમલ મીટ ભાવત,
યત્ન સાધ્ય કરી કઠિન, તનમે પરિશ્રદ્ધા દીખાવત;
રામ નામ રુચિ ણહત, મન નિશ્ચય પ્રતિ ધાવત,
લગત સત્ય પ્રતિ ચોટ, ખટ્ટ શાસ્ત્રો સમુગ્રાવત;
મિથ્યા ન બચન ગુખસે કહે, રામ રમાવત રામમે,
મમત છૂટત મન સ્થિર રહત, પડિત ભક્ત કે. શ્યામમે.

હુલા.

દેશ ભક્ત અરૂ જગતેકે, વિદેશ કે, વચકાર;
હાતા ઉત્તમ જ્ઞાન કે, સદા રહત શ્રીકાર.

વિકાસક્રમ.

(શ્રીયુત. હુગેન્ધરભાઈ. સીટી માહ્યેટ; સુરત.)

આ વિકટ પંથમાં કાંઈ કે કશી આવે નહિ અને હુગેન્ધરી પણ ન આવે ને આપણા વિકાસ પ્રમાણમાં વચ્ચે અટવાઈ ન પડીએ માટે આપણે આપણી સ્વાભાવિક માતાથી કુતિ ભગવતીની કેડે જરા બેસી લેઈએ. આપણી પ્રેમાત્મ માતા અત્યંત દર્દીભરી આપણા જેવા પોતાના વહાણ બાળકને લેઈને શ્રદ્ધા પામતા સામર્થ્યથી આગળ આત્મની આપણને આગળ લેઈને દોડશે જ.

॥ અર્ણવિપ્રાન્ મદતો મહીયાન્ ॥

ૐ પૂર્ણમિદઃ પૂર્ણમિદ પૂર્ણાત્પૂર્ણમુદચ્યતે ॥

પૂર્ણસ્ય પૂર્ણમાદાપ પૂર્ણમેવાવશિષ્યતે ॥

આ પ્રમાણે આત્મતત્ત્વના સ્વભાવને કહેતા છે. આપણા આંખાના સ્વરૂપમાં પેશીને જરા પાછા હટીએ. અનુભવ માનથી જાણ્ય છે કે પૂર્વે તે એક ઢેરી રૂપે પ્રતીત થતો હતો. આ ઢેરીને વાવી હતી. અંદર ગોટલો હતો. ગોટલા ઉપરના રસ તથા છાંય રૂપ જે અંશ હતો તેની જે સમયે જરૂર બધ પડી તે સમયે તેને છુટા પાડી છોડી દીધાં. તે પછી તે ગોટલાના શરીરજૂત સખત છાંયને છોડ્યું. તે પછી અંદરની ગોટલીને મૂકી દીધી. એ ગોટલીની મધ્યમાંથી વિકસિ આવેલો આ અંકુર દેખાય છે. તેના મૂળને વિચાર કરતાં સદૃશ સમજાય છે કે તે ગોટલીની મધ્યમાં કંઈક નિરાશર-નિરંજન જેને શબ્દ વણીવી શકતો નથી તથા વિચાર જેના સ્વરૂપના તેજને સદન કરી શકતો નથી તેવું કંઈક હતું. આ કંઈક ભાવરૂપ પદાર્થ નરસંગતર મિથ્યા નહેતો. આપણે અનુભવથી જાણીએ છીએ કે એ ગોટલાને વાવવા પૂર્વે શેક્યો હોત તો આજે કોઈક રૂપે સમજાયું છે તે પદાર્થ તે ગોટલીને છોડીને પોતાના સ્વરૂપમાં આવ્યો ગયો હોત. કુદરતના આ નિયમને અનુસરવાને આંખાના બીજને સ્વભાવ જાણીને અનુસરતાં આપણે ગોટલાને શેકવાનું સાહસ નથી કર્યું. આ રીતે ઢેરીમાં રહેલું જે આ કંઈ છે તેજ આંખાને એક જ આત્મા છે. આંખાનું આંખાપણું તે તેના વડે જ છે. આ આત્મા તેજ વસ્તવ ખીજ છે. ઢેરીના બાકીને બધા જ અંશ એ આત્મા પોતાને માટે અંકુરથી અંદરની આજીવ્ય અત્યંત નિઃશરતે પામવા પુરતાં પોતાના શરીરને પોતાનામાંથી જ પોતાના તત્ત્વને ઘડી કઢાડે છે ત્યાં સુધી જેને અંશની જરૂર એ વિકાસ અર્થે છે તેટલા જ અંશને ધારણ કરી રહે છે. આપણી શુદ્ધિરતિ પરિમાણની કથનામાં એક બીજની અપેક્ષાથી નહાના નહાના સ્વરૂપની ભાવના કરતાં જે પરમ નહાનું-એવટનું સદમની કળાનું સ્વરૂપ રહે છે તેના કરતાં પણ આ આંખાના આત્માનું સ્વરૂપ નહાનું છે એ રીતે આત્મા પોતાની પ્રતિભા કાચે છે. અંદરની ઢેરીને તે અટકને નથી. હવે આજે આપણી પણ આજે એ રૂપે પ્રતિભા કરાવનારો આપણા પ્રિય આંખાનો આત્મા શું કરે છે. તેમાં શું સામર્થ્ય છે તેને તપાસીએ. તે અંકુર વધીને આપણો દાઝનો આંખો થયો છે. તેની ઢેરીઆ માવમાં રહેલી સરજન શક્તિને આંખાના દિવ સિવાયને બી.

જે ઉપયોગ કે દુરુપયોગ ન થાય તેની સાવધાનતા એટલે તે દરેક ફેરીને વાલીએ હીચે તેટલાજ આંખા વિધનમાત્રને દૂર કરીએ તો દુરતના નિષમ માત્રને અતુસરીયે તો પ્રતીત થાય છે. આ દરેક આંખાની દરેક ફેરીની પણ તેજ રીતે વ્યવસ્થા કરતાં અને એજ પ્રમાણે ગિતરોત્તર કરતાં આખી પૂરી આંખાના રક્ષા વડેજ ભરાઈ જાય છે અને એ રીતે પૃથ્વી એક ખુટનાં શ્રી નિપજ ભગવાનની યાચના કરીને બીજી-ત્રીજી એમ કાવતાં અનંત કાટી આખી પૃથ્વીવિશે ભેગી કરીએ તોપણ ખુરી પર છે ને તે આંખાના ગોટલાની મધ્યમાં રહેલી નહાનામાં નહાને (સર્ગોત્તરણીયાન) આત્મા નિકળીને આ રીતે મહત્તમદાયાનુ મોટાં સ્વરૂપની જે જે કષ્ટનાઓ કરી શકીએ હીચે તેના કરતાં પણ અનંત ગણે પોતાના સમર્થનું મહોદું સ્વરૂપ પ્રતીત કરાવે છે. પણ આ બધું ક્યારે ! માત્ર દુરતના નિષમરૂપ પોતાનો રાત્રનંત સ્વભાવ છે તેની આંધે દાંધ ન આવવા દેખીએ ત્યારે જ.

પેલું પૂર્ણ દત્ત એટલે આપણા આંખાની પૂર્વનું તેના આત્માનું ગોટલાની મધ્યવર્તિ રૂપે જે પ્રતીત થતું દત્ત તેનામાં ઉપર વલ્લેવેત્રી પૂર્ણતા, સર્વને ભરી દેવાની યોચના હતી. તેજ આત્મતત્ત્વ વર્તમાન આંખારૂપે પોતાની આ પ્રતીતિ કરાવે છે, તે સમયે પણ તે જ અન્યક્ષ છનાં પણ વ્યક્તનાના ક્રમમાં પ્રયાણ કરતી પૂર્ણતાને દર્શાવે છે. પૂર્વ પૂર્વની અપેક્ષાથી ઉત્તર ઉત્તર સ્વરૂપ દત્ત એટલે આ એરૂપે વર્તમાન છે ને ઉત્તર ઉત્તર સ્વરૂપની અપેક્ષાથી પૂર્વ પૂર્વ સ્વરૂપ પેલું એ રીતે સદ્ઃ કહેલું છે. દ્વે એ બનેનાં સ્વરૂપોના સંયુક્ત વિચાર કરીએ, આપણે આંખાના ગોટલા પૂર્ણ એટલે સર્વને ભરીનાંખીશકે એવા સામર્થ્યને ધરાવનારો છે. તેમાંથી " ઉદ્ધવતે " એટલે ઉત્તર કાશીન જે પૂર્ણ સ્વરૂપ છે તે " ઉત્ત " એટલે ઉત્તુ-અકુરવત " ઉદ્યતે " એટલે ગનિકરી નીકળી આવે છે. પૂર્વ પૂર્ણ સ્વરૂપમાંથી વિકાસ પામીને આપણાં ઉત્તરોત્તર ઉત્તર કાશીન સ્વરૂપો નિકળી આવે છે. આ રીતે જ્યારે ઉત્તર સ્વરૂપ પૂર્ણ સ્વરૂપમાંથી પોતાની સામગ્રી લેઈને ચાલવા માંડે છે ત્યારે તે પૂર્વના સ્વરૂપની શી દશા થાય છે ? આપણા આંખારૂપ પૂર્વ પૂર્ણમાંથી એક ફેરી રૂપ ઉત્તર પૂર્ણ પોતાના અનંત વિકાસ અર્થે જે જરૂર છે તે પૂર્ણતને લેઈ ચાલે છે તે સમયે આપણા આંખાના પૂર્ણતમાંથી દાંધ જ ક્ષી થતું નથી. પૂર્ણમાંથી પૂર્ણને બાદકરતાં પાછું તે વડું ને તેવડું જ પૂર્ણત જાણી રહે છે ને અન્ય ફેરીઓ પણ પોતાની ઈચ્છા હોય તો પ્રથમની ફેરીની માફક પોતે પણ પૂર્ણતાને લેઈને ચાલવા માંડે તો તેથી પણ પૂર્ણના રૂપ સામર્થ્ય આંખાનું ખુટવાની તક નથી. જો ખૂટે કે ક્ષી થાય તો તેને પૂર્ણતા જ દેવતાય નહીં. અંકગણિતમાં બાદગાથી આપણે ભજૂતા હતા ત્યારે આ સિદ્ધાંતને શીખ્યા છીએ. પૂર્ણ એટલે ૦ તેમાંથી બીજું પૂર્ણ ૦ બાદ કરતાં શેષમાં પણ તેવડું આખું ને આખું જ ૦ પૂર્ણ રહે છે એમાં સંકા પણ થયેલી નહોતી ! !

આ પ્રમાણે આપણા આંખાના આત્મસ્વરૂપમાં આટલું બધું અગાધ સામર્થ્ય છે એને દાંધક વિચાર તેના સંબંધમાં આવી શકાય છે. આટલું બધું સામર્થ્ય છતાં માત્ર તેના નિષમને નહીં. ભજૂવાની તથા નહીં અતુસરવાની દુરામદ ટૂંતિને લીધે કેટલા બધા આંખા ફેલી જાય છે ! કેટલા સુકાઈને મરી જાય છે ! કેટલાનો દુરુપયોગ થાય છે ને ફેરીયો મોઢી-વેશાય છે તે પ્રમાદથી ધું ચરમાવતું નથી થતું ! આજે થાય છે તે વહેલું કે મોટું દરેક આંખાને થાય છે, તે કારણને-અથવા તે પરિણામને કારણરૂપે અમથી લેઈને જેને શ્રી યુનિ ભગવાની

પૂર્ણ રૂપે ઠાકી ઠાકીને કહે છે તેનો અનુભવ કરવારૂપ આદ્યમશક્તિ રૂપે શ્રી અર્ધનરીશ્વર ભગવાનની ઉપાસનાને છોડી દેવી છે ! અને આપણા હૃદયમંદીરમાં પ્રમાદ ભગવાનને મદતી વિનંદિ રૂપ પદરાણી સહિત રાત્ર્યાભિષેક કરવામાંથી અટકવું નથી ! !

શું આશ્ચર્ય ! કાઈ પૂછે છે કે તમે વેદને માને છો ? કાળિ મદાત્માઓ ઉપર તમારી શ્રદ્ધા છે ? શ્રીશંકર ભગવાન-તથા તેમની પૂર્વ યથા ગચ્છેલા આચાર્યો તથા તેમના પછી યથા ગચ્છેલા આચાર્યો પ્રતિ તમારી માનદત્તિ છે ? આપણે શ્રેયઃસાધકોને પણ પૂછે છે કે શ્રી સદ્ગુરુસ્વરવીર શ્રી પરમાત્મતત્ત્વની પ્રત્યક્ષઅધોતિરૂપ શ્રીમન્મુસિદ્ધાચાર્યજીના શબ્દો ઉપર તમને વિશ્વાસ છે ? આ પ્રશ્નો ઉત્તર સામાન્ય મનુષ્યો તો માત્ર વેખરી વાણીથી આપીને કૃતકૃતતાને સ્વિકારે છે. જેમની શુદ્ધિની સૂક્ષ્મતા આંતરપ્રદેશમાં ચાલતી તે વાણીના સૂક્ષ્મ-સૂક્ષ્મતર-ને સૂક્ષ્મનમ પ્રદેશ સુધી સ્પર્શ કરી આપીને તેના સ્વરૂપને જોઈ આપીને તે સ્વરૂપને નકારમાં વર્ણવે છે, તેવા પુરુષવરો પ્રતિ તેઓ નારિતક, જડ હોય તેમ માનીને તેમાં તેમની ગણતરી કરતા તિરકકારણદને હારત તેમના પ્રતિ વહેવશરવા માટે છે, છતાં પોતે શું કરે છે તેનું સ્પૂર્ણ જ્ઞાન પણ તેમને નથી હોતું. ઉપર જેમને જેમને પ્રમાણભૂત રૂપ ગણવાની આ ઢોંગીઓ હક કરીને સત્ત્વનાજ ખરા ઉપાસકોની નિંદા કરવા રૂપ ગંધાતા કાલ્પમાં પોતાનાં સૂક્ષ્મ શરીરોને રમદોળીનેજ આહો ધન્યરૂપે પોતાની ગણના કરાવનારા પુરુષો પોતાના પૂર્વે જીવરૂપે બાધિલા વિચારોને એ પ્રમાણો રિચકારતાં જણાય છે તેટલી હક સુધીજ આપીને અટકે છે; પ્રમાદરૂપ તમઃકાર્પને દૂર કરવારૂપ-તથા આમરત્વની પ્રાપ્તિરૂપ જેની વિકાસક્રમમાં ઊત્તરિ છે-ધર્મ-અર્થ-કામ અને મોક્ષ એ ક્રમ છે તેમાં મોક્ષ એ જન્મ મરણરૂપ સંસારથી તરવારો પુરુષાર્થ કહેલો છે છતાં દુરાગ્રહથી “ મરણ ” નામના અતિકરની અનિવાર્યતાને જ છોડતી નથી-આ શું તેમની શ્રદ્ધાથી ચકિત થવતું નથી ! ! અથવા તો તે તે પ્રમાણે સમર્થ પાત્રોને માટે તે સત્ય છે પણ મારા જેવા કુપાત અપૂર્ણને માટે તો “ લાંબાની વાદિ દુકા ગાય તે મરે નહીં ” તો માદો થાય ” એ રીતે ત્રિષ્ટુપત્ અતો ભદ્ર ને તતો-ભદ્ર થવા જેવું તે છે એવો નિશ્ચય કરવેલ. અંતઃકરણમાં હૃદયમંદીરમાં એવી દુર્બળતાનું સ્થાપન કરવા માટે આપણી પૂર્વની, આપણા સદ્ગુરુ પરમાત્માના શબ્દો તથા સામર્થ્યમાં અવિશ્વાસ તથા અપૂર્ણતાનો આરોપ કરવો આપણને ઘટતો નથી. આપણે કુપુત છતાં આપણા સાચા પોતાક શ્રી સદ્ગુરુ ભગવાન આપણા ઉપર અનુમદ કરવામાં પાછા પડે, એમ નથી જ એવી અપૂર્ણતાનું જ્ઞાન તેમના સામર્થ્યમાં ક્યારે કરીયું ? ને તેમ કરીનેજ અંતઃકરણ તેમના સ્વતંત્ર ઉપયોગને માટે ક્યારે ખાલી કરી આપીશું ?

સારાંજ એ પ્રાપ્ત થાય છે કે આત્મનત્વ આપણા આંખમાં છે તેના વિકાસનો અંત નથી એ વિકાસને કરવા માંડ્યો ને પછી ધૈર્ય તથા હિત્સાહપૂર્વક વળે જવું છે. આંખોના દ્વાર ઉપરથી આપણે આપણી અંદર આરવાતું છે. આટલું બધું સામર્થ્ય છે તેને નવી નવી ફેરીયા બનાવવામાં ઉપયોગ ન કરતાં એ જાળો ઉપયોગ તે આંખોનું બધા વધારવામાં થઈ શકે છે ? નહાનાં રક્ષાને મદદાર આવે છે. તે સમયે તે ટોચી નોંખવાથી આંખો વિરોધ બગવાન થાય છે. ફેરીયા આવતી તરી તરી જે સામર્થ્ય ફેરીયાને બનાવવામાં વપરાવતું હવું તે આંખોના પોતાના શરીરનાં અનંત આલ્ક્યોરૂપ વસ્તીને પોતામાં વપરાઈ શકે છે.

વિજ્ઞાનવિદો આટલા આરંભકં જ્ઞાનને મેળવીને અટક્યા છે. આ રીતેજ કુદરતનો એવો કયો નિયમ છે કે જેવડે આ પ્રમાણે કરતાં તે આંખો વિશેષ બળવાન થયો ? એ નિયમથી આગળ એજ દિશામાં એજ નિયમનું અન્ય કોમ્પ્લેક્સ વિકાસનું કંઈ સ્વરૂપ છે કે જ્યાં એ આંખાનું બળ પણ અનંત વિકાસને પામતું વધેજ ત્યજ અને તે આંખો પોતાના સ્વરૂપને અજર અમરરૂપે પ્રતીત કરાવે ?

(અપૂર્ણ.)

મનુષ્યનો અભિમાની જે સ્વરૂપ ધારણ કરે છે.

શ્રી જયકૃષ્ણ ગંગાદાસ. ભક્ત. મુરત.

મનુષ્યની જમણે અવસ્થાનો અભિમાની એક છે અને સ્વભાવસ્થાનો અભિમાની બિન્ન છે. આ બિન્ન અભિમાની સ્વભાવે તેમજ વ્યાપિ કે કંઈ મશિનકર્મમાં વાગવા કરવાથી જમણે થાય છે. વળી જમણે અવસ્થામાં હાલ જે અભિમાની પ્રવળ હોય છે તે શાંત પડે અને દ્વિતીય અભિમાની કાર્ય કરે એવું પણ બને છે.

રોમર એફ. સી. યોરથ આ સંબંધમાં લખે છે કે:—

(Klondyke) ક્લોન્ડાઈકના સુવર્ણનાં ક્ષેત્રો માત્રમ પડ્યાં ત્યારપછી મોડા સમયમાં એક વિશ્વજ્ઞ ગાંડા જેવો મનુષ્ય પ્રગટ થયો હતો. એણે સુવર્ણનો એક મોટો ખરાબો હાથ લાગેલો તે વિષે વાત કહેવાની આરંભેલી. એ વાત કહે તેથી પ્રસન્ન થઈને લોકો અને માદક પદાર્થો આપતા. એ બહુજ વિસાદથી તથા આનંદથી વાતો કરતો પણ કંઈક વાત કહે મજા ટોકાણે ન હોય એવું લાન કરાવતો.

એક સમયે રાત્રિએ નવીન પ્રદેશના આકર્ષક વૃત્તાંતથી જોહનસ અલ્લા લોકસંગીપ એક હોટેલમાં એ વાત કરતો હતો. આ સમયે તે પૂર આવેશમાં હતો. ક્રીતા મનુષ્યોમાં એક સરળતા હતી. તેણે એનું માથું તપાસવા રળ માગી. આ ઉપરથી સમીપરથ મનુષ્યો તેને એક પાસેની હોરિપટલમાં લઈ ગયા. ત્યાં તેની જોપરીમાં કંઈ ફાટ હતી તે સંબંધમાં તેનાપર પ્રયોગો કર્યા. આ સરળતાના પ્રયોગથી આ મનુષ્યનું લાન ટોકાણે આવ્યું. તેની સ્મૃત્તિશક્તિ સૂક્ષ્મ હતી અને જે મોટે મેજ છે તે મહેલોતર ન જઈ રોક્યો.

બીજા મનુષ્યોની પેઠે એને પણ સુવર્ણનો લોભ લાગેલો અને તેથી એલારકા ગયેલો. એને માર્ગે કંઈ પડેલાં પણ દટાવી મૂક્યા હતા. પોતાની સાથેના લોકથી ધડે પડીને તે એકેના જ સુવર્ણની શોધમાં ભટકેલો અને તેણે એકલાએ જ સંપત્તિ તેમજ વિપત્તિ બને અનુભવેલા. એક સ્થાને સુવર્ણના ટુકડે ઉચ્ચેને લઈ જતાં ગ્રહી રહેલા ખડકના લાગ સાથે અથડાયો અને તેના માથાપર ખડકમાંથી એક મોટો પથ્થર ડીચ્યો. આથી એની જોપરીમાં ફાટ પડી. આ ફાટ મોટે સરળતા સંજોગવાર કીધા ત્યારપછી એની પ્રશંતિમાં પૂર્ણ સ્વસ્થતા જણાઈ.

આ દર્શનપરથી મનુષ્યનો એક અભિમાની હુમલો થઈ જાય છે અથવા દબાઈ જાય છે અને બીજે ઉપર તરી આવે છે એમ માલમ પડે છે. સ્મિય નામનો મનુષ્ય પોતાના મનની આ બીજ કળાકાળે ધોરે કે દુઃખિન હું અને એ સાહિન બનીને પોતાનો જાગ એવો

સારા ભગ્ને છે કે ભાગ્યે જ તેને કોઈ સ્થિતિ તરીકે જોઈએ. આવો પરિણામ મસ્તિષ્કમાં કોઈ વ્યથા થાય છે ત્યારે અથવા કોઈ વ્યાધિએ પ્રકટે છે.

મનુષ્યને અભિમાની આમ વ્યાધિથી વા મસ્તિષ્કમાં થતી વ્યથાથી બદલાઈ જાય છે ત્યારે તેનું નીતિબળ, હૃદયબળ બહુજ હલકું નીવડે છે. જે મનુષ્ય પૂર્વે નીતિને મદાત્ દર્શાવતું હોય તે એકાએક પાપકૃતિને જાણાય છે. તેનામાં અપરાધ કરવાને વગ પ્રદીપ્ત હોય છે. ચોરી વગેરે કરવાની વૃત્તિ પ્રકટે છે, સર્વોત્તમ સદ્ગુણોથી શોભતો મનુષ્ય એકાએક ઉન્નત્ત્વપૂર્ણ તથા નિર્જનજ બને છે.

કેટલે વેદશ આ સંબંધમાં ખીણું દર્શાવે એક વૃદ્ધ રોકાટસમેનનું આપે છે. તે સર્વત્ર એકેક એ નામે મુખસિદ્ધ હતો. એની સાચી નિષ્ઠા તથા કીર્તિ સર્વત્ર સુશ્રુત હતી. લૌકિક વા વ્યાવહારિક સુખ્યસ્થાના નિયમેને તેડીઉઠતપણે આચરણ સેવે એવી શક્તિભાગ્યે જ કોઈ એને માટે ધારણ કરે. એક દિવસ એ એકસો ઘોડે બેસી શિકાર કરવા નીકળ્યો. ખીજે જ દિવસે ઘોડો એકસો પાછો ફર્યો. એ એકેકની શોધ મનુષ્યો એ રથાનની આસપાસ કેટલાક માણસો સુધી ફરી વળ્યા.

તેજ ખીજા દિવસની રાત્રિએ એકેક ઘેર આવી પહોંચ્યો. તે બહારથી સર્વ પ્રકારે નિરામય તથા સ્વસ્થ હતો. તેણે એટલું જ કહ્યું કે એ તો જરા મેં જ ગમત કીધી છે. તેણે કહ્યું:—“ હું એક સાંકડી ઉભી પગથીએ સીસેડી વગાડતો નિશ્ચિંતપણે ઘોડો હાંકતો જતો હતો. એવામાં એક રીંછ એકાએક સામે ધસી આવ્યો. તેણે મારા ઘોડાને બચકાવ્યો. હું એકદમ ઘોડાપરથી પડી ગયો અને પંદર શીટ છેટે નીચાણમાં પડ્યો. મને કંઈ ઇજા થઈ નથી. ” તે બહારથી જોતાં સ્વસ્થ જ જણાતો હતો. આ વાત આટલેથી જ આટકી તોપણ પાંચ સાત દિવસ થયા એટલામાં જ જોઆ એને સારી પેઠું આજબતા હતા તે બધાને એની રીતભાતમાં વિચારણુ ફેરફાર જણાયો. જરા જરામાં તે ખીજવાઈ જતો તથા પડી પડતો. ત્યારપછી કેટલોક કાળ તે ક્યાંએ શુભ યત્ર ગયો તે જણાવું નહીં.

કેટલાક માસ વીધા પછી એક મોટો લૂટારો પ્રકટયો છે એવી વાત ફેરફેર પસરી. એ લૂટારો એક ધાસના મેદાનપર જણાતો અને ખાયાનું માંગતો, ત્યારપછી ખીજે જ દિવસે ત્રીસ ચાલીસ માણસ દૂરના મેદાનપર એવીજ રીતે ખીજાએને પગવતો જણાતો. એક દિવસમાં ત્રીસ માણસ પગેથી આવડું એ અચકાસમ લાગવું પણ તપાસ કરતાં લોકને તે સત્ય જ લાગ્યું. આવા દુર્મત્તઓવિષે કેટલાક દિવસ સુધી ખગર મળ્યા જ કરતી. આ દુર્મત્તો કરનાર મનુષ્ય હથીવારબંધ દેખાતો પણ તેણે કોઈને પણ ઇજા કીધેલી નહીં તેમ કોઈની દિવન એનાસામે થઈની પણ થતી નહીં. એની પાછળ લાગતાં તેમને એ કોઈ વિચારણુ રીતે જ પગવતો જણાયો. એ કોણ છે તે કોઈ કળી ચકતો નહીં. ઘણા વિચાળ પ્રદેશસુધી એને ત્રાસ લોકમાં રહી. જોકે એણે કોઈને પણ કશી ઇજા કીધી ન હતી.

આ લૂટારાની પાછળ પડીને એને શોધી કાઢ્યો અને એને પકડ્યો એવો યત્ન કેટલોક કાળ ચાલ્યો પણ પછી તે યત્ન ઊડી ટીપા. એવા જ સમયે કેનેડાની દરેક પરથી એક શિકાર કરનારી ટોળી નીકળી આવી. આ ટોળી જંગલમાં દેવના સજાવાળીને એક દહાડે સવારમાં આસપાસ વીંટળાઈ બેઠી હતી એ વખતે એકાએક આસપાસના જાડમાંથી કોઈ મનુષ્ય નીકળી આવ્યો. તે શરીરે ડુદ્ધ હતો. માથાના વાળ ગમે તેમ લટીયાં થઈ ગયાં હતાં.

ચીથરેહાલ કપડાં હતાં. તેને જોઈને કોઈને પણ દયા આવે એવું હતું. એના લગ્નના દેખાવથી ચમક્યા અને એક ત્રાસ આપનાર ભૂંસારો એ બાજુએ છે. એ વાત એમને યાદ હતી તેથી તેઓએ પોતાની બંદુક લેવાને દોડ્યામ કરી મૂકી, પણ કોઈકે એકદમ જોયું તો તેને જાણાયું કે આ તો ધણી કાળથી મૃત ચમલો એલેક છે. એ ટોળીમાંના ધણી મનુષ્યો સત્વર સમજી ગયા કે એ એલેકેનું ચિત્ત કંઈક અન્યવસ્થા છે. એની દુર્બળ અવસ્થામાં પણ એ કોઈનાં વચનો ઉચ્ચારતો હતો. સર્વ પ્રકારના સુંધારા સંબંધમાં વેર લેવાનું બોલતો. અને પૂર્વનું કંઈપણ એને સ્મરણ હોય એમ સમજતું નહીં. પૂર્વ કનેડાની એક પ્રસિદ્ધ દોષિન-ટકમાં એને લઈ ગયા. ત્યાં એમ માલમ પડ્યું કે એની ઝોપરીમાં વાગ્યું છે, તેથી ધા.પડ્યો છે. એકદમ સંસ્કૃતપ્રેમી કરવામાં આવ્યો અને એ એલેકને ધણાજ થોડા સમયમાં પોતાનું પૂર્વનું સ્વયં જાન જાતલ થયું. તે પૂર્વના જેવો જ પ્રમાણિક તથા શુદ્ધિમાન પુનઃ પ્રકટ થયો.

ન્યારે કોઈ વ્યક્તિનાં જો સ્વરૂપ પ્રકટે છે ત્યારે કાષ્ઠો કેમ લાગ્ય પાડવો, યોગ્યચોગ્ય હક કેમ નક્કી કરવા એ બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે છે. દર્શન તરીકે રિમથ એક વર્ષ પૂર્વે પૂણીશો સ્વરૂપ પ્રકૃતિવાળો મનાતો, તે એકાંચિક પોતાની સ્ત્રીને છોડી દે છે અને દશ વર્ષમાં તો રિમથ તરીકેનો એનો સર્વ વ્યવહાર સમી જાય છે. આવે સમયે એક વૃદ્ધ મિત્ર દેશના કોઈ બીજા જ ભાગમાં તેને કોઈ બીજી સ્ત્રી સાથે પરણેલા જુએ છે. આ નવીન સંબંધમાં તે ઉન્નતિવાળો તથા સારી પ્રતિષ્ઠાવાળો પ્રતીત યાય છે, તેમ જ તે ભાગની પ્રજામાં જેવી સર્વોત્તમ સ્વસ્થ પ્રકૃતિ ગણાય તેવી તેની પ્રકૃતિ માલમ પડે છે. દશ વર્ષમાં એના ચહેરામાં કંઈ ફેરફાર જણાય છે. તેપણ રિમથતરીકે એનો વ્યવહાર ચાલતો ત્યારે એના જે મિત્રો હતા તથા એનાં જે કામકાજ હતાં તે સંબંધમાં એનું જાન કેવળ નષ્ટ થયું છે. હમણાં તો એ જાહન એ નામે પ્રસિદ્ધ છે અને જાણે કેવળ નવો જન્મ થયો હોય તેમ એને પૂર્વનું રિમથનામના સંબંધનું સર્વ જાન જણું રહ્યું છે અને જાહન એ સંબંધનું સર્વ જાન જાતલ છે. રિમથ તરીકે સ્ત્રીને ત્યજ દેવાનો અપરાધ એનો ખરો પણ હાલની સ્થિતિમાં જાહન એ સંબંધ જ ન્યારે જાતલ છે ત્યારે એને શિક્ષા યાચ ખરી ? હાલમાં પૂર્વની રિમથની સ્ત્રીને આ જાહનસમીપ આણવામાં આવે તો એ તે સ્ત્રીને જોગખવાનો પણ નહીં. તેને કુંદરતથી ઉલટું વર્તન એની કને કરાવી શકાય ?

હાલનો જાહન પૂર્વે રિમથ હતો એ સત્ય છે, પણ એનું હૃદય તેને બદલાઈ ગયું છે. આવો પ્રશ્ન વા કેસ એક કોર્ટસમીપ આવેલો જ છે. આવા કેસથી પ્રત્યેક નિયંત્રિત સજ્જન અંતરમાં વળી નિચારતો હું કોણ છું ? મારું મૂળ સ્વરૂપ શું છે ? પ્રત્યેક મનુષ્ય એમજ માને છે કે જગતમાં મોટી જીવનતત્વ વાળી વસ્તુ કોઈ હોય તો તે હું જ છું. પણ આ માનનું વાસ્તવિક નથી. અજ્ઞાનનું આવરણ પ્રત્યેક જીવને છે. જેમ રિમથ મરીને એક મનુષ્ય જાહન થઈ ગયો છે તેમ પ્રત્યેક મનુષ્ય એક વ્યક્તિરૂપે હોય છે. તે બદલાઈ જાય અને કેવળ નવીન જ વ્યક્તિરૂપે બની જાય છે. એક પ્રકારનું એનું અમુક સ્વરૂપ હોય છે. તે વખતના જીવાત્મા પક્ષગાદ જાય છે અને નવીન જ વ્યક્તિરૂપે તે પ્રકટે છે.

તેને જોડરસ કંઈક સામાન્ય પકિતની ઉત્પત્તિને પ્રાપ્ત એવું હતો. તેને સ્ત્રી તથા છોકરાં હતાં, તેમની સાથે તથા પાંડેશી વર્ગ સાથે તે પૂર્ણ પ્રેમથી કેટલોક કાળ રહ્યો. એ

ઉલોખી હતો. દીર્ઘ દૃષ્ટિવાળો, નીતિથી દ્રવ્ય ખર્ચનાર તેમજ વિચારણા શુદ્ધિવાળો હતો. એણે વિચાર કીધો કે મારે દક્ષિણ કેસિફોનીઆ જાળને થોડાક ફળ આપ ખરીદવા અને બાકીનું જીવન કુટુંબને ત્યાં રાખી નિરૂત્તિમાં ગાળવું. ત્યાં જાળને ફળઆપને ઉછેરવા, અને તે વડે કુટુંબ વગેરેનું પોષણ મેળવવું. દક્ષિણ કેસિફોનીઆ ગયા પછી થોડે થોડે અંતરે ઘેર પત્રો લખેલા. પ્રત્યેક રીતે દક્ષિણ કેસિફોનીઆમાં એ એન્ડરસનને અનુકૂળતા હતી. પણ થોડાજ સમયમાં એવું બન્યું કે એના તરફથી એના કુટુંબને મળનાં પત્રો બીધે યદ્ય ગયાં અને કેટલાક વર્ષ સુધી એના કંઈ પણ પત્રો હતા નહોં. એક દિવસ કોઈ પડોશી કેસિફોનીઆ ગયા હશે તે ખબર લાગ્યો કે એન્ડરસન તો નથી સ્ત્રી છોકરાં સહિત કેસિફોનીઆમાં બહુજ સારી સ્થિતિમાં રહે છે. પણ એના વિચાર વર્તન એવાં તો બદલાઈ ગયાં છે કે એ આજખાતે નથી.

આ વાતપરથી એન્ડરસનની સ્ત્રી કાયદેસર પગલાં લઈ પોતાના પતિને ઘેર બાજુવા માટે કેસિફોનીઆ ગઈ. અને વચ્ચે મુલાકાત યદ્ય. દેખાવ દવાખાનક હતો. હાજર રહેલા સર્વ મનુષ્યોને પુરુષનું નિર્દોષ સ્વરૂપ સમજાતું હતું. એ સ્થાનપરના એક પ્રતિષ્ઠિત મનુષ્યને સંકળમાં લેવા તે સ્ત્રી આવી છે એવું જ તેણે બોલી ઉઠ્યા. એ પુરુષનાં ચંદુ, કેરા, હાલનચલન, વાણી વગેરે સર્વ પૂર્વનાં જેવાં જ હતાં. તે સ્ત્રીએ આ સર્વ કદી બતાવ્યું તેમજ બીજી પણ અનેક બાબતે જ સ્ત્રી પુરુષ એકતાં જ જાણતાં તે પણ કહ્યું. આપણે અમુક વર્ષ સાથે રહ્યાં વગેરે સર્વ સાંભળી એન્ડરસન ખરેખર ચુંચવાઈ ગયો. તેની આંખમાં અધુ આંખો અને પછી ખીજવાળને જોવી હશે. હે સ્ત્રી ! તું જુએ છે. 'મે' એન્ડરસનનું નામ પણ સાંભળ્યું નથી અને મારું નામ તો આનોઈક-મનોઈક આનોઈક છે.

આ વાત કોઈ યદ્ય, બધાની ત્યાં ખાનગીઃ યદ્ય કે પુરુષ તો આનોઈક છે. હવે જ્યારે સ્ત્રીના પક્ષની વાત સર્વેથી સાંભળી ત્યારે તેમને એમજ લાગ્યું કે તે પુરુષ એન્ડરસન જ હોવો જોઈએ. પુરુષના ગિતની અગ્નિરથા હોય એવી સકળ પણ શંકા પ્રકટેથી નહીં. કોઈને શું કરવું તે સૂઝ્યું નહીં. ત્યાર પછી થોડે સમયે એન્ડરસન અધરા આનોઈકનો દેહ પડ્યો અને બધા મનુષ્યોએ માન્યું કે એ કેસ જે એમિમાનીનો હતો.

મનુષ્યો પોતાનું જ્ઞાન જૂની જગ છે અને તદન નવાં જ બની - જાય છે. આંધ્રા પ્રસંગોમાં કારણ શોધવું એ સુરક્ષ છે. મસ્તિષ્કમાં વ્યથા ઉપજ્યા વિના પણ એવા પ્રસંગ બને છે. શારીરિક મસ્તિષ્ક સંજોગો બધા પણ ન હોય અને - મનુષ્યનું કંઈ નવીન જ સ્વરૂપ પ્રકટે છે એવા પ્રસંગોમાં ખાસ કરીને કોઈ આધ્યાત્મિક હેતુઓ જડી આવે છે.

એક સમયે એક વિદ્વાન પ્રતિષ્ઠિત સારું દ્રવ્ય કમાનાર સમજાતો ઘેરથી આવ્યો ગયો. યદ્ય દિવસ પછી એ મનુષ્ય એક બહુ જ બનાવવાના કારણનામાં એક સામાન્ય મનુષ્ય તરીકે કામ કરતો દેખાયો. ત્યાં તે સુખમાં હતો. એના મિત્રો ત્યાં આવ્યા અને એને એના પૂર્વના સ્થાનપર એના કુટુંબી તથા રેનેડીઓમાં લઈ જવા મથ્યા. પણ એનાએ પુરુષને કંઈ વિશેષ સુખ સમજાવ્યું નહીં. તેમ છતાં થોડે દિવસે એને ઘેર તેડી ગયા. તથા એવું પૂર્વનું જુએકું જ્ઞાન જામત કરાવ્યું. આમ કેવળ વિરમણ યદ્ય ગયું તેવું કારણ પૂછતાં એણે કહ્યું કે મારા અંતરમાં સાદું સ્વરૂપ અમવાણું કામ કરવાની વૃત્તિ પ્રગળ રહેતી; અને તેથી આ પરિણામ આવ્યો હશે. કેવળ મગજનું કામ જડ કરવાનું અને શારીરિક અમ

બીલકુલ નહીં તેથી આપો પરિણામ પ્રકટેલો. આથી જેમને કલાકોના કલાકો મગજ સાથે કામ કરવાનું હોય તેમણે થોડો સમય તો સારીરત્રમ માટે રાખવોજ. હાથ પગ હલાવીને કરવાનું થોડું કામ તો કરવું જ.

આમ કાઈક ખાસ કારણથી અથવા કંઈક બધાથી મનુષ્યનું આંતર ગ્રામ એક સ્વરૂપ છે તે બહાર આવે છે. એ સ્વરૂપ સર્વમાં નિમૂઠ છે. આ બીલું ગ્રામ આંતર સ્વરૂપ ભુદ્ધિ બળમાં તેમજ શારીરબળમાં એક સરખું જ છે. પણ એ કેવળ ક્ષિત્ર જ છે. વારંવાર ભુદ્ધિબળના અદ્ભુત ચમત્કારો એ સ્વરૂપદ્વારા પ્રકટે છે. પણ નીતિબળમાં એ કંઈક ઉતરતું છે.

ડોક્ટર વોલ્ફનાં આ સર્વ વચનો છે. પશ્ચિમના આ વિદ્વાનને લેખ વિદ્વાન પુરુષોત્તી દૃષ્ટિને વિવિધ પૂર્વ સિદ્ધાંતો તંદ્ર આકર્ષે છે. જામત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ, મૂર્છા, મરણ અને સમાધિ એવી છ અવસ્થા આર્થ શાસ્ત્રો માને છે. પશ્ચિમની પ્રજામાં આ સર્વ બેદો આ કાળે સમજવા લાગ્યા છે. આંતર મન અને બાહ્ય મન એવા બે બેદ પણ તેઓ માને છે. મનુષ્યની ઓપરીમાં વાગે તો તેનું બાહ્ય મન વા જામત અવસ્થાનો અભિમાની ગ્રામ યાય છે અને આંતર મન વા દ્વિતીય અભિમાની જામત યાય છે એવું તેઓ માને છે. મસ્તિષ્કના અમુક ભાગમાં દૃષ્ટિને સ્થિર કરવાથી અમુક સત્ત્વ દ્રવ્ય ત્યાં જામે છે અને ક્ષિત્ર ક્ષિત્ર સામર્થ્ય પ્રકટે છે. એમ આપણે ખાનીએ છીએ. સ્વાનંદ્ય, સામર્થ્ય, ઉત્સાહ, બળ, શક્તિ વગેરેને મેળવીએ છીએ.

પ્રગતિના આ કાળમાં યતનવંત મનુષ્યને આવા પુરુષાર્થો મનુષ્યોનાં વખતપરથી બાધ લેવાનું થણું મળે એમ છે. ઓપરીમાં વાગે, મસ્તિષ્કના દ્રવ્યમાં દાહિ પ્રકટે વગેરે વાતને લક્ષમાં રાખવી. તેમ જ મસ્તિષ્કના અમુક અમુક ભાગમાં નિરામયતા, સ્વાસ્થ્ય જમાવવાથી નિલક્ષણ ભુદ્ધિબળ પ્રકટે છે એ સિદ્ધાંત પણ આ સાથે લક્ષમાં રાખવા જેવો છે.

સ્વામી વિવેકાનંદનાં શત વચનો.

(ક્રીયુત, જગમોહનદાસ વૃ. મુંબાઇ.)

૧. મનુષ્યની પ્રગતિના આધાર સ્વૃણ સત્ય કરતાં સૂક્ષ્મ સત્ય ઉપર રહેલો હોય છે.
૨. વેદ એ મધ્યમથી પરંતુ અધ્યાત્મતત્વનો સાગર છે અને તેથી જ તે અનાદિ અને સનાતન છે.
૩. શાસ્ત્ર, કલા, અને ધર્મ એ સર્વ એક જ છે, સાત અદ્વૈતનાં સિદ્ધાંતથી તે સર્વ સમજવાં જોઈએ.
૪. કિંદુઓની પરધર્મ ઉપર માનશુદ્ધિ છે એટલું જ નહિ પણ સર્વ ધર્મ સંપન્ન આધારથી રહેતા છે એમ તેઓ ગ્રહણી સ્વિકારે છે.
૫. સ્મરણ અથવા યાન એ અનુભવ રૂપ નિસરણીનાં માત્ર પગથીયાં છે, તેમની નીચે અનેક જન્મનાં અનુભવો રૂપી અસંખ્ય ગૂંડ પગથીયાં રહેલાં છે.
૬. છાત્રમાં એ એક અગાધ વર્તુલ છે; શરીર એ તેનું મધ્ય બિંદુ છે, પણ તે વર્તુલનો

પરિધ ક્યાંહિ નથી (અર્થાત્ તે સર્વવ્યાપી છે). આ જિંદુ એક શરીરથી બીજા શરીરમાં બદલાય તેનું નામ જ મરણ છે.

૭. પવિત્રતા વિના ઇશ્વરની કૃપા થતી નથી.

૮. વિશ્વવ્યાપી થવા માટે અથવા અનંત વ્યક્તિત્વ પ્રાપ્ત કરવા માટે હિંદુ વ્યક્તિઓના વિચારનું રમણ હોયનું જોઈએ.

૯. આત્મા સાથે એકલાય થતાં મૃત્યુ ટાળશે, આનંદ સાથે એક થતાં દુઃખનો નાશ થશે, અને જ્ઞાન સાથે અનુસંધાન થતાં અજ્ઞાન વિનાશ જશે.

૧૦. આસ લીધા વિના જેમ જીવનું અસાધ્ય છે તેમ કોઈ પણ વસ્તુની મનમાં મૂર્તિ રચાયા વિના તેનો વિચાર કરવો અસાધ્ય છે.

૧૧. અનુભવ અથવા સાક્ષાત્કાર એજ હિંદુ ધર્મનાં દેવ છે.

૧૨. ભેદમાં અભેદ થયો એજ સદિની ચોખ્ખા છે.

૧૩. જડ મનુષ્યને ઇશ્વરની ભૂમિકામાં લાવવો એજ સર્વ ધર્મનો હેતુ છે. સર્વ ધર્મમાં ઇશ્વરનો જ સંકેત છે.

૧૪. ધર્મમાં જાતિભેદ નથી; તે સામાજિક વ્યવસ્થાજન્ય છે.

૧૫. તત્ત્વજ્ઞાનનો ગમે તેવો સિદ્ધાંત હોય પણ જ્યાં સુધી જગતમાં મૃત્યુ જેવી કોઈ વસ્તુ છે, જ્યાં સુધી અંતઃકરણમાં દેવ છે અને જ્યાં સુધી દીનપણ્યનો ભાસ થાય છે, ત્યાં સુધી મનુષ્યની ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રહેવાની જ.

૧૬. શાક્ષણી શુદ્ધિ તથા દિવ્ય તત્ત્વજ્ઞાન અને બૌદ્ધના અંતઃકરણની સદૃશતા તથા કામગણપણ્યનો સંબંધ થયો જોઈએ.

૧૭. એક ધર્મ ખરો માન્યો એટલે બીજા સર્વ ધર્મ ખરા માનવા જ જોઈએ.

૧૮. જે હું જ મારા ઉપર આપણિ એવી લાગ્યો હોઈ તો તેનો નાશ કરવો પણ મારા જ હાથમાં છે.

૧૯. નસીબ એવી કોઈ વસ્તુ નથી.

૨૦. પુનર્જન્મથી આત્માનું સ્વાતંત્ર્ય સિદ્ધ થાય છે.

૨૧. મનનું ફળ અથવા પ્રવૃત્તિ પૂર્વ કર્મોનુસાર થાય છે.

૨૨. બાહ્ય વિધિ મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટે ખાસ આવશ્યક છે એવું કોઈ ધર્મસંસ્થાપક કહ્યું નથી. મોક્ષપ્રાપ્તિનું સાધન પોતાનામાં જ અંતરંગ રહેલું છે.

૨૩. સર્વે જૂત પ્રીત સ્થાપી પ્રેમ અને સદાનુમતિ દોષી એ સાત્ત્વિકપણ્યનું લક્ષણ છે.

૨૪. તત્ત્વતઃ સર્વ ધર્મ એક હોઈ રાકે જરૂર મનુષ્યસ્વભાવના વૈચિત્ર્યાનુસાર તેમાં વિવિધતા હોવી જ જોઈએ.

૨૫. ઝોરડીમાં અધાર્ હોય તો ' અધાર્ થયું ' ! અરે ! સર્વત્ર અધાર છે ! એજ જુમ પાડ્યાથી કોઈ વળતું નથી. દીવો પ્રકટાવવાથી અધારનો નાશ થાય છે માટે તે કર્તવ્ય જ આવશ્યક છે.

૨૬. જે મનુષ્ય ભગ્યી ધર્મોચરણ કરે છે તે અધાર્મિક છે.

૨૭. સર્વ ચમત્કાર સત્યના માર્ગમાં જ દર્શિયે શકે છે.

૨૮. સત્ય સર્વદા વિશ્વવ્યાપી અને દેશકાલાતીત છે.

૨૯. આત્મા શરીર કેમ ધારણ કરે છે ? જે ધારણથી આપણે આરસો લાંબે છીએ તે કા-
રણથી પોતાને જોવા દેહમાં આત્મા પ્રતિબિંબિત હોય છે.
૩૦. અધારી આરસીમાં અધધારને દૂર થવા વિનંતી કરવાથી તે દૂર થતો નથી, તે તો
તેનું વિરોધી તત્ત્વ જે પ્રકાશ છે તેના આપમનથી જ દૂર થાય છે.
૩૧. ધર્મ એ બંધન નથી પણ સ્વતંત્રતામય નિઃકાશ અથવા પ્રગતિ છે.
૩૨. જે પૂર્વજન્મ ન હોય તો પૂર્વધર્મ સંસ્કાર માનવાનું કારણ રહેતું નથી. અને પરા-
નુભવગામી થવાનું જ બંધન સર્વને લાગુ પડે છે; જેમ યનાં પરતંત્રતા જ સર્વને
પ્રાપ્ત થાય છે.
૩૩. સર્વ ધર્મોનાં પુણ્યો સંગ્રહી, પ્રેમ રૂપથી ગ્રથિત કરી તેના ભક્તિરૂપ દ્વાર અમે તયાર
કરીએ છીએ.
૩૪. પ્રત્યેક જીવાત્મા એ નિદ્રાવશ થયેલા પરમાત્મા જ છે.
૩૫. પૂર્ણ સ્વતંત્રતાથી જ પૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય છે.
૩૬. બંધન અને મોક્ષ એ સ્વતંત્રતા વડે જ નિર્માણ કરાવણી એ કલ્પનાઓ માત્ર છે.
૩૭. જ્ઞાન જેમ જેમ વધે છે તેમ તેમ આપણને સંકેતનું પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત થાય છે.
૩૮. વિશ્વના ગર્ભ બાગમાં એક ન હોય તો આપણને વૈશ્વિકનું રહસ્ય સમજાય નહિ.
૩૯. સંકટથી બચવામીને નાસવું આપણે જોડી દઈશું તો સંકટ આપણાથી બચવામી નાસ-
વા માંડશે. બચવાગાને જ્ય પ્રાપ્ત થતો નથી.
૪૦. વિશ્વવ્યવસ્થાના રહસ્યનું જ્ઞાન થવા માટે વિશ્વ ઉપરાંત તેથી પરનાં તત્ત્વોનું જ્ઞાન
થવું જોઈએ.
૪૧. આપણા કરતાં ધૈર્ય આપણી વધારે પાસે છે.
૪૨. 'યત્કં સદ્વિપ્ર ચદૃશા ચદન્તિ' એ દિવ્ય કૃતિમાં જ સર્વ ધર્મોની ઉપપત્તિ.
૪૩. આર્ષ તત્ત્વજ્ઞાનના વિચારો એટલા તો પ્રચંડ અને પ્રસિદ્ધ છે કે તેના પ્રકાશ પાસે
પાશ્ચાત્ય પ્રજાની આંખો અંજાઈ ગઈ છે.
૪૪. બાહ્ય વિશ્વથી આપણને ધણું ધણું તો રચનામાં અત્યંત દૃશ્ય એવા એક સિંચિપની
કલ્પના થશે.
૪૫. જે અંદર નથી તેના બહાર હોવાનો સંભવ નથી.
૪૬. ધૈર્ય એ વિશ્વબહાર રહેનાર એક વિશ્વનિર્ણય છે એવી પહેલાં કલ્પના હતી; ત્યાર પછી
તે ધૈર્યને વિશ્વમાં જ પુરવામાં આવ્યા; ત્યાંથી તેમને મનુષ્યના હૃદયમાં સ્થાપવામાં
આવ્યા; અને ત્યાંથી તે દાહ સર્વત્ર નિવસી રહ્યા છે.
૪૭. વિશ્વથી હું અર્થાત્ જીવ જુદો છું એ કલ્પના આવી કે બાપ આવ્યો અને બાપ આવ-
તાં દુઃખ આવ્યું.
૪૮. જ્ઞાન એ જિન્નતાનું એક છે.
૪૯. કોઈ પણ વસ્તુની ઉપપત્તિ તે વસ્તુનું જ હોવી જોઈએ.
૫૦. 'કામ' અને કારણ એ વસ્તુતઃ અભિન્ન છે.
૫૧. આપણું સર્વજ્ઞ જીવન એક જ છે. વિચારમાં પણ આપણે એક જ છીએ.
૫૨. યોગ્ય અને અયોગ્ય એ આત્મનિક દૃષ્ટિથી જિન્ન નથી.

પ્રાચીન ભરતખંડ.

(શ્રીયુત. ઉમેદસાઈ બી. એ. મેલ્ટ્રેનીંગ કોલેજ વડોદરા.)

આપણી શાળાઓમાં મુખ્યત્વે અર્વાચીન ઇતિહાસ આપે છે; અને તે સમય દિંદી પડતીના હોવાથી, દિંદના ગૈરવ સંબંધે વિદ્યાર્થીઓના મન ઉપર જે છ.પ પડતી જોઈએ, તે પડતી નથી. અને ત્યાં મુંધી તેવી છાપ પડે નહિ, ત્યાં મુંધી બનિય ને માટે તેઓ તરફથી જે આશા મુક્ત પ્રવાસો થતા જોઈએ, તે યતના પણ નહિ. સુભાગ્યે આપણા પ્રાચીન ઇતિહાસના અભ્યાસનાં સાધનો હાલમાં જોઈએ તેટલાં મળી આવે છે. તે દિશામાં વાંચકોનું લક્ષ્ય વેચવા માટે તે સંબંધી સંક્ષીપ્ત હકીકત અને આપવાનું ઉચિત ધાર્યું છે.

ભરતખંડનો પ્રાચીન ઇતિહાસ ઇ. સ. પૂર્વે ૨૦૦૦ વર્ષ ઉપર પંજાબમાં આર્યોનો પ્રવેશ થયેલ ત્યારથી ઇ. સ. ૧૦૦૦ વર્ષના અરસામાં દિંદુસ્તાનમાં રાજપૂત રાજ્યોનો ઉદય થયેલ ત્યાં મુંધીનો ગણાય છે; અને ત્યાર પછીના ઇતિહાસ અર્વાચીન ઇતિહાસ ગણાય છે. જ્યારે એકંદરે આપણે પ્રાચીન ઇતિહાસ ૩૦૦૦ વર્ષનો છે. આ ઇતિહાસ રાજ્યોનાં જ્ઞાતાં તોનો, લઘુજ્ઞાતાં વર્ણનોનો કે રાજ્યોની ઉચ્ચ પાથનોનો નથી (કારણ કે દિંદુસ્તાનના પ્રાચીન સમયનો તેવો ઇતિહાસ મેળવવો અશક્ય છે;) પરંતુ તે ઇતિહાસ દિંદુસ્તાનમાં આર્ય પ્રજાના ઉત્તરોત્તર પ્રસારનો તથા તેના ધર્મ સંબંધી, સાહિત્ય સંબંધી, તથા રાજકીય વિચારોના વિકાસ સંબંધનો છે. મુખ્ય ક્રમે ક્રમે સુધારામાં કેવી રીતે વધે છે, તેની સામાન્યિક, ધર્મ સંબંધી તથા રાજકીય સંસ્થાઓ કેવી રીતે વિકાસ પામતી જાય છે, તેનું ખરું જ્ઞાન આપણુ ને આપણા પ્રાચીન ઇતિહાસમાંથી મળે છે. આ ઇતિહાસ અમુક રાજ્યોનો કે રાજવંશોનો નહિ; પરંતુ સમગ્ર આર્ય પ્રજાનો ઇતિહાસ છે. જ્યારે આપણા ઇતિહાસમાંથી રાજકીયોની સંખ્યાબંધ વર્ણવગીઓ વીસગ્રંથ ગઈ છે; ધણાં ધણાં લાંબા રાજ્યોના જ્ઞાતાં તોનો પતોજ મળતો નથી, તેથી આપણે દિગ્ગીર થવા જેવું નથી; ઉલટું આપણને જે મળ્યું છે, અને સંસ્કૃત સાહિત્ય બહોળામાંથી જે કાંઈ શોધાઈ, સંગ્રહિત થઈ બહાર પડ્યું છે, તે ધણું છે અને તેને માટે આપણે મગર થવા જેવું છે. જેવો સંપૂર્ણ ઇતિહાસ દિંદી પ્રજાનો મળી આવ્યો છે, તેવો બીજા કોઈ પણ પ્રાચીન પ્રજાનો મળ્યો નથી એ વાત આપણને આપણે પ્રાચીન ઇતિહાસ વાંચતાં તથા તેને બીજા પ્રજાઓના મળી આવેલા ઇતિહાસ સાથે સરખાવતાં પ્રતિત થાય છે.

જે દેવે સામાન્ય રીતે સ્ત્રીકારાચાર છે કે આર્ય લોકો મૂળથી આ દેશનાં વનની નથી. પણ મધ્ય એશિયામાંથી સિંધુ નદીને માર્ગે આ દેશમાં આવેલા છે. હાલની ધણીખરી યુરોપિયન પ્રજાઓના બાપદાદાઓ પણ મધ્ય એશિયામાંથી તે ખંડમાં ગએલા હતા; અને તેઓ તથા આપણા પૂર્વજો બન્ને એક સમૂહના જ ફાટા હતા. દિંદુસ્તાન તરફ વળેલા ફાટાના પણ બે ફાટા થઈ, એક ફાટો ઇરાનમાં ગયો હતો, અને તેઓના વંશજો હાલના દિંદુસ્તાનના અને ઇરાનના પારસીઓ છે. આ ફેરફાર ઇ. સ. પૂર્વે ૨૦૦૦ વર્ષ ઉપર થયેલો તે ઉપર જણાવ્યું છે. આર્યો પ્રથમ સિંધુ નદી આગળની પંજાબની નદીઓના દોઆં બામાંથી અસલ વનનીઓને હાંકી કાઢીને વસ્યા હતા. તેઓનો મુખ્ય ધર્મો જોતીનો હતો અને તેથી તેઓ પોતાને આર્ય કહેતા હતા; કારણ કે " આર્ય " શબ્દનો અર્થ " જોત" થાય છે. પંજાબમાં આર્ય લોકોને, એક વખત હાંકી કાઢેલા પણ આસપાસની સરહદ

ઉપર, જંગલોમાં તથા નદીઓનાં કાંઠાઓમાં લગાઈ રહેલા અસંખ્ય વનનીઓ તરફથી વારંવાર કનકગંધ ધતી અને તેમની સાથે તેમને ચાલુ લઘાઈમાં ઉતરવું પડતું હતું. આ હકીકત રંગે-રંગમાંથી મળી આવે છે અને તેથી કરીને આર્થ લેખી પંચતંત્રમાં કહ્યા તે સમયને વેદનો સમય કહે છે. જે પાંચ વિભાગમાં આપણા પ્રાચીન ઇતિહાસને વહેંચેલા છે, તેમાંનો પહેલો વિભાગ વૈદિક સમય છે. આ સમયની ઇ. સ. પૂર્વે ૧૪૦૦ વર્ષ ઉપર સમાપ્તિ થાય છે.

બીજો સમય જેને વીરરસ કાવ્યોનો સમય કહે છે, તે ઇ. સ. પૂર્વે ૧૪૦૦ વર્ષ ઉપર શરૂ થઈ ૧૦૦૦ વર્ષ ઉપર સમાપ્ત થાય છે. આ સમયને વીરરસ કાવ્યોનો સમય કહેવાનું કારણ એ છે કે તે સમયમાં રામાયણ અને મહાભારત જે આપણાં મુખ્યત્વે વીરરસ કાવ્યો છે, તેમાં વર્ણવેલા પ્રસંગો બને છે. આ સમયના આર્યલોકી પંચતંત્ર છોડી ગંગા તથા યમુનાના કાંઠાના પ્રદેશોમાં વસે છે અને ત્યાં મોટાં મોટાં રાજ્યો સ્થાપે છે. રામાયણ તથા મહાભારતમાં પ્રસિદ્ધ યજ્ઞેન્દ્રા કુરુ, પાંચાત્ર, વિદેહ, કૌસિત્ય અને કાશી લોકોનાં મુખ્ય પાંચ રાજ્યો આ સમયમાં ગંગા તથા યમુનાની ખીણોમાં સ્થપાયાં હતાં. તે સિવાય બીજાં નાનાં નાનાં-રાજ્યો આજુબાજુ સ્થપાયાં હતાં. કુરુ તથા પાંચાત્રો વચ્ચે જે વિગ્રહ યજ્ઞેન્દ્રા તે મહાભારતનું કથામીઝ છે. પછીથી દક્ષિણ તરફના મુલક તરફ આર્થ લોકોનો પ્રવાહ વળતાં, ત્યાંના અસંખ્ય વતનીઓ સાથે જે યુદ્ધપ્રસંગ બનેલા તે રામાયણની કથાનું બીજાં દોષ તેમ જાણાય છે. આ સમયમાં સાહિત્યમાં બ્રાહ્મણ તથા આરણ્યક ગ્રંથો, તથા ઉપનિષદો રચાયાં છે. રંગેદનાં સુત્રોના પશુ આ જ સમયમાં સંપ્રદ થઈ, તેની ચોક્કસ ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી. યજુર્વેદ તથા સામવેદ પશુ આ સમયમાં રચાયા હતા.

ત્રીજો સમય જેને દર્શનશાસ્ત્રોના વિશ્લેષનો સમય કહે છે, તે ઇ. સ. પૂર્વે ૧૦૦૦ વર્ષ ઉપર શરૂ થઈ ઇ. સ. પૂર્વે ૩૨૦ વર્ષ ઉપર સમાપ્ત થયો હતો. પ્રાચીન ઇતિહાસમાં આ ધણી અગત્યનો સમય છે; કારણ કે તે વખતમાં જે કાર્યો થયાં, તેથી આર્યપ્રજા દુનિયામાં મહાદુર થઈ છે; અને તેની અત્યાંતીન ખ્યાતિપણ તે કાર્યો ઉપર ધણે અંશે આધાર રાખે છે. આર્યપ્રજાનાં જે છ દર્શન શાસ્ત્રો દુનિયામાં પ્રખ્યાત છે, તે આ સમયમાં રચાયાં હતાં. જે બૌદ્ધ ધર્મ હાલમાં પૃથ્વી પરના કોઈકે લોકોએ સ્વીકારેલા છે. તેની ઉત્પત્તિ પશુ આ વખતમાં થઈ હતી. તે ઉપરાંત સંસ્કૃત ભાષાનું અપ્રતિમ વ્યાપ્તરણ, પ્રસિદ્ધ વૈયાકરણી પાણિનીએ આજ સમયમાં રચ્યું હતું. આ સમયમાં આર્થ લોકો ગંગા તથા યમુનાની ખીણોમાંથી નીકળી આખા હિંદુસ્તાનમાં ફેલાઈ ગયા હતા. યજ્ઞસન, દક્ષિણ, બંગાળના વગેરે પ્રદેશ આર્યલોકોની સત્તામાં આ સમયમાં આવ્યા. દક્ષિણમાં ચેલા, ચેરા, તથા પાંડ્ય એ ત્રણ અસંખ્ય વનનીઓનાં રાજ્યોએ આર્યલોકોના સંબંધમાં આવવાથી આર્યધર્મ તથા આર્યસુધારા સ્વીકાર્યો. વીરરસ કાવ્યોના વખતના બ્રાહ્મણ ગ્રંથો સુરના રૂપમાં લખાયા અને બીજાં સુત સાહિત્ય પશુ ઉત્પન્ન થયું.

ચોથો સમય જેને બૌદ્ધ ધર્મના નિશ્લેષનો સમય કહે છે, તે ઇ. સ. પૂર્વે ૩૨૦ થી શરૂ થઈ ઇ. સ. ૫૦૦ માં સમાપ્ત થયો. આ સમયમાં સધળો ઉત્તર હિંદુસ્તાન માર્ગ રાજા ચંદ્રગુપ્તના હાથમાં આવ્યો અને તેના પાંચ અરોહિ આજુ હિંદુસ્તાન પોતાને તાબે કર્યું. અરોહિ બૌદ્ધ ધર્મ સ્વીકાર્યો અને તેના આખા હિંદુસ્તાનમાં તેમ હિંદુસ્તાન બહાર પ્રસાર થયો. તેણે રથને રથને બૌદ્ધ મિત્ર તથા મિત્રહિત્તે માટે મહા સ્થાપના, તેમને દેશ પર.

દેશ મોકલ્યા; અને સ્થળે સ્થળે શિક્ષણેના ખતરાની તથા સ્થળે ઉસા કરી 'બૌદ્ધ' મંત્રે પ્રસિદ્ધ કર્યો. ગિરનારમાં, પંચતખમાં ચાટકપાસે, યસુના નદીના મળ પાસે, ચોરીસામાં વગેરે સ્થળે તેના શિક્ષણેના મળી આવ્યા છે; અને દિલ્લી, અમ્લાદાલાદ, તીર્થત વગેરે સ્થળે તેના સ્થળે જડ્યા છે. આ શિક્ષણેના તથા સ્થળે ઉપર જ્યેષ્ઠા-તથા મનુષ્યકર્તવ્ય સંબંધી આશાઓ કાનનેલી છે. સોરીયામાં પેલેસ્ટીન પરગણામાં જેનાં ઇસુખીસ્તનો જન્મ થયો હતો, ત્યાં પણ અરોડે મોકલેલા બૌદ્ધ સાધુઓએ મઠ સ્થાપ્યો હતો, અને બૌદ્ધ ધર્મના સિદ્ધાંતો તથા ખ્રીસ્તી ધર્મના સિદ્ધાંતોમાં મળતાપણું હોવાથી, ઇસુ ખ્રીસ્તના મન ઉપર તેની જન્મભૂમિમાં અગાઉથી પ્રચલિત થયેલા બૌદ્ધ સિદ્ધાંતોએ અસર કરી હોય એમ માનવાને કારણ રહે છે. આ સમયમાં, અરોડના મરણ પછી દક્ષિણના આંધ્રરાજ્યનું પ્રાજ્ઞસ્ય થઈ તેની સત્તા ભરતખંડના ઘણા ખરા ભાગમાં જમી હતી; અને આંધ્રરાજ્યની પડતી પછી, શુભ રાજ્યોની સત્તા જમી હતી. અરોડના મરણ પછી પશ્ચિમ હિંદુસ્તાનમાં પાર્થેલીઆની ઘણી ચડાઈઓ થઈ હતી. બાક્ટ્રીઆના ગ્રીક લોકો, હુનેનીઅન લોકો, હેલોથઅન લોકો અને ઉવટે જણ લોકો તે પ્રદેશ પર ચડી આવ્યા હતા અને મુલક છતી ત્યાં વસ્યા હતા, અને વખત જતાં કેટલાંક, આર્યધર્મ સ્વીકારી અને કેટલાંક બૌદ્ધ ધર્મ સ્વીકારી, આગેો સાથે મળી ગયા હતા. ઈ. સ. ના પહેલા સૈકામાં કારગીરથી શુજરાત સુધી અને કાશ્મીરથી આંધ્રા સુધી કનિશ્ક નામના હુનેનીઅન યતનના બૌદ્ધ રાજાનું રાજ્ય હતું. આ પાર્થેલી ચડાઈઓ, ઇ. સ. ના છઠ્ઠા સૈકામાં વિક્રમાદિત્યે, પશ્ચિમ.સરહદ ઉપર અજમી રહેતા રાંધ લોકોને દરાવીને હાંકી કાઢ્યા અને ભરતખંડમાં બગવાન રાજ્ય સ્થાપ્યું ત્યાં સુધી, ચાલુ રહી હતી.

પાંચમો સમય જેને હિંદુધર્મના પુનરુજ્જવનનો સમય કહે છે, તે ઇ. સ. ૫૦૦ માં શરૂ થઈ ઇ. સ. ૧૦૦૦ માં સમાપ્ત થાય છે. આ સમયમાં વિક્રમાદિત્ય જેના નામથી વિક્રમ સંવત ચાલે છે, તેણે શક્યોક્તિની જંગલી જગતને દરાવી, હિંદુસ્તાનમાંથી હાંકી કાઢી અને ઉજ્જયિનીમાં બગવાન રાજ્ય સ્થાપ્યું. આ માત્ર રાજ્ય ગણ સૈકા સુધી ચાલું રહ્યું; અને ઇ. સ. ૮૦૦ પછીથી અધિકારનો સમય શરૂ થયો, તે ઇ. સ. ૧૦૦૦ સુધી ચાલ્યો. આ સમયને અધિકારનો સમય કહેવાતું કારણ એ છે કે તે સમયમાં ઇસુ રાજ્ય પ્રવેશ હતું અને તે વખતમાં ભરતખંડમાં શી પ્રતિષ્ઠિત ચાલતી હતી તેનો ઇતિહાસ મળતો નથી. તેમ ઇ. સ. ૧૦૦૦ માં જ્યાંથી ઇતિહાસ ફરીથી ચાલુ થાય છે, તે વખતે ઇ. સ. ૮૦૦ માં અસ્તિત્વ ધરાવતાં રાજકુલો સધર્મી વિનષ્ટ થયેલાં અને તેઓની જગ્યાએ નવીન રજપૂત રાજ્યો સ્થપાયા હતાં જણાય છે. આ સમયને હિંદુધર્મના પુનરુજ્જવનનો સમય કહેવાતું કારણ એ છે કે આ વખતે બૌદ્ધ ધર્મ ધીમે-ધીમે જાણો મળ, પસા ખરો નાશ પામેલો હતો અને તેને દેશ-જે હિંદુધર્મ નવીન સ્વરૂપમાં ફેલાયેલો હતો. આ સ્વરૂપને પૌરાણિક હિંદુધર્મ કહે છે. આ સમયમાં, જે પુરાણો હાલ અસ્તિત્વ ધરાવે છે અને જેના ઉપર અવધાનીન હિંદુ ધર્મનો આધાર છે, તે રચાયાં. આ સમયમાં શ્રીમત્ સંકરચાર્યે ઉત્તર મિમાંસા અથવા નેદાંત નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલી તત્ત્વત્રિવિદ્યાનો વિકાસ કર્યો. આ સમયમાં જ હાલનાં સધર્મી લોકો પ્રિય સંસ્કૃત કાવ્યો જેવાં કે રઘુવંશ, કિરાનાર્જુનીય, સિથુપાત્ર વધ, શાકુન્તલ, ઉત્તરરામ ચરિત, કાદંબરી વગેરે રચાયાં.

श्री लक्ष्म

श्री लक्ष्मि दादासाह नवरोज

भारत जीवन प्रेस, मुंबई

ગેક દાદાભાઈની ૮૭ મી જયન્તિ.

તા ૪ સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૨ ના શુભ નિમિત્તે હિદુત્વાલના નરતલ ગેક દાદાભાઈ નરતે જન્મના માનમાં તેમની ૮૭ મી જયન્તિ નિમિત્તે ધી રંગમઝ ધારસઝ ઇન્ડીયનુટમાં બપોરનાં નથુ ઘાટે

શુજનતી હિદુ સ્ત્રી મંડળ

તરફથી ગોંડળનાં શુવળણી અખડ સૌભાગ્યવતી રાજકુવરબા સાહેબના માનવંતા પ્રમુખપણા નીચે બાળખાણને ઇનામ આપવાનો મેળાવડો કરામાં આપ્યો હતો તે સમયે દિદી, શુજાતી, મગી લાખામાં ધધિ સ્તુતિ શેક દાદાભઈના શુશુસકીર્તન વગેરે ગાવામાં આપ્યાં હતા તેમણી અમારા વાચક અર્થે શુજાતી પત્ર નીચે આપવામાં આવે છે

દાદાસાગને હીર્ષાયુ.

(રણ કૌશિયા તીનનાન.)

ઓ જ્ઞાન ભૂમિ, અનંત કારી, તુજ મહિમા આજે, લોક વિને સુખકારી,
જ્ય જ્ય જ્યનિ, દેવદાદાની હિજવે, ધન્ય ધન્ય થકી આ, ધસ વિનની ધરજે,
બનો શુભી આ, દેશદિન્દનો હાગે, ઝગઝગ ઝગઝગને, દેશરીઝવતો વીરા,
નિજમર્તિ નીરખી, દિન્દ પ્રભ સો રાચે, એ વીરના નરના હીર્ષાયુષ્ય માટે,
દેશગજ હાલરો, કામો કરી નિરાને લઈ આશ્રય સાન્તિ દિનગમન બની ભાલે
ભક્ત ભસો થકે, દેહ સમગ્રી દેરો, કરી કાર્ય રૂપ સૌ, રાય પ્રભ સુનેહે,
નદિ બેઠ કી આ દેશ વિરે તુ ધરનો, સૌ અંખ ગળીને હાં અતરમા કરતો,
કરી અખ. મર્તિ, દેવદાદા દાદા, આ તેનીય મગી શુશુકથે નિજતારા

“ હિંદના દાદા ઘણું જીવો ! ”

એક મહાન્ વીરજાની ઝગઝતી કારકીરદી.

(શીખખ માટે ખામ લખવાર.)

“ કીરોજગર ”

જન્મના આદિર દેખા પપાગાયક, હિંદ સનનનને તેના બેટા તરફ સુખનો વારસો ગોસનાત, દિના દિનાર્થને સુકાની, હરેક મિત્ર મહાજના તુલ, હિંદ તરફથી પ્રાપ્ત કરનાર મદાનતરૂ રેઃ દાદાભાઈ નરતેજ હાનમા પોતાની શુભે વીર પોતાના મુરોશિન ‘ટ્રેસ’ મા અનંદમાં હીવસો પસા કરે કે એ મદાન દાદાવ્ય પોતાની શુદ્ધી દેના દેના ઉપોગી ને પાનપાક બંને તેના કામો માટે શુજાતી છે તે સર્વને જાગન છે પણ તે મહાદા નગની યા

હિંદના અંતઃકરણમાં તાજી રાખવા તેમની ઝળકતી કારકીરીનો હુંક સહે તેના વખાણના માટે હું અને સીલ સીલપાથે રહુ કરું છું.

એ મહાન નરનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૨૫ ની સાલમાં થયો હતો. ને તેણે પ્રથમ દેશ-ડીના નામે ઓળખાતા હતા. તેમના પીતાજી નવરોજી પાલનજી એક યુનેર્ગ રહેમ દીલ મીલનસાર ચઢચ દતા તથા તેમના માતાજી બાઈ માણેકબાઈ પણ એક ખરાં અંસહી બોલાં, ધર્મી બાઈ હતાં. તેવણના વિવાહ બ્યારે તેવણની ઉમ્મર માત્ર ૧૨ વરસની હતી ત્યારે થી. સોસાયટી શરૂકરી બેટી શુભચાલુ સાથે થયાં હતાં. સર્વથી સરખાતની ફેળવણી તેવણે પ્રથમ એક્સિસ્ટન્ટ ઇન્સ્ટિટ્યુશનમાં લીધી હતી ને ઇ. સ. ૧૮૪૦ માં તેવણે પેઢેથી "કમેર સોલર" ની પદવી મેળવી હતી. ૧૮૪૨ માં એજ કોલેજમાં નૅરમન સોલર વર્ગમાં દાખલ થઈ ૧૮૪૬ માં એજ ઇન્સ્ટિટ્યુશનમાં શિક્ષક દાખલ થયાં મેળવવાને સક્તિમાન થયા હતા. ૧૮૪૮ માં તેમને "રુન્ટ સોશીટી એન્ડ સાઈનિટીરીક સોસાયટી" ના ચેરમેન નીમવામાં આવ્યા હતા. જે સોસાયટી ઇન્સ્ટિટ્યુશનના વિદ્યાર્થીઓએ એજ સાલમાં સ્થાપી હતી. ૧૮૪૯ માં બહારકોટ ખાતેની છોકરીઓને ફેળવણી આપવા માટેની સુલેખાં તેમણે પોતે મદદગાર ને એક એજબાદ તરીકે સેવા બજાવી હતી. ૧૮૫૧ માં એક્સિસ્ટન્ટ કોમિશનરી પ્રેસિસર તરીકે નિમણા હતા ને ગણીત સાથે અને કુદરતી વિજ્ઞાના લેકચરો બોલી ઉતસાહથી આપ્યાં હતાં. ઇ. સ. ૧૮૫૫ માં તેવણે લંડન બહુ પેતાના કદમે લખાવ્યા હતા ને થોડાક વખતમાં વેપાર બાજતરું સંપૂર્ણ ઝાલ લઈ ૧૮૫૬ માં લંડનની યુનીવર્સિટી ઓફ જ્ઞાના શુભરાતી ભાખાના પ્રેસિસર નેમાયા હતા. ૧૮૫૯ ના સાલમાં તેમને એક પુત્રની શક્તિ થઈ હતી જેમનું નામ અરદેશર હતું. એજ સાલમાં લંડનને લીવરપુલમાં પેતાના નામની એક પેઢેથી ઉઘાડી હતી. ૧૮૬૧ ના સાલમાં રોક, હોરમજી મનચેરજી કામા તેમજ બીજા પારસી શીડીઓ મળી પુરોષના જરથોસ્તીઓનું 'ધર્મનું' ૧૩ સ્થાપ્યું હતું ને તેની કમીટીના સરનસીનનું માન મી. લાલાભાઈ મળ્યું હતું. ૧૮૬૩ માં તેવણે મુખ્ય બહુ પદાપી જે વારે મુખ્ય યુનીવર્સિટીના ફેલોશમાં તેવણને આપવામાં આવ્યું હતું.

૧૮૬૪ માં તેવણ ખીજ વાર લંડન બહુ સારે નીકળ્યા હતા. ૧૮૬૫ ની સાલમાં તેઓએ લંડન ઈડીવન સોસાયટી સ્થાપી હતી, ને તેના પ્રમુખ નેમાયા હતા. આ સોસાયટીમાં તેઓ હિંદના લાભ માટે હરેક બાજતો પર વિચેચન ચલાવી હીંદ દેશના લોકોને આચાર વિચારો દરશાવા ખુલિે દીમે આમજીવ કીપ્યું હતું. ૧૮૬૭ માં ખીજ એક મંડળી સ્થાપવામાં આવી જેમના એવજી બજાવયી હતા. આવી રીતની અનેક રીતઓના બદલામાં તેવણ બ્યારે ચોથી વાર લંડન બહુ પદાપી ત્યારે તેમને હિંદના ચહેરીઓ તરફથી રૂ. ૩૦ હજારની સુદર ખર્ચ એનાયત કરવામાં આવી હતી. ૧૮૭૪ ના સાલમાં તેવણ બેટાદરાના દીકાને તરીકે નેમાયા હતા પણ કામના દયાજી ને ખીજ ખાનગી બાજતોને લીધે તેવણે રાજીનામું આપ્યું હતું. ૧૮૭૫ માં મુખર્કની કારપોરેશનના એક મેમ્બર થવાનું માન મેળવ્યું હતું, બ્યારે પછી ૧૮૭૬ માં તેવણ ઈમર્કાંડ પાછા ર્યાં હતા. જે હિંદની ગરીબતા દાખવા માટે તેવણે પોતાનું બજતું કીકું હતું. ૧૮૮૨ માં તેવણ મુખર્ક મરી પાવા થયાં હતા. ૧૮૮૩ ના સાલમાં તેમને મુખર્કની કારપોરેશનમાં કર ભાગાગરો તરફથી સુડી કાકવામાં આવ્યા હતા. ૧૮૮૫

માં તેવજીની ચુરણી લોડરેએ કીધી હતી. એજ સાંઝના અકટોચર માસમાં મુંબઈ મ્યુની-
સીપાલીટીના ટાઉનકાઉન્સીલના એક અધિકારી તરીકે તેમને નેમવામાં આવ્યા હતા.
એજ સાંઝમાં તેવજે એક શુભ પંથલું ભર્યું યાને ઈડીયન નેશનલ કોનગ્રેસની સ્થાપના એન-
રબલ શીરોસાહ મહેતા, જરડીશં બરદોઈન તૈયબજી, જરડીસ અંધારવરકર, સર વીલીયમ
વેડરબર્ન, વગેરે સાથે ગળીને કીધી. જે શુભ પંથલું દિલ્લોમાં આવકારવાયક લેખાયું છે.
૧૮૮૬ માં ઈંગ્લેન્ડ પાછા ફર્યા ને હોલબોર્ન શહેર તરફથી પાર્લામેન્ટ માટે પોતાની પહેલી
ઉમેદવારી રજુ કરી. પણ તેમાં તેઓ નીપજી નીવડ્યા. ૧૮૮૭ માં દિલ્લો ગરીબાઈ પીરે
તેવજે જે રીઝુ કીધી હતો તે ખરેખર વિલાયતના નરોને ખી વિચારના ઉંઝા દરવાજામાં ગરકાવ
કરી દે તેમ હતું. ૧૮૮૮ માં તેઓને નેશનલ લીબરલ કમિટી ખાણીઓ આપી અપુર્વ માન
આપ્યું હતું. ૧૮૮૨ માં તેઓ શીન્સગરી તરફથી પાર્લામેન્ટમાં ચુંટાયા હતા. પાર્લામેન્ટના
પહેલા દેશી મેમ્બર હોવાનું માન મી. દાદાભાઈને ફાલે ગયું હતું. તેઓ પ્રથમથીજ એક
લીબરલ મેમ્બર ચુંટાયા હતા ને દિલ્લો ખલા માટે તેવજી વારંવાર હુકમવાવતા રહ્યા હતા.
૧૮૮૨ માં લોડોનો બારે દરે. વચ્ચે પાછા ફર્યા ૧૮૮૩ માં લાહોરની કોનગ્રેસના સરન-
શીનની જગ્યા લીધી. ૧૮૮૫ માં જે રાયલ કમીસન નેમવામાં આવ્યું તેમના દાદા મી. દાદા-
ભાઈને નેમવામાં આવ્યા ને દરેક વખતે પોતાની કાબેલીયત સીદ કરી પોતાનો કીમતી
કાળો આપતા રહ્યા હતા. ૧૮૮૭ તેમના કેળવણીના જેટા અરદેશર મરજી પામ્યા જે તેમને
કુદરતી કટોકે હતો. પોતાની જીભેગીમાં પોતાનો કાબેલ જેટો હજીત યુજન પામે એ તેમને
માટે એક પાઠ્ય જેવું દુઃખ હતું પણ તોગી સજીરી રાખી સમજી 'ખમ્બુ' હતું. ૧૮૮૮ માં
ઈડીયન કન્સી કમીટી સનપુખ પોતાની વાજખી લડતો દિલ્લો લાભ માટે સરવિલીયમ
વેડરબર્નની મારફતે કરી હતી. તેમજ ઉપરા સાપરી કાપણો દરેક ઠેકાણે આપ્યાં હતાં
ને દિલ્લો જોડતા દેક અપાવી દિલ્લો આશિષ મેળવ્યા હતા. ૧૮૯૦ ની સાંઝમાં તેઓની
એક મોટી તકલીફ રોક દરામજી કાવસજી ઇન્સ્ટીટ્યુમાં ખુલ્લી મુકવામાં આવી ને મુખબના
શહેરીઓએ એક મોટી નાણાની રકમ માન સડીત તેમને અર્પણ કરી. ૧૮૯૬ ના સાંઝમાં
ઈન્સ્ટીટ્યુની પ્રખ્યાત ધી નેશનલ લીબરલ કલમ કમીટીના એક સભાસદ તરીકે ચુંટી કઠાડાયા
હતા. તેમજે એક ચોપડી વિલાયતમાં પ્રગટ કીધી હતી જેમાં દિલ્લો ગરીબાઈ વિસ્તારીને
લખાયેલી હતી. તેમજ તેમની લડતો તથા દિલ્લો પ્રપાલ સ.ય. માગેલા સદેશોએ ખી પ્રગટાવ્યા
હતા. ૧૮૯૬ માં કલકત્તા ખાતે પ્રગટકીય કોનગ્રેસ મળી હતી તેના સરનશીન તરીકે
લોડોના બારે ઉત્સાહ વચ્ચે ચુંટાયા હતા ને પોતાનું કામ આશાનીથી બજાવ્યું હતું.
૧૮૯૭ માં તેવજી લંડન પાછા ફર્યા જે વખતે તેમને બાદશાહીમાન દિલ્લો લોકો તરફથી
મળ્યું હતું જેવું અનુપમ માન જવજેજ કાષ ખી દેશીને મળ્યું હશે. પણ થોડાંક વખત
ત્યાં રહી તેવજી અત્રે પાછા પધાર્યા ને હાલમાં પોતાની તખીયતના સુધારા અર્થે પોતાના
વેસાવે ખાતેના બંધગામાં આરામ ને રહાવમાં વાસો કરી બેઠા છે, તેવજી દિલ્લો દાદા
હજી તેમને હેડે તાજ છે. ખરેખર દિલ્લો ખેરખાહ તે તાજ નામ દિલ્લોમાં અમર
કીધું છે. દરેક બાબતોની લડતો ચત્રાવી દિલ્લો દાદા રોડવીનાં પુરેપુરાં સાધિતો તે પુરાં
પાંડ્યાં છે. તારી જોડી દાદા સમય જોતાં મળી મુશકેલ છે. જાણ કરજે એ પ્રશ્ન ! તું તેજ
મહાન નરનું જેને ૩૦ કરોડ દિલ્લીવાનોના હજાર આશાથી તૃપ્ત કરી તેમનાં મોઢાં દસ્તા

કાયાં છે. ને આજે તેમની ૮૭ મી સ્વચ્છેદ આનંદથી ઉજવવા નસીબવંત નીરડે આવું દરેક કામ ખરા દીવ્યથી છાંટે છે તે આમીન થ.ઓ.

બલસાની ભડી યાદ છવાંધ રહો,
હિંદ સસતનતપર દેસાઈ રહો;
નોંધાઈ રહો હિંદમાં તે મુખારક દીન,
આશિષ દીરેજગરના થાઓ આમીન આમીન.

પ્રેમની પરીક્ષા.

(શ્રીયુગ, ગોપર્ધન ઓદિકરન દાલેજ મુ'બાઈ.)

૧.

દિવસ હોવા છતાં પણ કાળાં વાદળાંઓથી બધે અંધારૂં દેખાવા દરતું હતું, થોડી થોડીવારે વરસાદનાં સખત આપટાં પડવા કરતાં હવાં તથા ફુનીયાને પોતાની અપહતાની અવસાથથી આંધ્ર નાખતી હોય તેમ વચમાં વચમાં વિજળી અમકારા માણી કરતી હતી.

એક પથરથી બાંધેલા અગાસીવાળા નાના મકાનની છેક ઉપરના માળના દિવાનખા-
નોમાં કાચ ઉપર એક શોળ વર્ગની બાળા દિલગીરી વારેલા અદેશથી અરથી બોલતી અરથી
મુનેલી અવી સ્થિતિમાં પડેલી હતી. તેની આંખો કુદરતી રીતે બંધ તેજદાર તથા અચ્ચસ
હોવા છતાં શોકમાં થોડી મીઠાઈને સામે ટાંગેલા એક મોટા આપકપેઈન્ટીંગ ઉપર એક
નજરે ચોંટી રહી હતી; તેનું સરીર જુવાનીના બળથી ઉભરાતું હોય તેવા આકાર તથા
બાંધવાણું હોવા છતાં સંપ્રકાશના ચરમની ધારે ગમેલા તેજનાણું દેખાતું હતું. તથા
બારીમાંથી કુકતો પવન તેના નાજુક સરીરને ધુજરી જીખતવે તેથી તેજે તે સાક્ષી
આસપાસથી ટાંકી દીધું હતું. સામેનું ચિત્ર જોઈ તેના અદેશ ઉપર જાત જાતના શબ્દ
બહાવા કરતા હતા. કાંઈવારે તે એક નજરથી જોતી પોતાની ઝળઝળાણીયાં વાળી આંખને
છબી ઉપરથી ખસેડી થોડી વાંકી એક બાજુએ સ્થિર કરતી હતી, 'તો કાંઈવારે જાણે ફુન-
યાથી કંટાળી હોય અને સ્વર્ગમાં ચડવાનો રસ્તો શોધતી હોય તેમ તેમને હવાં અદાથી સો-
લોંગ તરફ નાંખતી હતી.

સામે ટાંગેલું ચિત્ર તેના પિતાનું હતું. તે ચિત્ર જોનાં જ તેના અનમાં પોતાની છં-
દગીના હેવાલ આગેદુર તરી આવવો હતો તથા તેને ગમગીનીમાં ગરકાવ કરી દેતો હતો.

તેના મનમાં વિચાર ચળા હતા કે 'અહો ! કુદરતના એક દેવા વિચિત્ર છે ! ધર્મ-
કર્મ તે માણસને ઉચ્ચે હવામાં આનંદથી દેરે છે તે પરીકમાં તેને તેટલા જ જોરથી
નીચે પહોંડે છે.

કેવો જોગો અને ભણે-આપ ! 'હે-પિતા ! હવે તમે સ્વર્ગમાં ધરતી દલુરમાં આ-
નંદમાં રહેતા હો છો, કાંઈ ધરતી મોટા દુકલને તારા ગર્ભ દારખુસરે આ પૃથ્વી ઉપર
ખાજ આપ્યા હશે પણ તમારી આ પુત્રી-આ-કુળી કે આ આંસુથી આવારણું લેતી
પુત્રી તમને દરમી ઉંચ નિમાસથી નજર આગળ જોવા

ક્યાં તમારું વર્તન સુરત અને ક્યાં તમારી સલામી વડાશી મુખર્ષી નમરી ! મુખર્ષીમાં તમે દેવી સારી પ્રખ્યાતિ મેળવી ! સુર જેમ આકાશમાં ઉગે છે ત્યારથી પોતાનાં કિરણો બધા વધારીને જમરને તેજથી આંધ્ર નાંખે છે તેમ તમે તમારી શોભાથી બધાને ચકિત કરી નાખ્યા છે. તેથી પણ વિશેષ મોટી શોભાનો વધારો કરવા તમે આખા હિંદુસ્થાનના મુખ્ય મથાના સડેર દેશાંતમાં આવીને તમારી બાકી રહેલી ઈર્મિને પુરે પુરી પ્રકાશમાં આપી દીધી છે !

સુર જેમ આશમે છે અને બીજે દિવસે ફરીથી દેખાય છે તેમ રમણમાં મહેલાં માં જુઓ પણ ફરીથી દેખાનાં હોય તો કેવું સારું ?

આ પ્રમાણે વિચાર કરતી તે બાળા મનને પોતાના પિતાના ચિત્ર તરફથી એવી લાઠી રસ્તા ઉપર પડતી બારી પાસે ઉભી રહી.

પાંચ સાત મિનિટ યથ નદિ હોય એટલામાં તો સામે જણાતા સરકારી ફાનસના શાંતલા પાસેથી આવતો એક ઝમ્મો આંદોને ઉમેલો માણસ તેની નજરે પડ્યો. બનેલી આંખો મળતાં જ અરવિંદાએ “ આહો ! મીસ્તર નીલકંઠ ! તમે ક્યાંથી ? ” એમ બોલી દાદરથી એકદમ દોડીને નીચે ઉતરવા માંડ્યું.

દીવાનખાનામાં અને રાખડ મધ્ય અને બન્ને લાંબે વખતે મેળાપ થયો હોય તેમ આંખ માં ઝળઝળાયાં લાવીને અરવિંદાએ બરત દાખી નોકરને બોલાવી ચઢા તૈયાર કરવાનો હુકમ કર્યો.

અરવિંદા બોલી “ મી. નીલકંઠ આજ ત્રણ વરસે મને તમારા મુખપત્ર દર્શન થાય છે. તમારા મધ્ય પછી મારા વડાશા પિતા એક વરસમાં મરણ પામ્યા અને હું એકલી જ આ પામાં તેમજે મોટા પૈસા તથા ધરનો ઉપયોગ કરતી તમારી રાદ બેતી ધંધરને પ્રાર્થના કરતી બેસી રહી છું. તમે મોટા દમામથી અમેરિકામાં વેપાર કરવા ઉપડી ગયા ત્યારથી તમારા તરફથી અમારા જાણવામાં કંઈ જ સમાચાર આવવા નથી પામ્યા. ”

“ તમારી “ Dont care (નિરશ) શીવશરી ” તો અજ્ઞ લાગે છે ! મી. નીલકંઠ તમારી એ શીવશરી ફનીવામાં માણસોને લાગણી વિનાનાં અને બે દરકાર બતાવે છે એ મુંઝવે છે ! ”

આ પ્રમાણે વાત ચાલતી હતી એટલામાં નોકરે દીવાન ઉપર ચઢાના ખાલા તથા ટેલોર મીંદાપ વગેરે આવતી વસ્તુઓ ગોઠવીને મી. નીલકંઠને સલામ ભરી. નરતજ અરવિંદાએ પોતે પોતાના હાથેજ એક ખાલો ઉપડી યજુજ પ્રેમથી મી. નીલકંઠને આપ્યો.

નીલકંઠે કહ્યું “ અરવિંદા ! તમારા પિતાના હાથથી નવાં નવાં પત્રો શોધવાની સરસ શેઠવણિને પામીને હું મોટી આશ્ચર્યથી ઉત્તરનો મારા રહેઠોડીયાની સલાદથી અમેરિકા ઉપડી ગયો. ત્યાં મેં મોટા સવળો પૈસા—મારા ખાસ દબર કેપેલા Dont care ના નિયમ પ્રમાણે, માલનીય (ખાલો)ના ધધામાં રોકી દીધા. કુદરતના સંસ્થાએ એવા બન્યા કે એકાએક અમે રાખેલી ખાલોમાં એક વરસમાં એકાદમી એકાદમી (અકસ્માત) થયા અને તમારી કપેનનો સવળો ઉત્સાદ લાગી ગયો. પણું ફાનમે ત્યાં ખર્ચા પણ મારી Dont

care શીલસુધીથી મને જરા પણ ત્રાસ જણાયો નથી. હંમેશાં ઈશ્વરમાં વિશ્વાસ રાખતો તથા મારો નિયમસર નિજાવ કરતો આખર ગર્ભ મેહકર્મમાં હું હિંદુસ્તાનમાં આવી પહોંચ્યો છું. તમને તથા તમારા પિતાને મળી જવાની ઇચ્છાથી આજે હું અહીં આવતો હતો એટલામાં તો તમારો મને બારીએથી જ ચહેરો નજરે પડ્યો. મીસ અરવિંદા ! તમારા પિતાના દુઃખદાયક સમાચારથી મને બહુ દિનગિરી ઉપજે છે અને તમને કેમ પણ રીતે મદદગાર થવાય એમ હું ખરા અંતઃકરણથી ઈચ્છું છું. તમારી મરજી હોય તો સુરત કે મુંબઈ સુધી હું તમારી સાથે આવું અને તમારી અહીંજ રહેવાની મરજી હોય તો જે તજવીજ તમારે ગોઠવવી હોય તેમાં મદદ કરવા હું તૈયાર છું. હું ધારું છું કે તમે પણ મારી પેઢીજ આવી પહેલા દુઃખ દાયક સંજોગોને Don't care શીલસુધીથી ન જવા ગણીતે અને કષ્ટ રમાં વિશ્વાસ રાખીતે બલિષ્ઠતા સુખના ઉગળા દિવસોને નજર આગળ જોયાં કરશોજ.

અહાને ખાસો ખાસી થયેલો જેઠ અરવિંદાએ પાસે પડેલી કોટલીમાંથી પોતાને હાથે ફરીથી ચઢા રેડી કહ્યું “ મારી હાલ તો અહીંજ રહેવાની મરજી છે. આ દીવાનખાતામાં મારી માતાનાં, પિતાનાં, મિત્રોનાં તથા ખીજાં કલ્પનામય જે જે ચિત્રો ટંગેલાં છે તે બધાં મારા હાથથીજ મેં ચીતરેલાં છે અને મારા પિતાના રનેદને લીધે ધણાં જ મોટાં મોટાં માણસો મને ચિત્રો તથા ઓર્થોપેક્ટીંગો તૈયાર કરવાના ઓડરો આપે છે. આ કળાને લીધે હંમણાં તો મારી પૈસા વગેરેની સ્થિતિ પણ ધણી જ સારી ગાલે છે. પણ અરે ! મી. નીલકંઠ, આ તમારો આવરકોટ બાલુમાંથી આવેલો બધો ફોટેસો કેમ છે ? તેનાં બટન પણ કોટમાં ફુટી ગયેલાં છે તેથી તમે જરા ઉતારી આપશો તો હું મારી સીવવાના સાદિસથી હંમણાં થોડીવારમાંજ તમને સીવી આપીશ.”

નીલકંઠે આનાકાની-કથાં છતાં પણ અરવિંદાએ તે કોટ પોતાના હાથેજ ઉતારી પોતાની સોઈંગ-આરકોટ મંગાવીને તેને સીવવા માંડ્યો.

સીવતાં સીવતાં અરવિંદા બેઠી “વાર મી. નીલકંઠ ! દલે તમે શું કરવા માગો છો ? જે તમારે કોઈ વેપારની દુકાન કાઢવાનો કે ખીજો કોઈ કંઈ કરવાનો વિચાર હોય તો મારા ખાતામાં દરેક હજાર રૂપૈયા રોકડા જોકમાં જામે છે તે રકમ તમે મુડી તરફ ઉપયોગમાં લઈ મને આભારી કરો.”

ગંભીરતાથી નીલકંઠે જવાબ વાળ્યો “ અરવિંદા ! હજી હું કોઈ એકસ વિચાર ઉપર આગ્યો નથી તેથી તમને હાલ કંઈ જવાબ આપી શકતો નથી; હું બે ત્રણ દિવસ પછી વળી અહીં આવીશ ત્યારે તમને મારો વિચાર જણાવીશ. X X X પણ હાલનો કંઈ નહિ Don't care હું.”

આ પ્રમાણે વાત ચાલતી હતી એટલામાં સામેની બાંત ઉપરના ધડીવાળમાં સાલ સાતનો એક ટકોરો થયો. ટકોરો સાંભળતાં જ નીલકંઠે-વિચારવાળી ઝીણી આંખોને જુરસાથી બરાબર ખુલ્લી કરતાં કહ્યું “ સાલ સાત-! હા ! મારે આહતી ટ્રેનમાં જવાનું છે; બરાબર પોણા નવ વાગે મારે એક વેપારી સાથે ‘ એપોકેન્ટમેન્ટ ’ છે.

આવરકોટ સીવાઈને તૈયાર થઈ રહ્યો હતો તે આપતાં આપતાં અરવિંદા શરમિંદા

લાવથી નિશ્ચય નાંખતાં નાંખતાં બોલી. “ વખત જતાં વાર થયું ન લાગી; સંભાળથી જરૂરે કાલે જાણેલા જમવાનું. અહીંજ રાખજો, હું તમારી રાહ જોઈને બેસી રહીશ. ”

“ નહિ નહિ મીસ અરવિંદા, મારાથી કાલે તો અવાધ તેમ નથી જ. હું કદાચ પરમ દિવસે જાણેલા આંતર શિક્ષક. મારે માટે કેવળ જાતની શીકર રાખશે નહિ. હું એક વિચિત્ર જાનના જ માણસ છું. મારું Don't care મને બહુ જ ખુમારીમાં રાખે છે. X X X થયું હા ! મારે તમને એક વાત પૂછવાની રહી ગઈ; અને તે એ કે તમે મારા જોયેલાટ મીત્રવાની જાને તરડી શા માટે લીધી ! સામે દેલરીય-રોગમાં નોકર સાથે મોકલી આપ્યા હોત તો વગર મહેનતે સરસ મીત્રાઈને આવત ! ”

મંદુર મુખનું મગજનીને અરવિંદા બોલી “ તમે કે જેમની મુખાકારીની પ્રાર્થના હું છું. વર્ષ થયાં પરમેશ્વર પાસે હમેશ સુતાં પહેલાં ક્યાં કઈ છું તેમને આવા હોટેલા કોટથી વરસાદનાં ઝાપડાંમાં બીગળા બેસાવું હું કેવી રીતે સહન કરી શકું ? ”

નીલકંઠે કહ્યું “ કદાચ તમને એમ લાગ્યું હશે કે હું આવા મટન વિનાના અને ફરિયા કોટથી સારી ચોસાઈટીમાં રહે તો ખરાબ દેખાઉં અને હાસ્યને પાત્ર માઉં ! ”

“ અરે નહિ જ ! નીલકંઠ જ નહિ ! એ તો વિચાર જ મારા મગજમાં હજી સુધી આપ્યો નથી.....” અરવિંદાના કપાળ ઉપર આ સખ્તો બોલતાં વિચિત્ર જાતની રેનેડને દર્શાવનારી કચ્છકીયો પડી અને તેનાં ભવાં થોડાં હિંચાં ચડી ગયાં.

તે બોલી “ દ્રેનમાં વરસાદના પવનમાં તમને ટાલ લાગી હરકત ન થાય તથા તમારી મુખાકારી મુખપૂર્વક યાવ તેટલા માટે જ ”—બોલનાં બોલતાં તેની નિર્દોષ આંખમાં આકળનાં પાણી જેવાં જગજગીયાં દેખાવા માંડ્યાં અને મી. નીલકંઠે પોતાનાં હોઠથી સદૃશ સીંગાડી વગાડી એક હરે દમ બેસીને “ વાહ હું નહિ છું, જ્ય જ્ય ” એમ ધીમેધી બોલી દાદરથી નીચે ઉતરવા માંડ્યું.

X X X X રોડને જઈ નીલકંઠે ટીકટ બોલીસના પાનીયા ઉપર ટીકટ લેવા માટે પોતાનું પાણીટ જોવર કોટના ખીસામાંથી કાઢીને ઉઘાડ્યું. પોતાની કપડાં દેસ ફેપવાની રીતે લી માટને એવવા જતાં તેની વચમાંથી પાંચ ગીનીઓ બહાર નીકળી આવી. ટીકટ મા-રતરને સ્ટેશનનું નામ દેતાં દેતાં પહેલું મોડું રાખીને તે એક પંજા સ્તંભ જોઈ એક મીણ અને વિચારવા લાગ્યો કે “ મારા પાકીટમાં ગીનીઓ ક્યાંથી ! ! ”

પ્રેમ પ્રભાવ.

(શ્રીયુત. ગાવર્ધન ઓલિવ્સ્ટ્રીન દાલેજ મુબારક.)

(મોરો વહાલો આબો વેશ ધારી એ રાગ.)

અહો ! પ્રેમનો પ્રભાવ શું હું પેશું
પશુ, પશિ, છવ, ખનિજ માંહિ દેશું !
મનુષ્ય વિવિધ માંહી માત્ર એક બ્યાપી,
પ્રેમ જ્યોતિ દુઃખ તમસ દેશે કાપી !
‘સાહચર્ય’-પ્રેમ સારસો બતાવે,
ચક્રવાક બ્યથા^૧ પ્રેમની જણાવે !
જમર કરાળ સ્પર્શથી અધિક પુલાવે,
યુધ્ધ ઝાકળનાં જળથી પુષ્ટ થાયે !
કરી પ્રેમ તણી પ્રદક્ષિણા પોતે,
વેલી વૃક્ષ તણા આશ્રયને ગોતે !
ખનિજ માંહિ ક્ષાર-અર્ક મિશ્ર યાતાં,
વિવિધ ધાતુ આદિ પદાર્થો બાંધાતા !
તત્ત્વ મુખ્ય બે^૨ રહીને હવા માંહી,
સર્વ સૃષ્ટિ તણું કરે પોપણ આંહી !
સૂક્ષ્મ ‘તત્ત્વ’ બે યદી બન્યું છે પાણી,
છે એ સર્વ તણા પ્રેમની એધાણી !
પ્રેમ અંજનથી નેત્ર આ અંજતાં,
બધે પ્રેમનાં પ્રતીક^૩ પ્રતીત યાતાં ! !

૧. સારસ પક્ષીનું બોદું પરસ્પરથી વિષ્ટુડું પડતું નથી તેથી સાથે જ ર્થા, કરવાનો સાહચર્ય-નિયમ કહેવાય છે.

૨. ચક્રવાક પક્ષીનું બોદું સાંજ પડ્યા પછી સામ સામે ડિનારે એક બીજાના પ્રેમના દુઃખને જણાવતું પોદાર ક્યારે કરે છે.

૩. ‘Alkali’ અને ‘Acid’ નામનાં તીવ્રજ્વ તત્ત્વોનું જુદા જુદા સંજોગોમાં મિશ્ર થવાથી વિવિધ ખનિજ થાય છે એમ માનવામાં આવે છે.

૪. હવામાં ‘Oxygen’ અને ‘Nitrogen’ નામનાં બે અગત્યનાં તત્ત્વો રહેલાં છે તેથી જીવન મળે છે એમ ગણાય છે.

૫. ‘Oxygen’ અને ‘Hydrogen’ એવી બે એમના અમુક પ્રમાણના સંયોગથી પાણી બને છે એમ સિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે.

૬. ચિન્હો (પ્રેમનું અંજન તરીકે આંખોમાં આંજવામાં આવે છે ત્યારે બધે પ્રેમનાં જ ચિન્હો દેખાય છે.)

સદ્ગત નિઝામ સરદાર. મીર મદાલુનખાની.

જન્મ ૧૮૬૬.

અવધ ૧૯૧૧.

© Lakshmi Art Bazaar

નામદાર નિઝામ મીર મહાલુવઅલીનું મરણ

તથા તે પરથી લેવાનો વોધ.

(પ્રકાશક.)

આપણી દષ્ટિ આગળ સ્વભાવસતતાના (કુલરતા) જે વ્યતિકરો (બનાવો) વાર-વાર બન્યા કરે છે. એક વ્યતિકર એ જન્મ છે અને બીજો મૃત્યુ છે. આ બંને વ્યતિકરો મનુષ્યદિનમાં સર્વોત્તમ લાગ લાગ્યે છે.

એક વ્યતિકર હવેને પ્રકટાયે છે. ત્યારે બીજો શોક ઉપજાય છે. આ સિવાય બીજા અનેક વ્યતિકરો પ્રતીત થાય છે. તે સર્વમાં પણ કોઈ ત્યારે હવેને પ્રકટાવનાર હોય છે, ત્યારે બીજા શોકના હેતુભૂત હોય છે. આથી વ્યતિકર 'માનવ' આ બિમુશી ગમે તે એક પરિણામ જ આપણા અંતઃકરણને સ્પર્શ કરે છે.

આ પરિણામને હવે અથવા શોક કહો કે સુખ અથવા દુઃખ કહો. પણ તે તે એક જ છે. એકમાં ઉપન્ન થાય છે-જન્મ પામે છે બીજામાં વિનાશન થાય છે, નાશ પામે છે.

ત્યારે આપણે કોઈને દર્દી પામતા નેહછે છીએ, હસતા નેહછે છીએ. ત્યારે આપણે પણ દર્દી પામીએ છીએ, હસીએ છીએ. આપણને યાથી 'હસવું' આવે છે. પહેલાના દસવાએ આપણામાં હાસ્ય પ્રકટાવ્યું. પહેલાના દર્દીએ આપણામાં દર્દ જન્મ પામ્યો. દર્દી હમેશાં જ જન્મવાનાર છે. કઈક અનુકૂળ લાગે 'કાવનાર' હેતુએને પ્રકટા-નાર હોય છે.

આથી ઉત્કૃષ્ટ ત્યારે કોઈને શોકપ્રસ્ત અને દુઃખી નેહછે છીએ. ત્યારે આપણમાં સમજનીય લાગ પ્રકટે છે. મનુષ્ય અથવા તે પ્રતિ વક્તવ્ય સેતા વ્યતિકરનું પરિણામ શોક હોય છે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આપણામાં શોક પરિણામ પામે છે, ત્યારે વિનાશપ્રતિ મનુષ્યપ્રતિ વક્તવ્ય સેનારા કોઈ હેતુએ અસ્તિત્વમાં આવના હોય છે.

જ્યાં સુધી આ જે વ્યતિકરો જે નિવૃત્ત બોધને અર્થે છે તે મનુષ્યપ્રતિ સમજનીય નહિ ત્યાં સુધી સ્વભાવસતતા પુનઃ પુનઃ તેની દષ્ટિ સમાપ આ વ્યતિકરો પ્રકટે અને તેનાં પરિણામો મોનો સ્પર્શ તેના અંતઃકરણને યરો. પણ ત્યારે મનુષ્ય આ વ્યતિકરોનો બોધ સમજી ત્યારે પછી સ્વભાવસતતા તેને આ અનુભવોથી દિગ્ગમર અનુભવપ્રતિ દોરી જશે.

હાઈકૃપાપાત્ર પ્રિય બંધુઓ ! જન્મ અને મૃત્યુ એ એક જ વસ્તુ છે સમજાવે છે અને તે આકે કે તમે અમરત્વને પ્રાપ્ત કરો આ નિશ્ચય બોધ મનુષ્યના અંતઃકરણમાં સંચાર કરે છે અને જો કે તેના ખરા બોધને ને મનુષ્ય કરી સમજે તો જોયું તેથી અમરતાને પ્રાપ્ત કરી એવી દિગ્ગમ દશોનતા સદૃશ કરી શકાય છે.

એક ગામરીઓ દત્તો, તે વાતોએ મને ત્યાં એક દિન મરણ મહિમા મળે અને સોજાના ખીરાથી પોતાનું નામ લખી આવ્યો. આ નામ કેટલાં દર્દી પછી મરણ મળે.

મનુષ્યની દૃષ્ટિએ પાતી નથી પણ માત્ર દિવ્યદૃષ્ટિએ પ્રમાણમાં જ તેને જોઈ શકે છે. રમના દેખાતી નથી માટે શ્રદ્ધા વગરના યુધ્ધ ન જોઈએ. આશક્ષમાં જે વાદળોએ દેખાય છે તે વાદળોએ પૂર્વે અદૃશ્ય હતાં એ સ્વિકારી વગર ચોક્કસ નથી. જો એવાં અદૃશ્ય વાદળો પ્રથમ રચાયો નહોત તો આ દૃશ્ય વાદળો થવાને દરમિયાન સંભવ આવતે જ નહીં માટે કર્મપર શ્રદ્ધા રાખી સર્વ પ્રભુએ પરમાત્મામાં પ્રેમ પ્રકટાવેલો જોઈએ.

એક તરફથી જ્યારે આત્મા કર્મો કરવામાં આવતાં હોય ત્યારે ધાર્મિક અને વૈષ્ણવ પ્રભુએ જોતી રહેવાનું નથી. નિરાશાના પીકાર પાડવાના નથી. પણ એમણે પણ પ્રભુને કરેલા જોઈએ. ધાર્મિક પ્રભુએ પ્રભુના રક્ષણના દૃશ્ય સર્વ ઉપાયો યોગ્યતા જોઈએ અને પોતાના કર્મો અવશ્ય વિગળ મળશે એ પ્રકારની શ્રદ્ધા સેવતા તેમણે અનર્થ પ્રયત્ન કરતો જોઈએ. તેજ પ્રભુએ વૈષ્ણવ પ્રભુએ દેશ દેશાંતરથી અત્યાદિ પદાર્થો મેળવવાના, અને કુશ, લગાવ, વાવ વગેરે પ્રાપ્ત જાણાયેલો લાભ મેળવે અને તેટલું અન્ય પદ્ધતિ માટે પરિશ્રમ કરતો જોઈએ.

જો આદ્ય પ્રભુ કર્મ કરે અને ધાર્મિક તથા વૈષ્ણવ પ્રભુ નિરર્થકતા અનુભવ કરી કરે તો તે પોતાને માટે રચાતા વિગળને ખાતો દર્શાવે છે. સર્વનો પોત પોતાને પ્રાપ્ત કર્મમાં અધિકાર છે. જોનામાં જોઈશી મનિ હોય, જોનામાં જોઈશું બીજા હોય, જોનામાં જોઈશી આધિકાર શક્તિ હોય તેણે તે સર્વનો પૂરેપૂરો અનર્થમાં ઉપયોગ કરવો જોઈએ. પ્રયત્નશીલ પ્રયત્નને જ પરમાત્મા સદાય અર્પે છે. લગભગ હાથ દઈ રહનાર મનુષ્યને તે સદાય આપના નથી જોઈશું જ નહીં પણ તેના મનિ દ્વારા સરખી પણ લાવતા નથી.

જો દેશી પ્રયત્નો વડે દુઃખ ટાળી શકાય છે તેમ જ માણી પ્રયત્નો વડે પણ પક્ષે આશી દુઃખ જાણી શકાય છે. માટે દુઃખની નિવૃત્તિને માટે જેને જે સામર્થ્ય પ્રાપ્ત હોય તેણે તેવો પ્રયત્ન સેવવો જોઈએ.

પ્રયત્ન કરવો-કર્મ કરવો-જીતું નામ જ પ્રાપ્ત છે. ઉદય છે. પ્રયત્ન પૂરુષના મહાસાગરને ઉત્તમને છે, પ્રમાણ દુઃખના દુઃખોને વધારી આપે છે. વિવિધ નિવાસ કરતાં પ્રાણીમાત્ર પ્રતિ ન્યાય અને પ્રેમદૃષ્ટિ રાખી જ્યારે પ્રયત્ન સેવવામાં આવે છે અને પ્રયાતના પરિણામો પ્રકટતાં ન્યાય અને પ્રેમથી સર્વને તેના લાભ આપવામાં આવે છે ત્યારે સર્વને નોના પ્રમાણની સુખો પ્રાપ્ત થાય છે.

જાણા દુઃખની સિમિતિ તો માત્ર પૂર્વે રચેલાં-કર્મોના દૃશ્ય આપનાર પરિણામ છે. માટે જ્યારે જ્યારે પ્રતિજ્ઞાતાં વાન થાય ત્યારે અંતઃકરણમાં સદૃશ પ્રકટાવનાર દેવતાને અમત કરતા જોઈએ. જોનાને પરમાત્માના અત્મમહત્તી અંતઃકરણને સુધારવાના માર્ગો-ઉપાયો પ્રાપ્ત છે, તેમણે પોતાના કર્તવ્યમાં પ્રમાણ સેવવો યોગ્ય નથી. પ્રાપ્ત સાધનોમાં અમર્યાદ. સામર્થ્ય રહેતું છે એ પોતાને રચનિષ્ઠપર દર્શાવેલા રાખી, શ્રદ્ધાપૂર્ણ અંતઃકરણથી અધિકારીએ પોતાના હિત માર્ગને સેવ્યા જ કરવો જોઈએ.

જેમ આપ અદિ વિદ્યાની ગદ્ય તેમ તેમ મનહર મનોરમા આંતરચરિત્રના રમણીય મનોરાજ્યમાં
ભારત જીવન પ્રેમ મુંબઈ.

સંસારમાં સુરતરુ.

(જ. લ. પંડિત.)

પ્રકરણ. ૩.

મનોરમાનો મન માતંગ.

હૃદયને કંઈ કામ હતું તેથી તે બહાર ગયો. પ્રિયવંદા પોતાના કામે વળગી પડ્યું મનોરમા-તો આગામીમાં ગઈ અને દેખી દેખી આંખ તાણી તાણીને સમુદ્રમાં પાણી તેના તરંગો અને ક્ષિતિજપ્રાપ્તિ જેવા લાગી. આકાશમાં ઊંચે ચંદ્રતા પતંગની પેઠે દૂર દૂર જતી ભારકરની દોડી ધીમે ધીમે નાની દેખાવા લાગી અને આંખરે દૃષ્ટિમર્યાદાની બહાર નીકળી ગઈ.

દોડી દૃષ્ટિમર્યાદા બહાર ગઈ ખરી પણ ભારકર મનોરમાની દૃષ્ટિની બહાર નહીં રહી એમ નહતું. સ્વયં શરીર ચર્મચક્ષુને જણાવું અદૃશ્ય ચર્મ; પણ મનોરમાની સ્મરણ શક્તિએ કલ્પનાવડે તેને તત્કાળ સ્વીકૃતિ હતી.

મનુષ્યમાં કલ્પનાશક્તિ એ એક દેવી બક્ષીસ છે. તે વડે જે કંઈ સ્વપ્ના કરવા ધારી હોય છે તે કરી શકાય છે. જે પદાર્થો જેવા હોય અથવા સાંભળ્યા હોય છે તે પદાર્થો જ કલ્પના વડે સ્વીકારી શકાય છે. એમ કંઈ નથી. જેવું અસ્તિત્વ પશું હોય નથી, એવા અનેક પદાર્થો અને સ્થિતિઓ પણ કલ્પના વડે સ્વીકારી શકાય છે. અને ત્યારે આ સ્વપ્ના કરવાની શક્તિ જોઈએ તેટલી પ્રીતિથી અથવા રોગપ્રત્યક્ષી હોતી નથી ત્યારે મનુષ્યની આંતરદૃષ્ટિને તેની પ્રતિનિધિ થઈ શકતી નથી. તો સ્વયંદૃષ્ટિને તો તે ક્યાંથી જ જણાય ! પણ ત્યારે આ કલ્પનાશક્તિ અથવા સર્જનશક્તિ બરાબર ખોલી હોય છે અને રોગપ્રત્યક્ષી હોય છે ત્યારે તો સ્વયંદૃષ્ટિથી પણ તેની આપત્તિ—વર્ણન અંગ ઉપાંગ વગેરે સર્વ જણાય છે.

મનુષ્યજીવનની વૃદ્ધિમાં અને વિકાસમાં આ શક્તિ અત્યંત ઉપકારક છે. અને તેથી મનુષ્યે તે આશ્રય કરવા સરખી નથી. આ શક્તિને તેણે ખોલવડી જોઈએ. મનો-

શ્રીમદ્ભગવાદ ગ્રંથમાં આસના અંકમાં તથા ભાદ્રપદના અંકમાં મૂકવામાં આવેલા મનોરમાના ચિત્ર તરફ આપણા વાચકોનું ધ્યાન ખેંચવાની રજા લખીએ છીએ.

આ ચિત્રોની મૂળ કોપીઓ એટલીને ઉત્તમ છે અને એટલીને કારીગીરી વાળી છે કે તેના દોરનાર મિં. સેકવારની દોરોગ્રાફિક આર્ટિસ્ટરીઓ વાળા મિં. તારાપોરવાળાને, અમે અંતઃકરણપૂર્વક ધન્યવાદ આપ્યા વગર સ્વીકારી શકતા નથી. અમારે કશું કરવું પડે છે કે જે ખુબી તેમના પ્રથમ ચિત્રોમાં છે તે જણે પણ પ્રગટ કરવા છતાં આ ચિત્રોમાં આવી થઈ નથી. તેથી અમારા અર્પેક વાચકને બલાગણ કરીએ છીએ કે તેમણે મિં. તારાપોરવાળાના પ્રિન્સિપલ સ્ટ્રીટ પર આવેલા આર્ટિસ્ટરીઓની, સુલાકાત લેવા ચૂકવું નહિ. એમની કારીગીરીના નમતા સર્વોત્તમ શબ્દોમાં તેમની કુશળતા મટે સાક્ષી પુરે છે. અમે આ કાબેલ આટલી સ્ટેને ફેલેડ ઇન્ડીએ છીએ.

રમામાં આ શક્તિ ખીલેલી હતી અને તેથી જોયો લાક્ષર દેખાતો બંધ થયો. તેની જ તેની કાષ્ઠનિક આકૃતિ મનોરમાની દષ્ટિ સમીપ તરવરવા લાગી. જે આકૃતિને દૂર દરીયાના મોર્મ ઉપર તે જોતી હતી તે આકૃતિ હવે તેને પોતાની સમીપમાં જણાવા લાગી.

સમીપમાં જણાતી આકૃતિને તે ધારી ધારીને નિહાળવા લાગી. જેમ જેમ મનોહર આકૃતિ તેના મનપર વધારે ને વધારે છપાતી ગઈ તેમ તેમ તેના મગજના પુટપર આનંદ અને શાન્તિનો અધિક અધિક સંચાર થતો સંગમવા લાગ્યો. આ આનંદ અને શાન્તિ આટલેથી અટક્યાં નહિ પણ તે આગળ વધ્યાં. તેની ખુમારી તેની આંખમાં પ્રકટવા લાગી તેમને અધિકે તેજસ્વી બનાવવા લાગી અને યુગ્મપરની લાડીમાં અર્ધ વધારો કરવામાં વિગ્નથી યદ.

યુગ્મપરથી આનંદ અને શાન્તિની છાયા ધીમે ધીમે તેના શરીરના અન્ય અવયવોમાં છવાતી જણાઈ. તેના રોમેરોમમાં આનંદ વિલસ્યો. તેનામાં નરીન ચૈતન્યરસ રેડાયો હોય તેમ સર્વ અંગો અધિક પ્રયુક્ત, અધિક જળવાન અને અધિક તેજસ્વી થયાં. અને મનોરમાની રમણિયતામાં દિવ્ય સૌંદર્ય પ્રકાશવા લાગ્યું.

થોડી ક્ષણો તે નિશ્ચેષ્ટ ઉભી રહેતી, તો થોડી ક્ષણો ગમે તે દિશાપ્રતિ દષ્ટિ રાખી ધીમે પગલે તે અદિ તદિ ચાલતી. ચાલતાં ચાલતાં ગમે તેમ પગલાં નાખતી નહતી પણ ચોક્કસ બરાબર વ્યવસ્થા પૂર્વક કાંઈ સંગીત સાથે તાલ આપતી હોય તેમ પગલાં મૂકતી. તેના શરીરના અવયવોના ચલન વચનથી તથા તેના યુગ્મપર અદિતર થતા ભાવોથી તે મનની અંદર કાંઈ વિચાર કરતી હોય-ગાતી હોય એમ લાગતું હતું.

વધારે ક્ષણો ગઈ નહિ અટલામાં તો તેના કંઠમાંથી મંદુર રાજ નિકળતો સંભળાવા લાગ્યો. પ્રથમ તે અસ્પષ્ટ હતો તે ધીમે ધીમે સ્પષ્ટ થવા લાગ્યો. સ્પષ્ટ સંભળાતા શબ્દમાં અસૈદ્ધાંતિક માર્દવ હતું. માર્દવમાં માધુર્ય ખીલી નીકળતું હતું તે પરથી તેની વાણીમાં અસૈદ્ધાંતિકતા પ્રકટતી હતી એમ કહેવામાં બાધ આવે તેમ નહતું.

તે શું ગાતી હતી ?

(મેરી ફલતી ફુલની જોયનકી પ્રણી-એ રાદ)

*મારા ખીલતા ડોલના પ્યારા પોપટને રીઝાવું હું મીઠા વહાલથી
ધરી હાથમાં, બાથમાં, રાખી હું સાપમાં, ચાલું ઠમકતી ચાલથી. "

ફરીથી મનોરમા આ કડીઓ ગાવા લાગી. પોતાના પ્રાણધારના ખીલતા અને ડોલતા મનોમય ચિત્ર સાથે તે પણ ખીલવા અને ડોલવા લાગી. તેના યુગ્મપરથી સ્પષ્ટ સમગ્ર હતું કે પોતાના વહાલા પ્રયુને તે રીઝાવવાને તે ચિત્તથી આગ્રહ કરતી હતી. તેના મંદુર પ્રેમ તેની આંખમાં અને ગાલપર ઝળકી ઉઠતો હતો.

પોતાનો નાથ જાણે પોતાના હાથમાં હોય, જાણે પોતાની બુદ્ધિતામાં સંભાળે હોય તેમ અભિનવ કરતી મનોરમા ઠમકારો કરતી ગાવનના તાલમાં ચાલતી હતી. અને પોતાનું મનોહારી ગીત ફરી ફરીને ગાતી હતી.

* આ ગીત ઓ ઉપેન્દ્રગીરામન પ્રથમ પરિવાદમાંથી લીધું છે. તદ્વચને ફરીશ્રુત કરે તેવાં સંકેતો પેદાથી બરપુર આ ગીરામન વાચવાની બદલામજી કરવામાં આવે છે. મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦ લગ્નો. વ્યવસ્થાપક મહાકાલ-વડોદરા.

" ધરી એને દુઃ જોડે એક ચિતે,

" ધરી ચાંપુ દુઃ દેવાથી હેતે,

" ધરી મુર્ખ કાણુ જો જોતો તે,

વારી મનિ દુઃ જોડે-જોડે રહેતાં, નાખ મુખી ઠેક લાગથી—

મારાં "

" ધરી એને દુઃ જોડે એક ચિતે ' આ માનાં માનાં સિયર દણિ કરી તે પોતાના પનિને ટગર ટગર નિહાળતી હતી. ખીચીને કાઢે પોતાના હાથ સાથે પોતાના સ્વામીને આમિંગન આપતી હતી. ધરીમાં ઝન ધરીને સાંજગતી હતી જાણે કે તેના પનિ પ્રેમના ચન્દ્રો સંભળાવતો ન હોય ! ! પુનઃ પુનઃ પોતાની કલ્પના વડે સ્ત્રી કહેવા મનોહર ચિત્રને જોઈ જોઈને તે ઓવારણાં લેતી હતી. અને વળી કમકારાથી નૃત્ય કરતી પુનઃ માતી જાણતી હતી.

" હરી આવીને હીચે-હિદાળે,

" હરી હો મરી એ ન જાણે,

" હરી જોવાય તો ન જડે જોડાળે.

" હરી માફ ન માને, સમજે ન સાને, તો હપો દઈ મીઠી માગતી.

મારાં

પોતાના હાથને સ્વામી કાણુમાં મુગ્ધતા હાથના મુગ્ધાપર જોતા ખાતો જણાવા લાગ્યો. અને આનંદના પરાવર્તિનો અનુભવ કરાવવા લાગ્યો. પ્રેમની પરીક્ષા કરવા માટે અજોડો થતો કારણે તથા અદરશ પ્રયુ થયો. તેને મનોરમા સાને કરી સમજાવતી હોય મનાવતી હોય તેરી દેખાવા લાગી—પોતાના પ્રવૃત્તિમાં નિષ્ફળ થઈ હોય તેમ મીઠી માગ્યો દેતી, હપો આપતી હોય તેરી જણાવા લાગી. પણ તેનો પ્રિયતમ દીર્ઘ સમય અદરશ રહે તેમ ન હતું. તે પાછો પ્રતીત થવા લાગ્યો અને સંગીત આગળ વધ્યું.

" હર તનમન કુર્યાન એના ઉપર;

" માફ હાથ એ એનું છે પીંજર,

" માફ પ્રેમ એતો એનું રૂપ સુંદર;

" મારા રૂપ રંગીના એ બાગા જોવાનું, જલન કરીશ દુઃ સંભાળથી.

મારાં

પોતાના સ્વામી પર વારીજવા લાગી અને તેને પ્રેમથી પોતાના હાથનીવરમાં પ્રેમ રમતે પણ કસાવી જતાન કરવા લાગી. અને આપ્રમાણે પોતાને મનમનો સ્વામી પ્રાપ્ત

ધયો છે એ જોઈ આત્મક્રમ યદ્ય હોય તેમ આજ્ઞા માણી જાણી.

“રહું મારે મેળવવું ન કાંઈ,

“જેલું કહું” એની સાથે ગાઈ,

“રહું (હું) એમાં ને એ મુજબાંદિ,

“એના આરા મારાને આજે ઉપાસીશ, ખીન ઉપાસીશ કાલથી.” એની સખ્દ અટકો અને મનોરમા પાસેના રોજાસન પર બેઠી અને ફરીથી ગાણી. “ખીન ઉપાસીશ કાલથી”

સંગીત, તેનો સૂર, તાલ, લય વગેરે સર્વ જેનાં ભોજ્ય તેજાંજ હતાં. અને અભિનયમાં પણ કાંઈ જ ક્યાસ ન હતી. આ સર્વની સર્વોત્તમ ગતિસર મનોરમામાં ધરૂં તેનો મારૂં ખીન ઉપાસીશ કાલથી” એ સખ્દને ઉચ્ચારતાની સાથે ધીમે ધીમે પડતો ગયો. ધીમે ધીમે શબ્દ અધિક મંદિત થતો ગયો, અને માથુષમાં અંતે વિલાગો. શબ્દ નિલાવતી સાથેજ મનોરમા આનંદ સમાધિમાં પડી. જેમ જેમ બાજ સ્થિતિ વિલાગી ગઈ તેમ તેમ મનહર મનોરમા આંતર સ્થિતિ રમણીય મનોરાગ્યમાં રમણુ કરવા લાગી.

તેની બાજ ધ્વનિએ જેમ નિચ્છેડ હતી તેમ મન પણ ધીમે ધીમે અધિક સાત પહોં ગયું. આકાશમાં સૂર્ય મેઘરાતો હતો તે મનોરમાનાં મોઢેલાં નેત્રમાંથી જે આનંદાનુ પ્રપન્ન કરતાં હતાં તે સૂકી નાખતો હતો. બહાર પવનની લહરીએ ચાલુ જ હતી પણ મનોરમા નો શ્વાસ પ્રશ્વાસ મંદ પડ્યો હતો. તેણે ધારણ કરેલાં વસ્ત્ર અન્યવશ જણાતાં હતાં ખુલે તેનાં મન અને શરીર વાસતવ સ્વરૂપધુલાં મુખને અનુભવતાં હતાં.

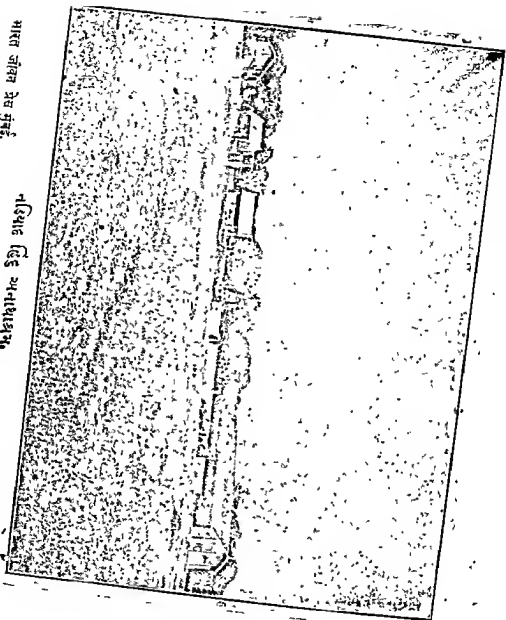
મનોરમા હમણાં ક્યાં હતી ? શું કરતી હતી ? તેને કેવા મુખનો અનુભવ થતો હતો ! આ વગેરે મનોરમા આપણે હિતર આપી કહ્યો તેમ નથી. માત્ર અનુભવીએ જ તે સમજ શકે એમ છે. જેમને આના અર્થ તને મળના પ્રસન્ન પ્રાપ્ત થયા હોય તેમણે પોતાના તે જનકાળના અનુભવની શ્રમિકામિ દષ્ટિ નાખતી, અને પોતે અનુભવેલા મુખની પુનઃ શિઃ પાર ઝાંખી કરી દેતી. જે બાટલું કરવામાં સફળ થયાશે તો મનોરમાનાં મનહર મુખને સહજ પ્રધાસ આવ્યા વગર રહેશે નહિ.

મનોરમા અન આનંદ સમાધિમાં લીન છે તેથી એના સમાધિમાં આપણે વધારે ભણી શકીએ તેમ નથી. માટે ચાલો આપણે તેની ભગિની ભાણિની પાસે મીસ દીશીને જાણે જઈએ અને ભગવાન કામદેવ તથા ભગવતી સતિદેવી સ્ત્રી પુરુષના વેગ કેવા, કૌતમ પ્રકાર સ્ત્રી આપે છે તેવું દીઘદર્શન કરીએ.

કેમ ? જહું ગમતું નથી ? તમારે મનોરમાની સાથેજ તેની આંતરસ્થિતિમાં ઉતરવું છે ! ભણે, તારે આપે અમારી પાઞ્ચ પાઞ્ચ.

ਸਮਾਜ ਜੀਵਨ ਦੇ ਬੇ ਸੁਰੰ,

ਨਿਯਮ ਵਿੱਚ ਅਨਾਥਾਸ਼ਿਲਾ,

નહીયાદ અનાથાશ્રમ.

(પ્રકાશક.)

આખી પૃથ્વી ઉપર નિવાસ કરતી સર્વ પ્રાણીઓમાં હિન્દુસ્તાનની પ્રજા દયા, દાન, અને નમ્રતા માટે ધણું ઉચું સ્થાન ભોજવે છે. અને વળી આ વાતો સર્વત્ર સ્વિકારવામાં આવી છે, કે પોતાને દાનિ ઉપભવનાર પ્રાણીનું પણ રક્ષણ કરવા માટે હિન્દુ પ્રજા—તેમાં પણ ખાસ કરીને હિન્દુ પ્રજા દુનિયામાં તત્પર હોય છે. રસ્તે જતા કોઈ મનુષ્યના પગમાં કશી વાગે તો તેને જોનારનું અતઃકરણ કંપારી આવે છે, અને દુઃખીના દુઃખપ્રતિ નજર પડતાં દયા લાવે છે.

આપણી પ્રજા માત્ર દયા-ખાઈને બેસી રહેતી નથી, પણ દુઃખીનાં દુઃખ દાખવા માટે ઘણાં શક્તિ, તન, મન અને ધન વડે સદાય પણ અર્પે છે. પોતાનાથી સદાય આપી શકાતી હોતી નથી જોવાં મનુષ્યો જ્યાંથી સદાય મળી શકે તેમ હોય તેવાં સ્થાનો જનવિદ્યે અથવા પોતે આગળ યજ્ઞ દુઃખીના દુઃખની નિવૃત્તિ અર્થે પ્રયત્ન પણ કરે છે. નાના, મોટા, ગરીબ, તત્કાલ સર્વ પોત પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દાન આપે છે.

ઉપર લખ્યા પ્રમાણે જેમ આપણી પ્રજા દયાની લાગણી વાળી અને દાન આપવાના સદૃશ્ય વાળી છે તેમજ તેનામાં નમ્રતા—નમનતાઈ પણ જોવામાં આવે છે. આ નમ્રતાના સદૃશ્ય વડે તેઓ મળેલા વિરોધીઓને પણ પોતાને વશ કરી શકે છે. પોતે જે ત નથી અન્યને હાથ કેમ નમાવે એ તે સમજે છે. જે જાતે અકડ રહે છે, તેના પ્રતિ અન્યને નમ્ર બાવ પ્રકટો નથી. આ વાતોને આપણી પ્રજા સારી પેઠે સમજે છે.

આ પ્રમાણે આપણી પ્રજામાં દયા, દાન, અને નમ્રતા આ ત્રણ સર્વોત્તમ સદૃશ્યો હોવા છતાં દુઃખીઓનાં દુઃખો નિવૃત્ત કરવાનાં કોઈ આપણે ધારીએ તેટલાં વિશ્વપ્રદ નિવૃત્તકાં જણાતાં નથી. આતું કારણ શું હેતું જોઈએ તે પ્રશ્ન અનેક દિવસિંતકે વિચારવા યોગ્ય છે.

મનુષ્યની ખાસ સાધનો અને સદૃશ્યો હોય પણ તેમને ઉપયોગ કરવામાં ન આવે તો જોઈએ તેવાં પરિણામો પ્રકટાવી શકતાં નથી. માટે મનુષ્ય જાનિનાં દુઃખ નિવૃત્તિ કરવા માટેના ઉત્તમ સદૃશ્યો (દયા, દાન, અને નમ્રતા) ને ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

આપણા દેશમાં જ્યારે પ્રાચિન યદ્ધતિથી સિદ્ધિથી આપવામાં આવતું અને મોટું, હાતીય, વૈશ્ય વગેરે પ્રજા પોતાનાં જાગડોને સિદ્ધિથી આપવા માટે તીવ્રચેષ્ટોમાં, ચરેચરેનાં મુકવામાં આવતાં ત્યારે, ગરીબ, તત્કાલ, સર્વનાં જાગડોને વિદ્યાભ્યાસ કરવાના તથા ઉત્તમ સંસ્કાર પ્રાપ્ત કરવાના સર્વોત્તમ યોગ પ્રાપ્ત થતા હતા. પરંતુ આરોચિન કાળમાં તેની સંસ્કાર આ ધણી ઓછી છે અને જે થોડી છે ત્યાં નિરાધાર જાગડો માટે જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં વ્યવસ્થા હોતી નથી તેથી બીજાનાં આવાં અનાથ જાગડો વિદ્યાભ્યાસ વગર રખડી જાય છે.

ગરીબોનાં જાગડો માટે વિદ્યાભ્યાસ કરવાનાં તથા ઉત્તમ સંસ્કાર પ્રાપ્ત કરવાનાં નોની જોટકી આવરકંટા છે તે કરતાં માત્રાપ વગરનાં નિરાધાર યજ્ઞ વ્યવસ્થા કરવાની અનિવાર્ય અગત્ય છે.

આ કાર્યને માટે બિનચિન્તન સ્થળે અનાયાસથી ઉધાડવામાં આવ્યા છે અને શ્રીમાને તરફથી એમને આશ્રમ પહોંચાવવામાં આવે છે, તેમ છતાં દુઃકાળ, તથા ભૂખમરના સમયમાં નિરાધાર થઇ પડતાં સોકેડા બાળકોને પહોંચી વળે એવું એક પણ ખાતું પ્રતિદિમાં આવતું નથી.

નિરેશીય પ્રભુ આપણા દેશમાં આવી આવ્યા સમયે બધા બાળકોને પોતાના આશ્રમમાં લે છે અને તેમના રક્ષણ તથા પોષણને માટે લાખો રૂપિયાનો ખર્ચ કરે છે. તેમનાં રક્ષણમાં આવતાં બાળકો એક બુખમરથી બચે છે, પણ તેમનામાં દિવિસરેકાર રથાવવામાં આવતા નથી અને તેથી હળવે બાળકો સંસ્કાર વગરનાં થઇ રહે છે. જો આપણાં દેશમાં મોટા પાયાપર અનાથો માટે સંસ્થાઓ ઉધાડવામાં આવે અને આવાં બાળકોને આશ્રમ આપવામાં આવે તો એમ નિષંગળા નીચે આવી સંસ્થાઓ આપણી પ્રગતિ અર્થતંત્ર ઉપકારક નીવડે એ જ્ઞાતાં થાય છે કે આપણા દેશમાં એકાએક તેવાં અનાથો માટે આશ્રમો અસ્તિત્વમાં નથી. તેમ છતાં એથી ઉક નિરાસ થવા સરખું નથી. ભવિષ્યમાં મોટા પાયાપર આવે અને હળવે બાળકોને આશિર્વાદ રૂપ થઇ પડે એવી થોડી સંસ્થાઓ અસ્તિત્વમાં આવી છે, અને જો પ્રભુ તેવી બાળક સંસ્થાઓ પ્રતિ પોતાની હમાની લાગણી દર્શાવશે અને ઉદારતાથી સદાય આપણે, તો પાસેના ભવિષ્યમાં આપણે છગીએ છાએ તે જોઇ પૂરી પડેલી જોઇશું.

પી નડીઆદ અનાથાશ્રમ, ઉપર જણાવી તે જોઇ ભવિષ્યમાં પુરી પાડે એવી એક સંસ્થા છે. અમદાવાદ જતાં રેલવે ટ્રેનમાંથી તે જોઇ શકાય છે. આ સાથેના ચિત્રથી તેના સહ જ બધાજ આવરી, પરંપરામાં વટલાઇ જતાં-તથા બુખમરથી નાશ પામતાં કેટલાંક બાળકોને આ સંસ્થા આશ્રમ આપે છે. તેમના શિક્ષણપ્રતિ આન આપે છે, અને જેમ અને તેમ તેના કાર્યમાં વિજય મળે તેને માટે સાચતા, વળગતાઓ અધાય થમ લે છે. ખરેખર જ તે સુતિષાન છે.

આરંભતો સારો થયો છે, હવે તેને ઉચ્ચતર રચાન પ્રાપ્ત કરાવવાની જરૂર છે. આવાં કાર્યોમાં ધન વગર આવતું નથી. પ્રત્યેક મનુષ્ય ધારે તો કંઈ કંઈ આ સંસ્થા માટે બચતી શકે તેમ છે અને તેના અનાથ બાળકોના લાભ માટે ઉપયોગ કરી શકે એમ છે. ખાસ કરીને આવાં કાર્યો માટે આપણા શીમાલ વર્ગ પ્રતિ દૃષ્ટિ જાય છે. આપણાં શીમાનો દાન કરવામાં કોઈ પણ પ્રગ કરતાં પાછળ નથી. હુદા હુદા હળવે કાર્યોમાં તેઓ ઉદાર અતિશય રહ્યું હાલ આવે છે. પ્રતિવર્ષ કરોડો રૂપિયા ધર્મ ખાતેઓમાં ખર્ચાય છે. તેથી આપણે બાળકી રીતે આવા રાષ્ટ્રી સંસ્થાઓ છીએ કે આપણા શીમાલ વર્ગ આ કાર્ય માટે. સારી રકમો આપવા કૃપા કરશે. અને જનશુક્રુ એક સારું ભરોળ એકવ કરશે કે જ્યાં આ આશ્રમની અભિરૂઢિને મોઢ પણ પ્રકારની અડચણ રહેશે નહિ. પરમાત્મા આવાં પુણ્યનાં કાર્યો માટે સર્વના અંતઃકરણમાં પ્રેમ પ્રકટાવે એવી તથા આર્થના છે.

સાવન્સની શોધો.

જળ ઉપર આનંદ.

જર્મનીનું પ્રયાત શહેર જે રૂઝીનદી ઉપર આવેલું છે તેમાં એક આશ્ચર્યકારક અખ-
તરો કરવામાં આવ્યો હતો. એક શોધકે એવી જાતનાં કપડાંની શોધ કરી છે કે જે પહેર-
વાથી માણસ પાણી ઉપર અદર-રહી શકે છે તથા જાતજાતની રમતો પણ રમી શકે છે.
થોડા દિવસો પહેલાં એક લશ્કરી ટુકડી, ઉપર જણાવેલી જાતના કપડાંનાં અસતર નાંખેલા
ફેસ પહેરીને રૂઝીનદીમાં રમવા માટે ઉતરી હતી. તેઓ બધા પાણીમાં ઘર ધનંતએ સુક
રહી શકતા હતા. પરસ્પર બધુકો તાકી શકતા હતા તથા એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ
ધાપો પ્રમાણે માર્ચ કરી શકતા હતા. તેજ વખતે ચાર પાંચ સ્ત્રી પુરુષો પાણીમાં તરતા
ટેબલ ઉપર ચારે બાજુએ ઊભી મુઠી તરતા પાનાનાંની રમત રમતાં હતાં તથા એક બેટ-
લર સારાં કપડાં પહેરી પાણીમાં અદર ચાલીને તેમને ઢાંચી પાવા માટે બધું સાદિત્ય હાથ-
માં લઈ તેમની પાસે જતો હતો. એક પ્રખ્યાત આંવારીક પત્રમાં આ અખતરનું મોટું
ચિત્ર આપવામાં આવ્યું છે જે જોતાં ખાસ છે કે મનુષ્ય કે જે હાલ પૃથ્વીનું પ્રાણી
ગણાય છે અને હવાઈ વિમાન વગેરેની શોધોથી જેણે હવામાં હરવા કરવાનો તથા મુસાફરી
કરવાનો કિસ્સો હમણાં જ શોધી કાઢ્યો છે, તે જળ ઉપર પણ પોતાનું સામ્રાજ્ય લખાવ-
વા પોતાની શક્તિ ચલાવે છે. હવે માત્ર અમિ ઉપર કાશુ મેળવવાની શોધ જ બાકી રહેલી
હોય એમ જણાય છે. કાંઈ અદ્ભુત શોધક તેવી પણ શોધ કરીને જગતને આશ્ચર્યથી ચક્રીત
કરી વિના નહિ રહે.

ન્યારે દુનીયાના વિવિધ દેશોમાં વિવિધ શોધકો નરીન અખતરો આપણી પાસે મુકે
છે અને તેમને વિજ્ઞાનના નિષ્પણી સરને સમજાવે છે ત્યારે આપણે તે અખતરને સમજી
શકાય તેટલું મગજ ફેળવવા તો તત્પર થવું જ જોઈએ. !

૨. હવાઈ વિમાન. કમાન્ડર રક્વાન નામના શોધકે પૃથ્વી ઉપર ચાલી શકે, હવામાં
હડી શકે તથા પાણી ઉપર પણ તરી શકે એવું હવાઈ વિમાન બનાવ્યું છે અને થોડા દિવસ
ઉપર તેણે તે શોધનો અખતરો સર્વ જોનારા સમક્ષ કરી બતાવ્યો હતો.

ફ્રેન્ચ શોધક મી. બ્રોડેરીપટ કે જેણે ઉત્તમ જાતનાં મોનોપ્લેનની શોધ કરી છે તેણે હમણું
એક આનંદદાયક ખાસ વિમાન બનાવ્યું છે. જમીન ઉપર તે પેડાથી ચાલે છે અને હોડી જેવો
તેને ઉંચો શકે હાથવામાં આવે છે, આ જાતને તેણે એરોપ્લેગ (Aeroplane) એવું
નામ આપ્યું છે. આ યંત્ર તેણે માત્ર પોતાના આનંદ માટે જ હાલ બનાવ્યું છે. તેની સ્ત્રી
તથા પાંચ બાળકોને રેતી ઉપર મુસાફરી કરવાનો ઘણો શોખ હોવાથી આ શોધકે તેવી સગ-
વડ સાચવવા માટે એક વિચિત્ર આકારનું યંત્ર તૈયાર કર્યું છે. ઘણી જ ઝડપથી આ યંત્ર
રેતી ઉપર દોડે છે અને તેમાં બેઝનાર કુડુંબનાં માણસો તેને સરજતાથી કાણુમાં રાખી ધાપો
પ્રમાણે દોડાવી શકે છે. સારો પતન હોય છે તો તે યંત્ર કલાકના સાઠ માઈલ જેટલી ઝડ-
પથી રેતી ઉપર દોડે છે અને તેમાં બેઠેલાં સર્વ બાળકો નિઃશંકતાથી તેનો આનંદ મેળે !

૩. ફોટોગ્રાફીની શોધ. ઈંગ્લાંડમાં હીનાસ નામનું ફોટોગ્રાફ પાડવાનું યંત્ર શોધવામાં
આવ્યું છે. આ યંત્રનો આકાર ટેબલ ઉપર મુકવામાં આવના સ્તરીયોરોપ જેવો છે. આ

યંત્રમાં પોતાની મેળેજ જુદી જુદી જાતના દેખાવોની છબી પડી જાય છે. જે છબીઓ પડે છે તે કાપમ રહે તેવી ઓમાપેડની જાતની હોય છે. દોષવાની સરતો, ઘોંઘાની સરતો, જુદી જુદી જાતની રમતો, રેલવેની યુઆફરીમાંથી દેખાતા કુદરતના દેખાવો વગેરે બતાવોની જુદી જુદી રીતિતરી છબીઓ એક પછી એક આ યંત્રમાં પડે જાય છે; અને જ્યારે બધી છબીઓ અતુલક્રમમાં જોવામાં આવે છે ત્યારે સીને મેટ્રોગ્રાફની પેટ કલ્પનામાં સમગ્રા બતાવેલું આમેલું જિજ્ઞાસુ છે. આ યંત્રની ખાસ ખુબી એ છે કે તે બહુ જ સરળ છે, ફોટોગ્રાફી નહિ જાણનાર માણસ પણ તેના ઉપયોગથી રમટ છબીઓ પાડી શકે છે.

સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ.

(આપ્પાતા સી. જમના બહેન—મુંબઈ.)

પ્રિય બહેનો,

આપણી સ્ત્રી જાતની ઉન્નતિ કેવી રીતે થાય? એ જો દાલના જમાનાની કવચથી લીધેલી સ્ત્રીઓ વિચારી શકી તે પ્રમુખે વર્તન કરે તો ઘણો લાભ થાય એમ છે. આ કારણથીજ આપણા ત્રિપથુ નામ “ સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ ” એવું રાખેલું છે. જેમ એક ટેબલ કેમ અને છે તેના પુરતો વિચાર કરવો હોય તો તેના છુટાં છુટાં પાટીયાં તથા કારીગરીના તરફ ધ્યાન આપીને વિચાર કરવો પડે છે, તેમ સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ એ વિષય માટે જે જે બાબતો અવધાનમાં આવતી હોય તે બધીનો વિચાર કરવાની જરૂર છે. સ્ત્રીઓની પુરી ઉન્નતિ થતા માટે ત્રણ બાબતો લક્ષમાં રાખવાની છે જેમ (૧) ઇજ્જતનું જાણ (૨) સંતાન કામ, તથા (૩) વસાળ. એ ત્રણે સાધન જરૂરજ હોય છે તો ગારી આવે છે તેમ (૧) શરીરની (૨) મનની તથા (૩) ધર્મની એમ ત્રણે ઉન્નતિ કરવામાં આવે તો સ્ત્રીઓની ઉન્નતિની ગારી વેગથી આવે છે.

પ્રિય બહેનો! શરીરની ઉન્નતિ તરફ આપણે પહેલું ધ્યાન આપીએ. ઘણી સ્ત્રીઓ શરીર સાચવવામાં લક્ષ આપતી નથી. અનિશ્ચિત ખાતો પીવાથી તથા તુલસાન કરનાર ખોટા દવામાંથી ઘણી સ્ત્રીઓ પોતાનું શરીર બગાડે છે. દાલના સંધેરેલા જમાનામાં સ્ત્રીઓ ખાતો પીવાના તથા અરોગ્યના ધણાં ઘોડા વિષયે પાળે છે, ગમે ત્યારે ગમે તેવું ખાતું તથા મોડા સવું વગેરે જેવો પડનાથી ઇંદગી દુકા યાય છે એ દાલના કાદરો તથા કુરોપનો નિદાનો પ્રયોગથી સાબીત કરે છે. જ્યારે કોણેલી બહેનો કેવળ છબી પાળીને દાલનાં જમાનાની શીધોને લાભ નહિ લઈ શકે ત્યારે હિંદુ કમનસીબજ ઉન્નતિ અટકાવે છે એમ કહેવાયે.

બીજી બાબત કપડાં પહેરવાની છે. ફેશનમાં હદયોર ફરી પડનાર ઘણી સ્ત્રીઓ શરીરના કુદરતી અરોગ્યથી અત્યંતમાં હેરાં ટીપાં મેળવી ઇંદગી દુકા કરે છે. આપણી નિદાન બહેનોએ આવી હદયાર તુલસાન કરનારી રીતજાતોથી સંભાળવું ધણું જરૂર છે.

હવે આપણે આપણી મનની ઉન્નતિ તરફ ધ્યાન આપીએ છીએ. વાંચવાથી તથા લખવાથી આપણા મનની વિચારશક્તિ ખીલે છે અને જ્ઞાન વધતું જાય છે. ઘણી સ્ત્રીઓ એક જાનની ચોપડીઓ વાંચે છે પણ તેથી મનની એક જ જાતની શક્તિ ખીલે છે તેથી જુદી જુદી જાતની સારી ચોપડીઓ વાંચી એ જ સ્ત્રીઓની પહેલી ફરજ છે.

વાંચ્યા પછી તેના સ્વતંત્ર રીતે મજામાં વિચારો કરવાની દેવ પાઠવાથી મનને વ્યવસ્થાથી દરેક કામ કરવાની દેવ પડે છે. આવી દેવ પાઠવાથી દાસની ઈચ્છા જે જતા જતા બાજતમાં મજરાઈ જાય છે તથા લાગભીત ધર્મ જાય છે તેમ યતું નથી. કારણ કે મજરાઈમાં મન વ્યવસ્થાથી વિચાર કરી શકતું નથી. મનની શક્તિ ખીલવવા માટે તથા ઉન્નતિ વહેલી માથે તે માટે એક અમેરિકન સ્ત્રી એવીનાર સદગ યુક્તિ પોતાના લેખોમાં જણાવે છે. તે લખે છે કે રાત્રે સુતી વખતે સવારથી ઉઠ્યા પછી જે જે કામો કર્યા હોય તેના એક પછી એક વિચાર કરી જવો. ઉપર રાત્રિ સુતી જે જે માણસો મન્યાં હોય તથા જે જે વાનગિયત યજ્ઞ હોય તેની કુછી બાજતોનો વિચાર કરવો. આમ કરતું પહેલા ચાર દિવસ કશું લાગે છે પણ પછી મનને દેવ પડનાં તેની પાદચર્ય ખીલે છે અને હાંખા વિચાર કરવાની દેવ પડે છે.

મને આશ્ચર્ય છે કે મારી દરેક બહેન આ સહેલી યુક્તિ અજમાવી તેના લાભ પાતી ઈચ્છાની ઉન્નતિની મુસાફરી કરતી દૂરનાં પોતાના રહેઠાણથી પોતાનો કબજો નેટી દેશે.
(અપૂર્ણ.)

પ્રમુખી લીલા.

(શ્રીલક્ષ્મી માટે ખાસ લખનાર)

“ મી. ફીરોજગર. ”

રાગ દરબારી કાદુનરો.

(જળધર્મને તોડે પણ પસખે તોડે ઘાતા... એ રાદ.)

પણે તુંજ દરરખે તુંજ ઘાતા તું ગાતા લીલા તારી ન્યારી,
ભાષા જગમોદન જગ, ‘ સીંગર નમ ’ દેખી વદે (કે) દિવસારી.

‘ રોચાર ’

મારીતું પુતળું સરખપુત્ર તુંજ જેદ રાગ,

બાગ રમોચ વનમાલી કુલ દેવા પ્રાણુને;

નરીનાગા પદાઃ પ્રગળા હાથુચ તુંજી.

ગાઠ જમીન રમતા રમીય, આધારે તેના વાદણુને,

વિનંતી દમારી દેવો વિમારી કથુવજે જગમારી, દરખજે.

જાપાનીઓ મનોનિગ્રહ માટે શું કરે છે ?

(પ્રકાશક)

જાપાનમાં સરીરજન વધારવાના આશયથી જે પ્રયત્નો આપવામાં આવે છે તે સર્વમાં માનસ શક્તિઓને પ્રથમ પદ આપવામાં આવેલું જણાય છે. એક જાપાનીને આખી ૧૫ની-૧૨ના માનસશક્તિ સંપન્ન મનુષ્યોમાં પ્રથમ પક્ષિમાં મુકીએ તો અગ્રેજ નહિ લેખાય. નાના શરણા સરીરમાં તેઓએ માનસ શક્તિઓ વડે કેટલું બધું સરીરજન પ્રકટાયું છે ! મનોજન વડે સરીર જગમાં વધારો કરનાર એકલા જાપાનીઓ જ છે એમ કહીએ તો તે ખિલું નથી. તેઓ પુરોષના પહેલગણો ને પણ આ પાત્રમાં નથી જાય છે.

ન્યુ હરિયુતી કસરત એ બીજું કંઈ જ નથી પણ મનની શક્તિઓની ખીમવણી છે. અને ન્યુ હરિયુતી કસરત સરીરબળ વધારવા માટે કરવામાં આવે છે તે કરતાં મન ઉપર કાશુ રાખતાં શીખવા માટે વધારે કરવામાં આવે છે.

જાપાની વિદ્યાર્થીને જે પ્રથમ પણ શીખવાનો હોય છે તે આજ હોય છે કે તેણે મનને કાશુમાં રાખતાં શીખવું. જાપાની ખવાશ ધણી જ તેજ અને આવેશાત્મક હતો. તે તેમણે સેંકડો વર્ષના અભ્યાસ વડે પોતાના કાશુમાં લીધા છે. અને આ મનને સ્થાપિત રાખવાના સદ્ગુણને વધારવાને માટે તેમણે બાળકોની પ્રત્યેક રમતોને એવીતો બનાવી છે કે રમુજમાં અને રમતમાં પણ તેમને મનને કાશુમાં રાખવાના અનેક પ્રસંગ આવે.

આર્થવર્તના મહાન ઋષિ મુનિઓ મનોનિમિદ્ધ સંબંધમાં અને તે સંધાર્તા દેવિ શક્તિઓ અને અદ્વિત સામયો કેવી રીતે પ્રકટે છે તે સંબંધમાં ધણું કહ્યું છે તે વાતો સત્ય આ જાનાનામાં કાંઈ અંશે હવે પ્રકટ થતું જોવામાં આવે છે. હવેની પ્રજા શીખતી જાય છે કે મનુષ્ય ને પ્રાપ્ત મન એ એવી તો આશ્ચર્ય જનક વસ્તુ કે તે વડે મનુષ્ય પોતાને ધારે તેવો કરી શકે છે. માત્ર તેને મન પાસે કામ લેતાં આવડવું જોઈએ. મનને કાશુમાં લઈ તેની પાસે પોતાના ઇચ્છિતાયો સિદ્ધ કરાવી લેવાની કલા પ્રાપ્ત કરવી એ મહા પરિશ્રમની અપેક્ષા રાખે છે.

આપણી આસપાસ જે પદાર્થો હોય છે તે સર્વની આપણા મન ઉપર સારી કે માફી અસર થાય છે. આસપાસના પદાર્થો, સમાચારો, વિષયો અને સદ્વિચારો-દુઃકાર્મો હાજરી બીજી જેના સંબંધમાં આપણે આવીએ છીએ તે આપણાં મન ઉપર અસર કરે છે. સૌથી વધારે અસર કરનાર ઋતુઓ છે. આપણને વસંતમાં પરમ ઉત્સાહ પ્રકટે છે, ઉન્નતામાં સુસ્તી જણાય છે, પાનખર ઋતુ ઓછી પ્રસન્નતા વાળી હોય છે ત્યારે શીત ઋતુ અધિક પરિશ્રમ કરાવે છે.

હવે જે ઋતુમાં ઓછી પ્રસન્નતા રહેવાના સંભવો હોય તે ઋતુઓમાં પ્રસન્નતા પ્રકટાવવા માટે મનનો-મનની પ્રસન્ન કળાના ઉપયોગ કરવો જોઈએ. જો મનને આપણા સ્થાપિત વર્તમાનમાં આપણને આવડવું ન હોય તો આપણે પ્રસન્નતા પ્રકટાવવામાં નિષ્ફળ થઈએ છીએ.

કુદરત આપણને મનને કેમ ખુશ રાખવું તે શીખવે છે આપણા આનંદ ખાતર વસંતમાં તે નાના પ્રકારનાં સુરમ્ય પુષ્પો અને સુગંધીતણા ચોર ઉત્પન્ન કરે છે. ઉન્નતામાં પાણીમાં તરવાથી અને પર્વતપર નિવાસ કરવાથી પ્રસન્નતા જણાય છે અને શિયાળામાં ફેંક આવે તેવી રમત ગમતો કરવાથી પ્રસન્નતા પ્રકટે છે.

જાપાનના એક શિક્ષકે એવું સૌથી કહાડયું છે કે પાનખર ઋતુમાં પ્રસન્નતા જાળવવાનાં સાધનો ઓછાં છે. વળી એ ઋતુમાં આપણા કરનારની સંખ્યા મગાણમાં વધારે હોય છે. માટે બાળકોને પોતાનાં મન પ્રસન્ન રાખવા માટે મનને સ્થાપિત રાખતાં શીખવાની ખાસ જરૂર છે. આટલા માટે તેઓ બાળકનું મનમાં ચિંતા ન રહે અને બધા આવનાં છર્તા-શિરતા ન પ્રકટે તેવા ઉપાયો પોતે છે. જાપાનના લોક આટલા માટે જ પાનખર ઋતુમાં પર્વોત્સવ ગમવાનો અને વિનંદ કરવાનો રીતજ રાખે છે.

રમુજી દુચકાઓ.

(વિનોદી.)

ઉપરી—મી, તહેરીલદાર ! તમારા હાથ નીચેના માણસો ફરીયાદ કરે છે કે તમે તેમની સાથે અસરપ વર્તન રાખો છો.

તહેરીલદાર—મારા વિરૂદ્ધ રાણુ રાણુ ફરીયાદ કરે છે ? તે ખરેખર મધિરાજ હોવા જોઈએ.

ઉપરી—તે એક નથી પણ બેઝુ છે. આ જાંઘ જ તમારી આગળ દાખર જ છે.

તહેરીલદાર—એકરમ ! હરમ...ખેરો ! મેં તમારી સાથે ક્યારે અસરપ વર્તન ચલાવ્યું.
(ઉપરીએ તકાલ તહેરીલદારને ઢબી ઢબી.)

શેઠાણી—એકે ભટ્ટ ! પેલો તમને દરેરાજ મળવા કોણ આવે છે ?

ભટ્ટ—જોતો મારો છોકરો છે, બાઈ સાહેબ.

શેઠાણી—(ચીડાઈને) તમે તેને દરેરાજ રસોડામાં બેસાડીને જમાવો છો એ કાંઈ સારું નહિ. સમજાવો.

ભટ્ટ—હાહ. એ છોકરો મૂર્ખ છે. દબરવાર કશું કે તારે શેઠ સાથે બેઠાજ નસાવામાં બેસી જમવું પણ તે એટલો તો સરમાળ છે કે તેમ કરતો નથી.

માદેતર—અલ્યા માલેક ! સમજ કે તારા બાપ આજ તારી માને પચીસ ફીયાં આવે અને કાને પંચોતેર આવે તો તેનો સરવાળો શું આવે ?

માલેક—એનો સરવાળો એ આવે કે મારી મા દરખાશ ગાંડી થઈ જાય સાહેબ !

મંદમતિ—(એક બિખારીને) અલ્યા તું તદ્દન મૂર્ખ લાગે છે ! પૈસાને બદલે મારી પાંગોળી ચોરી અછલ મારી હોત તો તે વંદ તું ધણા પૈસા મેળવી શકતો !

બીખારી—સાહેબ ! આપની ખાતે જ વખાંદ છે તે મેં માગ્યું છે.

દાંકેતર—બાઈ ! તમને ઉપરસ થઈ છે તે કેરી છે તે પ્રથમ મારે જાણવું છે.

કોમાલુ દરરી—હાહ ઉપરસ ખાવાની મદદી ઇન્જી નથી નહિતો તમને જોખો કરી જાતરને કે મને કેરી ઉપરસ ચઢીએ. તેમ છતાં તમારે જાણવું છે તો મારી સકુ તે તમને બતાવશે. (દરરી તરફ જોઈને) સકુ ! મને સ્વરે ખાંડી આપી દતી તેવી ખાંડી આ જોઈએ !

દરરી—પેલોજ ! તમારી પાસે માનકથળ માટે કેમ દવા છે !

પેલોજ—હા ! તમારી પાસે તેનું રામબાણ જોખ છે. છો પૂછો આ મધિરાજ માને ! તેણે કાંઈ નહિતો જોખ કર્યો આ રામબાણ દવા વાપરે છે હું આજાર કાપેલો ફરે હું !

દાકતર—(પોતાની પુટ સીને) સંભળ્યું કે ! ચોરી વાર અંદર બતાં રહેલ હતવ વિનાશક પેટન્ટ દવાનો માલક આવે છે તે જો તમને જરોરો તો પાછો ચાલ્યો જરો.

(વિનોદી)

ચાકર—સાહેબ ! હમમ આવ્યો છે. આપને હમમત કરાવતી છે ?

ચેક—(દાદીપર હાથ ફેરવીને) હમણું કંઈ નથી નથી. એને કહીએ કે મોરેથી આવીને ખચર કાઢી જરો. પછી જોઈશું. (બજે પા અંધાં કસાકમાં ચેકની દાદી વધી જવાની હશે !)

“ નવનીત ”

મહેતાજી—અચ્ચા દયાળ ! શુંદર એટલે શું ? અને તે સા કામમાં આવે છે ?

દયાળ—શુંદર એક સીકલો પદાર્થ છે. અનેતે ઝોંટાડવાના કામમાં આવે છે.

મહેતાજી—દાખલો આપીને સમગ્ગવ જોઈએ.

દયાળ—સાહેબ ! તમે મારે ઘેર આવો છો ત્યારે કસાકના કસાક ખુરશીપર ગણ ગણ બગાસાં પર બગાસાં ખાધા કરો છો. એના અર્થ એ કે તમે શુંદર લઇને આવો છો અને ખુરશીપર ચોટા રહેા છો.

ન્યાયાધિશ—(આરોપીને) પહેલાં તને ચોરી માટે સજા કરી હતી તે હું જુદી ગયો કે !

આરોપી—સાહેબ ! એતો તાંત્રાનો ભોટો ચોરના માટે સજા કરી હતી. રૂપાનો ભોટો ભરામાં ચોરી કરવાય તે હું જાણુનો ન હતો. હું તો નિર્દોષ છું સાહેબ !

“ દીરોઝગર ”

ધરિત્રતી—મેં સંભળ્યું છે તમે મહાજાગર જાગ્યો છો. કોણ કોણ જાગ્યો છે ?

રશમીગાસા—હા હું જાગતી છું અને સાથે મારો સમી, મારો છોકરો, મારી આથા, મારો ફતરો અને મારો પોપટ એટલાં જાગ્યાં હોય. જો અર્થ વધી નહિ જાય તો મારા ધર્મીને પણ સાથે લઈ જાવ.

“ નવનીત ”

ધનવાન થવાની અમોઘ કળા.

આ પુસ્તકમાં આપેલા નિયમોનું જાણે અજાણે
પાલન થવાથી જગતમાં પુત્ર કંઈકેય ધનપતિ થયાકે.
ને નિયમો તમે આજે શીખ્યા અને ધનવાન થાઓ.

મુલ્ય રૂ. ૧૦૦૦ પોસ્ટેજ જુદું.

લખા અવસ્થાપક, મહાકાલ.

વડોદરા.

શ્રીમહાકાલ.

અદિતીય માસિક.

સર્વાર્થ પ્રાપ્તિના સર્વાંગન ઉપાયો સ્વર્ણકે.

કથાજન અશાકેથી વર્ષ ૧૯૬૫ નું રૂ. ૨૦૦૦ મુલ્યે.

લખા:—અવસ્થાપક, મહાકાલ.

વડોદરા.